

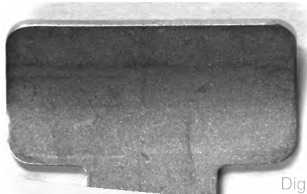
Austr.

4042

Austr. 4042

Pomer

HT

<36636587490018

<36636587490018

Bayer. Staatsbibliothek

C
A

R É G I P E S T.

TÖRTÉNETI TANULMÁNY.

RÓMER FLÓRIS,

RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1871. ápril és június 12-ki ülésein.)

BUDAPEST,

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1873.

2566

Digitized by Google

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés	3
I. Pest a magyarok bejövetele előtt.	
Pest belváros területén valószínűleg római castellum állott 1. §.	5
II. Pest a magyarok bejövetelétől fogva a tatárdúlásig.	
Pest szerény kezdete. — Pestnek és Budának régi neveiről. — Pesti, kerepesi rév, pesti hegy. — Buda a veszprémi, Pest a vácsi egyházmegyében fekvött. — Némely adat Pest régi történetéhez. Werther lovag pesti polgár. Pest a tatárpusztítás alatt. — Pest mint erődített hely a XIII-dik században. — Pest városának legrégibb műemléke. 2—9. §.	7—40
III. A tatárdulástól a vegyesházi királyokig.	
A város némi kiváltsága. — A Rákos és a nagy árok. — A város régi határai. — Uj-Bécs. Beczwara. — A frisachi pénzek. A pesti hajósokkal való galibák. 10—11. §.	41—46
IV. A vegyesházi királyok alatt a török foglalásig.	
Egyes érdekes adatok. Ismét a pesti hajósok. Egy régi ház története. — Egyéb házak a XV-ik századból. — A pesti tanács magyarokból áll. — Még némely XVI-dik századbeli házról. — Visszapillantás Pest régi utcáira és házaira. A királyi laknak nyoma Pesten. — Műemlékek e korszakból: a) A serfőző háztelken; b) a Küttel-téle házban. — Pest város régi falai. 12—17. §.	53—78
V. Pest a török foglalás alatt.	
Pest szomorú állapota. Török moscheák és fürdők. — Idézetek az egykoru írókból. — Pest falai és árakai ezen korszakban. 18—21. §.	78—88
VI. Pest ujjátelepítésétől 1750-ig.	
Általános széttekintés. A budai kamarai Inspectorok. Kedvezmények a települők számára. — Pest városa régi térképei és telekkönyvei. — A monographiák kellékei.	

TARTALOM.

Lap.

— Milyen lehetett Pest városának kinézése a visszafoglalás utáni években. — A kormánynak gondoskodása és a gyarmatosok olcsó telepítése. — A házak számozása. Az első házhelyek feldarabolása és az átírások aránya. — Adatok a magánházak történetéhez. — A városi tisztetek, orvosok és gyógyszerészek, művészek és a szegényebbek házai. — Vendéglősök, serfözők házai, kávéház. A lakók foglalkozása — A pesti lakók nemzetiségre és vallásra nézve. — Pest falai, bástyái, kapui. — A belváros területe, az utcák nevei. — Egyes nevezetesebb építmények: a plébánia-templom, a sz.-ferencziek, sz. János vitézek, szerviták, domokosiak, pálosok, kegyesrendiek; a rokkantak háza, színház, lövölde, temetők. 22—35. §. . 89—173

I. Függelék. Pest belvárosának régi anyakönyve, mint a statisztikai adatok bő tárháza.

A pest belvárosi anyakönyv. — A papok lajstroma. — A török foglyok keresztelkedése. — Statisztikai adatokból szerkesztett táblázatok. — Észrevételek a ráczokra nézve. Komák. Törvénytelen születésűek. Katonák gyermekei. Vidékiek kereszteltetése. — A polgároknak neveik szerint való táblázatai: magyar, német, szláv, latin és különféle hangzású nevek. 36—41. §. . 192—220

II. Függelék. Okmánytár 221

A RÉGI PEST.

Bevezetés.

Elismert tény, hogy fővárosaink érdekes története, bár buváraink közül többen foglalkoztak már vele, mindekkoráig elegendőleg kidolgozva nincsen; sőt folytonosan új meg új kutforrások nyitvatván meg, a régiebb kutatások eredményeit mindig pótolni, a mozaikszerű adatokat pedig élethű képekké összeolvasztani kell. Ez annál szükségesebb, mennél inkább tűnedeznek, Pest bámulatos terjedése és örvendetes csinosodása következtében a régiebb határok, építmények, emlékek; mennél inkább mennek feledésbe a város sajáttságos régiségei.

A főváros országos építészeti bizottsága oly tetemes változásokat idéz elő; a telekkönyveket, melyekből a múltra nézve oly sok, fölötté érdekes adat foglaltatik, egészen ujra szervezik, s így sok dolog és tárgy, — melynek még mi ismeretében valánk, utódaink előtt eltűnik és a főváros multja nagy részt az írott történelemnek adatik át.

Előszeretettel foglalkozván évek óta fővárosunk emlékeivel, kötelességemnek tartottam, azt, mit vizsgálódásim *nemcsak történeti, hanem régészeti* eredményeképen is nyertem, a nagyobb közönséggel közölni, mit annál inkább véltem tehetni, mivel *régészeti szempontból* e tér még alig volt átkutatva; mivel a városok és megyék egyedirásai napirenden vannak, és a haza általános történetének nélkülözhetlen adalékai gyanánt üdvözlötnének.

Midőn egyrészt hazánk fővárosának multját föleleveníteni szándékozom, másrészt tüzetesen kívánom tárgyalni *Pestnek*

a török csapás után való *ujjászületését*, mely tudtommal, íróink által még nem volt kellőleg méltányolva.

E mellett ezen dolgozatommal némi mintát akartam bemutatni arra, miképen szeretném megyéink és városaink részletes történeteit kezelteni, főleg azon szempontból, hogy az, a mi még irattárainkban föllelhető, *de talán már nem sokára a hasztalan lom közé fog hányatni*, megóvassék; a mit öregebbjeinktől még tanulhatunk, fentartassék, közzé tétessék; egy szóval, mentessék meg mindaz, mi majd valaha hazánkfiait rendkívül gyorsan emelkedő és terjedő városunk ősrégi magváról, a napról napra mindinkább változó és majdan föl nem ismerhető *pesti belvárosról* hiteles kútfők nyomán, igen szorgalmas fürkészek után még ma kitudható, és bebizonyítható.

Igaz, hogy ezen alkalommal még teljesen be nem végzett munkával kell föllépnem; de ki fogja magáról azt mondhatni, hogy ezen a téren semmi javítani, semmi pótolni valót nem hagy maga után?!

Fővárosunk kimerítő egyedirata úgy is már sokkal illetékesebb tollra levén bizva, azt hittem, hogy mig amaz megjelenik, korszerű adalék gyanánt fog ezen vázlat is tekintetni; mivel oly kérdéseket is szellőztet, melyeket eddig íróink figyelmükre nem igen méltattak.

Felszólítottam, hogy a pesti, naponkint pusztuló városfalakról tárczaczikket irjak, a tárczaczikk helyett ezen terjedelmesb munka került ki tollam alól, mely talán nem egészen érdektelen, sőt talán még arra is alkalmas, hogy más szaktársakat hasonló kísérletekre buzdítson.

Midőn itt a *régi Pestről* értekezem, nem akarom fölmelegíteni azt, mit a szolgálatunkra készen álló számos adatokból összeillesztvén Bél Mátyás, Horvát István, Jankovits Miklós, Palugyay Imre, Podhradczyk József, Wenzel Gusztáv történészeink, továbbá Schams Ferencz, Haeuffler János, Rupp Jakab elismert érdemü monographistáink, valamint a város és a polgárság czimkönyveit szerkesztő szorgalmas gyűjtők a multból a közönségnek átadtak; a miért csak röviden átszuszszanva az ismeretes, közkézen forgó tényeken és adatokon, tárgyalni fogom, mit fővárosunk Dunán-inneni

részéről, vagy archaeologiai észleleteim után találtam, vagy levéltári fürkészéseik közt szaktársaim, vagy magam is ujabban fölfedeztünk.

Ha az aratás nem elég bőnek látszanék, annak okát leginkább Pestnek Buda irányában való sajátságos helyzetében és az innen némileg eredő anyag hiányában kell keresni. Én azon öntudattal lépek az akadémia elé, hogy nem fog nagyon szigorúan e kísérletért megbírálni, mivel ezen évek hosszú sorát igénylő tanulmányokra csak néhány hónapot fordíthattam.

I.

Pest a magyarok bejövetele előtt.

§. 1. Pest-belváros területén valószínűleg római castellum állott.

Ha Pestnek, vetus Pest, antiqua Pest, maior Pest eredetét a rómaiak koráig visszavezetem, — mivel azokon túl, úgy szólván úgy sem birunk valami hitelt érdemlő adatokat, — ezt nem egyedül azért teszem, mert fővárosunk táján már *Ptolemaeus Pession*-t említ, és *Bonfin*nel (*Decad. I. libr. I.*) *Szerdahelyi* Chorographiája is ugyanazt állítja; hanem azért, mert a rómaiak dunán-inneni védelmi rendszerének egyik követelménye, vagyis mivel a harczy építmények lánczában egyik szemül a belváros területén *egy castrum* kívántatik; és ha másutt a földművelés még épen hagyta fenn a dunántuli romai várak, váracskok és tornyok irányában a dunán-inneni, az előőrösknek védelmül szolgáló castellumokat, monoprygionokat, úgy hogy minden óranyi vagy félóranyi távolságban egy-egy gátonyra, egy-egy torony-alapra akadunk, lehetetlennek látszik, hogy a Pest-belvárosi területen római védmű, valószínűleg egy varács, ne állt volna.

Hogy sokat, és alap nélküli dolgot ne látszassam mondani, csak azon erődöket említem, melyeket magam megvizsgáltam, fölmértem, és az akadémia előtt már felolvasott, római, duna-menti védelmi rendszerben megismerttettem. Nem kételkedem, hogy a szemesen folytatott tanulmányok a fenmaradt hézagokat idővel könnyen fogják pótolni.

Föltevésem igazolására csak azt hozom fel, hogy számos erődítési nyomokat találtam olyan helyeken, a hol azokat régi régészeti íróink nem is sejtítették, sőt tudósaink azon határozottan kimondott állítások ellen: hogy a barbaricumban, a Duna bal partján a rómaiaknak erődítményeik, főleg falazott védműveik nem voltak.

De már szóljanak magok a római várak és váracsok. Nem is említvén a Komárom fölötti számos castellumot, mindjárt a *bregetiői, ó-szőnyi* nagy várnak, megfelel a komáromi oldalon, Dunán túl a *Leányvárnak* nevezett *isai* váracs; a *nyerges-ujfalusi* hegyi várnak a *puszta-csenkei* gátony; az *esztergominak* ellenváracsát a Garam torkolatánál kell keresnünk, minthogy a folyók egyesülési pontjai előnyös voltak miatt előszeretettel castellumokul felhasználtattak.

Folytassuk sorozatunkat! A *basaharcsi* toronylánczolatnak átellenében áll az Ipoly befolyásánál a Dunaparton a *szobi* váracs erős falaival, feliratos, történelmi értékű tégláival; a *nagy-maróthi* és visegrádi erődök ellen-erődjeit már nem találtam; de igenis reá akadtam a *bogdányi* nagyobb gátornak megfelelő innenső és túlsó dunaparti, úgynevezett *hidfőkre*; a Vác városa ellenében fekvő *balhavár* ellensánczát, mely a hét kápolna tájára esnék, már alkalmasint a Duna mosta el; de fenáll még a *sz.-endrei* nagyobb tábor, *Ulciscia castra*, mind a két előrsi védműve a Duna partjain *Duna-k-szi* helység területén, és átellenében.

Még ma is részben látható, bár már pusztuló félben van — és a terjedő, a váci töltésen épülő gyárak által nem sokára egészen el fog temettetni — a Rákos patak torkolatától délre eső *Contra-Aquincum*,¹⁾ az ó-budai nagyszerű várak, fallal kerített elővára; és ha a *császárdmalom* mint bizonyosnak látszik, mert hadászati alkalmas volta, négyszögű alakja, keletelt falai arra mutatnak, *Aquincumnak* a romaiak alatt egyik kulcsa volt, és az ottani tavak és mocsárok által úgy is eléggé védett szorost egészen elzárhatta; föl lehet, sőt

¹⁾ Hogy a mai Pest nem épült *Trans-Aquincum* dűledékein, mint azt még *Schoenwisner* is hitte, (l. Comment. Geogr. in Romanorum Iter per Pannoniae ripam, II. 206. l.) már *Podhradczky* József (Buda és Pest 63. l.) helyesen állította.

fel kell tennünk azt is, hogy a Gellérthegy alját, a hol hasonló akadályok fordultak elő, minden gátony, vagy váracs nélkül nem hagyhatták, ennek pedig Pest belvárosában a vácsi kapu felé eső négyszögű házsziget, mint a hajdani római ellenvár területe, tökéletesen megfelelne.

Hogy még *Harasztin* és *Ráczkeve* táján, valamint *Ercsény* irányában is meg vannak a római töltések és falazatok, nem is említem; mert meg vagyok győződve, hogy a két Duna partnak további megvizsgálása mindenütt egy rendszeres védelmi lánczolatra, mint a római haladott hadászat nyomaira fog vezetni.

Való, hogy a *pesti castellum*-ról koczkáztatott föltevést csak akkor igazolhatnám, ha szakértőktől vezetett ásatások segítségével lehetne római maradványokra akadni; de hogy ez olyan városban, mint Pesten, mely már annyi változtatáson átment, és naponkint szemünk láttára átmegy, mily bajos, és a munkának mégis mily kétes lenne eredménye, be sem kell bizonyítanom.

II.

Pest a magyarok bejövetelétől fogva a vegyes házi királyokig.

§. 2. Pest szerény kezdete.

Oly csekély levén, mint viszonyainknál fogva természetes, az ős történelmi források száma, és ezek is rendszeren egyik a másikból merítvén, különben is kétes adataikat, alig találunk alapot, melyre biztosan építhessünk; sőt a mi más helyeknél vagy városoknál kútforrásnak elfogadható, mivel azon területen a föld gyomrában számunkra rejtve volt, t. i. az ércek és a műemlékek, Pest területen majdnem egészen hiányzanak; úgy, hogy ezen, másképp elég homályos időszakban inkább csak összehasonlításokból merített föltevésekre, mint valódi, alapos adatokra szorulunk.

Pest-nek a szláv törzsek alatti keletkezte, vagy inkább az itt talált római hagyományon való letelepedésük már ősrégi nevéből is kitűnik; mert a *Névtelen jegyző*, ha Pestet a bejövő

magyarok gyarmatosították volna, ezen tény, mint sok más városnál, megemlíteni el nem mulasztandja.

Taksony fejedelem (947—972) *Billa* és *Bocsu*-nak, kik az *Izmaeliták*¹⁾ nagy mennyiségével gyarmatosakképen jöttek, mint előkelő uraknak ajándékozott különféle helyeken több magyar telepet, és még fölébe a *pesti várat*²⁾ is örök időkre. Az említett fivérek a népnek két részét a nevezett vár szolgálatára és védelmére rendelték, a harmadikat pedig örököseiknek hagyták.

Falakkal körülvett várat kell-e itten értenünk, mint a milyen a szomszéd *contra-aquincumi* erőd volt, vagy csak pusztá földgátony? — Ki fogja azt mai napon meghatározni? Hogy azonban ezen a *nagy árok* által szigetre³⁾ változott területen álló erödménynek e vidéken mégis tekintélyesnek kellett lennie, már abból is sejdíthető, mert róla már a legrégebbi időben a terjedelmes Pest megye nevét vette.

Hogy különben az akkori város alatt, mely elnevezéssel *Pest* már első királyaink idejében fordul elő, nem mai értelemben kell valami nagy várost gondolnunk, — onnan is látható, mert p. o. midőn a magyar királyi hercegek Lengyelországból haza tértek, *confluxit, ugan, ad eos universa multitudo Ungarorum in Civitate Pest* (Podhr. Buda és Pest 74. l.), de ezen sokaság hazai szokás szerint bizonyosan *sátrak*

¹⁾ *Izmaeliták*, kik a szaraczenusokkal ugyanazok, a Volga partjáról bevándorlott bolgárok voltak, kik a mohamedán hitet követték, és azt Magyarországbán terjeszteni kívánták a XI—XIII-dik századig. (Wenzel M. Tört. Tár I. 84.)

²⁾ Ha ezen várnak még akkor meg nem lett volna mai neve, bizonyosan, mint sok egyéb helyet, ezen előkelő birtokosok valamelyikétől nevezték volna.

³⁾ *Pest* Árpád idejében szigetben feküdt, melynek lakói (Romani, azaz: az itt letelepült szlávok) a magyarok elül alkalmasint elszöktek. (Podhr. i. h. 51. l.) Szerdahelyi Gábor 1702-ben Pestről ezt írja: *Pesthum libera, regiaque Civitas quadratae formae (?) ambitu circumdata, Danubio utrinque coniuncta* (u. o. 52. l.) — Szigetképen előállítva látjuk Pestet P. *Waczpauer* 1764-iki térképén is, melyen a Duna csatornáján négy hid vezet át, a váczzi, kerepesi, kecskeméti és soroksári utak végén. Ezek közt a váczzi, kerepesi és soroksári még 1830-ban is meg voltak *Elaschke* térképe szerint, sőt még nehánynyal az újabb utcáik irányában gyarapultak is.

vagy *szabad ég* alatt tanyázott. Tanúskodik erről Otto Frisingensis, ki I. XXXI. fejezetben, de Gestis Friderici állítja: hogy még III-ik Béla király idejében is a magyarok egész nyáron és őszön át *csak sátrak* alatt laktak; hajlékaik többnyire nádból voltak, fából ritkán, kőből alig volt egynéhány, és ezek is, mint nagy ritkaság, mindig külön fölmlittetnek.

Ezen ősi divatot követték a kúnok, még *Kún László* király idejében; mert különben nem lenne értelme azon eskünek, melyet nevezett király Miklós pápának tett, hogy t. i. kedvencz kúnjait reá veszi, miszerint *sátraikat és nemez-házait* elhagyván keresztény módon városokban, ép letekben és földhöz tapasztott házakban fognak lakni.¹⁾ (l. Péterffy Conc. I. 95. l.)

Milyen kiterjedése lehetett, és mennyire volt európai városi alakja Pestnek a XI—XIII-ik század közti időben? ezt igen bajos lenne meghatározni. Ha a legrégibb várost kerítette is valami árok és gátöny, ezeknek a későbbi időszakban hozzákapcsolt telkek érdekében betöltés által lassankint el kellett tűnniök. Nem is igen hihető, hogy midőn Attila a régi Aquincum romjait a *Felső-Hévíz* fölött választá székhelyül, és mind a régi műveket megújittatá, sőt igen erős fallal kerítette (Anonym. I. fej.) a magyarok a második bejövetelnél, hacsak kegyeletből is, ugyanazon helyet föl ne használták volna. Természetesnek látszik, hogy Attila emléke miatt a mai Ó-Buda a második foglalás idején is kedvesebb és kegyeltebb helye volt a bejövőknek, mint Pest; ámbár más tekintetből Pestnek, mint az öreg Duna partján fekvő telepnek kereskedésre nézve talán több előnye volt mint Ó-Budának, mely a rómaiak alatt a gőzhajótársulati szigettel össze volt

¹⁾ Földnépünk hol szerét teheti, mai nap is szabad ég alatt él és hál; nyári időben az udvarokon szúnyog-hálók alatt, vagy ilyen hálók-
kal ellátott hosszukás szalma kosarakban hálnak a földéken; a szobát,
melyben gyakran 15—20-ával laknak, kerülük, de a magyar katona
is, ha lehetne, még a laktanyában is inkább a folyosón vagy udvaron
hálna, mint a legénység szobáiban; és nem egyszer történt, hogy a
magyar katonaság nyaválaskodásán csak úgy lehetett segíteni, hogy
neki a szabad ég alatti hálás megengedettett, vagy gyakorlati táboro-
zás közt a laktanyák hálósobáit elkerülhette.

kapcsolva, és a magyar foglaláskor a nagy Dunának csak egy csekély ága mellett feküdt. Ezen Dunaág idővel mindinkább növekedett, a római emlékeket, melyek itt álltak elmosta, elhordta, míg végre a mai elég jelentékeny szélességet nyeré.

§. 3. Pestnek és Budának régi neveiről.

Pestnek és Budának ős időben való védelmi összetartozása tán régi neveikből is gyanítható, és a legrégibb időben koronkint bebizonyítható, polgári állásra nézve való összetartozásukból is. (l. Wenzel Tört. Tár I. 86. és kk. II; Podhradczky Buda és Pest 67. l.)

Hogy ezen a vidéken hajdanta szlávok laktak, senki sem tagadhatja, valamint azt sem, hogy *Pest* és *Ofen* egyértelmű. (Podhr. i. m. 57. l.) A netán kételkedőnek csak azt említhetjük, hogy *quandam fornacem cementi* után *mezpest* (mészke-menczét) hoz fel egy 1406-iki okmány. (Hazai okmánytár I. 300. l.)¹⁾

¹⁾ Pestnek régi nevei már kifárasztották monographistáink türelmét; mi Bonfinnak mindenben és mindenhol római classicitást negélyző szójátékait egészen elmellőzvé, inkább Podhradczkyt, mint alaposabban kutatót követjük, bár ő is panaszkodik, hogy a nevek ezen tömkelegében mily nehéz az ariadnei fonalat megtalálni. — Egyébiránt abban semmi feltűnőt nem fogunk keresni, hogy a Duna két partján álló telepítvények szlávoktól és németektől ugyanazon nevet kapták, mert nem mindig két ellenséges országnak mintegy kémlelő és folytonos fegyverzett állapotban élő helyei valának, hanem inkább kötelékül szolgált nekik a nagy folyó, és így a két parti város összefüzésére, mintsem azokat elválasztó határukat tekintet, miként ezt a rómaiak hódításának megszűnte után és a szlávok, valamint későbbben a magyarok uralma alatt láthatjuk.

Az itt letelepült szlávok, és a későbbben bejött magyarok telepítvényei közt azon különbség látszik lenni, hogy amazok inkább a biztos, lakályos, erődített római castrumokat foglalták el, míg a nomád természetű magyar az öt megszorító gátonyokat öntudatosan kerülte, és a régibb árkokkal és töltésekkel befoglalt térséget legfőlebb szántóföldnek, szőlőnek vagy rétnak használta.

Igy északról kezdve, az oroszvári és barátföldi sánczok a helységen kívül fekszenek, az ácsi erődítményben szőlők vannak, míg az ó-szőnyi, *Pannonia* nevű nagy római vár elég messze esik a mai mezővárostól. Az isai gátonyt a csenkei-vel legelőül használják; Nyerges-Ujfalu a Dunaparton áll, de a hajdani fellegvár elég messze

Ezen két városnak hajdani együvé tartozását, sőt neveiknek a régiebb korban való fölcserélését legvilágosabban tanúsítja *Ország* Mihály nádor 1477-iki levele, melyből csak az ide vonatkozókat bizonyítékképen idézzük:

Quemadmodum .. literae ipsius olim Domini Belae IV. Regis *duas Civitates ac d-nominationes Pesth* appellatas, unam scilicet ex una parte Danubii, aliam vero *minorem* ultra Danubium habitam, fuisse et esse testabantur. Továbbá V-ik István IV-ik Béla fia és Károly királyok e két városnak a vártól való mentességét megerősítik, mire így folytatá Ország Mihály 1477-ben kiadott levelét: Insuper ipsas *civitates Pesth*, quae aliter nunc Buda appellatur, quae quidem Pesth ipsa in suburbio Castri, seu civitatis Budensis, nullo intervallo mediante, dempto solo muro castri, seu civitatis Budensis adiacere, sub cuiusque nominis vocabulo et titulo ipsa Civitas Budensis successu temporum Populorum et civium multitudine, sub spe promissae libertatis amplificata, magnificata et aggregata, in hanc praesentem opulentam antea Civitatem excrevisse: *et quamvis ipsa vulgari denominatione Buda appellatur*, tamen in cunctis suis rebus et agendis negotiis, sed et in Privilegiis ipsorum, literis etiam et Codicillis, *non huius denominationis Buda; sed ipsius vocabuli Pesth titulo semper et ab antiquo usa* et praedictis Libertatibus ac Praerogativis gaudere fuisse, et nunc gaudere et frui literae praedicti Domini Michaelis Palatini seriose testabantur.¹⁾

fekvő magaslaton terjed el; a *maróthi* és *szent-endrei* római castrumokban szőlőt termesztettek, a *bogdányi* legelőül szolgált. A *battai* — Batta és Ercsény között és az *adonyi* a helységekben kívül maradt, a *baracsiban*, *kömlödliben*, *batinai* és *zimonyiban* ismét szőlők diszlenek.

¹⁾ *Jegyzet.* Egyike a legbiztosabbaknak elismerendő adatoknak, mely a budaiak: *régiségüket és előkelő voltukat az új Pest? irányában tulságosan magasztaló hangjait kissé szerényebbre változtathatja. Az antiqua Pest, a maior Pest* minden esetre régiebb mint Buda vára *castrum novum montis Pestiensis*, mint ezen címet a budai tanács és bírái századon át használák! (Podhr. i. h. 19. Jegyz. és 33. l. való jegyz.)

Azért örülünk, hogy *Buda-Pest* neve által is ismét egy várossá lett és a teljes összeolvadás törvény szerint megtörtént. Örülünk

Felhozhatnók talán e helyen azt is, hogy midőn ugyanazon IV-ik Béla király 1244-ben a budai várat, *Castrum novum montis Pestinensis*-t alapítá, ennek semmi új szabadságot nem adományozott, hanem azon kiváltságokat adá, melyekkel a két *Pest*, *antiqua* et *minor Pest* már addig is birtak. (Podhr. Buda és Pest 68. l.)

A következő királyok okmányaiban Pest — és Buda polgárai, mindenütt mint egyenlő szabadalmakkal birván, együtt említettnek.

Egy 1313-ik évben kiadott okmányban, melyben Tamás, esztergomi érsek, majd *Cives castri Budensis, et suburbii eiusdem et de antiqua Pestensi*, majd *tributum castri Pestensis, suburbium*ot, és az *antiqua Pest*-et felhossa, majd ismét: *Pest antiqua, castrum Pestiense* — et *suburbium castri Pestiensis*-t említ (Podhr. i. m. 71. l.), a két város neveinek ingatagságáról eléggé tanuskodik.

Mindezek által a zavar csak nagyobbodik, ha a *mai elnevezéseket* és a két külön város mai fogalmát fentartjuk; a miért maga Podhradczy is, idézett helyen, a 267. l. nem tudott egészen tisztába jönni, midőn ezt írja: *Nomine antiqua Pest cave intelligas hodiernum Pest, sed minorem Pest, nunc Rascianopolim (Ráczváros), quid iuris enim Budenses Pestini exercuissent?*

Nem akarjuk azonban tagadni, hogy a budai vár idővel királyi székhelylé emeltetvén és a német polgárság túlsúlyra való vergődésével a *mai Pest*, bár még akkor *Alt-Ofen* nevét megtartá (míg Ó-Buda Éczelpurg név alatt fordul elő), *Budának*, — mely közben az ősrégi mai Ó-Budával egy par-
ton fekvén, ettől *Uj-Budának, Nagy-Budának* vette fel nevét, mintegy függelékévé, vált nemcsak az által, hogy saját biráját a budai várbeli esküdt polgárokból kellett választania, mint az 1413—1421-iki év közt alkotott határozatból kitünik: *Die alten Ofner sullen einen richter aus den gesworen pur-*

azért is, hogy *Pest-Ofen* helyett Buda-Pest fogadtatott el, mivel az előbbi csak ugyanazon névnek szláv-német ismétlése lenne.

Bár az egyesített fővárosok czimerei is egygyé olvadnának, oly jelvényé t. i. melynek egyszerűsége az ország főszéke méltóságának a tudomány előtt is megfelelné.

geren von Ofenstat nemmen. (Ofner Stadtrecht §. 31. p. 4 ; Item: *Von den alten Ofnern.* — Dy alten Offner schollen eynen richter ausz denn geschworenn purgern von dem perg nemen, wer yn von dem rot geben wirt an allid wider redenn. (u. o. §. 215. 125. l.); de a terheket is nem maga fizette, hanem mintegy független Budának, e y har naddal járult a budavári költségeihez. Erre nézve az fn : Stadtrecht 9-ik §-ban ez áll: »Von des Küniges iarzins oder losung. — Des Küniges von vngerer iarzins von Ofner stat ist vier tausent Gulden in golt. Da in pezallen dy von *alten Ofen enhalb der Thuenaw* das dritte. — A 10. §-ban pedig ezt olvassuk: Von des Kuniges und Kunigin gebtag. — Man ist schuldig dem Kunig ein vnd zwanzig margk verarbeittes silber zu kandel vnd flaschen oder ander silber geschier, vnd des sullen sein zway tail weis, vnd der dritte vergolt; dem Kunig, und auch des selben gleichenn der Kunigin zu gehort. Der obgeschriben einvndzwaintzig margk silbers sullen dy *alten Ofner* auch am dritten tail pezallen vnd ausrichten.« Ezen ajándékok adattak *praetextu strenarum*, azaz újévi ajándékok, mint Zsigmond király II. Decret. 13. §-ban olvassuk; és harmad részben a pestieket a *tárnokmesternek* és a királyi *udvarmesternek* adandó ajándéknál is illették. (Podhr. i. h. 88. l.)

Hogy ezen időben nemcsak az egész régi Buda-Pest, hanem még *Uj-Bécs* is Budához tartozott, látjuk a budavárosi törvénykönyv azon fejezetéből, mely az idegen borok vásárlásáról és eladásáról szólván, mindazt felszámolja, mi akkor Buda hatósága alá tartozott; t. i. Item die von *Cronfelt* (Crenfeld) vnnnd von *Sand Trinitat*, dy von *Vibecz* (Uj-Bécs) vnnnd dye vonn *alten Ofen* yenthalben der *Tonaw* (Pest) dy aus der Lacken (?) und auch pey *sand Jacob* seint genant yn den priefen von der fremder wein wegen, dasz sye dy nicht sullen verkauffen, nach leid geben, pey der nechsten pusz. *Eczel purger* (ó-budaiak) des gleich vnter unseres gnadigen Kunigs Sigmunt verpriest. Dy *Eczel purger* haben sich sebs sunderlich verpriest vonn wegen der fremden wein, dasz sye selben nichten thunen verkauffen. Ofner Stadtrecht §. 210. 122. l.

Pestnek a XVI-ik század kezdetén való hátrább állásá-

ról tanuskodik az is, hogy a tárnoki városok közt *Buda* áll első helyen: *Von erst die von Offen*, és ugyanott: *Die von Pest* macht Kwnig Matgiesch zu einer freistat (Podhr. i. h. 95. l.) bár első királyaink alatt kitűnő kiváltságú királyi város volt, és Zsigmond király idejében 6 tagból álló tanácsot választott. U. o.

Hogy ilyen határozatlan viszonyok közt a nem buvár zavarba jő, nem csoda; mert a Pest-, valamint Ofennek mind a két városra különféle hasonló mellékevekkel való ráruházása, és egymásutáni korszakokban való fölcserélése még a buvárló szaktudósokat is nem egyszer vezette tévutra. E két névnek a mai Budára — mely éppen nem ugyanaz *Ofennel*, a tót Pest szó német fordításával — való alkalmazása, és a

PEST.

A Jazygek alatt Ptolemaeusnál Πέσσιον.

Ebirutum (?) Lehoczky Status et Ordines. I. 237.

Püst = Pusztá (?) Pest Bél, Notitia Hung. Nov.

III. I. I.

XI-dik században PEST-Ouen-Pecs sz. kir. város, szabadságait Sz.-Istvántól nyeré. W. I. 83.¹⁾

1148. *Portus Danubii in Pest*. W. I. 84. Thwroczi kronikája nyomán II. könyv LX. fej.

1218. Saraceni de *Pest*. W. 84. 89.

1236. Werner de *Ouen*. Monum. Hung. Histor. VII. 54. l.

1237. *Plebaniae utriusque Pest*.²⁾

1240. *Maior Pest*. IV. 85.

1241. *Pest villa magna et ditissima theutonica Budae opposita*. W. 85.

1244. *Hospites de Pest* W. 96.

¹⁾ W. alatt idézzük rövidség okáért Wenzel G. Budai Regestáit a M. Történelmi Tár I. és követk. köteteiből.

²⁾ IV. Béla a *Belefontis* apátságnak 1237-ben adott alapító okmányában mind a két Pestet említi e szavakkal: *Contulimus insuper eidem Ecclesiae (de Vkurd Ordinis Cisterciensis) de consensu Venerabilis patris Roberti Strigoniensis Archiepiscopi Plebanias utriusque Pest cum patronatibus in decimis maioribus et minoribus et Capellis*, (Fejér Cod. Diplom. IV. I. 70.)

mai Ó-Budának Alt-Ofenre való helytelen elkeresztelése, miután csak maga a régi Pest, azaz a mai Pest viselhette jogosan az Alt-Ofen elnevezést, — eredményezték azt, hogy a Budát illető okmányok a minor Pest, vagy castrum novum montis Pestiensis miatt a mai Pestnek tulajdonítatnak, Ouen pedig — mely mivel a vácsi megyében fekvőnek mondatik, csak az Antiqua Pest (ennek német fordítása, Ofen, miatt) lehet — hibásan a mai Budáról használtatik.

Hogy e zavarba kis világot hozzak és a könyvekben elszórt, erre vonatkozó adatokat egykönnyen áttekinthető módon összefoglaljam, készítettem a következő táblázatot, mely hiteles adatokra alapítva, talán az eszmék tisztázására fog alkalmat nyújtani.

BUDA.

Kelenföld.

Mons Pestiensis.

Gellérthegy.

Rácz-város:

Portus, qui vulgo dicitur *Pest* Thwroczi krónika II. LXXXIX.

Kis-Pest még 1148 előtt nem létezett W. 84.

Antiqua Pest? l. Podhraczký Histor. Diplom. Urbium Bude et Pestini MSS. I. 269.

1236. *parvum Pest*. W. 84.

1240. *minor Pest*. W. 85.

1241. *Buda* (*Pestino opposita*.)

1244. *minor Pest* ultra Danubium sita. W. 94.

A budai vár alatti térség a XIII-dik században még szabad volt.

P e s t.

1259. villa *veteris Pest.* W. 96.

1264. *vetus Pest.* W. 98

1268. *nautae de Pest. u. o.*

1274. villa Jeneo supra *villum Pest.* W. 99.

1288. *mercatores de Buda vel de Pest* olvastatik. W. 103.

1291. *Tributum fori de veteri Pest* fordul elő. (Acta Monialium Vetero-Budensium fasc. 38. N-o 50. a kamarai levéltárban.

1292. *cives de Pesto* emlittetnek.

Váci megye.

Buda vára.

1255. *castrum Pestiense*.¹⁾

*castrum in monte Pestiensi*²⁾ jön elő W. 95.

1273. *novus mons Pestiensis* említettik. W. 99.

1276

1279

1289 } *castrum Budense* van felhozva. Wenzel 99—195.

1291-ben *tributum fori de castro Pestiensi* jön elő III. András király okmányában; a *polgárság* pedig *cives Budenses*-eknek neveztetik.

A birák *Rectores castri Budensis* hivatalos czimmel élnek 1268—1295-ig.

¹⁾ Egy bírósági tanusítványban 1268. körül *Stephanus parvus gener comitis Pauli de castro Pest* és *Petrus de castro Pesth* említettnek (l. Zichy-Codex I. 17. l.)

²⁾ A XIV-ik század kezdetétől fogva a XVI-ik századig a birák mindég így írják magukat a hivatalos okmányokban: *Judex, Juratigue cives castri novi montis Pestiensis*. Egy 1498-ikin utána teszi ki *Joannes Kanczelyr, alias Budensis*. (l. Knauz: Budai Begezták. M. Tört. Tár. XII. 35. l.) — Ez János király idejében is így volt mert egyik okmányában ezt írja: *nostro quoque aevo, haec eadem Civitas in cunctis privilegiis suis se castri novi montis Pestiensis intulare, scribereque solet*. (l. Podhr. Histor. Diplom. Urbis Budae et Pesth. MSS. II. 777. l. — és Buda és Pest 83. l.) bár 1461-től kezdve az okmányok végein rendszeren ez áll: *Datum Budae* stb.

P e s t.

1306. Otto király okmányában ez áll : in *antiquo Pest a*
XIV-ik és XV-ik században.

1413—21. *Alt-Ofen* yenhalben der Tonaw.¹⁾ W. 114.

1425. *Alt-Ofner* Grafschaft, Pest megye. W. 115.

¹⁾ Ofner Stadtrecht §. 210. 121. l.

B u d a.

1302. *Ouen*, quam *Budam* vocant W. 110. l. Podhr. Buda és Pest 86. l.

1303. *novus mons Pestiensis*.

1413—1421. *Alt-Ofen* enhalb der *Thuenaw*. W. 114.¹⁾

Buda-Ujlak.

Neustift, egy tulajdon *Comes* alatt.

1249. Uj-Buda.²⁾

› Uj-Pest.

› Nagy Buda a XIII. században. (l. W. i. h. 81. 117.)
Itt keltek a királyi okmányok IV-dik Bélától III-dik
Andrásig. W. 121.

Ethelvár (Etzilburg) a XIII-ik századból a XVI-ikig
a német írónál.

Ó-Buda.

A prépostság birtoka, később sok szabadsággal birt a
XIII-ik századtól kezdve a magyaroknál.

1243. *cives de veteri Buda*, a budai vár építtetése után.
W. 120.

1493. *Civitas reginalis de veteri Buda* (Podhr. Buda és Pest
39. l.)

¹⁾ Ofner Stadtrecht §. 9. 32. l.

²⁾ 1353-ban Incze pápa említi, hogy Lajos király, Erzsébet anyjával és ugyanazon nevű nejével folyamodtak: quod cum ipsi in *castro suo de nova Buda Vesprimiensis Dioecesis* . . . commorentur, ipsumque castrum situatum existat prope castrum aliud de veteri Buda nuncupatum et ad Ecclesiam Beatae Mariae de Veteri Buda . . . et eiusdem Ecclesiae Praepositum et Capitulum pertinens, et propter huiusmodi propinquitatem Castrorum ipsorum frequenter Gentis ipsius Ecclesiae nonnulla damna pati et sustinere contingat, és mivel a király ezt lelkiiismeretére vette, és el akará hárítani, nehogy többé ily botrányok történjenek; miért is a káptalannak cserét ajánlt más várral vagy királyi birtokkal. Ezen okból Incze pápa a váradi, zágrábi és veszprémi püspököket küldé ki ezen ügynek a káptalan javára való elintézésére. (Fejér Cod. dipl. IX. II. 274. l. és IX. VI. 57. l.). — Továbbá 1355-ben ezt olvassuk: *Castrum Uj-Buda* in ipsius civitatis seu oppidi latere constitutum in territorio iam dictae Ecclesiae Budensis aedificatum fuerat. (Wenzel Reg. Bud. M. Tört. Tár. IV. 169. l.)

Ó - B u d a.

AQVINCVM.

Sicambria a XVI-ik századig. (l. Podhradczyk Buda és Pest. 12. l.)

E képzelményes helynév a magyar írónál annyira befészkelte magát, hogy

1346-ban Sanctae Clarae moniales in civitate *Sicambriae* említettnek; (W. IV. 164.)

1528-ban *Sicambria* vize fordul elő; M. Történ. Tár XII. 102.) és még

1529-ben is I. János király jegyzője azt írja: In castris nostris in *Sicambria* positis; de ez ott ki van törölve. (Hazai okmánytár IV. 451. l.)

Verantius pedig és *Bornemissza* e várost a XVI-ik században *Samborjának* írják. (l. Podhr. Buda és Pest. I. jegyzet.)

Sicambriáról lásd e szerző véleményét u. o. 11. és kk. ll.

4. §. Pesti, kerepesi rév, pesti hegy.

A királyok első korszakából csak az látszik bizonyosnak, hogy Budának, már a legrégibb időtől fogva valami díszesb jövő volt szánva, mint Pestnek. Tanuskodnak erről már az ős régiségben a budai részen fenállott királyi lakok, egyházaink dús alapítványai, gazdag és fényes templomai, melyek közül ezen időből alig birunk Pesten egy-kettőt gyér jegyzeteinkben feltalálni. Ezen előnynek oka talán az is, hogy a római Pannonia földje, telkei, helységei egyáltalán műveltebbek valának a barbaricum sivatagjain és azon elszórt gyarmatok területein. Vagy talán Buda hegyes-völgyes környékét jobban kedvelték volna eldődeink a pesti sivár Rákosnál? Ezt meghatározni a nemzeti műveltség és kifejlődés történéseinek leszen egyik feladata.

Pestet, ámbár már sz. István király idejében valószínűleg városi kiváltságokkal birt, mint ez az egyik 1496-diki országbírói ítéletből kitünik, (l. Podhr. Buda és Pest volt régi állapotokról. 74. l.) mégis a XI-dik században többször csak

mint *révet*¹⁾ találjuk említve, mint például sz. Gellért életében. — 1148-ban *portus Pest* a *kerepesi rév*vel együtt említetik egy okmányban, melynek soraival Géza király a sz. László király által a budai templomnak adott javadalmakat megerősíti. — Ezen XI-dik századbéli ajándék az élénk kereskedés előmozdítására látszik irányozva lenni, melyet akkor borral, sóval és más élelmi czikkekkal a Dunán át, és ugyanazon fel és lefelé üztek. (I. Fejér, Cod. dipl. II. 129. 1.)

Az e helyen előforduló *kerepesi rév* alatt nem érthetünk mást, mint az átkelést azon *külső nagy vízdrkon*, mely Pestet körülfogá — *magnum fossatum, quod circuit villam Pestiensem* (I. Cod. Dipl. V. VIII. 109. 1.) — és mely még a XVIII. századbéli térképeken mint a Dunának egyik tekintélyes csatornája látható levén, a Rákos árkában a váci töltéstől kezdve egész a *molnár-tóig* huzódott. (I. Palugyay. Magyarország történeti, földirási s állami legujabb leírása. Buda-Pest sz. kir. város leírása I. 337.) Így tehát különböztetésül az *öreg-dunai révtől*, melynek kiszálló helyé a pesti oldalon, a mai *Duna-utcának* irányában volt, *kerepesinek* neveztetett

¹⁾ Az újabb kutatások a Pesttel szemközt fekvő Gellérthegy alatti részt is *Pestnek* állítják lenni, t. i. *Kézai Simon* tanuságára hivatkozván, ki ezt írja: »Gerardus episcopus de Chanad in Pest per Hungaros de monte submissus in biga, martyrio coronatur.« (Endlicher 118. 1.) Ha ezen állítás helyes, a következtetésnek is kell helyesnek lennie; mert Thwroczy krónikája I. XL. fejezetének ezen szavaiból: *perrexerunt*, t. i. a püspökök, *versus portum Danubii in Pesth*, mi magában véve helyes; mivel ha e két kifejezés közt: *portus, qui vulgo dicitur Pest*, és *portus Danubii in Pest* különbséget teszünk, — bár erre magában a krónikában semmi alap nem látszik lenni, — és ez utóbbi alatt a *pestvárosi kikötőt* a Duna balpartján vesszszük, a *portus, qui vulgo dicitur Pest* alatt pedig a mai Pest várossal szemközt fekvő jobb parti *révet* értjük, minden kétértelműség el lesz kerülve. — De ezt másképp alig lehet magyarázni; mert a *révek* mellett rendszeren állások, vendéglők, boltok építtetnek az átkelésre várakozók számára, természetes tehát, hogy a Gellérthegy alatt, főleg az üdvös gyógyforrások tekintetéből is keletkezett egy telepítvény, melyet a *pesti révtől* szintén *Pestnek* hítták, már csak azért is, mert még ekkor Buda vára és a mai nap alatta elterülő városrész nem létezett. *Minor Pest*, kisebb *Pestnek* pedig azért hítták, mert ezt kisebb kiterjedése, és a *maiortól* való megkülönböztetés követelte. (I. Wenzel i. h. 83. és kk. II. — Podhr. i. h. 58. 1.)

az, mely a mai kerepesi utcának, a Rókuson túli árokrészén átvezetett, a melyet nemcsak az 1752-diki határjárási rajzon, hanem még az 1830-diki Blaschnek-féle térképen is találjuk, sőt nyílt csatorna gyanánt áthidalva egy 1854-iki alapterven is látjuk, melyen *Rákos-árkának* neveztetik. Ezen árkot a mai *akácz- és bodza-utcának* a kerepesi utcába való átmenetelénél kell gondolnunk.

Vajjon a *Pesttel* való szemközti fekvése miatt nevezték-e el sz. Gellért hegyét *pesti* hegynek, a mely név alatt a XIII. században a budai várhegy is értetik, vagy pedig azért, mivel tövén a sok héviz, mint valami forró kemenczéből (szlavul *pest*) bugyog ki, hivatott a hegy maga is *pestinek*, ma már bajos elhatározni; bár ez utóbbi mellett több valószínűség átszik harczolni, mely esetben a legrégibb idő óta hirneves egyik része adta volna a túlparton fekvő városnak nevét is, hírét is. (l. Podhr. i. m. 56. l.)

5. §. Buda a veszprémi, *Pešt* a váczai egyházmegyében feküdt.

Azon tény, hogy *Buda* hajdanta a veszprémi egyházmegyéhez számíttatott, *Pest* pedig a váczhoz, a két városnak gyakran előforduló egynevűségénél fogva, mely által a zavar mintegy állandósíttatik, egyedüli felismertető jel, egyedüli kalauz a nevek tömkelegében.

Hogy Buda Veszprémmegyéhez tartozott, nemcsak az okmányok tanúsítják, hanem az is, hogy a sz.-fehérvári püsp. megyében, mely a veszprémi püspökségből Mária Therezia alatt 1777-ben kihasíttatott, a budai esperesség emléke fenmaradt, bár a főváros maga mint régente, jelenleg is az esztergomi érsek egyházi hatalma alá tartozik, s bár Veszprém püspöki megye, valamint ma a sz.-fehérvári egyház-megye közel az érseki főszékhelynél végződik.

A *budai* egyházi kerület, ma két kerületre oszlik, melyek Pilismegyében fekszenek; az alsó ma 8, a felső hasonlólag 8 plébániát számlál; ha tekintetbe vesszük, hogy a fehérvári egyházi névtárban egyedül a vörösvári és borosjenői plébániák említetnek mint 1692 és 1698-ból valók, 9 plébánia a XVIII., 5 pedig a XIX. századból valónak lenni állíttatik, bár fel kell tennünk, hogy ezen ősrégi helyeken a távol múltban szintén

léteztek plébániák, pápai dézsmalajstromokban pedig 1332. körül a budai főesperességben hol 22, hol 27 lelkész neve fordul elő, a helynevek melyek ott említetnek, vagy épen nem határozhatók meg, vagy Budától oly messze fekszenek, hogy ezen főesperességbe nem is tartozhattak, hanem inkább az illető papok születéshelyeire vonatkozhatnak, e szerint a régi budai főesperesség a veszprémi, későbbben a fehérvári püspökségben rövid uton alig lesz megállapítható, hanem csak egy külön szorgalommal folytatott munkában lesz kifejtendő. Innen is kitűnik, mennyire lenne szükséges a megyékben kútforrások nyomán az egyházak részletes történetét a legapróbb adatokig kifejteni és megállapítani!

Budának egyházzal az esztergomi érsek alá való tartozását, bár a *veszprémi* egyházmegyében feküdt, legjobban bizonyítja a már egyszer idézett 1237-iki okmány, melyben IV-dik Béla király kimondja, hogy azt az *vkordi* apátságnak adta: »cum consensu venerabilis Patris Roberti, Strigoniensis Archiepiscopi *plebanias utriusque Pest*, cum patronatibus et omnibus proventibus in decimis maioribus et minoribus et Capellis,« (l. Fejér Cod. diplomaticus IV. I. 68. l.) mely határozat egyenlően Pestre és Budára is vonatkozik. — Továbbá a *visitatio Capituli Strigoniensis*, anno 1397-ben ezt mondja: »Item habuit et habet (Archi-Episcopus Strigoniensis) a fundatione Ecclesiae ex speciali praerogativa fere in omnibus Dioecesibus Regni Hungariae, tam suae, quam Colonicensis Provinciae iurisdictionem ordinariam in quibusdam Praeposituris et Abbatibus Regularibus et secularibus et Plebanis.« (Magyarország Primása. II. rész. Oklevelek 56. l.)

Ezen plébániák száma 100 volt, és az egész országban elszórtan épen az előkelőbb városok és helyek plébániáit foglalta magában, melyek nem tartoztak az esztergomi érsek rendes hatósága alá. Úgy látszik, hogy ezen jog azért adatott az érsekség keletkeztétől fogva az esztergomi egyháznak, hogy a suffraganeusokon és szerzetes előljárókon kívül, az országban elszórt lelkészek is a zsinati tárgyalásba befolyván, az ottan alkotandó pontok az egész országban elismertessenek, megtartassanak, és így nemcsak a primási méltóság elismertessék, hanem némi egyformaság is eszközöltessék! Az esztergomi

érsekeknek ezen nagy hatalma kitünik leginkább IX. Bonifác bullájából, melyet 1399-ben kiadott, (I. Péterffy Sacra Concil. II. 288. l.) hol az esztergomi érsek jogait és privilegiumait úgy állítja oda, hogy *de antiqua et approbata, et hactenus pacifice observata consuetudine* gyakorolták, stb. és a kiváltságos egyházakat elősorolván, ezen jogaiban megerősíti.

A mi Budára nézve áll, t. i. a Beatae Virginis de Buda, Beatae Magdalenae de Buda, S. Gerardi Martyris de suburbe Budensi, et S. Petri Martyris ibidem — nevezetű plébániák ügyeiről, ugyanaz hasonlólag Pest plébániájáról is szól, mely ámbár a *váczi* megye területén fekszik, sőt köröskörül Vác megyei plébániákkal is van környezve, és saját *pesti* főesperességgel is bír, 7 kerületben fekvő 42 anyaegyházzal: mégis úgy látszik, mintha hajdanta egyenesen Vác alá tartozott volna; csak hogy e kifejezés »a *fundatione ecclesiae Strigoniensis*« igen tág eszme, melyet a *visitatio*-n kívül is szeretnénk biztosabb adattal erősíteni.

A mint ezen primatialis előjog keletkeztét nem határozhatjuk meg, úgy nincsenek adataink arra, mikor kebleztettek be a pest-budai plébániák végképen a főmegyei területbe, míg a többi majdnem száz plébánia illető megyéjükbe visszahelyeztettek. Budára, valamint Pestre nézve a bekeblezés alkalmasint a törökök kiűzetése után történt, midőn a városokat papokkal kellett ellátni, és az illető egyházmegyék talán nem voltak képesek ezen állomásokat betölteni. Budára nézve még egy későbbi alkalom is nyílt, midőn t. i. Veszprém megyétől a székesfehérvári egyházmegye elszakított.

Miből állott ellenben az apátok, prépostok, lelkészek ezen exemptiója, látjuk II-ik Pius pápának 1464-ben kelt okmányában, melyben a kiváltságos plébániák közt: a budavári Boldogasszony és sz. Magdolna in oppido Budensi, alias in *novo monte Pestiensis* (igy?), valamint sz. Péter és sz. Gellért vértanúk plébániáit Buda külvárosaiban, a Buda melletti *Keszüt* (buda-keszi), a fehér templom: Alba Ecclesia Sanctae Mariae Virginis juxta Veterem Budam, és a Boldogasszonyt Pesten, felsorolja. Állott pedig ezen kiváltság a pápa szavai szerint abban, hogy mind az elősorolt apátságok, prépostságok, főesperességek és parochiák, de még az itten ki-

nem tett — de alattomban értett egyházak is »quae sub omni-
moda jurisdictione in spiritualibus, Archiepiscopi Strigoniensis,
pro tempore existentis, de simili consuetudine, pleno jure fore
dignoscuntur, simul cum Ecclesiis eisdem subjectis« álltak....
»nullum alium praeter dictum Archi-Episcopum (Romano
Pontifice salvo) in eorum superiorem recognoscere et habere,
ac eidem Archi-Episcopo tanquam eorum immediato superiori,
et nulli alteri obedientiam et reverentiam debitam exhibere;
ac Synodum ejusdem Archi-Episcopi, quoties illam per ipsum
Archi-Episcopum celebrare, aut celebrari facere contingeret,
accedere (debeant).« (Péterffy, Sacra Concil. II. 291.)

Felhozom az adatokat, melyekből a két városnak egy-
házi viszonyait tanulmányozhatjuk: I.) Budára nézve ezeket
említjük:

Már 1240-ben Bertalan veszprémi püspök in Curia
episcopali iuxta Danubium hiteles okmányt állít ki. (Fejér,
Cod. Dipl. IX. VII. 657. l.)

1279-ben Fülöp pápai követ zsinatot tart, in castro
Budensi, dioeceseos Vesprimiensis. (Péterffy, Sacra Con-
cilia I. 105.)

1308. Buda *Vesprimiensis dioecesis*-t említ Gentilis
bibornok (W. Reg. Bud. M. Tört. Tár. IV. 100.) elismervé-
nyében. (u. a. Fejér, C. Dipl. VIII. VII. 57. l.)

1320. Infrascripta beneficia vacaverunt in civitate et
dioecesi Strigoniensi etc. civitatis et dioecesis Vesprimiensis:
Imprimis pro fructibus *plebis* de Buda Vesprimiensis dioe-
cesis, quae vacavit semel.... 1318. plebanus dictae plebis erat
dominus *Petrus* (Fejér Cod. Diplom. VIII. II. 101 és 112. ll.)
A budai plébánosok névsorát adja Rupp. (i. m. 96. lapján.)

1324. Róbert Károly a marosi polgárokat a budaiak
szabadalmaival megajándékozván határozza: hogy a plébános
*obedientiam Sanctae Strigoniensis Ecclesiae Archiepiscopo, quam
plebanus ecclesiae Budensis tenetur observare.* (Fejér Cod. Dipl.
VIII. II. 516. l.) És valóban az 1562-iki zsinaton készített
lajstromban a vysesegrádi lelkész után az »de Marusio« em-
lítettik. (Péterffy, Sacra Concilia. II. 150. l.)

1329. a *hévizi* dézsmák ügye az esztergomi kanonokok.

ellenében a *veszprémi püspök* javára intéztetik el. (Fejér, Cod. Dipl. VIII. VII. 223. l.)

1333. A pápai dézsmafedők a budai esperességet, mely 20—29 plébániából állott a veszprémi püspökséghez számítják. (Pray *Diatribae in diss. histor. criticam de S. Ladislao*. 232 és kk. ll.)

1355-ik évben Lajos király Uj-Budának vissza adván régi szabadságait, mondja: »*Annuentes, quod in ea civitatis ipsius parte, quae nobis cessit, Ecclesiam parochialem de novo construendi aut de Eccles. Beatae Margaritae, quae ibi existit, parochialem deligendi habeamus facultatem, cuius plebanus per nos praesentatus, et per Praepositum institutus, iura parochiae . . . eo modo, quo plebanus novi montis Pestiensis possit exercere; sed in ipsam Ecclesiam . . . praedictus Praepositus eam jurisdictionem exercebit, quam Strigoniensis Archiepiscopus quoad Plebanum et civitatem novi montis (sic) Pestiensis exercere consuevit*» (Wenzel: *Budai Regesták*, M. Történelmi Tár IV. 168.)

1370-ben Andreas Archidiaconus Budensis necnon Canonicus Ecclesiae Vesprimiensis kötelezi magát, hogy az esperességből és a fehér templomtól beszédendő *quarták* fejében évenként 45 marcát fizet denárookban a veszprémi káptalannak. (A veszprémi levéltárból.)

1389-ben Monasterium Sanctimonialium B. M. Virginis de veteri-Buda *Vesprimiensis dioecesis* jön elő. (Fejér, Cod. Dipl. X. VIII. 282. l.)

1390. Gregorius B. Mariae Magdalенаe, et Nicolaus B. M. V. *plebani Budenses jurisdictionis Strigoniensis* említetnek. Tanuk esztergommegyei papok voltak. (Schier, *Buda Sacra*, 103. l.)

1496-ban mondatik: »*In ecclesia parochiali B. Mariae V. in civitate Budensi fundata, Vesprimiensis dyoecesis, jurisdictionis vero spiritualis iamfatae Strigoniensis.*» (Knauz: a budai káptalan Regestái. M. Történ. Tár XII. 135. l.)

1521. Benedek a budai sz. Mária Magdolnáról nevezett templomnak lelkésze a *kalocsai főegyháznak örkanonokja* volt. (Knauz, a budai káptalan Regestái. M. Tört. Tár. XII. 152.)

1562-ben Nagy-Szombatban Oláh Miklós elnöklete alatt

tartott zsinaton (Péterffy : *Sacr. Conc. II. 149. l.*) a budavárbeli két lelkészről t. i. B. Virg. et B. Magdalenae de Buda mondatik, hogy nem jelentek meg, tehát ezen javadalmak be voltak töltve, míg a külvárosi sz. Gellértről és sz. Péterről czimzettek, üresedésben voltak; az ó-budai prépost meg nem jelent, a novae Ecclesiae S. Mariae Virginis de Buda prépostsága pedig (kik a secularis prépostok közt említvék) szintén üresedésben volt. Az *albae Mariae, S. Mariae prope veterem Budam* lelkészről, ki az 1399-iki okmányban nyilván mint exemptus előfordul, a nagyszombati zsinatban semmi említés nincsen, jelölül annak hogy ekkor ezen plébánia valószínűleg egészen megszűnt. Feltűnik itten a »*de Szad*« plébánosa, ki alább (268. l. 1629.) »*de Sásad*« iratik; de erről nem tudom, vajjon szabad-e a sz. *Andrásról* czimzett *sassadi* templomot értenünk. (Rupp. Buda-Pest 209. l.)

1629-ben az esztergomi érsek hatóság alá tartozó plébániák közt: a két várbeli, a Sz. Péterről, Sz. Mártonról, (l. Rupp: Buda-Pest. 118. l.) Sz. Gellértről és a Sz. Háromságról nevezett felső hévizi külvárosi plébániák hozatnak fel. (Péterffy *Sacr. Conc. II. 268.*)

II. *Vác egyházi megyének* hajdani nagyobb kiterjedéséről, mely egész Pest megyét Csepel szigetével együtt magában foglalta, és egyik nagyobb főesperességét *Pest* városától nevezé, tanuskodnak egyházi íróink; mainap is Pest megyének egy nagy részére terjed ki, míg a fővárost Sz. Endrével és Pómázzal Esztergomhoz, Csepel szigetet pedig az ujabban alkotott sz.-fehérvári megyéhez csatolták.

A régi időkből ezen adatokat tartottuk följegyzendőknek:

1227-ben *Ella* Archidiaconus de Pest neveztetik. (l. Fejér: *Cod. Diplom. VII. I. 117.*)

1224-ben *Ákos* pesti plébános és IV-ik Béla király káplánja említetik. (l. Kerchelich: *Hist. cath. Ecclesiae Zagrabienensis. 83. l.*)

A tatárpusztítás után Rogér Carmen miserabile előszavában *János pesti püspöknek* ajánlja munkáját. Az eddigi közvélemény szerint nevezett püspök *Pest* városától talán azért vette fel a *váczi* püspök e nevet, mivel *Vác* igen rongált és

lakhatlan állapotban levén, székhelyét kényelmesb városba kellett áthelyeznie. Azonban tudnunk kellene, vajjon akkorban Pest városa mennyire volt már helyreállítva és biztosb, illőbb székhelylyé átváltoztatva? (I. Desericius, Hist. Episcopatus, Dioecesis et civitatis Vaciensis. 51—54. l.) — Azonban fölötte érdekes azon értesítés, melyet *Bunyitay Vincze* (»Száz.« 1873-ik évi I. füzet 69. l.) közöl, hol Rogerius gyász-énekében említett »*Joannes Pestheniensis*« episcopus-ról, kinek Rogér művét ajánlotta, állítja, hogy az sem *pesti*, sem *váczi*, hanem a nápolyi királyságban létező *paestensis* vagy *pestheniensis* püspök volt. Ezen állítás indokolására felhozatik az, (I. Keresztúry, Descriptio Episcopatus M. Varadinensis I. 44. lap.) hogy *Toletanus János*, mielőtt 1261-ben IV. Orbán pápa által *portuensis* püspöknek neveztetett volna, *Pestheniensis* vagy *Paestensis* püspök volt. Ez annál valószínűbb, mivel Rogér Toletan János káplánja volt még mielőtt Magyarországra jött és itt váradi kanonokká lett, s hogy midőn a tatárjárás után Olaszországba visszatért, ismét ugyanazon Toletan Jánoshoz, akkor már püspökhöz ment s ennek pártfogása folytán 1249-ben a spalatói érsekségre emeltetett. Egyébiránt ezen vélemény mellett még az is küzd, hogy János nevű püspök ezen században sem Vácson, sem más magyar püspökségben nem fordul elő. Ennyit János *pesti* (?) püspökségéről. Máskor erről talán még bővebben szolandunk.

1292-ben *Pest* a *váczi* megyéhez tartozónak mondatik. (I. Schmitt, Episcopi Agrienses I. 207.)

1296—1300-ig *Miklós*, *pesti főesperes*, mint a *váczi* káptalan főesperese szerepel. (Hazai Okmánytár IV. 93. l.)

1318-ban pedig azt olvassuk: »Imprimis vacavit semel Plebes de Peste *Vaciensis dioecesis*.« (Collectura decimae Pontificiae. Tom. I. 33. l. az egyetemi könyvtár kéziratai közt. I. Horvát Pest-Ofen német nevérol. 26. l.)

Mindazonáltal valamint a budai plébániák, ugy a *pesti* is az esztergomi érsekség alá valónak tartathatnék az 1397-évben kiállított *visitatio Capituli Strigoniensis* szerint, ha az 1562-ikben készült lajstromban a budai 4 kiváltott plébánián kívül előforduló *pesti* »de Pesth« is ide számítható lenne. (Péterffy, Sacra Conc. II. 149.)

Azonban bár Desericius (i. h. 54. l.) az 1401-ben kiadott IX. Bonifác-féle okmányra hivatkozik, melyben az esztergomi érseki székek kiváltságai megerősítettnek, a kiváltságos egyházak sorában a *pesti plébánia egyház* is előszámláltatik; t. i. a többivel, melyekről állítják, hogy ez így van »*de antiqua et approbata et pacifice observata consuetudine.*« Mégis ugyanazon pápa 1399-ben közrebocsátott bullájában, ámbár a négy budai kiváltságos egyház elősoroltatik, a *pestinek* ott semmi nyoma nincsen; hacsak azon általános mondat alatt: »*cum ceteris parochialibus Ecclesiis, et Plebanis et Decanatibus, quorum nomina praesentibus haberi volumus pro expressis*« a *pestit* alattomban nem értik, mi ismét a kijelölt 100 egyház számát kellenél szaporítaná. (I. M. Ország Primása. II. rész, Oklevelek. 57. l.)

1478-ban a curiai levéltár tárgymutatója *Jakab* pesti főesperest említ;

1483-ban pedig *Bakoss Ferencz* viselte ezen főesperesti hivatalt, mely után budai préposttá, végre *győri püspökké* lett. (M. Akad. Értesítő 1855. 334. l.)

1496-ban *Nagh Rewy András* thermopylai püspök, »*Illustrissimi et Reverendissimi Domini Hippolyti Estensis de Arragonia . . . Cardinalis Strigoniensis et loci eius Comitis perpetui, primatis Hungariae . . . Vicarius in pontificalibus generalis, necnon plebaniae parochialis b. Mariae Virg. de Pesth Commendatarius perpetuus*« *Gayr Agost.*, pozsonyi finak diaconatusra és presbyteratusra való felszenteléséről tesz bizonyosságot. (Knauz: Reg. Bud. M. Történ. Tár XII. kötet. 135. lapján.)

A mit még a régi pesti lelkészekről tudunk, a következőkre szorítkozik: 1506-ban II. Gyula pápa *Jakabbfi Jánost* pesti Rector-plébánost ezen B. M. Virginis plébániában *Waciensis dioecesis*¹⁾ canonice megerősíti. (Horvát István: Pest, régi Ofen német nevééről. 27. l.) — Az 1318. és itten is előforduló *plebes de Pesth*, és *Parochialis Ecclesiae Plebis nuncupatae* ér-

¹⁾ Itten természetesen csak a városnak e megyében való fekvését, nem pedig a váci püspök alá való tartozását kellene értehnünk.

telme az: »*Plebania*, eccl. baptismalis. Ecclesias baptismales, quas plebes appellant secundum antiquam consuetudinem Ecclesiae filii instaurent.« Batthyáni Leges Eccles. I. 486. l.

1511-ben említi a *váczi káptalan Mochmolnai* Balást, mint pesti főesperest és a *váczi káptalan* tagját. (Knausz Budai Regesták. M. Történ. Tár. XII. 72. l.)

Végre 1539-ben Pesti Ferencz (Franciscus de Pest) epiphaniai püspök, pécsi kanonok és a pesti parochiai templom commendatarius, bizonyítja, hogy ugyanazon templomban ns. Podosto Máthé Farkas László fiát pappá felszentelte. Kiadva in domo nostrae Residentia Pestiensis; de vajjon hol állott légyen e ház, vagy a plébániát kell-e alatta érteni? nem tudjuk. (I. Pray kéziratait, fol. XVIII. kötet. 36. l.)

1562-ben az Oláh Miklós esztergomi érsek által egybehívott nagy-szombati zsinat alatt a *pesti plébánia üresedésben van*. »Plebanus exemptus de Pesth vacat.« (Péterffy S. Conc. II. 149. l.)

1629-ben ismét az exemptusok közt említetik, (Péterffy Sacra Conc. II. 265. l.) a pesti lelkész.

1686-ban Balogh Miklós *váczi püspök* P. Makay Györgyöt tüzi ki első pesti plébánosnak. (Curiai levéltár tárgymutatója. Rupp i. h. 244. lapon e Makay-t Pál Jánosnak nevezi.)

Tudjuk tehát fővárosunk részeinek a primástól való régi függése menetét, vagy is eredeti megyéikből való kikeblezését és az esztergomi érsek alá helyezettetésüket; de mely alkalommal és melyik időpontban történt légyen végleges bekebelezésük, határozottan nem állíthatjuk.

6. §. Némely adat *Pest* régi történetéhez. — Wernher lovag, pesti polgár. — Pest a tatárpusztítás alatt.

Lássunk némely érdekesebb adatot Pest történetének ezen korszakából, melyek e város egykori történészenek némi tájékozásul fognak szolgálhatni.¹⁾ Tudva levő dolog az, hogy

¹⁾ Hasonló adatok közlése alkalmával a mozaikszerűség, az adatoknak egy egészszé való össze nem olaszthatása elkerülhetetlen. A

királyaink az igazság kiszolgáltatathatása kedvéért az egész országban megfordultak. — Ilyenkor a városok, községek látták el őket és udvarukat szállással és élelemmel, mely tehertől sokan kiváltságos levelek által fölmentettek. — Történt, hogy ilyen alkalommal Géza király halála után 1171-ben fia III-ik István Pesten tartózkodott, és előtte Comes de Luczman perlekedett. (I. Podhr. Hist. Diplom. Buda-Pest muzeum könyvtár. Kézirat I. 249. l.)

1217-ben András király a Garam melletti sz. Benedek községének ugyanazon szabadalmakat adja, melyekkel a *pestiek*, ó-budaiaiak és székes- fehérváriak birtak. (Podhr. u. o. I. 253.)

1218-ban említi III-ik Honor pápa Sarracenos de Pesth. (I. Theiner I. 13.)

1235-ben *Wernherus* miles (lovag) a *váczi* megyében fekvő *Pest* polgárának pere támadt az ausztriai sz. kereszti apáttal, *Pomgarten* (talán *Nagy-Baumgarten*, Sopron, vagy inkább *Kertes*, Gaas, Vas megyében? közel a sz. keresztiiek egyéb birtokaihoz) miatt, melyet igazságtalanul lefoglalt volt. Ezen *Werner de Ouen* (itt e név alatt *Pestet* kell értenünk, mivel a mai Buda a veszprémi egyház megyében feküdt) az apátságot tizennégy telkéből kiüzte. A pernek rendbehozásával a *bécsi skót* benczés apát bizatik meg és *Werner* makacssága miatt, mivel többszöri idézésre meg nem jelent, elítéltetik; a birtokot az apát emberei elfoglalni készülnek, azonban *Werner* barátai által meggátolja, és azért kiközösítetik. Ezen ítélet végrehajtásával *M. vaczi püspök* (a püspökök sorában 1238-tól 1239-ig 12-ik püspök, *Mátyás*, nem sokára eszter-

hol a történetírás csatornái nem állanak rendelkezésünkre, a hol az egyedírásnak rendszeres elbeszélése hiányzik, ott a krónika-féle laza adat felsorolására szorulunk. [De azért elhagyjuk-e egészen az adatokat, és fel sem emlitsük, mert egymásutánjukban egy szerves egységet nem képeznek? — Tárcainkban tartjuk-e vissza az idővel talán igen is érdekes sőt szükséges anyagul szolgáló, sok kutatásnak eredményeképpen nyert adatokat? — Azt hiszem, sokkal többet mulasztunk azzal, ha az ilyen adatokat nyilvánosságra nem hozzuk, mint ha azokat, ha mindjárt mint nyers anyagot, közzé tesszük. Menthető ez az enyémhez hasonló tanulmányban, bár a történelemben általános érvényre nem akarnám emelni.

gomi érsek, említették, l. Schematismus Cleri dioec. Vaciensis 1869. 6. lapon) volt megbizva. E közben *Werner* súlyosan beteg lett, és a magyar, valamint a német földnek zavargása miatt, az ügy elintézését elhalasztották. — Később a pesti plébánosra bízatik *Werner*nek komoly megintése és ha ez a lefoglalt birtokot vissza nem adná, maga a lelkész fogna a skót apát, mint a pápai curia megbízottja által javadalmától megfosztatni. Két éven át többszörös idéztetését *Werner* megvetette, miért is a kiközösítés kimondatván, annak ünnepélyes kihirdetését is elrendelték. Eközben, talán 1238-ban, kieszközli *H. scolasticus de Pest*, hogy a kihirdetést ismét elnapolták, mivel *Werner* barátja és sógora dominus *Toschelo* et dominus *Syboto* institor, 10 bécsi fontnyi birság mellett, érte jót állottak.

Midőn 1241-ben Ausztriában kitörték az általános zavarok, *Wernert* Hainburgba idézték. Mi lett azonban vége ezen hosszadalmas perlekedésnek, okmányok hiányában nem tudhatjuk. (Monum. Hung. Histor. VII. 54—125. l.) Meglehet hogy a tatárpusztítás alatt *Werner* lovag is elveszett.

Nem hagyhatjuk itt említetlenül, hogy okmányainkban Pestnél többször idézett *palatium Weneri comitis* alkalmasint ugyanazon lovagé volt; s így csak örülnünk kell, hogy egy történelmileg nevezetes műemléknek birtokosára is reáakadtunk.

Vajjon *László Werner fia*, budai bíró, kit *Wenczel* cseh király 1303-ban más budai polgárokkal együtt befogatott (Thuróczy: Chron. Hung. II. LXXXV.) az említett *Werner* gróf családjából volt-e? források hiányában nem merjük állítani; lehet, hogy idővel történészeink ezen kérdésre is képesek lesznek felelni.

A mi keveset még a XIII-ik századból *Pestre* nézve felhozhatunk, ebből áll, hogy II. *András* sz. földre való távoztakor a *pesti szerezcsenek*-től, azaz izmaelita kereskedőktől, járó jövedelmeit halála esetére *Jolanta* királynénak hagyta. Azonban ekkor a kereskedésre nézve oly előnyösen fekvő városban már más nemzetbeliek is telepedtek le. Mert 1242-ben IV-ik *Béláról* mondatik, hogy a tatárok elleni készülés alatt az esztergomi és fehérvári hadakat összegyűjtván azonnal

Pestre átjött, melyet Rogerius *nagy és dúsgazdag német városnak* nevez, és itt az ország nagyjait fegyvereseikkel bevárta. — A *sajói* szerencsétlen csata után, míg a király más felé fordult, *Kálmán* herczeg *Pestre* sietett, hogy a Dunán át az üldöző tatárok elül menekülhessen. A révben álló hajók nem valának elégségesek arra, hogy a menekülni akarókat mind, főleg a nőket, rögtön a másik partra átszállíthassák, miért is kérék a herczeget, hogy kissé időzzék; de a futók rémülete oly nagy volt, hogy mindenki csak maga menekvéséről gondoskodott. *Kálmán* tehát *Simeg* felé futván, a zavar annyira növekedett, hogy a pesti polgárok is családjaikkal a Dunán át akarván kelni, és félelmükben sietvén a tatároktól meglepettek, és azok, kik közülök a Dunába nem fuladtak, karddal ölettek meg. (Rogerius: *Mis. Carm. XXVIII. fej.*)

8. §. Pest mint erődített hely a XIII-dik században.

A nagy és dúsgazdag városnak oly gyáva és minden ellentállás nélkül való elhagyatása nagyon feltűnő; és pedig annál inkább, mivel a váradiak, egresiek, esztergomiak, pannonhalmiak a dühös hadnak, ha bár csak néhány napra is, vitézül ellentállottak; azt kell tehát hinnünk, hogy a *pesti* telepítvény nem volt annyira erődítve, hogy a névtelen jegyző által *castrum fortissimumnak* nevezett borsod-zólyomi földvárhoz (*An. B. R. N. XXXIV. fej.*), vagy a csongrádi földerődhöz, *castrum fortissimum de terra* (u. o. *XL. fej.*) lehetett volna hasonlítani.

Hogy a *pesti révet*, melyet jelentősége miatt alkalmazt a *Porta Danubii* alatt kell (Rogerius *Miserabile Carmen XXVIII. fej.*) értenünk, a lakók egészen erődítés nélkül hagyták volna, alig hihető; azonban ítéletem szerint ezen vár csak azon térre szorítkozott, a melyet fennebb kimondott véleményem nyomán a hajdani római *castrum* helye elfoglalt. Ha t. i. *Jankovich Miklósnak* (*Tudom. Gyűjt. 1817. X. 57. l.*) azon értekezését olvassuk, melyben bebizonyítja, hogy a hajdani *Sötér-féle* (mai nap a vácz- és régi posta-utcza északkeleti szögletén álló *Szentkirályi*) háznál egy *kerek toronyra* akadtak, mely ugyanazon utcának északnyugati szögletén

hajdan állott rondellának mint második megfelelt, és meg-gondoljuk azt is, hogy egy négyszögü várba a hajdani *alsó dunai rondell* harmadik szöglet-toronyul egészen belé illett, melynek az *elbontott váczai kapunál* szintén igénylett negyedik torony is megfelelt: egy oly váracst látunk magunk előtt, mely a *római erődítésnek keletelésre és alakra nézve* tökéletesen megfelelt, és 3 holdnyi területével a mai belvárosnak mintegy 53-ad részét tette.

Nem tudom szabad-e itt, föltevésem némi bizonyíté-kaul azt is felhozni, hogy ezen terület, mint hajdani vár és így az ország tulajdona, még a XVIII-dik század második felében a városi hatóság alul felszabadítva a *császári hajó-hivatal* tel-keül szolgált, melyen az úgynevezett *hidpajta* (Brückenstadl) is állott.

Ezen tért, mely a mai *alsó Dunasor északi része, a régi posta- és váczai-utczák* közé esik, és a melynek negyedik hatá-rát a *kis- és nagy-hid- utczabeli házak* közt található régi várfalban kell keresnünk, tartom a *legrégibb Pest váracsnak*, citadellájának. Természetesen, hogy ez nem volt még ezen időben sem maga az *egész város*, hanem ennek határait kül-jebb kell keresnünk, míg a várac a város *erődítményi magvát*, *mintegy utolsó menhelyét* képezé.

Jankovich, az előbb idézett helyen, azt mondja ugyan : hogy a B. Brudern és Jüttner házak közt, a mai *kigyó-utcza* keleti torkolatánál, talált erős falakat, és hogy az előttük el-terülő *töltés és árok* azt látszának bizonyítani, hogy a régi város falait a *korona közben* kezdve, az *uri utczán, Ferencziek terén* átmenve, és a *kalap-utczákon* keresztül a halpiacson át a Duna partjáig kell kutatnunk.

Ha *Jankovich* e helyen *város-falakat* ért, szerintem egész állítása tévedésen alapszik ; mert ha akármely régi vá-rost veszünk tekintetbe, és magának *Pest városának* még mai napon itt-ott a házak közt álló régi falait is, azt tapasztal-juk, hogy későbbi korszakban, a *bástyák alatti házcskák* *előbb bent a városban egészen a falakig* terjedtek és hozzájuk *ragasztattak*, míg később, mint *Pesten is*, a város *árkai* *betöltetvén*, *kivülről ismét a házak hozzájuk építették*.

Ha tehát a régi falak csakugyan azon t. i. a *Jankovich*

által kijelölt irányban húzódtak volna el, azokat *nem a fennevezett utczákon, hanem ott kell keresnünk, a hol ezen utczában homlokkal álló házak a hátul hozzájuk építettetekkel és az egyenközi utcákra nézőkkel találkoznak.*

Boldogult *Karácson Mihály* akadémiai tagtársunk többször figyelmeztetett *Jankovich*-nak ezen állítására, főleg midőn a belváros utczáit és téreit a *gáz*-, majd ismét a *vízvezetés* érdekében felásták. Ezen alkalmakkor láttam, hogy *Jankovich* tétele az utcákra nézve épen nem áll; mivel, sehol, még ott sem, hol a csatornák kedvéért, például a *Lakatosközben* az utcákat jó mélyen, t. i. helylyel közzel másfél ölnyire is felásták, sem régiebb, sem újabb városfalak nyomaira nem akadtak; de nem találtam azokat ott sem, a hol föltételezni kellett a fennebbi szabály szerinti létüket, ha csakugyan léteztek volna, t. i. az említett utcák *érintkező házaik közt sem*, melyekben hijában vizsgáltam meg a pinczéket és padlásokat, hijában kérdezősködtem régi falmaradványok után; mindezekről semmit sem akartak tudni, de másoktól sem hallották ezeket fölemlíttetni.

Egyedül egy monumentalis emlék maradt tehát fenn Pesten e korból, és ez a *plébánia-templom déli tornyának északi fala*, melyen az árpádkorszaki építészeti, a rendesen faragott kövekben, a körívű párkány-diszitményben és keskeny lőrészerű ablakaiban felismerhető. A régi városnak tehát ezen irányban kellett terjeszkednie, minthogy a váci kapun túl, mintegy néhány száz lépésnyire, már, az *új-bécsi* határ kezdődött, mely a nyúlszigeti apácák kolostorához tartozott.

Néha, igaz, a régi városok növekedésének tanulmányozásánál még az utcák irányai, a házszigetek alakjai szolgálnak némi útmutatóul; de a pesti belváros efféle tanulmányozásánál még e tekintetben is homályban maradunk, alig remélhetvén, hogy e homály valaha ezen a módon földeríttessék; mert a felvilágosító ásatásoknak, a területek beépíttetése általán örökre vége szakadt.

Ha *Rupp* buzgó helyrajzi történésznek Buda-Pestről irt jeles munkájához (Pest, 1868.) csatolt első tábláján a kigyó-utczának *vám-utczá*nak való elnevezése helyes, (a XVIII. századbéli telekkönyvekben és térképeken *vám-utca* neve

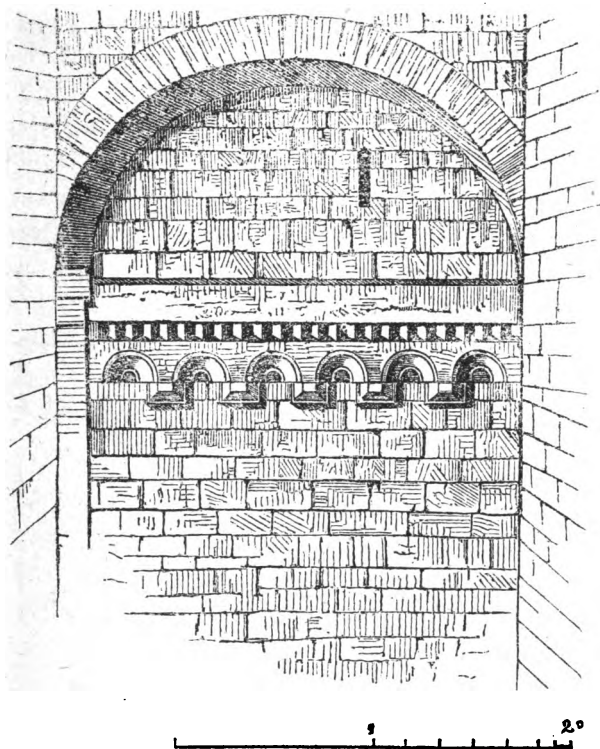
alatt a mai *zsibáros-utca* fordul elő) akkor Jankovichnak igaza lehet, hogy a régi város kapuja a mai *kigyó-, régente hatvani-utczának* torkolatánál állott, valamint hogy ezen utczának folytatása a mai hatvani utczának elnevezésére adhatott alkalmat, és akkor az Arpád korszaku várost, talán úgy képzelhetnők, hogy a *nagy utca* a Rupp-féle térképen, vagy a XVIII-dik század *uri utczájának* északkeleti része, mely a *felső* vagy *budai (váczi)* kaputól a *kecskeméti* kapuig terjedt, tevé épen úgy a város határát, mint a hogy az később a belvárosi és sz. ferencziek plébániája közti határnak vétetett. — Ha ezen föltevés áll, akkor, mivelhogy eddig sehol ezen város falaira nem akadtunk, azt kell hinnünk: *hogy ezen és a többi oldalon a város a kigyó-utca végén talált árokkal, földsánczczal és talán azon kor divata szerint palánkolattal és a hidat oldalt védő fatornyokkal volt ellátva*, mely erősítési eszközök azonban mind együtt nem voltak elégségesek arra, hogy a dühös tatárroj rohamának és azok hatalmas ostromgépeinek ellenállhattak volna.

9. §. Pest városának legrégibb műemléke.

1864-ben november 10-én közlöttem a »Pesti Napló«-ban ezen czim alatt egy cikket, mely érdekes voltánál fogva megérdemlé, hogy a feledésből kiragadtatva a nagyobb olvasó kör előtt felfrissíttessék. A cikk kivonatban ez:

Még a művészetben járatlan is első pillanatra látja Pest városa plébániai templomán, hogy izléstelenül boltozott hossz-hajója a három hajóju szentélyhez épen nem illik, azaz egészen más építészeti kor jellegét árulja el; de ki gyanítaná azt, hogy benne a késő góth, és renaissancenak ismételt foldozása és toldozása mellett még korább góth, sőt románkorú részletek is találhatók, s így a templomi építészet hazánkban divott minden sztiljének legtarkább vegyülete s valódi szükségleti tágítások és bővítések utólérhetetlen mintaképe . . .

. . . . Az első, a mi a délnyugati toronyba való belépéssel szemembe ötlött, azon, legnagyobb gonddal faragott és összeillesztett északi négyszögü köfal volt, (*I. ábra*), mely

(1. ábra.)

az árpádkori építészetet árulá el. De mily nagy volt meglepetésem, midőn a falépcsőkön felfelé indulván, ott, hol a lépcső tartására beillesztett gerendázat a falat érinti, legszebb románkorú, körívű párkányzatot, s felette a ritkán hiányzó román fogazatot — ez a négyszögű köveknek kiálló élei által képeztetik — láttam. Önkénytelenül felkiáltottam örömben, hol nem is gyanítám, bár sokszor elhaladtam mellette, egy fal, mely Pest városa árpádkori templomának díszéről, talán — ha alapjai felmérhetők lennének — nagyszerűségéről is fog tanuskodni! Az az egy legalább bizonyos, hogy e torony a mostani déli falánál annyiival beljebb állott, a mennivel a mai torony szélessége által maga a templom is szélesbedett.

Ezen disz felett áll egy lőrésidomu körívvel zárt ablak, melynek nyílása mögötti setétségben egyedül omladék látható.

Siettem felfelé, de minél feljebb jöttem, annál inkább csillapodott kedélyem — a faragott kövek helyett téгла vegyületet, a románkoru ikres ablakok nyomai helyett a két külön szakban átidomított nagy disztelen nyílásokat találtam.

Atmentünk társammal a másik, szintén újabb toronyba, felmásztunk a nagy harangig — de régi faragványok helyett meglehetősen kidolgozott, templomi jelvényeket ábrázoló fél domborműveket találtam befalazva, melyek árpád-, de még anjou-kori királyaink nemzedékeit sem látták, sőt talán a törökök idejéből sem tudnának sokat mesélni.

Ismét a templom tetejére jutván, alkalmas lépcsőn lemásztam a boltozatokon az oldalfalakig, s valamint a délnyugati, úgy később az északnyugati toronynak jó magasra nyúló álpilléreit s azok alatt elnyúló későkori párkányzatát is láttam, mi vagy azt bizonyítaná, hogy hajdan a templom teteje alacsonyabb volt, — valamint jelenleg a góthizlésű szentély is alacsonyabb a donga boltozatnál, — vagy hogy a régi toronyok elől kiszökvéen, a mostani énekhar alja a mai homlokzattal később épült.

A boltozat legmélyebb pontjánál sokkal magasabb a templom fala, de itt a gerinczetnek, esúcsiveknek semmi maradékát nem találtam. A szentély boltozata, mely nagyon szabálytalan, s főleg a főoltár felett a góth jelleget egészen elveszté, azt lát-szik tanusítani, hogy a diadalíven túl a szentély csak egy hajóju volt; mert itt nemcsak a nyolczszög három oldalából álló záradék még faragott kövekből áll, s még jóval feljebb emelkedik itt-ott a boltozatok felé, hanem, ha nem csalatkozom, még e záradékon öt ablaknak majd háromszögü — igen csúcsos ívü ablaktagozata látszik, melyek közt egy, mely a déli hosszfalhoz legközelebb áll, a többi egyenlőnél jóval szélesebb és talán magasabb is.

Meglehet, hogy csalódom; de mind a termésköböl álló jelenlegi külső fal, mind annak ablakai és támai után itélve, azt hiszem, hogy ezek voltak a régiebb góthizlésű templom falaiban felnyúló magas ablakok; ezeket alul egész a szen-

tély talajáig áttörvén, folytatták, és segédnyalábos pillérekké idomították át, míg a szentély tágasbitására a körülfutó mellékhajókat hozzáragasztották.

Futtában itt-ott faragott kődarabokat is láttam a régiebb korból, s a déli oldalon kiszökő, szintén a nyolczszög három oldalába végződő kápolna nem maradéka-e a régi kereszthajónak, oly rövid idő alatt nem tudtam meghatározni.

A külső toronyban semmi nyomát a románkori, de a góthkori építészetnek sem találtam; azonban ezen rövid figyelmeztetésem talán elégséges lesz arra, hogy a régészetet kedvelő építészeink e templomot nagyobb figyelemmel vizsgálják.

A pestvárosi plébánia templom, tornyaival együtt, nézetem szerint öt külön korszak jellemével bir; románkori, kora és késő góthkori, valamint legalább kétszeri renaissancekori hozzáépítéseknek és átidomításoknak jellemével. Érdekes lenne akár a városi, akár egyházi okmányokból és számadásokból stb. legalább a három utolsó időszakot tűzetebben meghatározni.

Midőn archaeologiai térképembe Pest városához, a csúcsiv és félhold mellé a románkori jelt kék írónommal ünnepelesen bejegyeztem, gondoltam más fővárosokra is, melyek műemlékekben oly gazdagok, melyeknek nyilvános épületeik maguk is elégségesek, hogy a vidékít napokig mulattassák; midőn nekünk nemcsak hogy egy kitünőbb templomunk sincs, hanem az, a mely lehetne talán, vagy soha sem készül el egészen, vagy a most fennálló része is áldozata a zordon idők viszontagságainak, vagy csak századok mulva fog más stylek és más izlések befolyásai alatt befejeztetni, hogy így magát századok tanujává kinövéen, belvárosi szomszédjának toldásra, foltozásra, tarkításra nézve méltó párja lehessen.

III.

A tatárdúlástól a vegyesházi királyokig.

10. §. A város némi kiváltsága. — A Rákos, és a nagy árok.

A tatárdulás után visszatérő király 1244-ben *Pest* városa lakói számára (*hospitum de Pesth*) az elveszett szabadságlevelet megújítja; e szerint: a királyt az általa személyesen vitt harczba a város 10 katonája köteles követni, senki a városba erőszakkal nem szállhat, a polgároknak nem szabad külső háztelkeiket eladni; lelkészeiket szabadon választják, valamint a polgárnagyot is, stb. Továbbá rendeltetik: hogy villa *Kuer*, *Köér* a mai *Steinbruch* a lakok közt aránylag felosztás-sék, és az áru- állítási jogot a Dunán birják, sok egyéb kiváltsággal. (I. Fejér, Honi városaink. 39. l.)

Minthogy IV-dik Béla király a védtelen haza veszélyéből a jövőben szükséges előre gondoskodást tanulta, több helyen a birtokosoktól *erős várakat* becserélt, másokat építtetett, és mivel a budai hegyen is, *in monte Pestiensis* 1255-ben, már meredek hegyen való fekvése miatt is elég erős, a tatárok által nem könnyen bevehető *új várat* építtetett, (I. Podhr. Buda és Pest 22. l.) és mivel ezen építésnek éppen az az oka, hogy a Duna is védelmeül szolgál, *in medio Regni nostri collocavimus ad defensionem castrorum, que circa Danubium edificari fecimus*, (Fejér, Cod. Dipl. IV. II. 222. l.) alig hihető, hogy ennek mintegy elővárául és védő hídfeül *Pestet* ne tekintette, és azt újra és jobban meg nem erősítette volna.

Ezen időszakból is kevés figyelemre méltó adatot találunk, a mik megvannak is sem Pestnek akkori műemlékeire sem erősítési műveire, de még egyéb történelmi fontosságú tényekre sem vonatkoznak.

Leginkább csak a *Rákos*¹⁾ az, mely, mint a honatyák

¹⁾ Dr. J. Schuster: Geschichte der Stadt Pesth 1815, azt állítja, hogy *Rákos* annyit jelent mint *népgyűlés*, melyet szabad mezőn tartanak, mely *szokást* a *szóval együtt* a magyarok a *lengyelektől* tanulták. — Ha véletlen nem a *Rákos* patak szelné át *Rákos* mezejét, hinni lehetne ezen mesét egy külföldi szájjából, de hogy magyar ember ilyesmit ír, és még hozzá *Schams Ferenez* is 1821-ben kiadott

és seregek gyűlhelye, a közelfekvő város hirnevét fentartá és emelé. Itt állott meg már I. Géza király hadaival, descendit in *Rakus*. (I. Thwróczi krónikáját, II. 52. l.)

Itten 1289-ben IV. *László* visszaadja a *rákosi* országgyűlés alatt a nyúlzigeti apáczáktól elvett birtokokat. (Fejér. Cod. Dipl. V. III. 456. l.); bár van e századból arra is példa, hogy a honatyák 1298-ban és 1299-ben Pesten gyűlekeztek. (I. Wenzel többször i. h. 108. 109. II).

Ráko, nagy hirnevét, sőt azt hogy magukat a magyar országgyűléseket is röviden csak *Rákosoknak* nevezték, bizonyosan köszönheté azon jó emlékezetnek, melyben a pestieknél azért maradt, mert több ezer fegyveresnek a város közelében való táborozása vagy tanácskozási tartózkodása alatt a városnak nem csekély előny jutott.

Ambár nincs bizonyos adatunk arra, hogy a honszervezés első századaiban tartattak-e a *Rákoson* országgyűlések? mivel maga ernyedetlen buvárunk *Wenzel Gusztáv* (Budai Regestáiban, M. Tört. Tár. I. 103.) 1286-nál azt mondja: *Első országgyűlés a Rákoson Pest mellett, melyről történeti tudomásunk van*; alig fog valaki kételkedni, ki a magyar nemzetnek a régi szokásokban való szívosságát ismeri, hogy e történelmi nevezetességű helyen már elébb is összegyűltek a honatyák, bár e gyűlésekről írott biznysággal nem birunk.

Már három év múlva, t. i. 1289-ikben, a gyűlés itt ismételtetett, és nem sokára reá 1298-ban és 1299-ben a *Pesten* tartott országgyűlések említettnek, melyek, ha csakugyan oly nagy sokasággal és az arra szükséges termék valószínű hiánya miatt, szabad ég alatt tartattak, alkalmasint a *Rákosnak* közelsége miatt Pesten tartottaknak iratnak bár helyesebben ezek alatt *rákosiakat* kell értenünk.

Rákoson »juxta Danubium circa Peth« időzött alkalmasint *Wenzel* cseh király is 1303-ban, midőn fiát a koronával visszavitte. (W. i. h. 112. l.)

munkája 14. lapján minden észrevétel nélkül adja, mutatja milyen itészettel dolgoztak monographusaink. Ezt bizonyítja az is, hogy Schams az itt tartott első országgyűlést III. András király idejére teszi.

1307-ben a *Rákoson*, 1308-ban a *pesti* dunaparton 1310-ben Pest mellett a *Rákoson* »in campo Rakus circa Pest« gyűlnek össze a honatyák, mely szokás egyébiránt későbbi történelmünkben annyira ismeretes, hogy azt itt továbbis tárgyalni nem tartom szükségesnek. (l. W. Bud. Reg. M. Tört. Tár. IV. 93—120. ll.)

Ha nem csekély nehézségekkel jár magára *Pest* városára nézve e korszakból biztos adatokat felhozni, mennél bajosabb annak határába eső vagy vele határos helységeknek hajdani fekvéseit találgatni. Hol feküdt az *oszlári* birtok mely Mon. Hist. Hung. XII. Diplom. kötet XVII. l. említettik a pesti parochiában, 1252-ik évben, és 1259-ben mint *Vzlar* ismét előjön *Sull*-al a Dunán túl a *régi Pest* mellett?¹⁾ *Sinkotát* ismerjük; de ki határozza meg *Nemus*-t és *Nogus*-t a Rákos mellett, (talán a mai Palota határaiban,) valamint *Vkurd* földjét *Akos-Nyire* mellett?²⁾ melyet szintén nem ismerünk. Ezeket IV. Béla király a nyulszigeti apáczáknak adta. (l. Podhr. Hist. Dipl. Buda-Pest. M. S. fol. I. 211. l.)

Ezen apácák jószágait, t. i. *Jenöt* és *Uj-Bécset*, említi Rupp idézett munkájának 269. l., nevezetesen *Uj-Bécsről*, melyet a mai deszkások helyére teszen, és azon versengésekről, melyek e birtok miatt *Pest* városával támadtak, azt írja: *Uj-Bechet*, hajdan a Bechi család birtokát, IV. Béla az ott levő palotával együtt 1268-ban az apáczáknak adta e szavakkal: »quandam terram nomine *Wybech* uacuum cum *palacio* super eadem existenti dicto Monasterio de Insula duximus conferendam. Sed quia de ipsius terrae qualitate et quantitate nobis ad plenum non constabat, misimus ad dictam terram Magistrum A. (chatium) Prepositum Budensem et Magistrum Ambrosium Comitem Capelle domine Regine karissime con-

¹⁾ *Pesty Frigyes* akadémiai tagtársnak és régi helyrajzunk ernyedetlen és szerencsés buvárának köszönöm azon figyelmeztetést, hogy *Oszlár* és *Süly* puszták ugyanazok, melyeket most is Isaszeghez délkeletre találjuk.

²⁾ *Akos Nyiréről* az a véleményen, hogy ez az Isaszeghez tartozó Nyíregyháza nevezetű pusztája, mely 1499. évben praedium *Nyr* néven is előfordul, a midőn t. i. Gyulafy István neje Dorottya itteni részbirtokaira nézve bevallást tesz. (*Pesty Frigyes*.)

sortis nostre . . . qui postmodum in suis literis nobis rescripserunt, quod ipsa terra uacua esset et vicina terre ipsius Monasterii *Jenew* uocate, et eandem cum palacio in ipsa terra existenti predicto Monasterio statuissent de precepto nostro et mandato.» (l. Cod. dipl. Arpad. Contin. VIII. 192.)

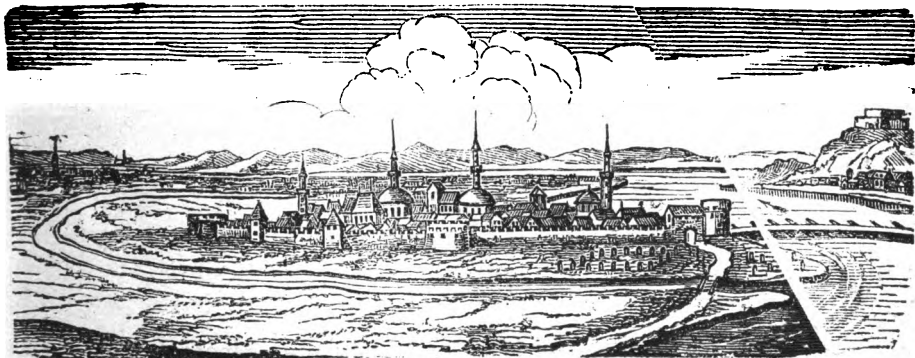
De ezen birtokokat a pestiek, IV-ik László más adományára hivatkozva — maguknak követelték. A pert 1281-ben Péter tárnokmester egyességileg úgy döntötte el: hogy *Uj-Béch* földé a *nagy árkon túl*, (mely a szigetbeli apácza kolostor irányában kezdődván a Rákoson át a soroksári utig ment) Jenő felé, *Werner* gróf palotája fölött az apáczáké, a mi pedig innen esik, a városé legyen.

A pesti polgárok ujra perlekedtek, és e miatt 1285-ben Miklós gróf országbíró *Ujbech* földét ujlag az apáczáknak ítélte.

Úgy látszik, hogy a *fossa magna* alatt nem a Rákos csatornáját értették a régiek, hanem egy száraz vagy vizes árkot, melynek a földvárakat körülvették. Legalább így értem a névtelennek *Szabolcs* vára építtetésénél e szavait: *congregatione facta civium, fecit fossatam magnam, et castrum fortissimum aedificavit de terra.* XXI. fejezet.

Legalább így találjuk Pest városa legrégebb képein *azon nagy árkot*, melyet mivel nem a Margit-szigetnek ellenében, hanem a mai városhoz közelebb fekszik, a *Rákos árkával* semmi áron ugyanazonosítani nem tudunk.

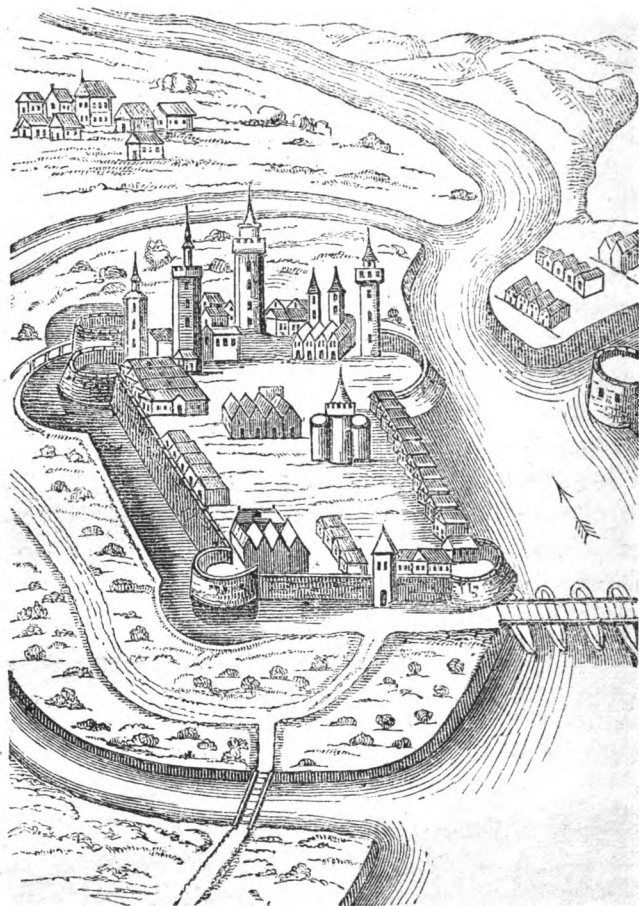
Bizonyítékul adjuk Pestet egy régi rézmetszet nyomán:

(2. áb-a.)

Ezen képnek száma 32. Experté (k) Currit jelszóval; a jobb oldalon a légben rajzolt kéz leveleket tart: »Epistolis et Curia« szavakkal; balra Luna-val, kinek szekerét rákok húzzák. A rajz hossza 0.145; magass. 0.07. centim.

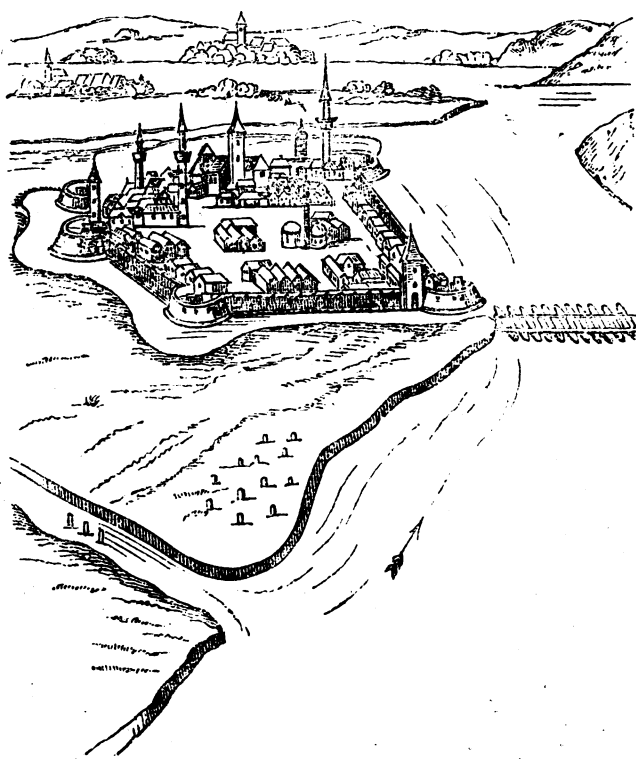
De mennyire nem hívek ezen régi képek, mutatja Pestnek egy másik, alkalmasint a XVI-dik századból való rajza, melynek hossza 0.14; magass. 0.134 centim.

(3. ábra.)

A *fossa magna* érdekében közlött ezen képen a város belsejét eszményítve látjuk, s így sokkal kevésbé megbízható

mint az előbbi, főleg a templomoknak a város déli szegletén való összecsoportozás a egészen hibás.

(4. ábra.)

Álljon még itt Pestnek egy harmadik rajza is 1602-ből; mecsetjei és házcsoportjai meglehetősen közelítik a valót, de az erődmények és vizárkok csak eszményítve adatnak elő.

Az eredeti rézmetszet hossza 0.26 ; magassgáa. 0.15 centim. E rajzok a muzeumi könyvtárban : Iconismi urbium etc. gyűjtelékes kötetekben feltalálhatók.

Végre a Haeuffler Buda-Pestje 97-ik lapjához kötött,

1649-ből származó képen is, a várost körülövedző *vízárók* sokkal közelebb áll annak falaihoz, mintsem hogy azt a *Rákos-árok*kal összezavarhatnók.

11. §. A város régi határai. — Uj-Béch. — Becz-wara. — A frisachi pénzek. — A pesti hajósokkal való galibák.

Nem lesz talán minden érdek nélkül, ha e helyen a városnak észak felé eső, 1281-iki határáról tüzetesen megemlékezem; bár a bizonyíték mindjárt sokkal későbbi időből való, ezt egészen érintetlenül hagyni még sem akartam.

Előfordul ezen határ-leírás *Uj-Béch* helység (villa Uj-Béch) határjárásakor, és mivel a határoknak nagy része a mai főváros területén található, de többnyire már ismeretlen, szolgálatot vélek a tudománynak tenni, midőn egy a m. kir. *Curiai* levéltárban talált igen becses térképet és a pernek azon részét felhozom, mely a dolog felvilágosítására szolgál.

1752-ből való azon tanuvallatás, mely az 1738-dik évben a *nyúlsvigeti apáczá kolostor* hajdani birtokára nézve a pestvárosi közönség ellen emelt perhez csatoltatott. Az első ketős határ volt a Duna mellett azon *nagy árkon*¹⁾ túl, mely Pest városát (*villa Pest, és nem castrum Pest*) övedzi *Jenő* helység részéről Verner gróf palotája fölött.

¹⁾ El nem hallgathatok egy tényt, mely ezen *nagy ároknak* a *Rákos árkával* való fölcserélése ellen tanuskodik. Midőn 1871-dik évben a kishid utca hosszában igen mély, csatornának való árkot ástak, kérdem Haag Gyulától a művezető pallértól, vajjon nem akadtak-e épületmaradványokra vagy bástyafalra? A homokos talajra mutatván az értelmes és hitelt érdemlő pallér, azt felelé: hogy e helyen a föld mindenütt egyenlő, de találtunk, ugymond, Wagner építész ur vezetése alatt az új bankot építvén egy mély árkot, mely a Dunától kelet felé húzódott, 14' mély és 16' széles volt. A föld különbsége, és a nyirkos talaj eléggé bizonyíták, hogy itt hajdan mesterséges csatorna húzódott. És valóban, nemcsak mi emlékezünk a régi, ott állott harminczadot körülvevő árokra, mely idővel mindinkább betemetetett de előfordul ez majdnem mindazon pesti régi rajzokon, melyek a török foglalás alatt készültek. Így nemcsak valószínű, hanem biztossággal állítható, hogy a régi Pest hármassal árokmal volt védve, avval t. i. mely a bástyákat kívül körülfutá, a *nagy árokkal*, (a tanu-

A Pesthez csatolt térkép *Verner gróf palotáját* (palacium az 1268-ki okmányban) teszi azon helyre, hol hajdan egy *nagy köhalom*, valami puszta épület maradványa volt, melyen egy kúton kívül a határkő is állott és sz. János kápolnája¹⁾ volt emelve, irányában a felső Duna-sor mai 6-dik számának, szemközt a budai királyi várral. Emléül még mai nap is nevezett szentnek szobra az emeleten látható. Hogy e helyen a város határa végződött és Uj-Bécsé kezdődött, bizonyítja a harminczat felülmuló, többnyire koros emberekből és még korosabbakra hivatkozó tanuk vallomása, mely a török birtoклásig visszafelé terjed. A tanúk egyhangulág mondják,

vallatás több helye szerint *sáraz Rákosnak* hivatik) mely a ma Wurm-udvar s iparbank irányában terjedt, és talán a molnár-tónál végződött; végre a kis Rákos árka, mely sokkal tágabb körben a mai külvárosokat majdnem ketté szelé, és az alsó faraktáraknál a Dunába ömlik.

A régi árok, mely a talaj felé mindinkább szűkült, *Eisele* háza délkeleti sarkától irányult az iparbank házának kapuja felé, úgy, hogy annak két pillérje, *Haag* állítása szerint, épen a régi árok partjain áll; folytatását pedig a magyar király nevü fogadó területén kell keresni.

Az ároknak nyomait még azon mélyedésekben is véljük találni, melyek a mai szénpiacson még a múlt század végén a vadkacsák vadászatát tevék lehetővé, és melyek csak a nagy árvíz után az országúton történt óriási feltöltések által tűntek el.

¹⁾*E kápolna a régi sóház mellett* emeltetett a Dunaparton 1755-ben a sótisztak által, s e század elején lerontatván helyét a Lloydépülettől a Dunaparton délre fekvő Scheffer, most Stipsitz-féle ház (feldunasor 6. sz.) homlokzatán látható sz. János szobor jelöli, (l. Rupp. Buda-Pest 266.) — Ezen említett dűledékek inkább Zsigmond korabeli torony maradványaiak tekintendők, mely tornyot, mint már három dárdát elérőt, a Dunának vas lánczczal való elzárására akarta Zsigmond használni; de soha ki nem lön építve, ámbár a szükséges kövek körülötte heverték. (Podhradczky. Buda és Pest. 64. lapon.)

Jankovich, valamely római épület maradványának tulajdonítja; azon még egyrészen fennálló dűledékeket, melyeken sz. János kápolnája építettett, mert hogy közhiból Zsigmond király hidjának állítsam, egy történetíró vagy oklevél által sem tudósíttatom. Magok a dűledékek is Ó-Budán a hévíz folyása mellett, találtató római építés és kőforrasztás módjával egészen megegyeznek. (?) Magyar szónemzé-
sében 56. lapon.

hogy a pesti határ csak 100 lépésnyire (a 26-ik szerint 300 lépésnyire) van a *váci* kaputól, melyet a török világban *bécsi* kapunak is hittak, mivel *Uj-Bécs* felé vezetett; ezen határkönek irányában a hid állott; itt tartattak a barom-vásárok; a sóházon felül Pest felé egy hajításnyira felálló köoszlopig tartott a pesti határ; az 1723-ban a svábokat leverő szeke-resek közt támadt perlekedésben a pesti fuvarosok azt mondták a palotaiaknak, kik az *Uj-Bécsnek* nevezett körakáson túl állottak, *csak a pesti határon állanának*, majd elbánnának velük, hogy előlük a fuvart elkapkodták; említik azt is, hogy a pestiek a jeníi templom- vagy kastélyforma épületet a Rákoson innen fundamentomostól elhordták. stb.

Leggyakrabban előfordul egy monda, a melyet bármások is így adák elő, az 5-ik tanu saját szavaival hozunk fel:

» Quintus testis agilis *Joannes Szabó Péczeliensis* subditus Dni Alexandri *Szunyogh* ann. 62. juratus, examinatus fatetur: még h gyermekségében az többi közt egyszer *Pest*ra, menetelekor halotta az vele ott levő öreg h emberektől mulatás közben, hogy *Bécsből Budára olly forrón el lehetne vinni a kását, hogy Budán asztat kostoló Embernek meg h égetné a száját*, melly dolog h minthogy lehetetlennek láczatott a fatensnek, mivel Bécs-et igen messze lenni öröké halotta, így magyarázták a Vinek nem lehetetlennek lenni, mondván: látodé hol van amott a Duna mellyet a Sóó ház erányában ama régi kúrakás melyen kút is van, azt az előtt *Uj-Bécsnek* hitták a régiek azért onnéd Budára forrón könnyen el lehetet vinni a kását.«

Mindezen tanuk vallomása daczára, kik *Mater Sigrar Rosa* panasza folytán *Pest* városa ellen kihallgattattak, megmaradt a régi határjárás érvényében, melyet *Kurcz János Ignác* budai cs. kir. kamarai Administrator jelenlétében *Pest* városának bírása *Proberger Jakab* és a tanács, *Ujfalusi János* káposztás-megyeri és palotai, *Beniczky Tamás* czinkotai, *Vattay János* sz.-mihályi, sz.-lőrinczi és gubacsi, végre *Osztró-luczky János* kereszturi földbirtokosok ellen tartatott, és melyben a török háboru alatt menekvő apácák részéről senki sem birt ellenmondani. A határ, ezen döntő és többé

nem is zaklatott ítélet szerint, melyet a II. függelék X-ik száma alatt egész kiterjedésében közlünk, észak kelet felé ugyanaz, mely mai napon is Pest városa birtokát a többi szomszédoktól elválasztja.

Hogy ezen nagy szolgálatért *Sötér Ferencz* Pest-Pilis-Zsolt megyék alispánja Pest városának háláját és pesti házát illető kiváltságokat megérdemlette, senki sem fog kételkedni.

Egészen másképen áll a peres határ dolga az apácázak említett panaszló irományiban. Tudniillik a 2-ik határdomb az árok fölött a váczy út irányában található, hol is az uton túl két más nagy határdomb áll. Ezt a váczy országúton, talán a mai két-szerecsen-utca táján kellend keresnünk; innen kelet felé menvén egy kis halomnál, majd ismét a *pogány siroknál* vannak kettős határdombok, és mindig inkább kelet felé fordulva a szántóföldek közt egy réthez ér, és onnan a *homokhegy* felé tart, melyen átmenvén és mindegyik határdombok közt haladván, két utat hasít; ezek egyike *Nyír*, a másik pedig *Pasdeo* felé vezet; és ujonnan kelet felé irányozva azon utig megy, mely *Annyas-Nyires* felé vezet, és ott éri a *hármás határt* a sz. király keresztesei, a pesti polgárok és a *jenei* birtokosok közt.

Az apácázak peréhez csatolt *Mattl* cs. kir. mérnökkari kapitány által csinosan és nagy pontossággal készített határtérképen az uj-bécsi birtok határa az említett dunai határkötől a Rákosig mindig keleti irányban halad, mint azt a határjárás is igazolja; és ott a városi homokbányát, *Staedtische Sandgruben*, mons sabulosus-t éri, melyen belül a *pogánysirok* területe keresendő.

Alig ha fog fölősegesnek tetszeni, ha ezen a helyen egy okmányra hivatkozom, mely Pest vidéke meghatározásához igen érdekes adattal szolgál. *Mátyás* király 1467-ben, Pest városa mellett levén, Pest-Pilis megyék gyűlésén említi az ó-budai káptalan János nevű prepostjának és társainak panaszát, hogy ámbár nevezett egyháznak halászati joga, azaz *thonya*-ja (tanyája) van *Ros-szegethétől* és a *megyeri* révtől a *királyi szigetig*, azaz *Csepelig*, és ezen czélból egészen szabad kelhetése volt a Duna szélteben-hosszában, úgy, hogy a hálók,

melyekben vizákat és tokokat fogának, soha semmiféle akadálylyal nem küzdöttek, jelenleg mégis *Rewez György*, Eötvös (Aurifaber) Pál és a sz. Miklósról címzett pesti kóroda mestere a halászati terület közepében *Beczwar*a fala közelében, a hol azelőtt soha malom nem állott, malmaikat a Duna mélyében erősített horgonyaikkal annyira zavarták, hogy a régihez képest a halaknak alig felét tudták fogni, mi által a káptalannak nem csekély kára támadt stb. (l. Hevenessy kéziratait XIV. kötet. 235. l.)

Tekintetbe vévén a helyiséget, melyen a káptalan halászai mesterségöket gyakorlák, t. i. a *Ros-szigettől*, melyet Bél (Notit. Hung. Nov. III. kötet előszavában) Kálmán! király oda telepített oroszok miatt, és talán mivel északi végén *Kis-Oroszi* helység vagyon, Sz.-Endre szigetének tart, és a *káposztás-megyeri* révtől (portus Moger) a királyi *nagy*, azaz *Csepel* szigetig, kíváncsiak vagyunk a *Beczwar*a falait is a pesti parton fölkeresni. — Miután a múlt században készült és a nyúlzigeti apácák peréhez csatolt térképen a *tonya*, tanya, melyet a pestiek még sokáig *Hausenfangnak*, captura Husonum-nak neveztek, a Margitsziget közepe irányába helyezték, a mely helyen Waczpauer térképén is *Z* alatt két házikó van rajzolva- és ezek magyarázata: *agri ad capturam husonum*, minthogy tudtunkra a Duna mellett a pesti oldalon két feltünőbb faldüledék említettik t. i. a *contra aquincumi* római váracs, melyről idézett térképünk azt mondja: *Rudera possessionis Jenő*, és a többször említett Zsigmond-király-féle hídforom, vagy talán mint Jankovics állítja, szintén egy római váracs düledéke, melyet térképünk alkalmasint hagyományilag *Rudera Palatii Veneri-vel* jelez, és mivel ezen falmaradványok csakugyan *Uj-Bech* területén állanak; hajlandó vagyok *Beczwarat*, melyet a régiség alkalmasint a Becsei családdal hozott összeköttetésbe-, ide helyezni, és föltenni, hogy a panaszos malmok csakugyan a *vizatanya* közelében állítottak fel.

Az egykor hirneves Bechei családnak ősi birtokának *Uj-Bechnek* neve is feledésbe ment a jelen korban, holott e bizonyosan mintegy 600 éves elnevezés Pestnek északi külvárosára igen illenék; utoljára olvassuk I. Zápolya János 1529-iki okmányában, mely így végződik: Datum in castris nostris (in Sicam-

bria positis feria, e szavak kitörölvék) *Bechee* (Hazai Okmánytár IV. köt. 451. l.) Hogy pedig e helyen a csak Pest melletti *Uj-bechet* szabad e táborozás helyeképen felvennünk, e mellett harczol a classicitast negélyző fenebbi tollhiba, és Ráth Károly »A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei« 1529-nél 294-ik lapon álló bizonyása is, bár az okmány julius 31-én kelt, Ráth szerint pedig a király *Lippáról* csak aug. 7-én korán reggel indult Aradra. Csanád, Becse, Pest-ujlak, Bodrogra stb. Ezen látszólagos ellentét alkalmasint az adományozásnak napja és a levélkiállításnak más helyen való történtéből lesz helyreigazítható.

Egyébiránt akár Contra-aquincumot, akár, pedig a hídő romját vegyük *Beczvárának*, a dolgon, nem épen sokat változtatunk. Itt csak azért tárgyaltam tüzetesen, mert másutt a hely magyarozatát még megkísértve sem találtam, Midőn ezen fejezetet bevégeztem volt, véletlenül kezembe akadt a *curiai* levéltárból idézett tanuvallatás, melyben a 19-ik tanu kimondja, hogy a *hídőnek* tartott körakást csakugyan *Bécsi várnak* hitták. S így e helynek meghatározása minden kétségen felül emelkedik.

Pest városának északról és délről csekély kiterjedésű határáról megírtam már fentebbi véleményemet, mikor ítésetileg író *Podhradczky* József tagtársunk többször idézett munkáját ujra átforgatva a 70-ik lapon ezt olvasám: »följegyzésre méltó még az is, hogy a Duna bal partján igen csekély volt Pestnek határa, mert azt a nyulak szigetének általellenében állott *Uj-Bécs* és *Jenő* helyek egészen lefelé szorították. stb.

Délre sem volt Pestnek nagyobb határa; mert Jankovich Miklós szerint »Magyarszó nemzésében« a 69. lapon »Grassalkovich, ugymond, Soroksár határozása alkalmával a határokat egész a kecskeméti kapuig bevinni akarta; de a Fáy család levelei is több birtokokról szólnak, melyek most Pest város határához kapcsolattak. Keletre csak IV-ik Béla király terjeszté ki a város határát *Küeren*, Steinbruchon túl, úgy hogy azok, kik a régi határt Pest mai kiterjedéséhez illően mérik, azt inkább a Dunán túl keresik. Egyébiránt az minden nagy város kiterjedésénél elő fordul, hogy a kisebb

faluk és puszták határai lassankint egymásután elnyeletnek, miért Pestnek sem válhatik szégyenére, ha a XIII-dik század kezdetén oly csekély határral birt, mint a milyent okmányilag bebizonyítottunk.

Pest városa szabadalmairól és terheiről elég bőven emlékezik Rupp i. m. 271. l. Mindazáltal vannak pontok, melyek ott nem említetnek. Például IV. Béláról írják, hogy a pesti polgárokat, sz. Istvántól nyert szabadságuk nyomán, minden adótól az egész országban felszabadította. (Podhr. Hist. Dipl. BP. MS. II. 590. és u. a. Buda és Pest 74. l.)

Az 1246-ki okmányból (Fejér Cod. Dipl. IV. III. 544. et IX. VII. 657) megtanuljuk, hogy Pest részéről Henrik Olbrenth fia, Willam, Herbort, és Henrik harangöntő és a pesti németek pristaldusa pert vittek György teleki és Lőrincz kanai apátok ellen, kiktől szőlőket béreltek. Ezekért sz. Mihály napján 10 marcát jó frisachi pénzben fizettek és a veszprémi püspöknek a dézsmát adták. (Rupp. i. h. 240. l.)

Kitetszik ezen szorultságos időben az aquilejai patriarcha és a kisebb német fejedelmek pénzeinek nálunk elterjedt használata; mivel a tatárok második dúlása előtt elrejtven hazánkiai pénz készletüket, a sok frisachi lelet, melyre mind untalan bukkanunk, könnyen megmagyarázható. Ezen esetben a régészet a történelmet kiegészíti és erősíti.

Sok baj volt a *pesti hajósokkal* is, kik oly tekintélyes folyónál, milyen a Duna és oly élénk kereskedésnél, mint e két város, vagy inkább az ország Dunán-inneni és Dunán-tuli része közt folyt, nagy szerepet játszottak. 1286-ban említetik *Heymo* mint gazdájuk, emberei Stephanus, Siboltus és Lifardus; ezek megesküsznek, a budai káptalan lectora Ambrus mester előtt, hogy a budai templomnak pénzletartóztatás által semmi kárt nem tettek. (Cod. Dipl. IV. III. 479.) — Azonban ezen panasz ismételtetett 1273. (u. o. V. II. 114.) és 1297-ben (u. o. VI. II. 66. — Ezen gyanúsítgatások után következett 1283-ban határozott ellenszegülésük, és ügyvédjük *Albert* követeli: hogy az eddig a budai káptalannak fizetett hajóbér harmadát a hajósok sem a *pesti* sem a *jenei* révtől ne fizessék. (u. o. V. III. 300.)

A hajósok e tervszerű ellentállását 1285-ben Lodomér

esztergomi érsek abban keresi, hogy az időszerinti tatár-veszedelem alatt a révészek nagy gazdagságot gyűjtöttek, mely őket elkábitotta, és a budai egyház nem csekély kárával a forradalmi térre vitte. (Fejér, Cod. Dipl. V. III. 299.)

1285-ben a kunok közül többen a tatárokhoz menekültek. Biztatásukra emezek másodszor is beütöttek Magyarországra és *Pestig* haladván mindent fölperzseltek. (l. Thwróczy Chron. Hung. II. LXXIX. fej.)

1288-ban határoztatott, hogy a *pesti és budai* polgárok, midőn Banhydán átmennek, akár Esztergomnak, akár pedig Doroghnak menjenek, az esztergomi főegyháznak a vámot fizetni tartozzanak. (Podhr. Hist. Dipl. BP. II. 591.)

IV.

A vegyesházi királyok alatt a török foglalásig.

12 §. Egyes érdekes adatok. — Ismét a pesti hajósok. — Egy régi ház története.

Még ezen korszakban sem igen bővelkedünk Pest városa műemlékeire és építményeire nézve sokkal több adattal mint az előbbiben ; de a történelmi mező is fölötte parlag, az adatok többnyire ingatagok.

Nagy volt e tekintetben saját íróink gondatlansága, úgy, hogy csak az itt-ott nagy bajjal gyűjtött egyes, és mintegy esetleges följegyzésekből vagyunk némileg képesek valamit ezen múltból gyanításképen elmondani. Hozzájárul még az is, hogy midőn a közelmúlt században, vagy csak néhány évtized előtt is a régibb házakat, vagy a város falait bontották, senki sem találkozott, ki azok faragmányaira, felírásaira, építészeti anyagukra figyelt, és hű képüket legalább csak rajzokban adta volna át a jelennek.

Azt az egyet bizonyosnak tarthatjuk, hogy midőn királyaink székhelyüket Fehérvárról Visegrádra és később Budára áttevék, Pestnek is kellett némileg emelkednie ; hogy pedig az uralkodóknak ezen közelsége hatással ne lett legyen a Dunántuli székváros mintegy külvárosára is, alig lehet elgondolni.

Az adatok hézagossága miatt kénytelenek vagyunk itt is, mint az egyedüli lehetséges, az összefüggés nélküli kronikai rendet követni azon feljegyzésekre nézve, melyek fővárosunkat közelebből érintik.

Igy olvassuk Thwroczi, Chron. Hung. II. LXXXV. fejezetében, hogy midőn *Wenczel* cseh király nagy haddal Magyarországra jött, hogy fiát *László* (*Wenczel*) királyt magával haza vigye, *Pest környékén* a Duna mellett telepedett le, míg a koronára és a budai tűzokra szert tehetett.

1306-ban pedig *Otto* király *Pesten* törvényt mondván, azon birtokot, melyet *Walter* budai polgárnak gyilkosai elfoglaltak, a meggyilkolt fiának számára visszaadatja. (I. Podhr. Hist. Diplom. Civit. Buda-Pest, II. kötet. 345. l. MS.) A pecséten, mely ezen okmányon látható, Podhradczky szerint a magyarországi kettős kereszt koronából emelkedik ki, holott ha a pecsét ugyanaz lenne, melyet *Pray* Syntagmájában a XI-ik táblán közöl, világosan hármassal dombot mutatna; azonban a két pecsét köriratában is különbség fordul elő, miért is csak az idézett pecsét látása után lehetne a kételyt eloszlatni. (Podhradczky az okmány hollétét elhallgatja.)

Egyik adatunk 1308-ból való. Midőn t. i. november 27-én a budai *felső vár* a pápai követet, curiájával együtt be nem fogadhatta, valamint a király-választásra eljött főurak fegyvereseit sem, a pápai követ a királylyal együtt a várral általellenben fekvő *Pestre* hajon ment át, követték őket a főpapok és az ország zászlósai a *domokosiak* telkére, mely a folyó mellett feküdt, hol a kíváncsiak sokasága már régen várakozott. — Itt választatott tehát *Róbert Károly*, itt mondták a *Te-Deumot*, míg a királyt többször fölemelték. (I. Fejér, Cod. Dipl. VIII. I. 267. l.) — A *domokosiak* ez időbeli kolostorát *Rupp Jakab*, »Buda-Pest és környékének helyrajzi története című jeles munkája« I. tábláján a mai halpiacz délnyugati szögletébe helyezi. (Hasonlítsd u. o. a X-ik fejezet III. §-át 244. és k. II.)

1313-ban meghagyatik a budavári, buda-külvárosi és pesti (in antiqua Pest) polgároknak, hogy a *Béla* király idejétől fogva fizetni szokott, és *István*, valamint *László* kirá-

lyoktól is meghagyatott adót a nyúlzigeti apáczáknak megfizessék. (Cod. Dipl. VIII. I. 508.)

1325-ben Pettermannus és Pesti Márton (Martinus de Peth) említették. Ugyanott előjön a *farkasholm* is, mely Pest megyében Rákos folyónál fekszik. (Haz. Okmt. III. 79.)

1329-ben János, budavári igazgató és kapitány örök időre adja át Comes *Simonnak*, *pesti* birónak az *Ujmalon* (Rupp. i. h. 219. l. *Sashegy* aljának tartja; a mint e szó má, midőn szőlőről van szó, mindig a hegynek alját teszi) fekvő szőlőjét, mely *Joseph*-nek és Kőműves Henriknek, kit Tanchernak is (talán Tanzer?) híttak, szöleik közt feküdt. (l. Podhr. Hist. Dipl. BP. MS. II. 363. l.)

1380-ik évben *Paulus de Peth*, notarius curiae nostrae fordul elő Nagy Lajos király levelében. (Pesty Frigyes jegyzeteiből.)

A hajósokkal a mult században sok vesződséggel elfojtott baj, e korszakban újra fölmerült. Ugyanis a budai prépostság előjárója *András* a pesti és budai révészek ellen panaszt emelt; ezek részéről Ulrik Stalcher melléknevű birájuk jelent meg s társai Miklós *Inghard* veje, *Henth* (talán helyesebben *Hench*?) *Ipoly* fia, *Gyan* és *Henth Thechen* melléknévvel. Ezek az összes révész- és hajós testületet képviselték; azonban jelen volt János mester, *Hench* fia a budai vár igazgatója is és *Pest* városának birája, a dolgot úgy egyeztetette ki, hogy a révésztestület ezentúl a szürettől kezdve sz. Márton napjáig a pesti polgárok saját szállójukban szüretelt borát révbér nélkül köteles a Dunán áthozni. (Podhr. i. h. II. 359.)

Ugyanezen révészeket sújtja *Erzsébet királyné* 1345-ben kelt rendelete, mely szerint a budai és pesti révészek minden mázsa sótól, legyen az eladva vagy nem, illessen az pesti vagy budai polgárt, révbért fizetni kötelesek. (Podhradczky i. h. II. 372.)

Majdnem egy század folyt le, míg ezen elég száraz téren ismét egy-két okmányi adatra szert tehetünk; de minél ritkébbak ezek, annál nagyobb érdeklődéssel birnak a városi egyed-iróra nézve, főképp, ha, mint az itt felhozandó eset, majdnem 70 éven át fonódik, és ezen idő alatt sok emberrel és azok

különféle viszonyaival ismertet meg. Kútfőül a »Hazai Okmánytár« I. kötetét idézzük, hol 329. laptól kezdve 394-ig és még tovább is feljegyezve találjuk *egy ház történetét*, melyről Ráth Károly a Magy. Akadém. Értesítő IV. II. 408. l. emlékezik.

1432-ben *Benchyk* fia János szorultságban levén, nagy *kőházát*¹⁾ a *szénatéren*,²⁾ mely a Dunán túli alsó-hévíz mellett fekvő sz. Erzsébetről czimzett kórháznak (l. Rupp i. h. 166.) tulajdona és vele szemközt fekvő háza egyik, és János Jakab fiának háza közt a másik oldalról feküdt, eladta *Diák Imre* (Emerico literato) *et Anthonio Sartori* (Szabó Antalnak) Diák sógorának, valamint *Ilon* és Erzsébet asszonyoknak, mint saját nejének és Diák Imre nővérének, a telekkel, udvarral, fallal és a fal mögötti kerttel.

Ezen ház Pesti *Diák Imre* leányával *Ilonával* Pesti *Kis Györgyre* (Georgius parvus) ment át, ki a királynál és a besztercezi grófnál panaszt tesz 1453-ban az ellen, hogy nemesi birtoka telkét és a rajta álló kőházat *Hunyadi János* a hajdani török császár leányának *Katalin* nemes kisasszonynak adományozta.

Három évvel később t. i. 1456-ban V. László király salgói *Thewrek Pálnak* hű szolgálatiért és sebeiért nagyobb jutalom hiányában egy *kőházat* ajándékoz Pest városában. Feküdt e ház *Gyarmathy János* és Kerék- vagy Szekérgyártó

¹⁾ Érdekes leendő idővel a *régi házat* tudományosan leírni. Hogy városaink e korszakban nagy részt faházakból álltak, kétséget sem szenved. Hiszen hasonló még mai nap is, sok fagazdag, félreeső városban találunk. Hogy Pest többi háza nagyrészt fából épült, már az is bizonyítja, mivel itt is, másutt is, a *kőház* külön kiemeltetik. Budán a várban, a királyi fővárosban nem vagyunk régi maig fenálló kőházak hiányában, bár külsőleg és belsőleg is már többnyire átváltoztattak; hogy ilyeneket Pesten éppen nem találunk, nem annyira a vég elpusztulásnak, mint inkább annak szeretném tulajdonítani, mivel egyáltalán csak csekélyebb számmal léteztek; mert különben a sok ásatás, építkezés közben, csak kellene hébekorban valami nyomukra akadni.

²⁾ *Szenatér* alatt nem a mai, a belvároson kívül fekvő területet kell értenünk, hanem ezen név talán inkább a mai *halásztérnek* felelne meg, melyet Rupp régi térképén *buza-tér* név alatt említ.

(*Curriparis*) Jakab pesti polgárok házai közt, és Zsigmond, valamint Albert királyok curiájával, kertjével és más egyéb épületeivel együtt Agnesnek Murad Cecus császár nejének, és Katalin leányának salgói Thewrek Pál nejének adományozták, jelenleg pedig magára Thewrek Pálra származott át.

1459-ben fenebb említett Pesti Kis György, Ilona Pesti Diák Imre özvegye és a másik Ilona t. i. az előbbieik leánya és Kis György neje a már leirt nagy köháznak, mely a széna-téren állt, felét mindennemű fa- és kőépítményeivel együtt 50 arany forinton (*auri puri, boni et iusti ponderis*) eladták Cecus Murath török császár Katalin leányának és férjének lipthói Nagy Jánosnak (Johannis Magni de Lipthow).

Huszonöt évig nem birunk adatokkal ezen házról, míg 1486-ban egy okmányban ismét fölmerül; t. i. Corvin Mátyás király *geszthelyi Nagh Jánost* megerősíti azon pesti háza birtokában, mely a *Buzapyaczya* utczában (*in vico*) fekszik, és Zsigmond, Albert, László királyoktól, valamint Hunyady Jánostól Katalinnak Cecus Murath császár leányának adományoztatott; egyszersmind biztosittatik, hogy házainak minden kiváltságaival élhessen, az neki és nejének újra conferáltassék; a városi hatóságnak pedig meghagyja, hogy ezen adományozást tiszteletben tartsa.

1488. Nemes Katalin asszony házáat, mely a buzapiaczon (*in Teatro frugum*) feküdt és neki életében lakásul szolgált, valamint minden más vagyonát Murath Beg fiának Orchánnak, fivérének és *gesztheli Nagy Jánosnak*, férjének, hagyja azon föltétellel, hogy egyiknek vagy másiknak halála után a ház a fenmaradté legyen.

1496-ban Nagy János készíté végrendeletét, melyben az egész házat a császárnak (*domino Cesari*) hagyja azon föltétellel, hogy ezen engedély fejében 100 aranyat adni tartozzék, melynek miképeni felosztása részletezve van.

Ugyanazon évben emlittetik Barachy Mihály tartozása is, kinek Nagh János curiáján levő földeket 19 forinton eladott.

1498-ban Gergely, a hajósok birája, Cházár Katalintól (Katherina Chazar) a Benchyg-féle házat egy másik szomszéd házzal, mely 1000 frtot ért, akart fölcserélni. Ezen ház

valószínűleg az, melyet *Báthory István*, mint hajdan Gergelynek tulajdonát *András* pesti plébánosnak ugyanannak budai *Szombathelyen* (a mai disztérnek déli, a két várkapu közt fekvő része) fekvő házáért örökösen elcserélt. (Rupp, i. h. 267.) E pesti ház szomszédai valának, délről Mátyás szücs, északra Tamás kovács háza, nyugatra pedig a plébánia templom kertje feküdt.

Alig ismerünk a régi világból házat, melyről annyi adatunk lenne; de az idézett czikk még többet is tartalmaz, melyekkel az előbbieket kiegészítjük. Így *Huszár Péter*, Pesti Kis Györgyné, II. Ilona leányának, III. Ilonának férje, e házat magáénak mondja. Ebben neje öregatyja Pesti Deák Imre halt meg és ezt, midőn Zsigmond királytól *Murad Cecus* impetralta, ennek leánya Katalin erőszakosan birtokába ejtette. Mert midőn említett Pesti Deák Imre özvegye I. Ilona asszony *Szentfalván* (Erzsébetfalván, Gellérthegy alatt a sáros-fürdön túl terjedő helyen) lakó *Thynney* Bertalanhoz ujra férjhez ment volna, és ottan hosszabb ideig a házán kívül mulatna, nevezett Katalint György, Pest város bírása ide szállásolta el. Az e miatt támadt perben felhozatik, hogy *Hunyadi János* kormányzó a házat a török császárnak adományozta. Benchektől vette e házat Deák Imre, és a császár először a Zegedy Pál által lakott *Chabay Domokos*-féle házba lett beszállásolva, de mivel ez számára nagyon szűk volt, azért Deák Imrét a magáéból erőszakosan kidobták, és majdnem agyonverték.

A per folyamából az is kitűnt, hogy Zsigmond király a császárnak szabad választásra engedé át a pesti házakat, és mivel azt a kérdéses házat akkor Szabó Antal, Pesti Deák Imre Erzsébet leányának férje lakta és abból kimenni vonakodott, saját háza ablakán akarták kilökní.

Ámbár Katalinról egyrészt állittatik, hogy a házért egy fillért sem adott, másutt pedig az hozatik fel, hogy a Hunyadi János nejétől kapott 50 aranyat a budai káptalan előtt adta Huszár Péternek, hogy hallgatásra bírja; azért mégis Huszár Péter az 50 aranyat visszaakarta adni, és a házat egészen megtartani.

Vége e bonyolódott ügynek egyelőre az volt, hogy e

peres háznak felét Huszár Péter kapta III. Ilonnal, pesti Deák Imre unokájával; a másik felét pedig lipcsei Nagy János, Katalin, Cecus Murat leányának 2-dik férje. Azonban ezen ítélettel Huszár Péter nem elégedett meg és az ügyet fölebbzte.

1503-ban birta nemes *Cheley János*; szomszédai e peres háznak valának: keletről *Beztherczey* Bernát, és *Porkoláb* András nyugatról; *Cheleytől* pedig 432 arany forintot vette nemzetes *Bodó Mihály* pesti polgár és neje *Sófia* asszony. (I. Hazai Okmt. 394. l.)

Ugyanezen *Bodó Mihály* és neje *Sófia* már 1497-ben vettek egy másik házat is, mely *Chanady* Benedek pesti polgár özvegyeé volt. E ház szomszédai voltak *Szakács* Demeter (Demetrius Coci) özvegye alulról, felülről nemzetes *Zakachy* Balás, és *Chanady* Péter délről és az ellenkező részről is. Ára e háznak 450 arany forintra rúgott, mely összegért eladó a szavatolásra is kötelezte magát. (Nagy Imre okmánygyűjteményéből. Eredetije a répcze-laki Kisfaludy-család-féle levéltárban.)

1503. Hasonló föltételek alatt vette ugyanazon *Bodó Mihály* pesti polgár és *Sófia* neje Deák Mártontól (Martinus literatus) és nejétől Magdolna asszonytól, Deák István, hajdani városhíró leányától a *mészárszéket*, mely örök joggal tulajdonuk volt. (Ugyanattól, ugyanottan.)

Egy másik idéző levélben ugyanezen *Bodó Mihály* neveztetik Szapolyay János szepesi gróf tisztségének (officialis); majd ismét *Michael Bodo de Pesth, provisor Curie domus Magnifici Johannis de Zapolya* czim alatt fordul elő. Az idézés oka azon hatalmaskodás, melyet Szapolyay emberei Agradon (a mai Agárd Nógrádm.) mólnosi Pazman László Margit nevű nejének birtokán elkövettek. (u. o.)

Egy 1511-diki okmány a budai káptalantól kiállítva, azt mondja, hogy nemzetes temesvári *Bodó Péter*, temesvári *Bodó Mihály* fivére perelvén, ennek hátrahagyott özvegye Potenciana ellen, az egész rokonság panaszait és nehézségeit úgy egyenlítették ki, hogy a többiről a békebírák színe előtt egyezkedvén, *Bodó Péter* azon kőházat, mely a *Buzapjacson* (in Theatro frugum) állt és egy vágószéket a *magyar* mészár-

székek sorában magának megtartotta, a többi vagyonról, mely őt nem illette, a jószágrészen és szőlőkön kívül önkényt és örökre lemondott. (u. o.)

Itt elfogynak azon adatok, melyek a *buzapiaczi* házát oly nevezetessé tévék. Meglehet, hogy még fognak másutt adatok fölmerülni, melyek ezen ház történetét kiegészítik, és biztos vezérfonalul szolgálnak arra, miszerint ezen érdekes háznak fekvését is tüzetesben meghatározni lehessen.

1458-ban *Albert* hatvani prépost végrendeletében előfordul egy sz. Antalról czimzett pesti *templom*, melynek egy *szekeret* és 16 arany forintot hagyott.¹⁾ — Ugyanott említetik Fülöp pesti orvos is, ki a prépostnak 27 arany forinttal tartozik. Ezeket a végrendelet értelmében rokonának Imrének hagyományozza. (Századunk V-ik köt. IX-ik füz. 622. l.)

13. §. Egyéb házak a XV-ik századból.

Pest többi régi házaira nézve vannak még némely érdekes adataink, melyeket különféle kútforrásból így összeállítva nemtalálván, itt fölemlítjük. Hogy Pesten is, valamint Budán a XV. században sok előkelő uraság lakott tanuságul szolgál Huszár Péter által Nagy János elleni perében felhozott ezen vád: »ámbar sok nagyságos és tekintetes ur ezen Pest városában házakat vettek, azon vételt nem valamelyik káptalan előtt végezték, hanem a bizonyáglevelet a bírótól és esküdt polgároktól adatták ki maguknak.« (Többször idézett Hazai Okmt. 387. l.)

A *török* császárt, Muradot két fiával és leányával, kikkel már fenebb találkoztunk, először azon házba szállásolták, mely *paradicsomnak*, paradisus, neveztetett. (M. Akad. Értesítő IV. II, 408. l.) — Ezen ház Chabay Pálé volt.

1481-ben tiltja *Mátyás király*, hogy senki örökségi ügyben a *pesti polgárokat* ne bántsa, míg a régi kiváltságok szerint, saját bírájok és polgártársaiktól el nem ítéltetnek

¹⁾ Ezen templom alatt az 1230-ban alapított sz. *Domokosiak* egyházát kell értenünk, melyről Rupp többször idézett munkájában a 244. lapon bővebben emlékezik.

Ezen tilalom daczára *Ledeczy* István budai polgár *Zabó András* pesti polgárt az esztergomi káptalan elé idézte egy *félház* birtoka miatt, mely *Pest* városában fekszik, s melyet már a törvényes határon túl is, t. i. hét évig, bántatlanul birt. Ezen okmányban a király *Mihály* milkovi püspöknek azt is tiltja, hogy *Zabó András* perébe ne elegyedjék. (Kovachich form. stili Curialis 212. l.)

A hajósokkal, kikkel már annyiszor találkoztunk, ezen időben is volt baj. Így olvassuk Hevenessy kézirat. (P. 50. 294. l.) hogy 1443. a budai prépost és káptalan a fehérvári sz. Istvánról címzett convent előtt az ellen tiltakozik, hogy a király a Duna folyón *Pest* városánál létező, és tulajdonukhoz tartozó sekélyt, lábolható átkelést, a pesti hajósoknak, hátrányukra és jogaiktól való megfosztással új adomány czimén átengedte.

A magyar mészárszékekről már fentebb történt említés. Ezekre nézve ime egy másik adatot közlünk.

1483. Deák István, Stephanus Literatus alias Judex, hajdan bíró de most polgártárs, kénytelen szorult állapota miatt mészárszékét eladni.¹⁾ E mészárszék állt a magyar mészárszékek közt, egyrészt a sz. Jánostól címzett ispotályos vitézek mészárszékei közelében, melyek a sz. Miklóstól nevezett kápolna körödájához tartoztak; más oldalt pedig *Feyer Benedek* pesti polgár mészárszéke közelébe esett. E mészárszékekkel együtt eladta a kameniczi hegységben fekvő *Sydo* nevű szőlőjét is Gygei Deák (Literatus) Benedeknek az összes erdélyi királyi sóbányák kamaragrófjának. (I. Függelék II. I. szám.)

¹⁾ Ezen adatot Rupp, Buda-Pestjében így idézi az alább 1483-nál közlendő okmányból: 1483. Pest városa átadja a mészárszékét és a kamánczi (talán Kamánd Veszprémbe) hegyen levő Sydo nevű szőlőt Gygei Lita Benedeknek; holott az okmányban világosan ez áll: quamdam vineam . . in promontorio vinearum oppidi Kamancz (azaz Kamenicz) vocati in vicinitatibus vinearum in literis conventus Belefontis de Waradinopetri (Pétervárad) clarius specificatam. — A vevő neve pedig így fordul elő Benedicto literato (Deák) de Gyge, és Benedictum literatum, miből következne, hogy Rupp nem az eredeti okmányt, melyet i. h. I. alatt említ, hanem talán valami hibás másolatot használt.

Valamint Budán volt nagy-lucsei *Dóczy Orbánnak* háza, melyet Ulászló királytól ajándékba kapott, és 1491-ben ismét eladott (Rupp, i. h. 148. l.), így szerzett rokonsága számára is egyet Pest városában. T. i. 1487-ben Beleyi *Markus* (Rupp-nál többször i. h. 267. l. valószínűleg sajtóhibából *Makus* áll) Péter és neje Jusztina szükségtől kényszerítve eladják nagy *kő-sarokházukat*, mely keletről *Rácz Anna*, nyugatról *özvegy Farkas* Pálné házaik közt feküdt, által ellenben pedig északra *Szabó Péter* (Petri Sartoris) háza állott. A vevők ezek: *Dóczy Orbán* királyi kincstárnok és *választott egri püspök*, valamint Naghlwchei Balázs és János a püspök fivérei és László, Baláznak; Dömjén, Kelemen, Orbán és Tamás Jánosnak; végre Ferencz boldogult Naghlwchei Benedek fiai és ezek minden utódjai. E nagy házat a püspök 1000 tiszta magyar arany forintért vette meg. Az okmányt I. II. Függelék II. szám alatt. Ezen ajándékot Ulászló király 1492-ben helybenhagyta. (l. Hevenessy MSS. XL.)

Volt a nevezett egri püspöknek még ezenkívül több háza is Pesten. Erre nézve érdekes adatokra figyelmeztetett Ipolyi Arnold tagtársunk, melyek az egri káptalannak ajánlékozott házakról szólnak.

Egyik adat szerint Dóczy Orbán azon házat, melyet *Pesten a czeplédi* utczában veronai *Frangoni* Angelótól 1487-ben vett, ajándékozta az egri káptalannak (Egri kápt. levéltárában 29+5+2.) — A másik adat szerint ugyanazon püspök a káptalannak azon házat ajándékozta, mely *Deák Kelemen* háza mellett állott a *czeplédi* utczában 1490-ben. (u. o. 29+5+4.)

Porubszki József egri kanonok ur sziveskedett kérésre az ottani levéltárban talált okmányt számomra lemásolni; ebből a *pesti házat* illetőleg azt tanuljuk: hogy a püspök rokonai, tekintetbe vevén azon tiszteletet, melylyel a boldogult főpap az evang. sz. Jánostól címzett egri főegyház iránt viseltetett, a töle az egri káptalannak szánt *kőházat*, mely *Pest városában a czeplédi* utczában fekszik, és szomszédokul *Diak* Fábiánt és *Domán* Tamást vallja, az egri káptalannak bizonyos misékért átengedték. (u. o. 9. 2. l.) Ezen okmányt (l. alább II. Függelék III. sz. a.) mely 1492-ben

kiállíttatott; valamint Ulászló király helybenhagyását egész terjedelmében olvasni lehet Hevenessy kéziratai XL. kötete 250 és 266. ll.

Most az egri káptalannak nincs Pesten háza, az érintett kőház valószínűleg a törökök uralma alatt romba dült, romjait pedig a visszafoglalás után a káptalan nem tartotta érdemesnek követelni.

A fenebbi tudósítást összevetvén Ipolyi adataival, mint-hogy az egri levéltárban más okmány nem foglaltatik, azt kell gondolnom, hogy az érintett adatok egy házra vonatkoznak, miben az utcának ugyanazon neve és a szomszédnak ugyanegy *Diak* családból, való volta megerősít.

Azonban, vajjon a *czeplédi* utcabeli ház ugyanegy-e *Márkus* házával? ezekből még be nem bizonyítható, és így *Dóczy* Orbánnak alkalmasint Pesten két külön háza volt.

1488-ban pesti Nagy János, (Joannes Nagh de Pesth, magister domus Matthiae Regis,) 120 aranyért zálogba adta Pest királyi városban fekvő fél házát az *egri bibornoknak* (Hippolytnak). A bibornok az országból távozván Nagy Jánostól ki neki nagyobb összeggel is tartozott, sem ezt, de az említett 120 aranyat sem kérte vissza. Mindazonáltal voltak, kik a fél pesti házat a bibornok halála után követelték; de mivel tett szolgálatai tekintetéből a király az adósságot elnézte, ezt követelni többé nem merészték. (l. Hazai Okmányt. II. 369. 371. ll.)

Azt hiszszük, bár nincsen kimondva, hogy a zálogbaadó *liptai* Nagy János volt; a félház alatt pedig a fenebb többször említett *Benchyk*-ház részét kell értenünk.

Minthogy ezen korban Pest a *váezi* egyházmegyéhez tartozott, nem is kételkedhetünk, hogy a *váezi* püspököknek e városban lakházuk volt, bár erről csak Ruppnál (i. h. a 241. l.) találunk némi említést, de kétségen felül álló adattal eddig nem bírunk.

14. §. A pesti tanács magyarokból áll. — Még némely XVI-dik századbéli házról.

A házakra terjesztvén ki behatóbb kutatásunkat, lehetey hogtlen, az okmányokban feltűnő személynevek figyel-

münket elkerüljék. Valódi örömmel tapasztaljuk, hogy Pest-Budán ezen korszakban a biróság, a választott polgárok és a házak tulajdonosai, bár más nemzetbeliek is említetnek, majdnem egyáltalán magyarokból állottak, mi a lakók hasonló viszonyáról is eléggé tanuskodik. — A sokból csak néhány példát idézünk:

1483-ban: *Waci* Gál volt a bíró; *Andreas Magnus* (Nagy), *Bornemyzya* Mátyás, *Farkas* János, *Taxony* Mihály, *Literatus* (Deák) Mihály, *Kalmár* György, *Kelemfeuldi* Pál, *Seres* Máthé, *Megery* Bálint, *Lapicida* (Kőmives) István, *Petrycz* Bálint és *Nemegy* Balázs az esküdt polgárok.

1487-ben: *Waczy* Gal, dictus *Judex*; *Magnus* András, *Zekel* László, *Kelemfeuldy* Pál, *Fekethe* Albert, *Petrycz* Bálint, *Lanifex* György, *Taxony* Jakab, *Megyery* Balint, *Seres* Máthé, *Zegedy* Pál, *Beke* Jakab, *Kemyves* István fordulnak elő mint a város elöljárói.

1497-ben *Dorottya Chanady* Benedek özvegye *Cocus* Demeternek alsó s *Zakachy* (szinte *Cocus*?) Balázs felső szomszédjai közt, *Chanady* Péterrel pedig délre szemben fekvő háza irányában álló házát nemes *Bodó* Mihálynak és utódjainak 450 arany forintért eladván, az okmány homlokán ezen neveket olvassuk: *Zegedy* Pál *Judex*-et; Tamás, Balint *Literati* (Deák), Konrad, Imre, Balás *Pellifices* (Szücs); *Taxony* Mihály, *Csapo* György (fenebb *Lanifex*?) *Lapicida* (Kőmives) János, *Petrycz* Balint, *Kalmán* Péter, *Clipeator* (Chyzar) Gergel esküdt polgárokat. (I. II. Függelék V. sz. okm.)

Lapokat kellene töltenünk, ha a rendelkezésünkre álló okmányokat ki akarnók vonni, miszerint fenebbi állításunkat bebizonyítsuk; minthogy ez itt nem feladatunk, elég volt talán erre az olvasót figyelmeztetni.

Lássunk már a XVI-ik század kezdetéből is némely házat, minthogy ezeknek nyomát okmányainkban találtuk:

1503-ban Deák Márton (*Martinus Literatus*) és neje Magdolna Deák István hajdani bírónak leánya (I. fenebb a 1483-ik év alatt említett mészárszékről való adatot) vallják, hogy *mészárszéktüket*, mely a magyar székek közt állott, *Bodó* Mihály pesti polgárnak 150 arany forintért eladták. A tanács

tagjai ezek voltak: *Beke* Jakab bíró; *Meggyery* Bálint, Literatus (Deák) Pál, *Hassz* János, Myser Mihály, *Zakach* Miklós, *Bodogfalway* Imre és Konrád pellicies (Szücs); *Petrycz* Bálint, *Chyzar* Tamás, *Tholway* Ambrus, Semellator Dénes esküdt polgárok.

Az eredetiből vett másolatot közlés végett nyertem alsó-szopori Nagy Imrétől; l. II. függelék VI-ik sz. a.

1504. Ulászló kir. *Beukara* Jankának, Desy Imre kir. asztalnok özvegyének, Anna királyné kérelmére, ad egy pesti *kőházat*, melynek északi oldalán van a *Thewgyartho* Lőrincz örökösei háza, keleti oldalon a zsidók telkei, (sessiones seu domus *Judaeorum*), délről *Zabo* Péter Agnes nevű özvegyének háza vagy curialis telkei fekszenek, melyek hajdan tiszteendő *Rachkai*¹⁾ Miklós erdélyi püspök tulajdonához tartoztak, és utóbb mint caducitás, királyi adományozás alá estek és nevezett asszonynak és örököseinek adományoztattak. (Podhr. i. m. II. 653.) *Beukara* özvegye nem sokáig maradt a királyi adomány birtokában, mert pénzbeli szorultságában (pro arduis circumstantiis) ezen pesti *kőházat* nagyságos *Podmanyn* János királyi ajtónállónak 400 arany forinton örökre eladta, a szavatolást is akárki ellen elvállalván. (u. o. 664.) Ezen eladásról még két okmány létezik egyik 1508, a másik 1512-ből; de a fennemlített nő mindegyikben *Bakara*-nak íratik. (u. o.)

A pesti házak közt említjük továbbá azt, melyet 1511. *Szabó* Demeter a *domokosiaknak* kiegyezés folytán, mint *Chyzar* György pesti polgár által nekik hagyományozottat, átadott. (Rupp. i. h. 268.) A nagy utcza, melyben e ház feküdt, Rupp szerint az *uri utczával* ugyanaz; azonban itt szükségesnek tartjuk felemlíteni, hogy az *uri utcza* a XVII-dik században a kecskeméti kapuig terjedt.

Ugyanazon évben egyességre léptek temesvári *Bodó Mihály* (főlebb 1503-nál de *pesth*-nek neveztetik) és ns. *Potentiana* nevű özvegye és temesvári *Bodó Péter*, a megholtnak

¹⁾ Podhradczky mindenütt Nicolai de Bachka és Nicolai Backa-t ír, holott Lehoczky Status et Ordines című munkája I. 61. lapján 1503-dik évnél Raskai Miklóst említ. Raskai Balás pedig 1499-ben Ulászló király tárnokmestere volt.

fivére közt, kik választott bírák előtt úgy egyeznek meg, hogy Péter az özvegynek a *Buzapyacson* álló *kőházat*, és a többször említett *magyar székek* sorában álló mészárszéket, valamint több, különféle megyében fekvő birtokot átenged stb. Az eredetiből másolt okmányt Nagy Imre barátom szívesességéből mellékelhetem II. Függelék VII-ik száma alatt.

1528. Ferdinánd király helybenhagyja *Anna királyné* — szeretett nővérének azon ajándékát, melyet tett, midőn várallyai Horváth Jánosnak és hasonló nevű fiának, valamint örököseiknek átengedi néhai Nagyságos *Palóczy Antal* Pest városában, a Duna melletti *hajós utcában* fekvő házát, melyet régóta birt és békében megtartott. (Budai kam. ltár. Liber Regius I. 12. 99.) Ezen adatot Pesty Frigyes barátomnak köszönhetem. I. II. Függ. VIII. sz. a.

Minthogy Rupp szerint (i. h. 267. l.) 1510-ben ezen ház mint szent-györgyi és bazini grófnak *Péternek* birtoka *Palóczy Mihályra* származott át, és az eredeti okmányban a *dunai révénél* fekvő *kőháznak* mondatik, valamint az úgynevezett *hajós utca*, úgy e háznak fekvése is meg van határozva; t. i. az *utca* más nem lehet, mint a mai *molnár utca*, a ház pedig valószínűleg az, mely a török kiűzése után *Koháry* vagy *Eszterházy*-féle ház czime alatt 264. és 265. szám alatt múlt század közepe táján a *Kehrer*-család lakául és timár-műhelyeül szolgált.

1537-ben *Bolthos Mátyás* kir. udvarnok sz. *Péter* (mai hatvani utcában fekvő *kőházat*, melytől északra a sz. *Péter* kolostorhoz, (mai ferencziek zárdájához) vezető kis-köz és azon túl *Osvald* pék, keletre nemes *Orbovác* György, délre pedig a *kalács sütő* utcába vezető köz- és azon túl *Gonda János* özvegyének *Anasztáziának* háza feküdt, *Vásáros Flóris*nak 150 frton, a szavatolás felvállalásával eladja. (Rupp, i. h. 268. l.)

Az erre vonatkozó okmányt alább közöljük (Függelék II. IX. sz. a.) megemlítvén azt is, hogy még ekkor a régi pesti pecsét: S. CIVIVM DE ANTIQVA PEST, használatban volt.

15. §. Visszapillantás Pest régi utczáira és házaira. — A királyi laknak nyoma Pesten.

Valóban csekély az mit ezen korszak utczáiról és házairól tudunk. Ezen senki sem fog fennakadni, ha meggondoljuk, hogy ezen időben talán nem is volt minden térnek, minden utcának határozott neve, mint ezt még a XVIII-dik században is tapasztaljuk; fővárosunk régi *telekkönyvei minden nyom nélkül elvesztek*, de nem is várhatjuk, miszerint ily módon e hézag valaha kitölthető legyen, hacsak valami meglepő véletlen erre vonatkozó bővebb adatokat kezünkbe nem játszana. Mind együttvéve tehát ismerünk a leírásból két *piaczt*, t. i. a *domokosiak helyét* a folyó mellett, és a *buza piaczt* (szénatér, vagy *theatrum frugum*) mely talán u. a. a fenebbi domokosiak helyével, és Rupp szerint a mai halpiaczczal. A XVIII-dik századbeli *Buzapiacznak* (a mai *Sebestyén* térnek) azért nem adunk határozottan előjogot, mert a térek és utcák neveiket gyakran változtatták, és az elsöre nézve a Duna messzebb esett, bár a másodikra nézve van még némi valószínűség, hacsak későbbi hiteles adatokból nem fog kitűnni, hogy a XV. századbeli *Buzapiacz* még a XVIII-ban is fentartotta nevezetét.

Az utcák közt előfordul:

1490-ben a *czeplédi* utca, mely alkalmasint a mai *kecskeméti* utczával összeesik;

1511. a *nagy* utca, a mai úri utca lehet;

1528. a *hojós* utca a Duna közelében, a mai *molnár* utca;

1537. sz. *Péter* utcája, a mai *hatvani* utca; és ugyanakkor a *kalács-sütő* utca, melyet Rupp a mai gránátos utcával ugyanazonosnak tart. Megvallom azonban, hogy egész határozottsággal nem merném annak állítani, mivel a kétes adatoknál fogva az iskola utczával is összeeshetnék.

Pest *háza*i közül pedig csak ezeket sorolhatjuk fel együttesen mintegy ismétlőleg:

a *Benchyk házat* a *széna* vagy *buza* téren; ennek változatos története 1432-től 1511-ig huzódik el a nélkül, hogy valód helyét meghatározhatnók;

ugyanott *Paradicsom* nevű ház említettik. Ezen név alatt e század elején a *fehér hajó* mellett, a váci kapu felé eső, beugró házat ismerték. Azonban ennek fekvése a buza-piacztól nagyon is messze esik.

1481-ben van *Zabó András*nak Pesten fél háza.

1483. *Deák István* mészárszékét adja el Gygei Deák Benedeknek.

1487-ben a *czeglédi* utczában Dóczy Orbán egri püspök és fivérei birtak házat, melyet a püspök belegi Markos Pétertől 1000 forinton vett; (l. kam. levéltári okmányt alább) azonban ezt 1492-ben az egri káptalannak ajándékozta.

Ugyanezen évben a sz. Miklósról címzett korodához tartozó *magyar mészárszékek* említettnek, melyeket Deák István Gygei Deák Benedeknek eladott. (kam. levélt. alább.)

1488. pesti *Nagy János* zálogba adta pesti házát Hipolyt bibornoknak 120 aranyért.

1503-ban *Deák Márton Bodó Mihálynak* mészárszékét adja el.

1504. *Tamás bibornok* (Bakács) Péter, Pál és János fivéreivel vesznek házat Pesten (a szomszédok neveivel) 500 arany forinton a pesti tanács előtt. (monyorókeréki levéltár fasc. 89. 4414. szám alatt.)

1504-ben kapja *Bakara Janka Anna* királynétől azon kőházat, melyet 1508-ban *Podmáry János*nak adott el.

1511. *Szabó Demeter* átadja a domokosiaknak *nagy-utcai* házát.

1528-ban Horváth János kapja *Anna* királynétől a Palóczy-féle házat a *dunai* révnél.

1537-ben említettik *Bolthos Mátyás*, később *Vásáros Flóris* háza.

Ez mind az, mit Pestről, mint városról felhozni tudunk. Budáról és fényes palotáiról vannak részletes leírásainak, Pestről és talán fennállott műemlékeiről alig találunk könyveinkben említést, mert a királyi város mellett csak mint függelék szerepel. *Buda* várnak majdnem minden egyes házárol van okmány, az utcákat mind ismerjük, de ottan volt az ó-budai káptalan, ott a főnemesség, s így nem csoda, hogy műemlékeiről többet tudunk, mint Pestről. Hogy azonban

ezen városnak is, mely mint 1496-ban állittatik, ugyanazon kiváltságokkal birt mint Buda, Fehérvár, Esztergom, de kereskedésre nézve még előnyösebb fekvésű volt sok egyéb honi városnál, legalább annyi kényelemmel és olyan házakkal kellett birnia, mint ezt más régi hazai városokról tudjuk, kitűnik abból is, hogy 1457-ben V. *László* király, 1458-ban pedig *Szilágyi* Mihály ide hitták össze az országgyűlést, mely, ha mindjárt a *Rákoson*, szabad ég alatt tartatott volna, még is lehetetlen, hogy az összegyűlt honatyák Pest városa vendégszeretetét és kényelmeit is ne vették volna igénybe.

És vajjon szabad-e feltennünk azt, hogy midőn *Mátyás* király Budáért annyit tett, Pestről, melyet naponkint fényes várából látnia kellett, megfeledezett volna? ¹⁾ és lehetséges-e az, hogy Pest maga nem igyekezett volna a királyi Budával vetélkedni, már csak azért is, hogy a nagy királyt magát falai közt is néha hosszabb időig birhassa!

Hogy a »Magister Nagy de Pesth *Magister domus Matthiae Regis*« vonatkozik-e a király valamelyik *pesti házára*? nem merem állítani; azonban, hogy dicső királyunk Pesten *ad primum lapidem* mintegy a külvárosban szép kerttel birt, melyben mulatni szokott, bizonyos. Ezen királyi kert a sz. ferencziek háza mögötti tért foglalta a hatvani kapuig. E

¹⁾ Igaz, hogy gúthi Országh Mihály nádor 1465. a pesti polgároknak meghagyja, miszerint azon kiváltságok ellenében is, melyeket IV-ik Béla, Albert és Mátyás királytól nyertek Esztergomban, Dorogon és a kakatsai (párkányi) révén az esztergomi káptalannak fizettek (az esztergomi kápt. levéltárában); de azért Mátyás király 1480-ban Pest polgárait és lakóit felszabadítja a segniai uton 4 év lefolyása alatt fizetendő adótól és vámtól ezen szavakkal: Igitur . . . volentes progressum Mercatorum, et aliorum hominum negotiatorum, tam de Regnis nostris ad alia Regna, quam de exteris ad Regnum nostrum Hungariae confluentium, praesertim in Croatia per viam de Segnia ad Zagrabiam et ex converso de Zagrabia ad Segniam meliori ordine reformare, ut autem benevolentia liberalitatis nostrae ad hoc opus elargitae, primum fideles nostri Cives Civitatis nostrae Pestiensis, qui continue nobis grata obsequia exhibere solent, saepiusque in prosequendis suis negotiationibus dampna suscipiunt, consolentur et participes existant, eosdem . . . universos et quemlibet eorum singulariter ab omni solutione Tributorum et Teloniorum nostrorum, scilicet Regalium atque Reginalium et aliorum eximimus. (Kovachich Form. styli Curialis p. 418—19.)

tért a szerzetesek a XVIII-dik század elején majdnem egészen birták, midőn a magyar-utczai házak, a többivel együtt sokáig, a foglalás után is, pusztá helyekül maradtak fenn.

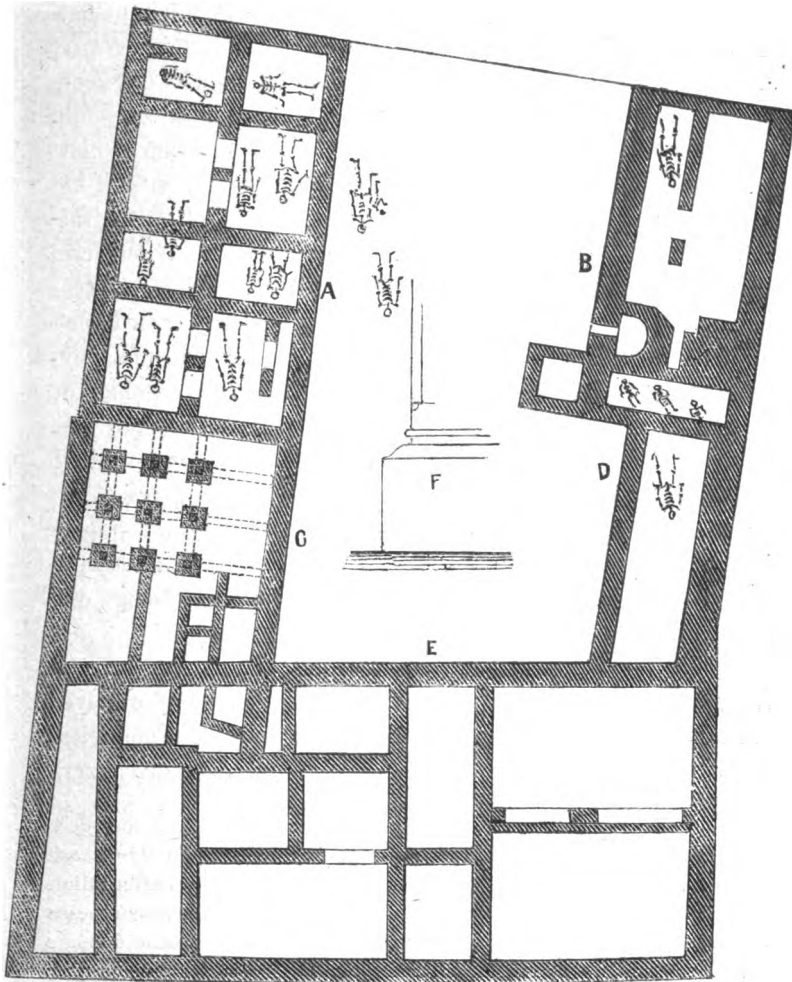
1525. Lajos király visszatérvén a *rákosi* gyülelésről, ezen kert hajlékában ebédelt.

Minden dicsőségéből, és ezen korszakból majdnem egyedüli maradványok a vörös márvány faragványok, melyek e királyi telken találtatván, majd mint a PRINCEPS POSTES feliratu, részint a sz. ferencziek zárdája régi bejárásánál, a mai egyetemi könyvtár ajtójánál, be vannak falazva; részint mint a MA THI AS R feliratu vörös márvány kőb, a m. n. muzeum emlékkő-tárába kerültek.

16. §. Műemlékek e korszakból; a) a serfőző háztelken, b) a Küttelféle házban.

Az említett faragványokon kívül alig tudunk valamit felmutatni, mi a hajdani műemlékek köréből reánk maradt volna. 1869-ben midőn a lipót- és régi bástya-, ma zöldfa-utca közt fekvő 131., 135. és 146. számú régi *városi sörfőzde* telkén az alapokat az új városházhoz ásták, az udvar északi részén akadtak egy tornácz pillér sorozatára, melynek rajzát *Steindl Imre* műegyetemi tanár és építész ur előzenyességéből (71. lapon) mellékelhetjük. Mi lett légyen ezen építmény, melynek egyik köpillére részletét is adjuk, alig gyaníthatjuk; de hogy itt észak felé temetkezési helyre bukkantak, a vázak rendben való fekvése mutatja. Meglehet, hogy idővel kerülnek elő még iratok, melyek segítségével ezen épületek minőségét meg lehet határozni; de mindenesetre szükségesnek tartottuk, miszerint e leletet legalább rajzban fentartván, annak emlékét az utókor számára megmentsük. Érdekes lesz talán megtudni azt is, hogy a pillérek, melyek anyaga ürömi kő, a földszíne alatt 4'-nyira találtattak,¹⁾ hogy

¹⁾ Már ezen mély fekvés is elégséges arra, hogy az ott állott épületnek régiségéről tanuskodjék, miután tudjuk, hogy a városnak ezen tája leginkább ki volt téve a vizáradásoknak, melyek a Duna medrének folytonos emelkedése miatt egyszersmind a város talajának mesterséges emeltetését is követelték.

(5. ábra.)

irányuk tökéletesen keletelt, és így talán valami egyházi építményhez tartoztak; végre hogy e területen egy *Gritti Endre*-féle (velencei doge 1523—39) érem is került napfényre.

Egy másik nem kevésbé érdekes műmaradványra

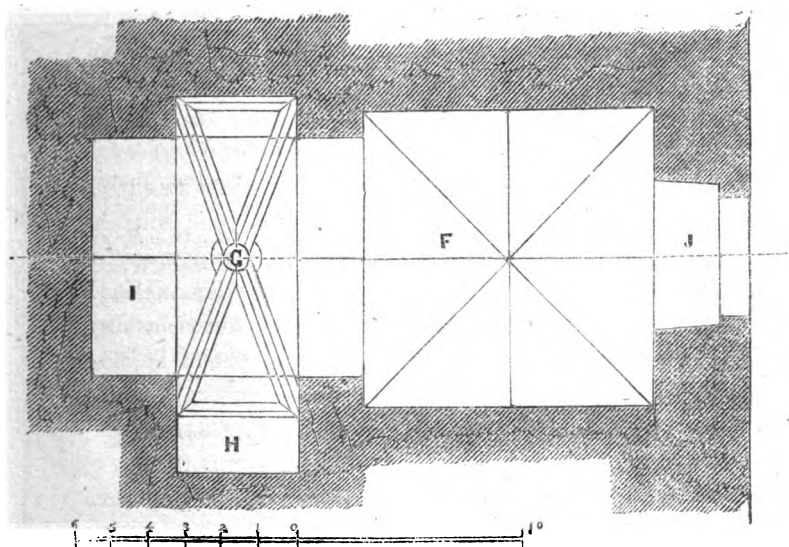
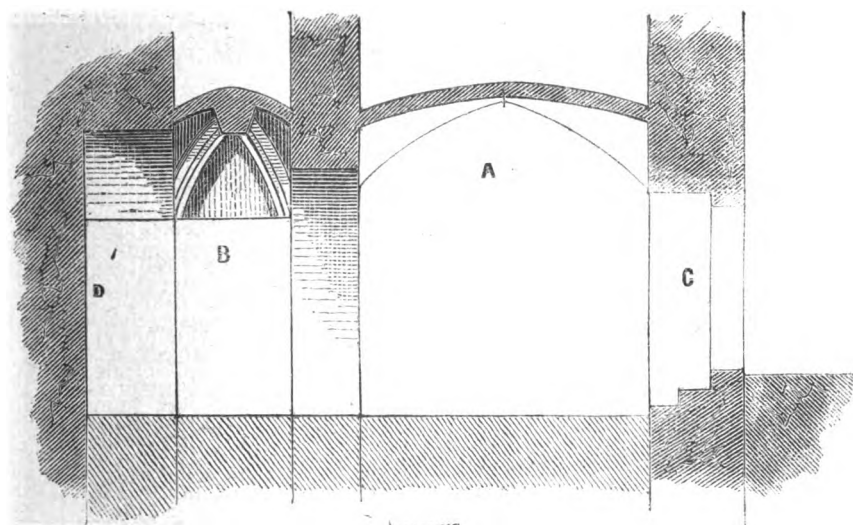
Szalay Ágoston kir. táblai tanács-elnök hívá fel figyelmemet. A régi 201-diki, mai napon Duna-utczai 2-dik számú *Küttel örökösei*-féle régi házban, melynek alsó része az újabb építkezések alkalmával végbevitt feltöltések által majdnem egészen föld alá került, van egy zöldségárus bolt, melybe már két év előtt három lépcsőn kellett lemenni. A hajlék, melybe jutunk két részből áll, t. i. egy négyzetes területből egyszerű bolthajtással, és a keleti hosszukás térből, melynek zárköve és gerinczei a (73. lapon) mellékelt rajzból, melyet *Bergh Károly* építész barátomnak köszönhetek, kivehetők. Igaz, hogy ezen kápolnaszerű hajlékról sem vagyok képes határozott véleményt adni, mivel az írásbeli bizonyítékok teljesen hiányzanak; de ha azt megfontoljuk, hogy ezen emléktől a főegyház nem messze fekszik; hogy ennek egész környéke, mint a régiebb rajzokon kívül a keresztény szokás is bizonyítja temetőül¹⁾ használtatott; hogy ennek általellenében a hajdani paplak és iskolaház feküdt: nem fogunk hibázni, ha a kérdéses építményt vagy temetői kápolnának, vagy valamely buzgó család által alapított magán imolának lenni állítjuk.

Egyébiránt akármi legyen e csinos, tökéletesen keletelt hajlék, némi szolgálatot véltünk tenni az által, hogy e helyen ezt is megismertettük; mert az építkezési roham, meglehet, hogy nem sokára ettől is megfosztja fővárosunkat. Azért,

¹⁾ Mily kár, hogy *Zenthmiklosi* Jánosnak, *Jacabfy* János pesti plébános helyettese 1511-ben kiállított okmányában, midőn *Martinus de Chanadh*, *Magister Capelle sancti Michaelis*, ad *latus cimitery dicte ecclesie Beate Marie virginis pestiensis*-ről említést teszen, ezen kápolna fekvését jobban meg nem határozza. Tudjuk, hogy a temető még a XVII. században is a mai kegyesrendiek házáig terjedt, maga a sz. *Mihály*, mint védszent, már a halotti kápolna mellett tanuskodnék, itt csak az támaszt kétséget, hogy a tervben a 276-dik ház mellett is kápolnaszerű építmény áll, hacsak azt nem tesszük fel, hogy 1511-ben a temető dél felé a Küttel házig terjedt, és hogy, mint Pozsonyban is, a főtemplom temetőjében több kisebb kápolna emeltetett.

Sz. Mihály kápolnájának Bodó Mihály végrendeletében VIII forintot hagyott.

A nevezettekén kívül még a pesti főegyház papjai közül Bodó végrendeletében megneveztetnek: *Paxy Imre*, *Pesti György* misés papok és az egyház káplánjai, és *Német János* miséspap és a sekrestye gondnoka. (Hazai Okmtár I. 401. és kk. ll.)

(6. ábra.)

hogy ha csakugyan a nevezett ház lebontatnék, a körülötte levő építményre figyelünk kellend, mivel lehetséges, hogy e rejtélyhez épen a falakban fogjuk a tudományos kulcsot föllelni.

17. §. Pest város régi falai.

Bár valami művészi becsessel nem birnak, mégis érdekesek régészeti szempontból *Pestnek régi falai is*, melyeknek legnagyobb része most már csak akkor jön napfényre, midőn a mai bástya utcától, a magyar utcán és újvilágon keresztül a régi váci kapuig és azon túl a hajdani rondelláig a hozzájuk épített házak lerombolása alkalmával felszabadíttatnak. Ekkor valamint a város részéről, úgy az országúttól is láthatjuk a házak fenekein a köbökből rakott, ormózatokkal és lörésekkel ellátott bástyafalakat.

Szabadon álló városfal-darab már egy sincs, mióta Dr. Kovács háza épült a bástya utcájában. De mielőtt ezen utolsó védelmi pont is lebontatott volna, megkértem *Bergh Károly* mérnök építész barátomat, szíveskedjék e faldarabot fölmérni, lerajzolni, hogy az utókornak legalább így is megtarthassam. A mellékelt rajzokat következő sorok kíséretében küldé be *Bergh* ur az Archaeologiai Értesítő számára, (I. III. kötet, 47. l.) melyek, hogy tágabb körben is ismertessenek, e helyen lenyomattatnak.

A pestvárosi régi fal utolsó maradványa.

Mig a kolozsvári tornyok leromboltatása miatt az egész régészet-kedvelő közönség izgatott állapotban van; mig a történelmi társulat, az archaeologiai bizottság tudományos tekintélyek felhasználásával tiltakozik ezen vandalismus ellen, sőt ezen ügy még országgyűlési tárgyalás alá is kerül: addig szemeink előtt minden ellenmondás nélkül pusztít az ikerfővárosi közönség, és mig taval a budai Dunaparton zajtalanul tűnt el az utolsó kerekbástya, e napokban Pest városának utolsó szabadon álló bástyadarabja is földig leromboltatik.

Már egy év előtt kértem meg *Bergh Károly* építész barátomat, hogy a szomszédságában lerombolandó falakat felmérje, és archaeologiai szaklapunk számára lerajzolja; egy-

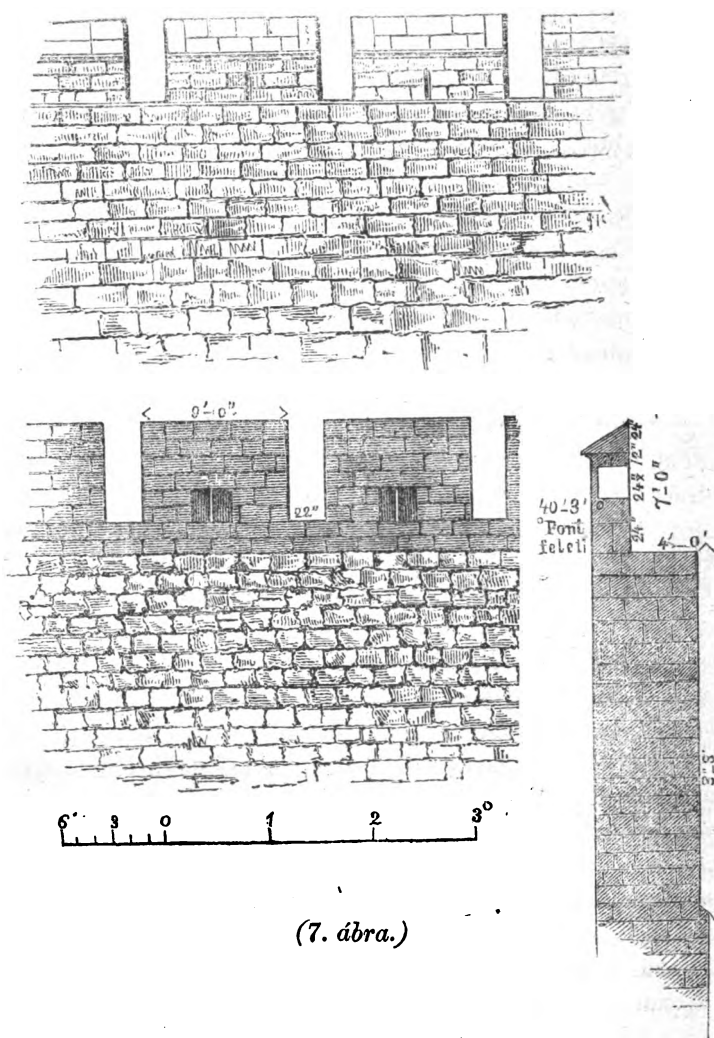
szerre olvasom közlönyeinkben, hogy a még néhány nap előtt épen állott utolsó középkori falak statarialiter megsemmisítetnek.

És ez így nagyon jól van. Megjön az idő, és talán nem sokára, hogy nemzetellenes féltudósok azt is tagadni fogják, hogy a magyarnak csak valaha voltak is némi műemlékei; hiszen egyáltalán úgy is el van terjedve azon hír, hogy Pest egészen újabb keltű város, mely alig számít többet egy vagy másfél száz esztendőnél! És ezen bizonyos tudatlanság axiómájának van nem egy védője, még azok közt is, kik művelteknek és tanultaknak csúfoltatják magukat a még kevesebbet tudó tömeg által.

Hogy valami mégis maradjon régi erődtésünkől, hogy legyen legalább egy lap, mely talán a nagyobb pietással bíró utókor által felkerestessék, mellékelem *Bergh* barátom tudósítását, fentartván magamnak a Pest bástyáira vonatkozó s még emlékezetemben és jegyzőkönyveimben lévő adatok közlését.

»Becsés felszólítására mellékelve van szerencsém a pestvárosi régi bástya maradványainak felvételét beküldeni s egyuttal annak szerkezetére vonatkozó észleleteimet közölni.

A mult év elején, midőn ezen felvételt teljesítém, a régi város-falnak még két részletét ismertem eredeti valóságában, beépítetlenül; a bástya-utca 25-ik sz. a. Tury képv. úr akkor még üres, de azóta már beépített telkén és Kovács József orvos úr telkén a só-utczában, mely résznek lebontása e napokban szintén megkezdetett; e két ponton tett vizsgálódásaim és méréseim és e két pont közt még felig beépítve található maradványok figyelembe vétele arról tanuskodtak, hogy ezen mintegy 40—50° hosszú majdnem egészen egyenes vonalon a szerkezet a rajzban előtüntetett (76. lapon) módon minden torony nélkül, rendszeresen és az egyes méreteken feltűnő pontossággal vitetett keresztül. A fal anyaga tisztán kő és pedig a most is általános használatban lévő kőbányai és promontori-féle kivétel nélkül; téglának legkisebb nyomát sem találhattam. A mellvéd felső része faragott kövekből van

(7. ábra.)

szorgalmasan összeállítva, a mellvéden aluli vastag fal azonban kevésbé pontos munkát mutat; a falragasz kavicsokkal készített s rendkívül erős. Tagozatok az egész falon a koronát képező esvetőn kívül nem fordulnak elő; kívülről úgy látszik általában vakolva volt, míg belső, város felőli részén épen nem. A lőrések belülről 2' széles fülkét képeznek és ék-alak-

ban 1''-nyi nyílásra szorulnak össze; a lőrés alján a fal külvonalán, a bástyánál párhuzamos és vízszintes, mintegy 1½''-nyi átmérőű henger-alakú üredék észlelhető, mely a lőréstől jobbra és balra mintegy 9—12''-nyire a falba mélyed.

Abbeli vizsgálódásaim, hogy a régi talaj felett a bástyának mily magassága lehetett, biztos eredményre nem vezettek; ásatás alkalmával ugyan a mellvédtől lefelé számítva 3°—3'-nyira egy bókázatot képező kiszökellésre akadtam s közvetlen e felett még az állásolás alkalmával kihagyott üregek helyei voltak láthatók, úgy hogy felvehető, miszerint a falnak legalább is 4° magasnak kellett belül lennie, nem számítván ehhez a 7' magas mellvédet; — ezen felvétel mellett a régi talajnak legalább 7'-bal mélyebben kellett feküdnie a bástya-utca mostani legmélyebb pontjánál.

Pest.

Bergh Károly.

Ezek *Bergh* sorai. Kár, hogy a régi árkokról semmi alapos adataink nincsenek, de már ezekből is láthatjuk, hogy Pest falai nem valami durva, elhamarkodott művű építmények, hanem valóban mintaszerű alkotványok, melyek jómódu, sőt gazdag városról tanúskodnak.

Egy reményünk van, hogy a régi bástyákhoz épített házak választó falai a magyar-utczában és az országút mellett a Károlykaszárnýáig, a vandalismus ellen védve, egyes darabokban még fennmaradnak, hogy a jövő archaeológjainak némi csekély anyagul szolgálhassanak. Már legujabban a *fehér hajó*, Pestnek újra születésével egykoru ház falai ledöntése alkalmával ismét bebizonyítva látjuk föltevésünket, miért tápláljuk a reményt, hogy ezen bontásnál, valamint a b. *Sina*-féle ház lerombolása alkalmával talált város falak mindenütt e vonalon előfordulandnak.

Fontos kérdés lenne az: ki építette légyen Pestnek már most egészen elpusztuló falait? — Vannak, kik azokat Robert Károlynak tulajdonítják; ezek ellen Podhradczky Bertrandon de la Brouquière Engel szerinti (*Geschichte des ungarischen Reiches* II. 376.) idézetét hozza fel: Pest sei eine ziemlich gute *offene Stadt*, mig nevezett utazó 1432-ben eredetileg ezt mondja, Budáról visszatérván: Et de la retournay arriere a *Paste* qui est une asses grosse ville champestre; mi

talán azt is jelenthetné, ellentétben a hegyes Budával, hogy Pest rónán fekvő város.

Bajos ott valami bizonyosat akarni mondani, hol semmi irott adat nincsen; de maguk a falmaradványok sem olyanok, hogy határozott jelleggel bírnának. Nem kételkedhetünk ugyan IV. Béla erősítési törekvésein; III. Endréről is tudjuk, hogy 1297-ben *Posonynyal* Széplakot (Schöndorf) egyesítette és elrendelé, hogy kőből vagy másból épített házaik a *városfalak* erősítésére használtassanak (Árpádkori új okmánytár. X. 170.); és ugyanazon évben a fertői vám feléből *Sopron* roskadozó falait is fölépíttetni rendeli (u. o. 171. l.); tudjuk, hogy *Nagy Lajos* Budát, Kassát, Kolosvárt látta el falakkal, valamint *Zsigmond* is, ki némely várost falövvél határozott keríttetni, főleg azért, hogy a nyílt helyeknek menedékük legyen, hová vagyonukat biztosan elrejtthessék. (Fejér: Honi városaink. 49. l.)

De *Pestről* eddig hasonló adatokat nem birunk, bár ezért a reményről le nem mondunk, hogy még idővel ezen irányban biztos adatokkal fel fogunk léphetni.

V.

Pest a török foglalás alatt.

18. §. Pest szomorú állapota.

Azon szomorú állapotnak, mely a mohácsi vész után hazánkra, főleg annak fővárosára Budára, és az akkoron dunántúli elővárosának tekintett Pestre nézve a török járom alatt elérkezett, véstetjes előjátéka volt a parasztok keresztes háborúja, mely a kereszténység ellenségei ellen szerveztetvén, magát a hazát rémületbe hozta. — A 40,000-ból álló csőcselék 1514-ben a Rákoson gyülekezett, vezérei Dózsa György, Lőrincz a czeplédi pap, és Sálerez Ambrus pesti polgár, mindannyi hadak parancsnokai, nem gátolták, hogy portyázóik a két városnak kültelkein fekvő nemesek házait ki ne rabolják, fel ne gyujtsák, és lakóikat válogatott kinokkal halálra ne gyötörjék.

A gondatlanul pazarló király nélkülözte a legszüksége-

sebbeket, és a hitelezők közt első sorban a buda-pesti polgárság épen úgy szerepelt, mint hajdan Zsigmond király alatt.

Sok lenne lépcsőzetenkint elmesélni azt, mily nyomorra jutott Pest ezen országos veszély alatt, midőn már 1526-ban *Báthory* István nádor kénytelen *Buda* vagy a *Rákos* helyett az ország rendeit Komáromba híni tanácskozásra, és ezen szokatlan meghívást avval indokolni: »hiszen jól tudjátok, hogy *Buda és Pest városai élégtek, és az élelmektől egészen megfosztrák!*«

I. Ferdinánd, midőn 1527-ben aug. 22-kén VIII. Henrik angol királynak ír, levelét így keltezi: *Datum in castris nostris ad civitatem Budensem infra Pest positis* (Monum. Hungariae histor. V. 168.), és ugyanezen 1527-ben *Ursinus Velius* már csak említi, hogy Pest a török csapás és az ellenséges felpörkölés előtt gazdag és előkelő város volt; ámbár tudjuk, hogy kültelkei mintegy három mértföldnyire terjedtek, magyar és német lakói jobb időkben mindenféle kereskedést űztek, leginkább pedig nemes és édes boraikat¹⁾ eladás végett Lengyelországba és Silesiába vitték.

De azért az első csapás után ismét összeszedhette magát a sokat szenvedett város, mert 1532-ben *János* király parancsolja *Dobó Ferencz* hívének: hogy fényes készülettel

¹⁾ Mifélek voltak e borok, látjuk ns. *thameswari Bodó Mihály* végrendeletéből, mely 1511-ben készülvén így szól: dominus pallatinus tenetur pro vinis florenis quinquaginta. Item dominus prepositus albensis tenetur pro vinis florenis XXXVIII. Item apud dominam meam generosam habeo precia quatuor vinorum *Zeremiensium*. . . Item vina tam *Zirimiensia quam simigiensia* in celarys quinquaginta. modo plura. . . Item in opido de *Kamanch* (Kamenicz) habeo octo vina *Zeremiensia* ex quibus tria dentur domine ursule. . . Item domine Katherine . . . lego florenos XXV. et duo vina *simigiensia*. Item domine dorothee *sagwary* Moniali lego vnum vinum *simigiense*. . . Capelle sancti Michaelis lego florenos VIII. et unum vinum *simigiense*. (Hazai Okmánytár. I. 402.) — Oláh Miklós esztergomi érsek pedig »Hungaria et Atila«-jában Lib. I. Caput. X. azt mondja: Pesthum . . . vinis exoticis, non *Sirimicis* modo optimis, atque perinde ac *Cretica* sunt dulci sapore praestantibus; sed etiam *Baroniaicis, Somodinis*, ac alterius generis; praeter haec mercaturis quoque omnibus celebris. Még ekkor a tokaji bor nem birt azon hírrel, melyről ma az egész világon ismerik.

jőjjön *Pestre*, hol a király Keresztelő sz. János napján időzni fog; elmaradását pedig árulásnak fogja tekinteni.

A változó szerencse Pestet ezután hol a török, hol a német kezébe játszotta, és a város, mely majd kizárólagosan erősített helynek vétetett, városi jellegétől mintegy megfosztva, csakis *vár* gyanánt birt még némi fontossággal.¹⁾ Mert *Pest*, már Soliman első foglalása alkalmával 1526-ban, iparkodó polgárainak legnagyobb részét elvesztette azon düh által, melylyel őket a törökök lekonzolák. Lakosok nélkül természetesen a város polgári építményei is lassanként halomra dültek.

Azonban a fenmaradt lakók is lassanként elszéledtek, ámbár a visszafoglalás után Szapolyay a városnak megkimélését ígérte.

¹⁾ Hogy ezen időben Pest, mint vár, egészen katonai szervezést nyerhetett, kitűnik abból, hogy ezen időből semmiféle okmányt nem birunk, melyből e városnak vagy Budának is e korszakban működő tisztviselőségének nyomaira akadhatnánk. — Budának utolsó bírása (Rupp. i. h. 235. l.) 1541-ben *Athady* János, első a visszafoglalás után 1687-ben *Prenner* János Farkas volt. — *Pestnek* utolsó bírása 1537-ben *Kenez Zewch Endre*, ki talán az idézett éven túl is bíraskodott. Rupp, i. h. 286. lapon, nevét egy kamarai levéltárban talált okmányból idézi, vagy talán Pestnek szomorú helyzete miatt kivándorlott? — Elég az, hogy egy adatból, melyet *Géresy* Kálmán barátomnak köszönhetek, az tűnik ki, miszerint Kenez-Zeuch pesti bíró Nagy-Váradon volt eltemetve; sírkövén t. i. ez áll: »*Hic sepultus est Andreas Kenez sive Zeuch Judex Civilatis Pestiensis, qui obijt in die 18-a Mensis sept. 1554.*« Ezen követ Nagy-Váradon 1777-ben ásták ki. (I. M. N. Muzeumi könyvtárban Sinai gyűjtemény 3123 fol. lat. a 512-dik lapon.)

Legyen szabad e helyen Rupp i. h. 285. lapon álló lajstromát még néhány bíróval megtoldanom: 1413 és 1440 közé jönnek:

1432-ből *Kalmár* László; *Borosjenei* Mátyás után *Gregorius* Judex (Hazai Okmt. I. 384. l.)

1499-ben *Beke* Jakab (u. o. I. 381. l.)

1503-ban ismét *Beke* Jakab (u. o. 393. l.)

A visszafoglalás után 1692—1708-ig *Proberger* Jakab volt Pestnek első bírása. Már e nevek maguk is tanúságul szolgálnak arra, hogy az iker-városok tisztii személyzete a török járom előtt tiszta magyar, a visszafoglalás után német vala, és mivel a tisztek rendesen a nagyobb rész kifolyásai, erről magára a polgárok nemzetiségére is lehet némileg következtetni.

Ezen időközben *Soliman* Pesten azon házba szállt, mely a közhiszem szerint a bástya-utczában feküdt és mai napon *Vay*-ék háza gyanánt ismeretes.

1541-ben annyira ment a folytonos háborúk alatt a kislelkűség, hogy magok a magyarok javasolták Ferdinándnak, hogy ha már Budát nem lehet visszavenni, legalább *Pestet* iparkodják visszafoglalni. (Podhr. Hist. Dipl. Buda Pest. MS. III. 844. l.)

Ez sikerült is *Fels Lénártnak*, ki, midőn *Pestet* visszanyerte, annyira megerősítette a várost, hogy azt az ellenség megtámadni nem merészelte.

Egyébiránt az egész foglalási és visszafoglalási tusákat kellene elbeszélni, ha Pestnek minden szerencsétlenségét és nyomorát fel akarnók számlálni. Igy csak egyes példaképen említjük a *Helü*-féle magdeburgi lapnak 1598-ból való ujdonságát :

1. Octobris nonnullae copiae Danubium traiciunt, propugnaculum in quo collapsi ac diruti templi parietes includebantur, ad tutiorem pontis fabricationem in altera fluminis ripa erigunt, fossisque ac vallis, nec non tormentis aliquot muniant. . . .

8-a Octobris hostis interea Pestio quosdam equitum ac peditum cohortes in alteram fluminis ripam educit, vallum erigit, tormenta quaequam militaria in nostros disponit — sed cum res ex voto non succederet, sub noctem reversi, tormenta rursus in urbem revexerunt. 1684 és 85-ben Pesten a téli szállás elfoglalása alkalmával legtöbb házat földig leromboltak és elégettek, bár ott a törökök magukat ismét befészkeltek. *Zeisler »Hungaria«* 1690-ben 763. lapon.

Még többet szenvedett Pest a szerencsés visszafoglalási idő előtt és alatta. Csak az építményekre vonatkozólag azt kell felhoznunk, hogy *Julius* elején a lotharingiai herczeg Pesten 2 váracsot építtetett a Dunaparton, melyekbe tetemes sereget állított be. Nagy szerencsétlenség, és a végrombolás *Julius* 22-én történt, midőn a puska poros torony fellobbant; a kövek a Dunán túlra is repültek. Az ostromló herczeg átment maga Pestre a kárt megszemlélendő, de a falakon támadt rés, a kár

nagy volta mellett sem volt még hozzáférhető. (Monum. Hung. histor. V.)

19. §. Török moscheák és fürdők.

Ennyi változás, illetőleg csapás után végre Pest 1541-ben egészen a török járom alá került és maradt is Budavára visszaszerzéseig. A mi még itt némileg ép állapotban fenmaradt, az most teljes romlásnak indult, kivéve a négy moscheát és a fürdőket, melyeket a törökök izlésük szerint és kényelmükre felépítettek, átváltoztattak és fentartottak.

Ekkor Pesten négy *moschea* volt. Ezeket a mellékelt rajz elég hűven tünteti elő, a képen előforduló betűk pedig a tájékozást elő fogják segíteni.

A. Pest városa. B. Török mecsetek. C. Vizi város Budán. D. Alsó-Héviz. E. Gátonyok Eger tájáról való támadás ellen. F. Váci kapu czölöpökkel erődítve. G. Egri (hatvani) kapu. H. Leégett hid maradványai (?) I. A Duna.

(Az eredeti rézmetszet hossza 0.40 cm. ; szélessége 0.27 cm.)

Egyik moschea, mint az okmányokból tudjuk, a mai Károlylaktanya északnyugoti részén állt, és *nagy* moscheának hivatott; a másik a sz. *ferencziek* temploma területén, állítólag szentélye helyén, épült; a harmadik a *Dunaparton*, melynek rajzát, Haeuffler (Budapest leírásában 1854-ben 99. l.) nyomán, mellékelve adjuk.

(9. ábra.)

Ezen rajz Fischer von Erlach munkájából van véve, és a török imolák általános előképe gyanánt tekinthető.

A negyedik a *Pálosok* telkén állott.¹⁾ (l. Rupp. i. h. 249. l.)

¹⁾ Egy 1686-iki alaprajzon csak három mecset fordul elő, a Dunaparti t. i. hiányzik. (l. a m. n. muzeumi könyvtárban az : Iconismi urbium et arcium című gyűjtélékes munka 21. l.) — Egy másikon a várostemplom fordul elő, oldalán minarettel (l. u. o. 13. lap más kötetben). Egyébiránt tudjuk, mit kell egyáltalán ezen időbeli rajzokról tartanunk!

A nem épen pontos rajzok és alaptervek, melyek ezen időből fenmaradtak és rendesen az akkori ujságok mellékleteiül szolgálhattak, majd öt, majd három mecsetet tüntetnek fel, és így nem engedik meg a szorosb meghatározást. Mivel továbbá ezen imolák alapjain vagy telkeiken már századok előtt emeltettek nagy és alig lebontható középítvények, nem is igen gondolható, hogy a mit az akkori elüljáróság, az építések és a városi krónikások följegyezni elmulasztottak, mi bármikor is képesek legyünk mostoha állásunkban pótolni, hacsak a valódiság helyett üres véleményekkel nem akarnók olvasóinkat tévutra vezetni.

Azonban az az egy való, hogy a török imolák nagyságra és a minaretek számára nézve különböznek, de az alakra, tájékozásra és elrendezésre nézve rendesen egymáshoz hasonlítanak.

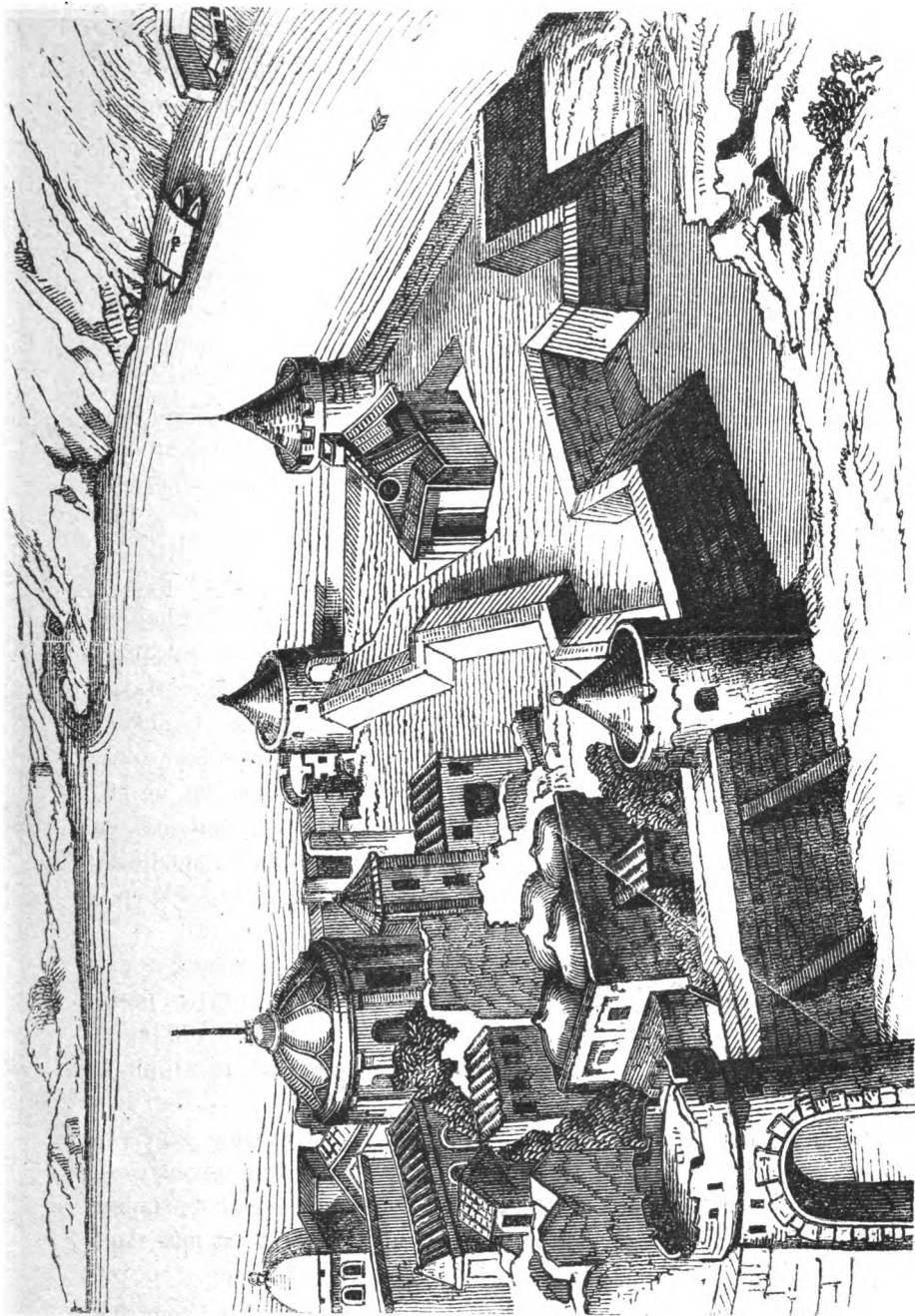
Említettem a *török fürdőket* is. Egyet látunk Haffnernek 1686-ban készült ideális képén, melyen a mai *Károly-kaszárnya* északnyugoti szögletében egy négykupolás építmény áll, és Haeuffler i. m. 104. lapjához mellékelt *Velibeg fürdőjéhez* nagyon hasonlít. A (85. l.) mellékletben adjuk Pestről a vácsi kapu táját, a négykupolás fürdővel, és a moschea, valamint a kapunál emelt gátony eszményített képével.

A J. Christoph Haffner által 1686-ban készült, különben jeles kép 0.538 mm. hosszúságu, 0.435 mm. magasságu. Czime: Belager- und Eroberung der kön. Vngarischen Haupt-Statt Ofen durch die kayserl. und dero Hohen Alliirten glückselige Waffen.

Mind ezen török emlékek nyom nélkül tűntek el, de eltűntek a *város falai* és bástyái is, melyeknek jó karban tartásáról, talán átépíttetéséről is gondoskodtak, sőt gondolkodniok kellett, ha a folytonos veszély közt biztosan akartak erős fészkeikben megmaradni.

Sajnálunk kell, hogy oly kevés támpontunk van, melyek alapján a *régi falakat*, tornyokat és kapukat a törökök által emeltettektől meg tudnók különböztetni. Ez természetesen annál nehezebb, minél hiányosabbak és épen igen általánosak ezen erősítési művek leírásai.

De megjön még ennek is kora; és a védelmi rendsze-

(10. ábra.)

rek archaeológiája fog majd, úgy hisszük, teremteni férfiakat, kik ezen rejtélyeket is képesek lesznek alaposan megfejtetni, épen úgy t. i., mint megtanultuk biztos alapokon, az ősz görög és római védműveket a barbarokétól és középkoriaktól megkülönböztetni.

20. §. Idézetek az egykorú írókból.

Mivel azonban egyes műemlékekről tüzetesebben nem szólhatunk, lássuk legalább, mit mondanak nyomtatott kútforrásaink ezen korszakban Pest városáról. — Schweigger (1576-ban tett konstantinápolyi útja leírásában) említi, hogy itt némely keresztények (állítólag evangélikusok) laktak, kiknek saját templomuk és papjuk volt, de a harangokat és ütőórát nélkülözték, mint azokat egyáltalán Törökországban (tehát Pestet már ahhoz számítja) nem találni, ámbár még Budán és Esztergomban is vannak.

Busbek 1554-ben pompásabb építményeket csak Pozsonyban és Budán látott; Pesten és Budán is, mely városokat hajdan a magyar főurak fényes lakjai díszesítették, a házak nagy része vagy már összeomlott, vagy gerendákkal támogatatik. Itten többnyire török katonák, mintegy ideiglenes hajlékokban tartózkodnak, ezek szegénységüknél fogva ezen lakásokra mitsem fordíthatnak; sőt csak azon vannak, hogy ha az eső beesik, vagy a falak repedeznek, legalább lovaik száraz helyen legyenek. A házhéját a görényekpek és egereknek engedik át. És ez természetes; mert otthon sem szeretik a fényes köépítményeket, mivel e földet csak utazási helynek tekintik.

Érdekes az is, mit 1573-ban *Gerlach István*, Ungnád Dávid a török udvarba küldött német követnek udvari papja *Pestről* ír: Ebéd után, úgymond, a hajóhidon, mely 700 lépésnyi hosszú, a Dunán át Pestre (Paestnek írja) mentünk, és láttuk, hogy hajdan tekintélyes iparüző városnak kellett lennie. Van benne számos, de sötét és épen nem vidám kinézésű bolt, és a régi időből fenmaradt szép köépületein jelvényeket, vagy rostélyozott ablakokat lehet szemlélni, melyeket azonban a törökök sárral betapasztottak, úgy, hogy most már itten semmi diszes nem látható. — A két török templom, szép pitvaraival egyenlő kinézésű; az imaterem előcsarnoka há-

rom oldalról szőnyeggel van borítva, valamint a belső terem is; a basa templomában a keleti oldal is szép szőnyegekkel van kirakva. Ezen mecsetek fölül kerekék, de kissé csucso-sítvák, középen vastag vassodronyokról kisebb nagyobb lámpák lógnak. Mindegyik moschea nyugoti és déli oldalán áll a sugár fehér toronyka, fölül kis folyosóval, melyről, mivel haranggal nem élnek, papjuk az ima idejét harsogtatja. — Egyáltalán a törökök az általuk elfoglalt városokban semmit sem építenek, sem nem újítanak; mert a diszes épületre keveset tartanak; a legszebb várakat, mint Esztergomot, Visegrádot és Budát beomlani hagyják és összedülni... Junius 20-án az urak együtt hajón *Pestre* indultak, s ott igen diszes fürdőt láttak vörös márványból, ezt fűteni lehet, a víz pedig langyosan a falból folyik. —

Bizony megcsirathatjuk a törököknek e fürdőikben kifejtett pompáját, kik, mint tudjuk, a nagy vörös márványtáblákat falaik ékesítéseül rendesen templomaink sirköveiből készítették, midőn a rajtuk előforduló alakokat és felirásokat levésték.

Hogy ez így volt, tanusítja *Bocaius János* kassai polgármester is, ki 1605-ben Pest-Budán megfordulván, ezen városok siralmas állapotáról így ír: Emelem fejemet, nézem a házakat, melyek tetejei csakugyan szegényesek és földetlenek, az ablakok sárral, téglával, szalmával betömvék; füsttel, piszokkal, kőrákásokkal diszültől megfosztott épületeket láttam... Az omladék templomok a barmoknak istállókul szolgálnak. Nem látsz itt új sindelyt vagy deszkát! A *márvány emlékek*, melyek a temetőkből ide hurczoltattak, az utcзák szögletein üléshelyekül vagy áruvadokul használatnak. Mily dűlást követtek el e rombolók! kiálték. — Lehet-e ezeket embereknek tartani, kiknél disznaink tisztábbak és diszesebbek? — A dögök szanaszét hevernek; a mely helyen valami eltörik, az ott is marad... És folytatólag a budai alsó városról így szól: ez összeomlott, szétdűlátott, lakóitól elhagyatott; alig áll fenn valami épület — egy-két török templomot kivéve!...

Mintha szerző néhány év előtt Belgrádon a török várost, Szemendrián és Orsován a várakat akarta volna leírni!!

És ismét *Pest*-re térvén át, így kiált fel: Innen *Pestre* megyek át, ő szegény *Pest*, melyet inkább *Pestis*-nek lehetne nevezni! Ott sincsen egy ép ház, mindnyája a földig lerombolva; — a kevés lakó söpredék és a nép alja.

Ilyenképen fejezi ki magát egy régiebb (1576-iki) író is, mondván: Pestnek vannak rossz, gyalázatos vityillói, rongyos házai, *mint azokat egész Törökországban találjuk*; utczái sárosak és elhagyattak. (Zeillers Beschreibung des Königreichs Ungern 1664.)

Ezekén épen nem fog csodálkozni az, ki olvassa, hogy azon ellenség, ki az Augsburggal vetélkedő budai várat annyira megfertőztette, miszerint az egy ólhoz hasonlított; a királyok képeit sértette; az épületek tetejeit leszórta és minden diszükséglet megfosztá; miért kímélte volna Pestet, melyhez még kevésbé kötötték érdekei?!

21. §. Pest falai és árcai ezen korszakban.

De vessünk még néhány pillantást a gyaláztatás ezen szakában fővárosunk régi falaira is, hogy a szomorú képet még némileg kiegyésszük!

Pest régi falainak *alakjáról* azt írják némelyek Istvánffi nyomán, hogy azok *négyzetet* képeznek, míg mások helyesebben állítják, hogy a várost félkörben kerítik. Egyáltalán az a vélemény, hogy *magas, erős, egészen faragott kőből* álló bástyái, három egész és nyolcz fél körönddel ellátott váradja a tekintélyesebbek közé tartoztak. Erejét emlé 1576-ban az, hogy falai még áttörtlenek és egészek valának, míg ellenben Buda, Esztergom és Belgrád már ilyen falakkal nem dicsekedhettek, hanem szaggatott bástyáikkal inkább nyílt helyekhez hasonlítottak. A pesti falaknak megkerülése, ideszámítva alkalmasint a külárkok erődítvényeit is, *egy órába* került.

És ezen erődítés tévé ekkor Pest egyedüli nevezetességét, mert belsejében, néhány omladékot kivéve, semmi említésre méltó nem találtatott.

Egyet mégis kénytelenek vagyunk felhozni, t. i. azon *árkot*, melyet a törökök a város közepén át húztak, és melyen sővénynyel és sárral falat készítettek.¹⁾

¹⁾ Intus per medium fossam Turcae duxerunt, et vimine lutoque murum fixerunt. (Bél. in Adparatu ad histor. Hung. p. 332.)

A Haffnerféle, csinosan metszett, de nem hű képen a vácsi kapu körül látni egy előugró bastiont, mely erős sánczkarózáttal van védelmezve, és úgy néz ki, mintha a dunaparti Rondella a mai *sütbuza* torkolatánál állott körönddel lenne összekötve, de mégis inkább a vácsi kapu előtti erődítvényeket akarja élénkbe tüntetni, bár e kapunak semmi nyoma nem látszik. Ezt a Bocatius által is említett védművet ároknak nem tarthatom, hanem inkább azonosnak gondolom ama árokkal, melyet Jankovich a Tudom. Gyűjt. 1817. X. 57. lapján említ, és mely az *intus per medium*-nak jobban megfelel.

Van-e aztán ezen árok, illetőleg talán *bástyának* valami összefüggése a mai zöldfa-utczával, mely hajdanta *bástya*-utczának is hivatott, és a nevezett árokkal egyenközüen fut? jelenleg még nem merem meghatározni; talán ennek is megjön az ideje, és szerencsésnek fogom magamat tartani, ha ezen kérdéssel valakit e tárgy tüzetesb vizsgálatára birhattam.

VI.

Pest ujjjátelepítésétől 1750-ig.

22. §. Általános széttekintés. — A budai kamarai Inspectorok. — Kedvezmények a települők számára.

Nagy és sokszoros volt a tusa, melyet Pest birtoka miatt vívtak; sokáig ostromolta a török, hogy foglalása után ismét inkább pusztíthasson; sokat és készakarva is rontott ezen szerencsétlen városon a német hadsereg, hogy a töröknek a visszaszerzés esetében menhelyet ne nyújthasson. — Végre felvillant a boldog nap, mely az ötször elvesztett várost a császári hadsereg ötödször birtokába ejtette.

Ha már a török iga alatti város sorsa könyörületre méltó volt, még inkább megérdemlé a szájalmat a kőhalom, melyre a győzők a magyar zászlóval együtt a kétfejű sast feltűzték. Omladék és romhány, elszórt piszkos katonatanyák és bedülő félben levő lóolak valának az egyedüli építési maradványok, melyeket a seregek véres verítékkal visszafoglaltak.

Egyedül a törökök mecsetjeik és fürdőik lehettek még némileg jobb karban, hogy az új telepítvényeseknek imolákul és lakhelyekül szolgáljanak.

A hajdani jó módú polgárság kihalt, az ideiglenes lakókat idegenek képezték, kiket egyedül a katonákkal való kereskedés és nyereszkesedés csalt ide, vagy a török hódoltsági viszonyok miatt itt szolgálni kényszerültek.

Ilyen volt Pest, melyet a töröktől visszanyertek; innen kezdődik a város újjászületése, innen támadt azon sajnós, majdnem általán elterjedt és még a miveltebbek által is valónak tartott balhit, hogy **Pest egészen új város**, holott a budai várnál sokkal régiebb, az újra szervezkedő budai várossal éppen egyidejű!

A visszafoglalók első és legnagyobb gondja volt a két várost, melyet azonban csak egynek tekintettek, tisztítani, az omladékot kihordatni és az építésre szükséges mesterembereket és munkásokat telepíteni.

Hogy a nélkülözhetlen összeköttetés mielőbb eszközölthetessék, *Gössingernek*, a császári főkapitánynak parancsolák, hogy azon helyen, hol az ellenség hajóhidja állt, t. i. a váczi kapu melletti köröndtől a budai várnak délkeleti, a Dunánál álló bástyának irányában (l. Sonnemann rézmetszetét. M: n. muz. Icones urbium et arcium expugnatarum 21. l.) egy *hajóhidat* állítson fel; a másik két hidnak anyagát pedig a hidászok parancsnoka őrizni köteles volt. Ebből származott egy tekintélyes császári hivatal, t. i. a cs. kir. hid-felügyelőség, melynek pajtája és udvara az angol királynétől az ó-posta-utczáig terjedő telket vette igénybe. A rendelet maga így hangzik:

» Von Schöffprückhen ist eine der kais. Armee gefolget, die andt und drittes verbleibet, vnter der Aufsicht des Oberhauptman Gössinger alda, welcher in befehl hat hieryon eine von der Offner, auf die Pester seithen, an jenen orth allwo vormahlen die feindliche Schiffpruckhen gestanden, zu schlagen, vnd die erübrigende Schiff und Materialien in Sicherheit zu stellen.« (l. Compendiose Verfassung deren in der Vöstung Ofen hinterlassenen Anstalten.)

Nagy bölcsen elrendelték, hogy mindazon mesterembe-

rek, kik a várak és a városok felépíttetésére kellenek, u. m. kovácsok, fazekasok, asztalosok, ácsok, kőművesek stb. a német tartományokból mielőbb ide szállíttassanak.

Továbbá 1687-ben ns. Wernlein István Budán, Esztergomban és Érsek-Ujvártt kamarai inspectornak neveztetett ki.¹⁾ — 1688, novém. 8-án parancsolták Bécsből a budai császári kamara e mindenható administratorának, hogy Buda, Pest, Esztergom és Vác városaiban a telkek azonnal kiosztassanak; a polgárok pedig összeirassanak, hogy látni lehessen, mily napszámszerinti, holdas vagy fertálytelek jutott mindenkinek.

Ennek természetes következménye volt az idegeneknek a fővárosok felé való özönlése, hol sokan egészen ingyen, mások igen csekély áron kaphattak háztelkeket, szállókat, szántóföldeket és réteket. — Minthogy a visszafoglalók a felszabadított várakat és városokat az uralkodó tulajdonának tekintették, minden visszaemlékezés nélkül a régi birtokosok jogaira, mivel ezek már nagyobb részt nem is léteztek, a romokat és elhagyott helyeket bőségesen osztogatták, csak hogy legyen, ki a nyert telkeket bekerítse, és a városokat idővel lakályossakká tegye.

Természetes, hogy ily katonás viszonyok közt minden osztrák módon lett administrálva, és ez senkinek sem tűnhetett fel a bevándorlottak közt, mért nyelvüket, hazai szokásaikat és törvényeiket itt is feltalálták az osztrák, bajor, frank, sváb stb. jövevények.

Magyar lakos még ekkor egyáltalán kevés volt; az uraságok közül alig vágyódott valaki vissza ezen romfészekbe,

¹⁾ Wernlein után 1692-ben *Plass* vagy *Blass von Mühlleuten* Ferdinand Helfreich nevével találkozunk, ki szintén sok házhelyet osztott ki ingyen Pest városában. 1694-ik évben Kurtz János Ignác kamarai tanácsos és budai kamarai inspector fordul elő. Ezen urak mind Budán laktak, és ott kijelelték a pesti házhelyeket, miért is ottan a régi telek-könyvekben keresendők, mint a melyekre oly gyakran hivatkoznak a házlevelek.

1696-ban először említettik *Pest* mint szabad királyi város; de azért a háztelkek mégis Budán lettek kiosztva.

1697-ben *Schwidler* Antal János mint legfőbb budai hadibiztos hozatik fel.

és a kinek még talán háza volt, azt nemsokára eladta vagy elajándékozta; a középosztály pedig nehezen hagyta el az alföldet, mert ottan megszokott szabadságát inkább élvezhette; mert az ijesztő romhalmokkal vesződni nem akart; vagy mert Buda siralmas esete oly leverőleg hatott az egész nemzetre, hogy ide senki nem is kívánczolt. És így nem csoda, hogy: „*Metropolis Hungariae germanica facta est!*“ A magyarok fővárosa németté vált!

Mind az említett nehézségek daczára, mégis elég sebes virulásnak indult városunk, és az idegenek hangyaszorgalma, rendkívüli kitartása és életrevalósága szemmel láthatólag mozdíták elő a jólétet, s így leginkább csak munkás kezeket és a nélkülözhetetlen szerszámokat magukkal hozott bevándorolt németekből keletkezett a pesti házbirtokosok első telepének zöme. De volt is látszatja az ujjászervezésnek. Alig egy év után, hogy Pest ismét a keresztények kezeibe került, 1687-ben ezt írják: »*Pest középszerű város és majdnem négyszögű, mely bár sok oldalt a harcz dühétől szenvedett, mégis lassankint megújul, és máris sokkal inkább népesedik mint Buda, melynél alkalmasabb fekvése van a dunai síkságon.*«

A mennyire csak lehetett, a hatóságok kedvezményekben részesítették a két város polgárait. Midőn a budai és pesti polgárok az adó-szabadsági évért folyamodtak, egyszersmind azt ígéré Wernlein István, hogy árucikkeik a dunai vámtól fel fognak mentetni. A kövezet-vám az árukat behozó kocsiktól *egy garasra* volt szabályozva; de visszamenve a városból *egy fuvar murvát* kellett a kocsisoknak magukkal kivinniök! — Ezen szabály czélszerűtlenségét utóbb bebizonyította a gyakori árvíz; mert ezen anyaggal inkább a város alacsonyabb helyeit kellett volna feltölteni, mint az omladékokat a városból kihordani.

De szabályozták az inspectorok magukat az árusokat is, nehogy egyik a másiknak kárt tegyen. A ki csak portékát árult, de nem *épített is*, az e miatt csekély adót fizetett. A mértékek városi bélyeggel voltak ellátva és a közmérleget használók a városi hivatalnoknak egy mérőtől 1 denárt fizettek.

A polgári jog szerzése 5 frtra szabályoztatott; azonban ezen díjt 1712-ben már 12 frtra emelték.

A budaiak számára kiadott rendeletek Pesten is érvényesítettek, minthogy Pest, Buda egyik, t. i. hatodik kiegészítő külvárosának vétetett, és egészen a budai kamarai adminisztráció alatt állott mindaddig, míg szabad királyi városi jogait ismét vissza nem nyerte.

1688-ban a *házakért* bizonyos adó (taxa) hozatott be; a jobbak és középszerűek csekély áron adattak el, és azokhoz a *kültelkek ingyen csatoltattak*. A városi telkek annál drágábban és annál könnyebben voltak eladhatók, mivel 5 évre a kamarai adótól fel lettek szabadítva; Székes-Fehérvárnak visszafoglalása után már a váratlanul beütő ellenség által teendő károktól sem kellett tartani.

A *kézműveseket*, mint a lakosság legéletrevalóbb zömét, kiváltságokkal édesgették. Budának és Pestnek egy-egy korcsmát¹⁾ egy mészárszéket (az eleségvám fizetése mellett) és egy téglavetőt engedélyeztek. Hajókon és a nem polgároknak, bort mérni eltiltatott.

Nemcsak *országos vásárokat* szerveztek, de a heti vásárokat is sürgették, a *bécsi súly* és *hosszmérték* megtartása mellett. Azonban úgy látszik a vidéki gazdák még nem igen kaptak ezen alkalmakon, vagy talán nem voltak képesek a hetivásárra való fölöslegeket kiállítani; mert 1689. január 1-én a budai tanács kénytelen volt a körülfekvő falvakat a *biztonság ígéretével* felszólítani, hogy a keddi és szombati heti vásárokon megjelenjenek.

A város kapuit a várossal együtt a katonaság őrizte és zárta; a katonaság számára laktanyák terveztek, hogy a polgárság annak tartásával ne terheltecsék.

A *polgármester* pedig oda utasított a tanácscsal együtt, „*hogy a kamarai Inspektortól való függésükről folyvást megemlékezzenek!*”

¹⁾ Itt természetesen a *városi korcsmát* kell érteni, mert hogy a város területén több vendéglő és serház állott, mindjárt kezdettől fogva látni fogjuk a vendéglőket, ser- és kávéházakat tárgyaló fejezetben.

23. §. Pest városa régi térképei és telekkönyvei. — A monographiák kellékei.

Nem akarván egyszerűen azt fölmelegíteni, mit mások már előttem kitűnő szorgalommal és tapintattal gyűjtöttek, de mégis meg akarván némileg menteni kutatásaim eredetiségi színét, minthogy maga a levéltári böngészet ki nem elégített, mindenek előtt a városi főmérnöki hivatalhoz fordulék, hol a csekély számú régibb térképek, melyek a mindent emésztő nagy árvíz után fenmaradtak, legnagyobb készséggel rendelkezésemre kiadattak.

De nem egyedül itt kellene tapasztalásom szerint a régibb viszonyokra való rajzokat keresnünk, ezeknek nagy része, sajnosan emlitem, csomagokban összehajtogatva és a hajlításoknál összetördelve, mint mindenütt nálunk, az okmányok kötegeiben majdnem ismeretlenül és használatlanul rejlenek, idővel nyirkosság által a fel nem ismerhetőség halványulnak, elállanak, és majdan mint teherre váló, használatlan lom nedves folyosókon vagy pinczeszerű sötét kamarákban, szélözhetlen szekrényekben évtizedekre elzáratnak, hogy végre hely szűke miatt vagy mázsánkint a boltosoknak eladassanak vagy egyszerűen kihányassanak.

A „*Res inutiles et nullius momenti*“-féle kötegekben vesznek el gyakran a városok padlásain és dohos kuczkóikban a történelem, sőt saját városi történetük legbecsesebb kincsei, mivel esetlegesen a város kiváltságait, a polgárság jogait nem illetik; — a többi országos érdek, a műveltség-történeti szempont egyáltalán tekintetbe sem jött eddig sok városi, többnyire csak névszerinti levéltáráknál. »*Exempla sunt odiosa, exceptiones paucae!*«

A mit ezen tanulmányokra vonatkozólag a pestvárosi főmérnöki hivatalban kapni lehetett, az egy pesti *határtérkép*, melyet a tekintetes városi tanács kérésére Waczpaur Lénárt Maria, servita atya 1764-ben készített, és részletekben fölméréseket tevéen, rajzolt is; és a *belvárosnak* valószínűleg 1720-ka körül készült és 1750-ig folytonosan javított és bővített *alappajza*. Az egészen megfakult, évszám nélküli lapon nagyon is bajos volt eligazodni, a házak számait legtöbbnyire csak gya-

nitás után, a házak határait pedig sok helyen nem az elenyészett vonalok, hanem egyedül a czirkalom fenmaradt szurásai finom nyomán lehetett megtalálni. — A mi a házak számokkal való ellátását még inkább nehezítette, az, hogy a számok nem egymásután következnek, hanem a telepek beépítése, a házhelyek felosztása miatt szabály nélkül ide-oda ugrándoznak és így a felkeresést rendkívül megakasztották, úgy, hogy kedves tervem kiviteléről, t. i. hogy Pestnek, ha régiebb nincsen, legalább ezen másfél százados alaprajza újabb kiadásával kedveskedhessem, majdnem kénytelen voltam lemondani.

Szerencsémre eszembe jutottak a pozsonyi régi *telekkönyvek*, melyeket, midőn a magyar orvosok és természetvizsgálók XI-ik nagygyűlése alkalmával 1865-ben készült »Pozsony és környéke« czimű emlékkönyvhez az archaéológiai részt irtam, az ottani levéltárnokság legszívesben engedett át tanulmányozásul. — Boldog Pozsony! megvannak még 1379, 1439, 1557 és 1564-ből való telekkönyveid, melyek számtalan érdekes adattól hemzsegnék, bár még eddig nem találkozott monographus, ki azokat részletesen eléggé kimerítően méltatta volna! A kevés városhoz, melyeknek hasonló kincsük van, még Késmárkot és Nagyszombatot számíthatjuk; Kasának efféle iratait, mint halljuk, alkalmasint a nürnbergi aranyfüstművesek, kiknek pergament értékében, mázsaszámra nem régen adtak el, emésztettek fel örökre!

A ki Pest történetét ismeri; telekkönyvi hivatalában nem igen fog *törökvilág előtti* adatokat keresni; azért mégis kedvesen meg valék lepetve, midőn a telekkönyvi hivatalnok urak a XVII-dik század végétől kezdve a telekkönyvet és a házlevéltárt tanulmányozásra a legnagyobb készséggel átadják, itt-ott felmerülő kételyeimet szívesen eloszlatták és több havi buvárkodásom alatt törekvéseimet mindenképen elősegítették; miért is kötelességemnek tartom nemes *Pest városa mérnöki, levéltári és telekkönyvi tisztviselőinek* az Akadémia színe előtt őszinte hálámat nyilvánítani.

Mig a három, ivrétű, vastag könyvet forgattam, a házak számát, az utcák neveit, a szomszéd birtokosokat, a telkek mértékeit és birtokosait szorgalmasan jegyezgettem, csakhamar beláttam azt, hogy itt nemcsak a kétes házszámok

helyesbítését fogom elérni, hanem a város fejlődése történetéhez sokkal biztosabb, valódiabb adatokat is gyűjthetek, mint azok akár valamely pártbeli emberek krónikáiból, akár felületes vagy fogadott régibb történészek jegyzeteiből és irományaiból meríthetők.

A mit a *telekkönyv* és a *házlevelek* jegyzőkönyve tartalmaz, az a száraz tény minden érdeksugalta és tévedésre vezető mellékcél nélkül iratott; mert a kik ezen könyveket vezették, soha sem gondolhattak arra, hogy fog még olyan időszak is bekövetkezhetni, melyben *egyéb alkalmas adatok teljes hiánya miatt, hivatalos irataik történetírásra, és ha egyedül csak városuk történetírására is fognak a százados homályból előkerestetni!*

Tisztelt szakosztály! Mai nap, midőn a megyei, egyházi és helyi monographiák örvendetesen szaporodnak, talán nem lesz minden tudományos haszon nélkül irótársimat figyelmeztetni azon megbecsülhetetlen történelmi anyagra, mely nemcsak az okmányokban, a pörös iratokban, az ülések jegyzőkönyveiben, hanem a telekkönyvek régiebb köteteiben, a városok számadásaiban és egyéb bármily csekély értékűeknek látszó irkákban is lappang. Olyan anyag az, melyet jövőre ismeretlenül hevertetnünk nem szabad, hacsak városaink életét, a közművelődésre való nagy befolyását elhallgatni nem akarjuk.

Mai nap a monographusnak nem lehet többé főfeladata, hogy a nyomtatványokban el-zórt adatokat szép, hangzatos szavakkal összefűzze, quodlibet gyanánt összevissza hányja, vagy ragyogó iránylyal a világ — vagy a hazai történelem tág mezején kopott általánosságokban tündököljék; a monographiája cziméhez elkerülhetlenül tartozókat pedig mintegy odavetőleg, mintegy elcsábító csemege gyanánt egy pár lapon érintse; ilyen olcsó dicsőség mai nap már alig remélhető. És azért, ámbár jól tudom, hogy azt, mit elérni kívántam volna, t. i. »Pest városa műemlékeiről, régiebb építményeiről és erődítéséről *lehetőleg kimerítő egyedíratot nyújtani,*« nem egészen sikerült, mégis iparkodtam ezen tanulmányozással a régibb Pest ismertetéséhez némely új adattal járulni, újjászületési viszonyait a XVII-dik század végéveitől a XVIII-dik század közepeig röviden, de hiven vázolni, és így egyrészt előmintát

felállítani, milyennek képzelem a monographiák szerkesztését, hogy azok majdan összevetve más városokkal, területekkel, országokkal vagy különböző korszakokkal, honi történetünk biztosabb alapkövei gyanánt szolgáljanak.

A hol a legrégebb korról keveset tudunk, ne barangoljuk be a képzelményes mesék tág országát, de kezdjük a bővebb történetet ott, a hol már hiteles adataink nem hiányzanak, és írjuk meg még a mult század fejleményeit is; mert az utókor majdan ezekre fogja észleleteit építeni. — Pedig hogy ezekkel siessünk, arra intenek fölötte lázas haladásunk rohamai, és azon mindent ujtó és sarkából kiforgató viszketeg, mely egyáltalán *tabula rasa*-t tervez, hogy ne is legyen előkép, melylyel mai ephemer teremtményeinket, mintegy szégyenlítőleg, összehasonlítani lehessen!

Róma hanyatlani kezdett, midőn a tengert ős helyéből kiszorítá, s ennek öbleit földjei közé átülteté, hogy nagy hatalmát, mindenhatóságát bámultassa. Vigyázzunk, hogy a mindent leromboló, vagy helyéből kimozdító elbizakodottságunkat ne kövesse általános süllyedés. Az esztelen és szükségtelen kiadásokat az eladósodás követi, az eladósodás pedig az általános nyomor termékeny csirája!

24. §. Milyen lehetett Pest városának kiné- zése a visszafoglalás utáni években?

Azt kérdezi talán tőlünk valaki. — Úgy hiszem, hogy a város még legnagyobbbrészt pusztá és elhagyatott volt, miről meggyőződhetik akárki, ha a régi térképen figyelemre méltatja azon jeleket, melyekkel a telekkönyvben „pusztá, égett, vagy csak sövényekkel bekerített, és épületek nélküli házhelyeknek nevezett telkeket“ kiemeltük, melyek közül némelyek évtizedekig, mások a XVIII-dik század harminczas éveig még lakhelyekül nem használtathattak. Ezen összeállítás szerint a belvárosnak legalább egy harmada kietlen pusztaság vala.

Egyébiránt mindjárt a *budai* (váczi) kapun bejövén, a 2-dik számú, a mai Kristóftérnek egyik szöglet ház helyét foglaló viskót, *Pichler Mihály* cipész birta. Erről a telekkönyv ezt mondja: »*schlecht von kott und holz mit einen tag (Dach)*«; ezen 108 □ *tért foglaló házikó szolgáltatott a városnak éven-

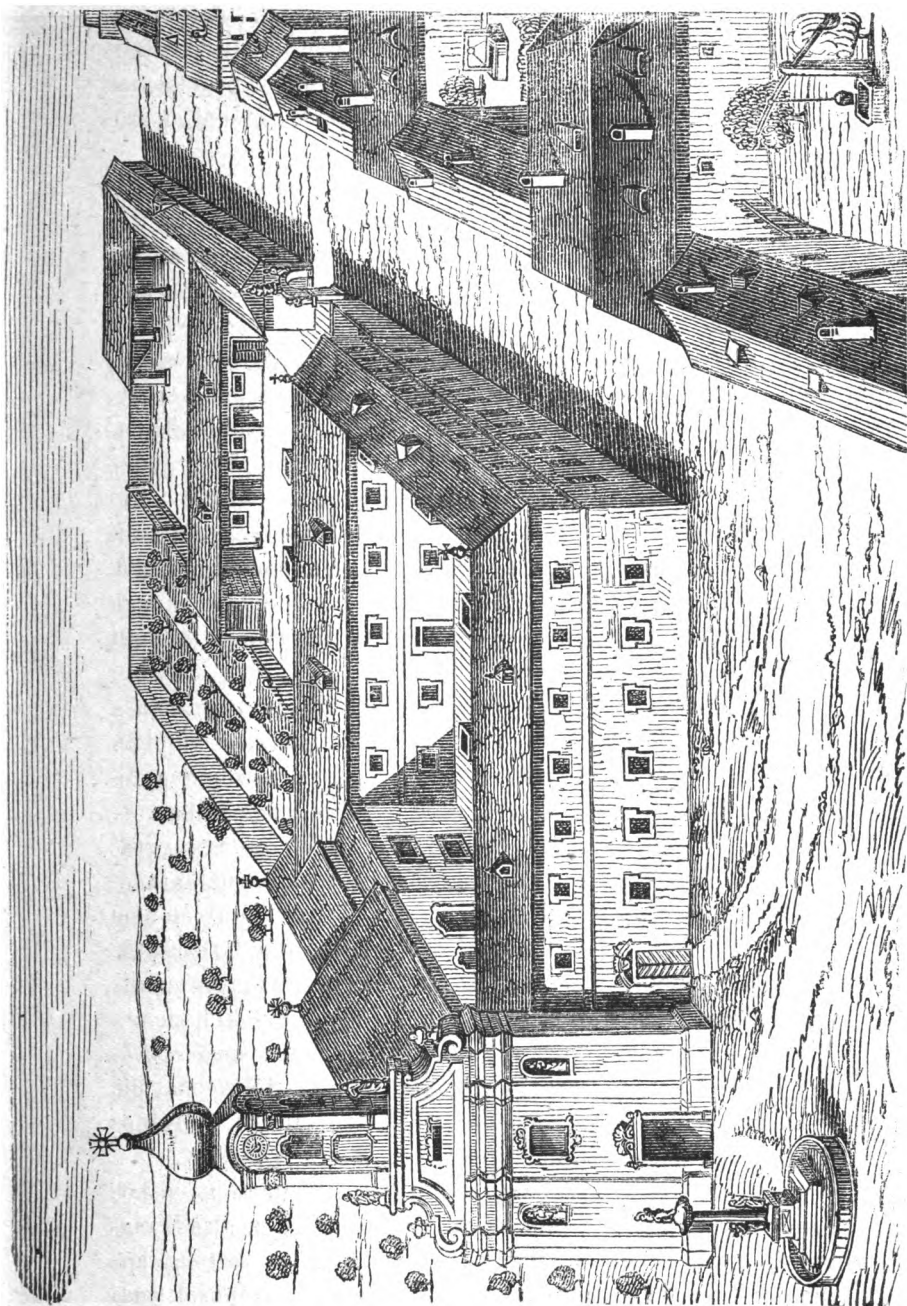
kint 40 denárt. — A szerviták előtti szabad tér, akkor úri-utcza 11. sz. ház hely, köröskörül szabad *romlot* helynek mondatik; a szerviták házának homlokzata előtt, a 15. szám (ma 9. sz.) üres ház helyek voltak. — A ki azon és az utóbbi háznak külsejéről akar magának igazi fogalmat szerezni, keresse föl a mai magyar-, bástya-, molnár- stb. utcák 2—3 ablakos alacsony házait, és emlékezzék meg arról, hogy volt még egy-két év előtt is a bástya utczában ház hely, melyen kukoriczát termesztettek!

Előttünk van egy kép, (l. 99. l.) mely az *uri utcát* a szerviták templomával mutatja, a múlt század közepe tájáról, és mennyire hasonlítást tehetünk, e kép után magunkat a mai Ferencz- vagy Józsefvárosnak legvégső névtelen utczába bele-gondolhatjuk.

Az eredeti kép hossza 0.27 cm., magassága 0.184 mm.; Sebastian Rosenstingl Architect delin(eavit) — Joh. Daniel Hertz Sculps. Aug. Vind. — A kóroda és a délre állott házak nélkül a kolostornak rajza egészen hű, minden részleteig annyira, hogy az új postapalota alapjai ásatása alkalmával az udvarban látható borháznak, színnek falai éppen úgy találtak, mint azokat a fametszvényen látjuk.

Némely belvárosi utcák, mint most a folytonos építkezés alatt feltűnnek, p. o. a magyar utca, a reáltanoda és lipót-utcák jelenleg mintegy másfél századnak haladását képviselik építményeikben, úgy, hogy a keskeny, kétszázados földszinti házak mellett, a múlt század emeletes úri lakokat és a jelen korszak toronyszerű, szűk, sötét udvaru bérházait vezetik egy vonalban szemeink elé. Amazok a polgári egyszerűség és az úri kényelemnek, emezek a rohanó nyereszkesedés és sorvasztó lakásinség legelevenebb képei.

De nemcsak a külvárosokban vannak ilyenek, magában a városban is láthatunk elég múlt századbeli alacsony házat, melyek a mai nap emelkedő nagyszerű alkotmányok közt egészen eltörpülnek. Az előkelő nemesség és főnemesség lakjaiból is maradt fenn egynehány emeletes ház a terek szögletein, az utcák sarkain, faragott kövű, kidülleszkedő erkélyekkel, bevakolt czimerű ormózatokkal és urias, tág kapukkal. Ezek, mint a múlt század kényelmének, izlésének és vagyó-

XIV. Conventus S. Annae Pestini in Hungaria.

nosságának mindinkább ritkuló tanui lassankint el-eltűnnek, s a mai bérházaknak engedik át a tért. Gondoskodjunk némileg az előbbiekről, hogy ledöntésük előtt fényképeztessenek és így legalább képben, mint a jobb hajdanak emlékei, az utókor számára fentartassanak.

Haeufler Buda-Pest czimű, 1854-ben megjelent munkájában több ábrát adott városi nevezetességeinkről, és ime már ma látjuk, mily jó volt ezen gondoskodása; mert az ott rajzolt építmények vagy egészen átváltoztattak, vagy már nem is léteznek.

Szándékom volt mind azt, mi Pestre vonatkozik, és rajzokban megjelent, összeállítani és így a város fejlődését képekben is előadni. Ezen igyekezet azonban nagyobb akadályokkal van összekötve, mint valaki gondolná. A régiebb, a török háborúra és Buda visszafoglalására irt német munkákban Pest rendesen csak függelék gyanánt szerepel, és mint olyannak rajza oly hűtlen, hogy azt semmi komolyabb vizsgálat alapjául fölvenni nem lehet. — Ujabb időből vannak ugyan jobb rajzok, de majdnem egészen hiányzanak a mult század közepe tájáról valók.

Kerestem ilyeneket hazánk és a külföld könyvtáraiban, a tárczáokban foglalt repülő lapok közt; de az eredmény valóban leverő volt. Legtöbbet találtam mégis a m. n. muzeum gyűjteméléses köteteiben, és a városi levéltár peres csomagjaiban. — Igenis, itt összehajtogatva a poros iratok közt vannak egyes rajzok, melyeket idővel a város monographusai használhatandnak, ha addig el nem kallódnak, vagy a nyirok által el nem porlanak annyira, hogy rajtuk többé semmit se láthassunk.

A legjobb látképet azonban nem tudományos munkában, nem valami fényes alkalmi lapon birjuk, hanem a XVIII-dik században készült polgári *bognár- és kovács czéhnek vándorlevelén*, melyen magunkat egészen tájékozhatjuk, és az 1758-ki alaprajzot kezünkbe véve legalább a nyilvános épületekre ráismerhetünk.

Milyen itt a Dunapart, mennyi itt az alacsony viskó! majdnem mind olyan, mint az a kettő, mely ma az alsó Duna-sor végén majd egészen el van sülyesztve! Ha a katonai kóroda és kegyesrendiek háza, a plébánia és dominicanusok (mai

angolszűzek) temploma a többiek közül ki nem emelkednének, e képről a mai Pestre alig bírnánk ráismerni

És ezen igénytelen lap ismét bizonyosságul szolgál annak, mennyire szükséges minden egyes képecskét, legyen az bármily gyarló, megőrizni és nyilvános intézeteink könyvtáraiban az utókor számára megmenteni!

25. §. A kormánynak gondoskodása a gyarmatosok olcsó telepítése.

A kormánynak törekvése, hogy a várost mielőbb elfoglaltassa és a telkeket azonnal legalább bekeríttesse, abból tűnik ki, hogy mindenkép iparkodott a telkeknek tulajdonosokat szerezni. Így pl. az első telepítésnél 1686—1702 közt a harmad félé száz első kiosztású ház közül — tudniillik az 1-től a 278-ik számig — 104 háznak az árát kútfőnkéből határozottan nem ismerjük; de 174-nek ebbeli viszonyát bizonyosan tudjuk, és ebből azt látjuk, hogy: 118 ház a birtokosoknak, gyakran császári főtisztviselő uraknak, *ingyen* adatott át; 32 ház tulajdonosának *assignálva* volt, mi ugyan azt teszi, hogy *ingyen* ajánlatott; 24 pedig pénzért adatott el, és pedig:

5—50 frtig	15,
75—160 »	4,
370—500 »	5 ház.

Ezen könnyű föltételek mellett tehát nem csoda, ha némelyik mindjárt több házat vagy oly házhelyet foglalt le, melyen most 20 meglehetősen kényelmes ház áll! — *Kohlbacher* Mátyás, a budai kamara tanácsosa, a 17., 23., 33-ik számuakat; *Vorstern* tábornok a 48., 49., 50.; *Oberaigner* György megyei biztos a 351., 352., 366. számu házakat bírta, melyek mind ma jó nagy birtokot képviselnek. — De voltak polgárok is, kik több házzal bírtak, így p. o. *Hartl* bognárnak a 9., 37., 281.; *Tóth* Mihálynak a 90., 91., 98. számu házak voltak tulajdonaik; a két ház urait pedig a mesteremberek sorából alig bírnók előszámolni; így *Döpfel* sütő a 227., 228-at, *Widtmayer* cipész a 54., 82-töt; *Suchentrunk* kovács a 39. 44.; *Szücs* János, szücsmester a 125., 128.; *Szabó* János, szabó, a 158., 159.; *Pürkher* Pál, timár, a 263., 272-dik számu házakat bírták stb.

A házak elajándékozása azonban nem végződött az I. korszakkal¹⁾ vagy 1702-vel; sokan nem voltak képesek az egy egész 3 évi fölépíttetési időhatárt, mely az adományi könyvben rendesen említettik, megtartani, ezeknek telkei tehát későbbben másoknak ajándékoztattak; mások Pestről a *háborús idők miatt* távoztak, és telkeiket egészen elhanyagolták.²⁾ Ilyen

¹⁾ Könnyebb áttekintés végett három korszakot vettem fel, t. i. I. 1686-tól 1702-ig; II. 1702-től 1720-ig, és III. 1720-tól 1750-ig amint t. i. ezen szakok alatt a házi urak időről időre változtak.

²⁾ A 29-dik számú házat (uri utca, a kecskeméti kapunál), mely Lenti Gergelynek 1702-ben assignáltatott, mivel a háztulajdonos magát a *kurucz háború miatt* absentálta, és 7 év óta a ház terheit le nem rótta, bár a rajta fekvő adósság már 360 frtot tett, a város eladta 1711-ben *László* Imrének 150 frton.

Hasonlólag állt a dolog a 60-ik számú házzal. Ezt *Hagnovitz* András, magyar szabó, ingyen kapta; erről *Zelenka* Jánosra ment át, kitől Komáromi kapta adósság fejében még 1698-ban; de mivel ez a *háborús idő* alatt elhagyta, és *terheit* nem viselte, eladták és 1712-ben vette a várostól Schröder János 300 frton.

Azon módon elveszté Sabotha Markho 111-ik számú házat, mert elhagyta és *qua derelictam* vette a várostól 1713-ban Pfanzer Mátyás 35 frton, mely összegből már 1711-ben előre fizetett 20 frtot.

A 121. sz. házat Halas Marko (Halász) után *qua derelictam* 1714-ben *gratis* adja a tanács Ballinszki Tamás horvát vargának.

A 256-ik számút Ráczer Jeremia után kapja 1713-ban 30 forintért Nicola Dujakoviz *ein Raz*.

Balog János is elhagyta a *háború miatt* a 351-dik számú házat; ezt a 352-ikkel együtt, melyet ugyanazon okból Pab (Pap) János elhagyott, a tanácstól *ingyen* kapta 1718-ban Oberaigner György megyei biztos.

A 363-ik számú házat 1715-ben *ingyen* kapja Haust Bálint, mivel Santor (Sándor) Mihály a *háború miatt* elhagyta.

A 361. és 362-vel jelzett égett, pusztá helyeket az Ujvilágban elvesztették tulajdonosaik Gongati (Gombkötő) Marczy és Krautschek, mivel *föl nem építették*; de ingyen nyerték Kurucz János és Czattár, Schattar, Schator-nak irt, alkalmasint Sátor István. — Ugyanaz történt a 369. és 370-dik számú házakkal, melyek Kis Benedektől és Raz Lukáctól elhagyatva 1713-ban, fölépíttetési kötelezettség alatt ugyanazon évben Bindter Lőrincz vinczellérnek a tanács által *gratis* adtak.

Volt azonban olyan eset is p. o. a 315-ik számú háznál, hogy azt Vucmanovics Ábrahám Gr. r. *háború alatt* (in der Rebellions Zeithin pro derelicta gelassen) elhagyta, később pedig, t. i. 1738-ban ismét visszaszerezte. — Szabo Mihály, ki a 372-dik számú házat a budai administra-

puszta vagy égett helyek még később is, p. o. 1714-ben, sőt még 1743-ban is el lettek a városi tanácstól ajándékozva; mihez még az is tartozik, hogy a bástyák melletti üres közök s a kapuknál fenmaradt szabad térségek apró házikókkal lettek beépítve.

Mindamellett még más helyek is álltak sokáig üresen, mint a felső Pálos utcza, a rácz templommal szemközt fekvő és a 126-ik számot bíró puszta házhely (ölte Hausstölle), melyet még az administratio alatt vett volt Brodanovicz Antaltól Nico Ivanovicz és ezt kilencz év alatt fölépítette; a házlevél 1723-ról szól.

Igen sok számmal szolgálhatnánk, melyek adósság, vagy a város iránti tartozás miatt ezen követeléseknek magasra rugott terhei miatt elárvereltettek, jobban azt lehetne mondani: elajándékoztattak; például csak a 190., 198., 230., 233., 272. stb. számokat hozzuk fel a sok közül. Ezek közé tartozik a 204-ik számú a kötélgyártó utczából. Ezt Sabo (olvasd Szabó) Ferencz a forradalom kezdetével elhagyta, és 6 évig romban, pusztán hevertette; ezalatt adója, a sáncz, a strázsza, a szállás és service 400 forintra emelkedett; de a város mégis 350 forintért elárvereltette.

A tanács ezen eljárásából mindenképen kitűnik egyszerűsmind azon forró óhaj is, hogy a városban a disztelen, egészségtelen és semmi hasznu, puszta, égett helyek mihamarább szűnjenek meg, és a vagyonosb polgárok szaporodtával a városnak jobbléte és csinossága előmozdittassék.

Pest városa azonban nemcsak a szegényeknek adott ingyen üres vagy elhagyott telkeket, hanem háláját nyilvánítá az által is, hogy a város körül érdemeket szerzett férfiaknak nagy értékű kiváltságokkal kedveskedett. Így a 178-ik számú, 1650 □-nyi telken álló *Pestmegyei alispán házát*, ma a Lipót- és Rondell-utcza keleti sarkán álló (Szentkirályi) házat a város 1707-ben felszabadítá *Sötér Ferencz* Pest-, Pilis és Zsoltmegye alispánja érdemeiért, melyeket a visszafog-

tortól ingyen kapta, de a *háború alatt* elhagyta, 1713-ban visszatérven reclamálta, illetőleg 15 frton visszavette; azonban a tanácstól a házlevelet csak 1726-ban nyerhette,

lálás után a város birtoka és határai kiterjesztése körül szerzett; és így bár 1694-dik év után ezen ház a szállásolástól, adófizetéstől, dátiaktól, éjjeli strázsáktól már fel volt mentve, ezen mentelmet a város akkor újítja meg és kiterjeszté Sötér nejeire és ivadékaire is, midőn Pest szabadságát és királyi városi jellegét visszanyerte.

Igy kapta 1729-ben Nemes és Nemzetes gyaraki *Grassalkovits* Antal, a királyi ügyek igazgatója, a várostól örökre a hatvani kapun kívül az országuton fekvő 124., 143. és 144. számokkal jelzett, ma az országútnak és a kerepesi utcának északnyugati szegletét képező, 980 □°-es kertet azon kertnek helyébe, mely a hatvani utcában fekvő háza mögött terjedt el; 1734. július 1-én pedig a város falain kívül fekvő ezen telek ama nagy érdemek tekintetéből, melyekkel *Grassalkovits* a várost örök hálaára kötelezte, minden polgári teherrel fölmentettnek nyilvánítatik.

1727-ben kapja *Partl* Antal Gaspar, Pest városa jegyzője a tanácstól *in recompensationem* a 546. sz. háztelket, mely a hatvani kapu utcában az Újvilág felé fekvén, *Grassalkovits* tőzomszédjában a 31-ik számból kihasított, ez 228 □° teszen, és évenként 1 frtnyi adót szolgáltat. Ezen *Partl* nevét 1731., 1733. és 1749-ben a *pesti bírák* sorában találjuk. (l. Rupp, többször idézett helyen 288. l.)

A házhelyeknek elajándékozásához hasonló eladások nemcsak a XVII-dik században, de még a XVIII-dik századnak dereka felé is észlelhetők. Mind a két nemből lássunk néhányat, hogy az akkori viszonyokról helyes fogalmat szerezhessünk:

1687-ben a	40. sz.	77□°	került	10	frtba,	tehát	1 □°-tól	14	den.
1692.	» 46. »	240□°	»	10	»	»	»	4	»
»	» 88. »	340□°	»	10	»	»	»	2	»
»	» 68. »	142□°	»	15	»	»	»	10	»
»	» 167. »	113□°	»	10	»	»	»	8	»
»	» 211. »	116□°	»	12	»	»	»	10	»
1696.	» 266. »	177□°	»	6	»	»	»	3	»
»	» 263. »	452□°	»	10	»	»	»	2	»
(3 év alatt építeni kell)									
1710.	» 373. »	182□°	»	25	»	»	»	13	»
(három részletben fizethető)									
1714.	» 249. »	182□°	»	18	»	»	»	9	»
1715.	» 326. »	44□°	»	10	»	»	»	22	»

1717-ben a 435. sz.	122□ ⁰	került	10 frt 50 d. tehát	1 □ ⁰ -tól	8 den.
1718.	» 253.	» 112□ ⁰	»	12 »	» » » 9 »
1722.	» 478.	» 88□ ⁰	»	15 »	» » » 17 »
»	» 483.	» 97.3□ ⁰	»	12 »	» » » 12 »
1724.	» 505.	» 44□ ⁰	»	10 »	» » » 23 »
»	» 506.	» 56□ ⁰	»	gratis	» » » 0 »
»	» 507.	» 43□ ⁰	»	30 »	» » » 70 »
»	» 508.	» 192.6□ ⁰	»	180 »	» » » 98 »
»	» 509.	» 37□ ⁰	»	10 »	» » » 27 »
1725.	» 510.	» 60.7□ ⁰	»	180 »	» » » 3 frt.
1726.	» 539.	» 94.5□ ⁰	»	52 »	» » » 55 den.
»	» 547.	» 189□ ⁰	»	200 »	» » » 1 frt 6 d.
»	» 550.	» 184.6□ ⁰	»	200 »	» » » 1 » 8 »
1730.	» 565.	» 31□ ⁰	»	40 »	» » » 1 » 29 »
(magánostól)					
»	» 566.	» 31□ ⁰	»	40 » u. a.	» » » 1 » 29 »
»	» 567.	» 98□ ⁰	»	60 » u. a.	» » » 61 »
»	» 568.	» 92□ ⁰	»	70 » u. a.	» » » 76 »
1745.	» 624.	» 39□ ⁰	»	300 » u. a.	» » » 7 » 4 »
(magánostól)					
»	» 625.	» 47□ ⁰	»	600 »	» » » 12 » 7 »
»	» 626.	» 280□ ⁰	»	1650 »	» » » 6 » stb.

Ezen adatok nyomán valóban érdekes lenne ugyanazon házaknak mai értékét és mai terheit mellékelni, midőn ugyanazon telkeknek négyszög öle 1400—1600 frton kél el! De nem csak ezen viszony érdemli a figyelmet, hanem az is, mennyiben vagyonosodott maga Pest városa a telkek ezen magas árai mellett! Azonban ezen számításokat a statistikára bizzuk, megelégedvén avval, hogy ilyen hasonlításokhoz némi anyaggal szolgálhatunk.

Statisticusaink számára nem lesz talán érdektelen ezen táblázatnak melléklése sem, melyet a régi számozás szerint, a telekkönyvek nyomán, az érdekesb házak árát és azok adóját illetőleg összeállítottam. A mellékelt térképen könnyű lesz a mai napon megfelelő házakat megtalálni. Így tehát az

fizet den. vagyis d.

1. sz. 1702.	102□ ⁰	40	1	2.5□ ⁰	
1745.	102□ ⁰	került 135 frt, öle 1 frt 11. d.	42	1	2.43□ ⁰
5. sz. 1702.	493□ ⁰	2 frt	1	2.4□ ⁰	
7. sz. 1702.	528□ ⁰	1 »	1	5.3□ ⁰	
1709.		1 » 30	1	4□ ⁰	
1709. után		2 » 60	1	2□ ⁰	
8. sz. 1893.	264□ ⁰	(véve 5 frton a bud. kamarától)	45	1	5.9□ ⁰

9. sz.	1702.	480□ ⁰	60 d.	vagyis	1 d.	8□ ⁰ -től
15.	»	1699. 320□ ⁰ 115 frt	1 frt	30 »	»	1 » 2.4□ ⁰ »
17.	»	1718. 504□ ⁰ 1500 »	3 »	— »	»	1 » 1.6□ ⁰ »
18.	»	1698. 308□ ⁰ 15 »	1 »	— »	»	1 » 3□ ⁰ »
		1727. 385□ ⁰ 1000 »	1 »	54 »	»	1 » 2.5□ ⁰ »
23.	»	1693. 5586□ ⁰ gratis	4 »	30 »	»	1 » 12□ ⁰ »
24.	»	1694. 3626□ ⁰ 150 »	1 »	30 »	»	1 » 27□ ⁰ »
30.	»	1696. 390□ ⁰ 60 »	1 »	— »	»	1 » 3.9□ ⁰ »
87.	»	1692. 70□ ⁰ 201 »	2 »	— »	»	1 » 3.7□ ⁰ »
		1714. 600 »				
		1740. 2600 »				
434.	»	1715. 120□ ⁰ 50 »	— »	60 »	»	1 » 2□ ⁰ »
435.	»	1717. 120□ ⁰ 15 » 5	— »	60 »	»	1 » 2□ ⁰ »
436.	»	1717. 120□ ⁰ 10 » 5	— »	60 »	»	1 » 2□ ⁰ »
		kerül 12□ ⁰ 1 frtba.				
439.	»	1715. 54□ ⁰ 8 »	— »	30 »	»	1 » 1.6□ ⁰ »
440.	»	1717. 54□ ⁰ 40 »	— »	27 »	»	1 » 2□ ⁰ »
		épülettel				
455.	»	1724. 49□ ⁰ 25 »	— »	25 »	»	1 » 2□ ⁰ »
478.	»	1722. 86□ ⁰ 10 »	— »	43 »	»	1 » 2□ ⁰ »
482.	»	1722. 96□ ⁰ 12 »	— »	40 »	»	1 » 2.4□ ⁰ »
505.	»	1722. 33□ ⁰ 10 »	— »	20 »	»	1 » 1.6□ ⁰ »
509.	»	1724. 37□ ⁰ 10 »	— »	20 »	»	1 » 1.8□ ⁰ »
539.	»	1726. 95□ ⁰ 52 »	— »	43 »	»	1 » 2.2□ ⁰ »
568.	»	1744. 46□ ⁰ 70 »	— »	20 »	»	1 » 2.3□ ⁰ »
574.	»	1731. 30□ ⁰ 30 »	— »	10 »	»	1 » 3□ ⁰ »
585.	»	1731. 36□ ⁰ 59 »	— »	15 »	»	1 » 2.4□ ⁰ »
595.	»	1734. 71□ ⁰ 100 »	— »	31 »	»	1 » 2.3□ ⁰ »
597.	»	1735. 172□ ⁰ 200 »				
619.	»	1743. 44□ ⁰ 290 »	— »	24 »	»	1 » 2□ ⁰ »
632.	»	1746. 14□ ⁰ 20 »	— »	7½ »	»	1 » 2□ ⁰ »
636.	»	1748. 25□ ⁰ 250 »	— »	15 »	»	1 » 1.5□ ⁰ »
639.	»	1747. 30□ ⁰ 50 »	— »	12 »	»	1 » 2.5□ ⁰ »

Ezekből az évek növekvésével nemcsak a házak árának, de egyszersmind az adónak részenkénti fölemelése is kitűnik.

26. §. A házak számozása.

A *házak számozása* nem csekély tényező a városi forgalomban. Míg a város kisebb kiterjedésű, a lakók ismerik egymást; az idegen számára a ház színe, nagysága, kinézése, vagy a rajta előforduló czimer is elégséges, hogy reá akadasson. Ily házi czimerekről nyerték gyakran az utcák is elnevezéseiket: mint nálunk a *borz-*, *pléhkalap* stb. utcák;

más utcák a kapuktól és azon közel városoktól neveztettek el, melyek felé a kapuk esnek; mások előkelő házak- vagy templomoknak köszönik neveiket.

Ilyen viszonyok közt a házak számozása inkább a telekkönyvre nézve szükséges, mint a polgárok közti közlekedésre, mi leginkább abból is kitűnik, mivel például a »Komáromi Lapok« 1871-ben Komáromban a házaknak össze-vissza való házszámolás ellen felszólaltak; de még mai nap Budán is vannak külvárosok, melyekben a házak számai össze-vissza hányva jönnek elő, mint ez régenten Pest városában is sokáig divatban volt.

Érdekes lenne a házaknak számait egymásutánjukban a különféle számlálási korokban összeállítani, de e tekintetben is adataink oly hiányosak, a milyen egyoldalú a kútfő, a melyből meríthettünk, t. i. a telekkönyv kötetei, a munka pedig roppant időt venne igénybe, úgy hogy ez maga néhány hónapnak feladata lenne.

Volt-e a török hódoltság alatt telekkönyv? — Nem kétkedhetünk, hogy e korszakban is létezett bizonyos összeírás, mely a birtok szerint a tartozást rendszerezte. A városi »Mutató-könyv«, melyet a XVIII-dik század elejére teszünk, már kétféle házszámot tüntet fel; meglehet, hogy ezek közt a régiek még a *török világból*, vagy mindjárt a visszafoglalás utáni évekből valók, de hogy csakugyan léteztek, erről tanuskodik az, hogy:

94-ből	1700-ban	146 lett	
218-ból	134 és	272-ből	199
	135	120-ból	227
23-ból	24	17-ből	20
188-ból	277		
271-ből	198	5-ből	122
68-ból	268	126-ból	226
124-ból	224	28-ból	29
		167-ből	399 stb.

Az első előttünk ismert *rendszerezesebb számozást* a XVIII-dik századbeli térképen nyomozhatjuk. Az a három, a Dunával egyenközűen futó utca és a váczi és hatvani kapu közt sorban következik, és pedig vagy a házakat, melyek a

nevezett utcákban állanak egymásután sorban számlálván vagy a házszigeteket képező házakat vevén fel számozási tárggyul és azt köröskörül majd kelettől nyugotnak számozván, mint p. o. az apáczaárda szigetét, majd délkelettől nyugotnak, mint a rácztemplomnál, a kecskeméti ház szigeténél és ismét fordítva, mint a domokosiak a kohlbacher ház szigeteinél. — Ezen számozás meglehetősen kipuhatható rendben megy egészen a 277. számig. A 278-dik szám a pálosok telke; de a 279-dik ház már a *váczi kapunál* emelkedett régi pusztá helyen; a 280-dik számot pedig a *kecskeméti kapunál* kell keresnünk, hol a 285-dik számig haladhatunk, míg a 286-dik már a mai iskola-utczában keresendő!

Nem csekély zavart idéztek elő az elfoglalt telkek, mint a *katonai kóroda* telkén állott és később lebontott házak számai, melyek egyrészt meg nem ujítottak, részben pedig ujjabbakra, a régiékből kiszakítottakra áttétettek.

A későbbi házak rendes sora csak a nagyobb telkek ujjabb kiosztásánál fordul elő; p. o. a mai bástya utczai délioldali telkek 1715-ben szakítottak ki, 309-től 320-ig vagy a kecskeméti kapuig; hasonlólag a 22-dik (sz. ferencziek telke) számból kiszakított számok 401—406-ig terjednek; a 469—487-ig 1722-ben lettek a kohlbacher kertből; a 535—551-ig 1726-ban a 31-dik számból, t. i. a mai postahivatali házszigetből.

Meglehetős sorban következnek még a mai magyar utczai házszámok is 322—342-ig, honnan a 346-tól fogva átugrik a hatvani kapun túl a 346-tól a 371-ig; ezen szám utániak 372-től 382-ig a *császári kóroda* (rokkantak háza) által nyelettek el. A 390 után a számok a városban ide-oda ugrándoznak az alkalmilag, különféle időben kiszakított telkeken, míg a sz. ferencziek és a 31-dik szám ujvilági telkein át az említett kórodai házhelyekre átmenvén, a 411-dik számtól a 434-ig folynak; a 435 és 436. szám a 7-ikből a budai kapu utczában kiméretvén, visszafordulnak ismét a *Szabó-Rondellához* a mai magyar utczában, és 443-mal a hatvani kapunál végződnek.

A fenebb említett 22, 23 és 31-dik számú házak telkein kívül ezentul nincsen következetesség és a házszámok a tel-

kek kihasítási ideje szerint a legtarkább módon fordulnak elő.

Csoda-e tehát, ha ilyen eljárás mellett a legtarkább számozást találjuk egymásután ugyanazon utczában? Így p. o. a mai *váczi* utczában sorban ezek jönnek elő: 505, 179, 605, 180, 420, 181, 661, 182, 183. számok;

a mai *himző* (kőrösi) utczában: 92, 669, 640, 291, 93. számok;

a *lövész* (hajdu) utczában: 104, 114, 113, 664, 512, 112, 318, 577, 464. számok;

a *magyar* utczában: 281, 30, 591, 393, 633, 332, 574, 598, 339, 604, 459. számok;

a *hajó* utczában pedig: 6, 651, 597, 436, 435, 7, 500. házsza-mokat találjuk egymás mellett.

Némely számoknál kitűnik, mily módon történt a szá-mozás és szétszórás. Így az

504-dik szám alapításához egy 30 □ °-nyi tér vétetett 1724-ben 20 frton; még azon évben 400, 1725-ben 530 frtra rúgott az ára.

E ház a *váczi kapunál* feküdt.

Az 505-dik számú ház a *régi posta-utca* és *váczi utca* szögletéhez ragasztatott; kiterjedése 36 □ °, 1724-ben ára 10 frt; 1744-ben már 1519 frtba került.

Az 506-dik számú 56 □ °-nyi; ez a *kecskeméti kapuhoz* ragasztott házhely; 1724-ben ezt *Arvay Tamás* rézműves kapta *ingyen* a várostól, 1737-ben árulta özvegye 390 frton.

Az 507-dik a *hatvani kapunál* levő 50 □ ° üres helyet vette *Hartl Simon* bognár a várostól 1724-ben 30 frtért, ezen a helyen állt a régi *Kölber-féle* ház stb.

Innen kitűnik a városnak a telkekkel való gazdálkodása, mert e házakat mintegy rendszeresen és sorban *kapuk* mellé, vagy *utca-szögletekhez* ragasztotta, míg különben még elég üres telek találtatott volna.

Ilyen számozati rendszer mellett, mint a milyent bemu-tattunk, lehetetlen, hogy néha zavarok ne történjenek. Így nem ritka eset az, hogy osztás közben, főleg a szegényebb pol-gároknál, kiknél természetesen az átírások is leggyakrabban fordulnak elő s a csekélyebb területek is, mint p. o. a 112. számú

(lövész- és bástya-utca szögletén) négy felé osztatott, és alkalmilag ismét az eredeti számmal ellátva, összekapcsoltatott.

Meglehet, sőt valószínű, hogy az első rendes számozás, melynek a telekkönyvben nyoma van, csak József császár idejében történt és azóta többször ismétlődött; de ezt tárgyalni már feladatunkon kívül fekszik; miért is azon számozásokat és változataikat, valamint a számozási alapot és körülményeit kimutatni a városi monographusok tisztéhez tartozik.

27. §. Az első ház helyek feldarabolása és az átirások aránya. (Két táblázattal.)

A régiebb *telekkönyvek*, illetőleg a *házlevelek könyvei* 650 számot említenek, de ezek közt nemcsak a városi bástyákon belül fekvő házakat kell értenünk, hanem azokat is, melyek lassankint a bástya külső oldalán, a mai országúton, emeltettek, és mint a városon kívüliek említettnek. P. o. az 571. szám a hatvani, 572 a váczi kapun kívül hozatik fel; 581. sz. balra a kecskeméti kapunál az országúton, hátul a Neanderféle teleknél fordul elő stb.

Kedves dolgot vélünk tenni, midőn A) táblázatban közöljük, mikor és miből kerültek ki Pestnek a 279-iki számon felüli házai; és

B) táblázatban, hány ilyen átirás történt 1687-től 1750-ig, minthogy ezek száma a város emelkedésével és gyarapodásával szoros összeköttetésben van.

A) Az osztás által származott házak lajstroma.

1702. 279—175-ből.	292—138-ból.
» 280— 28-ből.	293)
» 281— 30-ból.	294) —106-ból.
1701. 282—117-ből.	1702. 295—107-ből.
1702. 283—117-ből.	296 »
284— 62-ből.	297 »
» 286— 53-ból.	298—126-ból.
» 287— 51-ből.	299—179-ből ?
» 288— 83-ból.	1702. 300—187-ből.
290—169-ből.	301—198-ból.
291— 93-ból.	302—210-ból.

303—226-ból.	386 régi házhelyek.
304 »	387) a kóroda és vármegye
305—173-ból.	388) közt.
306 »	389
307 »	390 u. o.
308—118-ból.	391— 85-ből.
309 puszta hely.	392— 85-ből.
310 »	1736. 393— 29-ből.
311 puszta hely.	1713. 394— 63-ből.
1715. 312—110-ból.	» 395—207-ből.
313)	1712? 398—121-ből.
314)	1718? 399—168-ből.
315) kecskeméti, bástya-ut-	» 400— 64-ből.
316) czában puszta helyen.	1715. 401— 22-ből.
317)	1714. 402— 22-ből.
318) (mai magyar utca.	1715. 403 u. a.
319	1717. 404 u. a.
1730. 320 u. o. puszta hely.	1716. 405 u. a.
» 321	1717. 406 u. a.
1724. 322	1710. 420—180-ből.
» 323	1717. 435— 7-ből.
1711. 324	» 436 u. a.
1724. 325	440 »
1715. 326 u. o. puszta hely.	1717. 444— 83-ből.
1730. 327	» 446—123-ből.
» 328	» 447—123-ből.
1729. 329	» 448—112-ből.
1716. 330	1718. 449—153-ből.
1729. 331 magyar utca.	452 égett hely.
1718. 332	453—222-ből.
1703. 339—168-ból.	454—258-ből.
1709. 342)	1724. 455 puszta házhely.
1699. 343) gratis a sz. ferencziek	1722. 456 puszta hely.
344) mögött.	» 457—153-ből.
1711. 345 magyar utcában.	1720. 459— 26-ből.
1711. 346)	» 460— 77-ből.
347) puszta helyek.	» 462— 21-ből.
348)	1722. 463—325-ből.
1736. 367—89-ből.	» 464—318-ből.
1723. 368, 357 és 358-ből.	» 465— 51-ből.
370—110-ból.	» 466—338-ből.
372	» 467— 56-ből.
383-ig mai császári kóroda	468 »
helyén állnak.	1722. 471 »
1702. 384 385	472— 23-ből.

1722. 487 kohlbacki kert.
 » 488 sz. ferencziek.
 492—22-ből.
 » 493—79-ből.
 » 494—103-ből.
 » 495—71-ből.
 1731. 496—251?
 1722. 497—101.
 1736. 498—202-ből.
 1723. 499—46-ből.
 » 500—8-ből.
 501—277-ből.
 1723. 502 puszta hely.
 503—388-ből.
 1724. 504 puszta hely.
 » 505 puszta h. 179 mellett.
 506 puszta h. 322 mellett.
 507 p. h. hatvani kapu mell.
 » 509 puszta hely.
 1725. 510—58-ből.
 » 511 p. h.
 » 512—112-ből.
 » 514 p. h.
 » 515—324-ből.
 1726. 516—252-ből.
 1725. 517—119-ből.
 » 518—111-ből.
 1726. 520 Grafen Würtshaus.
 521—138-ből.
 1722. 522—285-ből.
 1726. 523—386-ből.
 » 524—389-ből.
 » 525—217-ből.
 » 526—250-ből.
 » 527—386-ből.
 528 »
 529 »
 1726. 530—295-ből.
 » 531—390-ből.
 » 332 p. h.
 » 533—385-ből.
 » 534—385-ből.
 » 535—31-ből.
 » 536—535.
 » 537—31.
 1726. 539—31-ből.
 1727. 540—31.
 551—31-ből.
 » 552—445.
 1725. 553—62.
 1728. 554—9.
 » 555—115.
 » 556—60-ből.
 1729. 557—398.
 » 558—321.
 1730. 559—251.
 1729. 560—243.
 » 562—481.
 » 563—332.
 » 564—201.
 1730. 565—119-ből.
 1740. 566—119-ből.
 1744. 568—250-ből.
 1731. 569—165.
 1746? 570—120.
 571—480.
 1737. 572—256.
 1731. 573—263.
 » 574—563-ből.
 » 575—244-ből.
 » 576—320.
 » 577—464.
 578 »
 » 579—115.
 » 580—211.
 » 582—319?
 » 583—296.
 1733. 584—317.
 » 585—316.
 1731. 586—201.
 1738. 587 puszta házhely.
 1732. 588 p. h.
 1733. 589—73.
 » 590—190.
 » 592—318.
 1734. 593. p. h.
 » 594—105.
 » 595—105.
 1732. 596—269.
 1735. 598—332.

1732. 599 puszta házhely. 600—526-ból.	» 625—456-ból.
1736. 601— 88. » 602—544. » 603— 59. » 604—399.	» 626—197. 1750. 627—339. 628— 61. 1746. 630—390. 1747. 631—390. 1746. 632—447. 1747. 636—463. » 639—310. 1748. 640—343. 642—454. 644—311. 1750. 645—42. » 646—467. 647 kecskeméti kapunál. 1750. 648—269-ből. 649—212. 1748. 650—81. 657—303. 658—190-ből. 660 halász utcánál. 661—182-ből. 663 molnár utca 241—242. 664 lövész utca 112. 667—260. 669 himző utcában.
1737. 605—179. » 606—447.	
1740. 607—341.	
1742. 608—261.	
1739. 609— 70.	
1740. 610—250.	
1741. 611—527. » 612—120. » 613—396. 614—342.	
1742. 615—125.	
1743. 616—179.	
1748. 617— 63.	
1742. 618— 43.	
1743. 619—457. » 620 puszta hely. » 621—410-ből. » 622—118.	
1744. 623— 74.	
1745. 624—344-ből.	

B) A pesti ház átírási levelek száma 1687—1750-ig.

Kiadva Budán :	1707. 3.
1687. 1.	1708. (törölve 1) 1.
1694. 2.	1709. (törölve 3) 9.
1695. 2.	1710. (törölve 3) 6.
1696. 28.	1711. (törölve 13) 20.
1697. 16.	1712. (törölve 4) 8.
1698. 39.	1713. 17.
1699. 33.	1714. 17.
1700. 12.	1715. 26.
1701. 9.	1716. 17.
1702. (72, kitörölve 10) . . . 82.	1717. 36.
1703. 3.	1718. 50.
1704. —	1719. 24.
Kiadva Pesten :	1720. 21.
1705. (első pesti házlevél) . . 1.	1721. 9.
1706. —	1722. 38.

1723.	20.	1737.	27.
1724.	29.	1738.	21.
1725.	26.	1739.	23.
1726.	46.	1740.	29.
1727. (új házak többnyire) .	20.	1741.	31.
1728.	31.	1742.	21.
1729.	23.	1743.	26.
1730.	20.	1744.	25.
1731.	25.	1745.	27.
1732.	4.	1746.	25.
1733.	21.	1747.	13.
1734.	31.	1748.	23.
1735.	16.	1749.	13.
1736.	41.	1750.	15.

Ezen 57 évi *átírások* összege tehát 1202; ezen szám közelít a mostani *egy évenkénti átírási* átalányhoz; a mennyiben jelenleg havonként 100, évenként 1200 átírás szokott a telekkönyvi hivatalban előfordulni.

Az előbbi számok szerint csak 57 évet vévén, 21 az *évi* átalány, melyet a mai *havi* átalány ötszörösen felülmúl. A legmagasb szám 82, 1702-ben fordul elő; semmi átírás sem történt a XVIII. század 1704 és 1706-dik évében, mi igen természetesnek fog látszani az előtt, ki az akkori zavarokra, melyek a főváros haladására és gyarapodására sem lehettek alkalmasak, visszaemlékezik.

28. §. Adatok a magánházak történetéhez.

Midőn annyi részletekkel foglalkozunk, melyek egyike-másika a főváros lakóit bizonyosan közelebbről érdekli, el nem kerülhetjük, hogy az egyes házakkal is részletesben ne foglalkozzunk.

Lássunk már egy-két példát abból, hogyan mentek át a házak különféle házi urak birtokába, kijelentvén, hogy a rendelkezésünkre bocsátott alapkönyvekből minden egyes háznak viszonyait összeállítottuk; azonban azzal olvasóinkat még sem merjük fárasztani. Hogy könnyebb legyen az áttekintés, előadjuk 1-ör a feltünőbb házakat a régi számozás rendjében; — 2-or elősoroljuk némely városi tiszt házáat; — 3-or az orvosok és gyógyszerészek házáit; — 4-er a művészeket

mint háziurakat; — 5-ör a szegényebb sorsuak házait; — 6-or a vendéglöket, ser- és kávéházakat. Lássuk már a

9. számú szögletházat a szervita utczában 37. és 554. számmal; utóbb **654. szám,** ma 1. szám; területe 430□° ; először *Hartl* Henrik bognár birtokában találjuk, utána a *Servitáké* lett, ezek után vette *Unger* János, ki után *Engelmann* János takács birta.

1718-ban házlevelet vesz *Unger* János özvegyével egy *összedült elégett házra*, melyet fölépített.

1743-ban a 37-dik számú házat megvette gr. *Batthyányi* Ernő hétszemélynök *Muetsamb* Mária leányától, *Vornstern* Borbálától 6500 forinton.

1749-ben vette *Engelmann*tól az 1728-ban osztott ház egy részét gr. *Batthyány* Imre hétszemélyes tanácsos 350 forint és 1 aranyon.¹⁾

1773-ban örökölte gr. *Batthyányi* Ignác.

1789-ben vette gr. *Batthyányi* Antal 18,897 forinton.

1789-ben *Szerháthy* Miklós 19.000 frton.

1795-ben *Simon Melik* Csenasy (Szénásy?) vette 22.000 forinton.

1802-ben *Krachenfels* a két fölebb említett számmal 32,000 forinton.

1838-ban átiratott Sziklai (*Krachenfels* örököseire).

1871-ben birják ugyanazok.

10. számú szögletház uri és irgalmas utczában, később 655. a servita téren; ma No. 2. ugyan ott; területe 365□° , eredetileg birta *Laissner* Tóbiás József Ignázt.

¹⁾ *Batthyányi* Imre 1768. február 24-én *Tabulae Septemviralis* Assessor — fiának, *Batthyányi* Ignácznak, egri kanonoknak ajándékozva pesti házát:

... parte quidem ab una platea, quae inter eandem et domum Invalidorum interjacet, ab alia vero diversorii sub *signo Agni* in eadem civitate habiti, a fronte denique statuae lapideae B.M.V. immac. conceptae in parvo foro ante Ecclesiam et Conventum P. P. Servitarum existentis sitam et habitam, cum a tergo majoris domus suae existentibus minoribus domibus binis pariter cum earum appertinentiis etc. l. Archiv Prothon. Palatinalis Protocoll. No. 9. p 285.

1741-ben vette *Landmünzer* Gáspár, polgári czimeres korcsmáros (Schöldwürth) a *fehér lóhoz*, 2500 frton.

1782-ben felső-vattai Wattay Borbála *Augustanae Confessionis*¹⁾ mit *Allerhöchster Genehmigung*, 11.600 frton..

1783-ban iratott át széki gr. Teleki Józsefre.

1814-ben osztály szerint gr. Teleki Lászlónak jutott.

1844-ben gr. Teleki Józsefre szállt át.

1871-ben birtokosai gr. Teleki Sándor és Gyula.

15-ik szám : *uri utcában* a 16. számmal együtt; később 457. sz., ma 15. sz.

Területe 320 □ °, szolgált a városnak 1 frt 30 krral.

1697-ben ezen *üres helyet ingyen kapt* Eschenbruckher Fülöp, korcsmáros, senator.

1699-ben vette az üres helyet Hörzig Jakab, helyesebben Herzog Jakab, sütő, 115 frton, csak 1718-ban kapta a házlevelet;

utána birta *Pushgall* János György; és

1820-ban Pashgall Máriával kapta dr. *Bene* Ferencz.

16. szám u. o.

¹⁾ Hogy ezen kifejezést megértsük, szükséges következőket méltányolni :

In diplomate Leopoldi de 1703, quo iura et immunitates pristinas civitatis Pestinensis confirmat, inter reliqua dicit :

»ius territoriale in suis territoriis et praediis hactenus etiam quiete possessis, signanter vero

Szent-László et

Burgundia sic dictis, adinstar aliorum dominorum terrestrium . . . habeant.

Fejér : Jurium ac Libertatum Religionis et Ecclesiae Catholicae codicillus p. 309.«

Továbbá u. o. a 311-ik lapon : »Judaeos et Zingaros admittere vel non admittere . . . judicatum magistrali omnes et singuli cives et incolae inhabitantes, ibidemque et opificio, artificio quaestura vel ex fundo civitatis, sive nobiles sive ignobiles ex cuiuscunque, nationis et signanter quidem *Rasciani* et *Judaei*, qui non in alterius quam ipsiusmet civitatis protectionem, seu iurisdictionem amplius assumi possint . . . hoc per expressum declarato : ut nemo a vera orthodoxa Romano catholica religione alienus, in concivem ullo sub praetextu admittatur aut toleretur.« — Érdekes, hogy Pestnek is, mint minden nagyobb városnak volt *Burgundia*, de hol feküdt e *Burgundia*? — forrásaimban nyomát nem találtam.

A telek kiterjedése 281 □^o, szolgált 1 frt.

1697-ben *Fieg* Jakab, köfaragó birta. Ettől

1715-ben vette Herzog János sütő (Weiszbeck) 300 forinton; ekkor szolgált 1 frt 40 kr.

1716-ban özvegy Höchtlin Katalinnak 330 frton jött birtokába, míg *Pashgall* János Györgyé lett; és

1820-ban *Pashgall* Máriával Dr. *Bene*; végre

1871-ben Dr. *Kovách* Sebestyén lett tulajdonosává.

A 17-dik számút *Neander* János birta, mint Senator és a város kapitánya. Ezelőtt *Kohlbacher* Mátyás budai kamarai adminisztratioi tanácsosé volt. Emez a 23-dik számú házteleknek is volt ura, mely szintén *Neander* kezébe került. Birta még azonkívül *Kohlbacher* a 33-dik számú nagy telket is, mely részére 1696-ban kijelöltetett, itt mint k. k. 30 amts *Gegenhandler* (Controllor) jön elő. — 1698-ban *Kohlbacher* önkényt engedé át *Clar* Márton Ferencznek cs. budai postagazgatónak; egy részét pedig 50 frton vette 1712-ben *Panow-szky* de *Panow megyei adószedő*.

19. sz. úri utczában; utóbb 454-ik, ma 4. szám.

A telek tesz 506 □^o-et; szolgált 1 frt 30 kr.

1696-ban *Soldan* László Pest-, Pilis- és Zsoltszolgabirája gratis nyerte el;

ettől vette adósság miatt *Dévay* Ignác;

1721-ben eladta adósság miatt *Dévay* özvegye árverés útján 800 frtéért *Fuchs* Ferencz Józsefnek, ki a fő hadi biztosság tisztje volt;

1741-ben vette *Mittermeyer* Tóbiás Antal belső tanács-tag, ettől

1742-ben vette *Grassalkovits* Susanna ezredesné 4000 forinton;

1768-ban vették *Majthényi* Károly és *Beleznay* Mária 12,585 frt 9 kron.

1800-ban május 31-kén örökölte *Majthényi* Luizával *Kállay* Péter;

1800-ban jun. 3-án vette *Pistori* József 20,000 forinton; kitől

1871-ben *Seifert* Antal és *Neuherz* Anna birtokába került.

A 20. számú háztelket, melynek szélessége 20°, hossza 47° és melyen a *Trattner-Károlyi-féle* két udvarú nagyszerű ház áll, vette 1696-ban 50 frton *Kalcher Márton* kőműves és városi tanácsos. Neje 1717-ben *Kalcher* halála után 3887 frtnyi adóssággal levén terhelve, kénytelen volt a házat eladni; de *Kayser* János Sebestyén kir. sőtiszt 3000 frtnál többet nem fizetett. — Az adó *Kalcher* alatt 1 frt volt; de *Kayser* már 3 frtot fizetett.

23. sz. sz.-ferencziek, ma reáltanoda, és *Wilfersheimb*, ma cukor utczában; utóbb 487-dik, ma 3. sz.

Eredetileg 5586 □°; szolgált 4 frtot; a telek felosztása után lett 1149 □°. Ezen nagy telket

1693-ban ingyen kapta *Plass* budai kamarai elnöktől. *Kohlbach* Mátyás, ugyanazon kamara tanácsosa;

1720-ban adósság miatt elárvereltetvén, becsültetett 5013 frtra; de *Neander* Beát-János, városi kapitány és tanácsos, 1723-ban pedig város-birája, nejével ns. *Capoll Benigna* Krisztinával vették 4008 frton.

1722-ben *Anthaller* Bernát hatvani serfőző mester vette 1500 frton; ekkor szolgált 5 frtot;

egymásután átment *Lauterer* György János; *Krachenfels* Mihály; majd

gr. Széchenyi Ferencz ő Excellentiája birtokába.

1807-ben a körösi község vette meg;

majd Pest városa (?) 3200 frton szerezte.

Jelenleg a fővárosi fő-reáltanoda fekszik ezen a felosztás után fenmaradt területen.

25-ik (előbb 22-ik szám) a régi uri utczában.

Utóbb 502., 521., 535. házak lettek belőle, ma a 7-dik szám az egyetemi utczában.

Eredeti területe 3626 □° volt. Ezen szép telket b. *Wernlein* János István, budai kamarai administrator után

1694-ben örökölte báró *Wernlein* Edmund József, és 1694-ben *Kurcz* Ignác, budai kamarai Inspector által átírtatik a ház régi falakkal és kerítéssel — 150 frton. — *Wilfersheimb Miklós* cs. kir. élelmezési biztosnak; ki után a *Wilfersheimb* örökösökre ment át.

1744-ben veszi gr. *Putachich Gábor* de Zajezda kalocsai érsek és fivérei 11,000 frton; ekkor szolgált 18 frtot.¹⁾

1748-ban veszi 18,000 frton gr. *Barkóczy* Ferencz egrí püspök; szolgált 18 frt 91. d.

1768-ban Barkóczy János gróftól, ki ezt örökölte, vette 33,000 frton *Károlyi József*;

1769-ben gr. Károlyi Antal birtokába ment át;

1832-től birja gr. *Károlyi* György.

25. szám alatt az uri utczában feküdt a 16° széles, 77—87° hosszú, 1702-ben *Vorster* Sebestyén Gáspár-féle ház, melyet 1715-ben *Harruckher* János György, udvari kamarai tanácsos és élelmezési biztos alezredesi ranggal, átvett, mivel *Vorstern* neki 1696-tól fogva kamattal együtt 1500 frttal tartozott. Ez a mai B. Wenckheim-ház; mely majdnem 160 év óta ugyanazon családhoz tartozik, és így a *kőrösi* és némely szerzetes házon kívül majdnem az egyedüli legrégibb magán birtokos Pest városában.

31. szám, szögletház az irgalmas és hatvani utczában (*Hatvaner Strasse*),

később 584. sz., még utóbb 600. sz., ma *hatvani* utca 2. szám. (A telekkönyvben 584/2.)

Ezen ház eredetileg 4042 □ °-et, 1715-ben 3055 □ ° ölet, végre 409 □ ° ölet tett. Kezdetben szolgált 1 frt 30 krt.

1698-ban *Pöckh* János Boldizsár cs. kir. élelmezési fő biztos *ingyen* kapta; *Pöckh* után birta a város, talán azért van az eredeti telek végén a *városi kórház*, a mai *clinica*;

1733-ban Nemes, utóbb báró és gróf *Grassalkovits* Antal szerezte meg;

1851. *Wodianer* Móríc birtokába ment át.

1868-ban az I. magyar Iparbanké lett. Vette pedig 167,000 frton osztr. értékben. A telek nagysága ekkor a telekkönyv szerint csak 719 □ ölet tett, de az utóbbi felméré-

¹⁾ Ezen tényről olvassuk a 3-dik telekkönyv 2844-dik lapján: »1744. *Putachich Gábor* kalocsai érsek írja, hogy *Wilfersheim* örököstől vette házát *versus portam kecskemetiensem situatam* 11,000 florenis, emit autem pro se et Germanis fratribus *Alexandro* et *Ludovico*; et quia *Alexander* deficiebat, *Nepoti Joanni ex Ludovico*, et si et hic deficeret, sororibus.«

sek 735° 3' 7" mutattak ki. Ezen házhely öle ma 1000 osztrák értékű forintra becsültetik, és így összesen 735,000 forintra. Ujabb időig benne volt a m. kir. posta-hivatal.

32. szám. A mai *megyeház* 27° széles, 94° hosszú; *gratis* assignaltatott 1695-ben eggenstorffi *Pacher Reinhardt* Jánosnak, kitől a megye 4000 frton vette.

A **45-ik számú** ház uri utczában *Suchentrunk* György kovácmester és *Sarlaj* János gombkötő házai közt, hátul a ma beépített kovács-utczát érte.¹⁾ *Preiner* György budai kormányzó tanácsos után *Pruner* erdőmester birta, ki után megszakadás következtében 1717-ben a várostól 4000 frton vette *Orczy* István a Jász-kunok főkapitánya és neje *Petrovác* Susanna.

Gr. Kollonics Zsigmond váci püspök, gróf de *Lavernay István*-tól zálogul átvette 1134 frt fejében mindaddig, míg e somma be nem lesz fizetve.

A **46-ik számú** házat 1692-ban *Sarlaj* (Scharloy) gombkötő birta 10 frtért. »*Wie es dazumahls in alten gemäyern umbfangen zu befindten war.*« — 1722-ben két házhelyre (46 és 499-re) lett felosztva, melyeket együtt 500 forinton vette 1728-ban »*Stephan Orczy* (p. tit) de *Eadem Sr Maett. bey der löbl. kön. Gerichts-Tafel assessor*« és a Jász-kunok fő kapitánya.

Ezekhez járult az úri és váci-utcza szögletén álló **47. sz. ház**, mely 1702. előtt *Eschenbruckh* Fülöp *Rathswerwandter*, azaz tanácsos után *Eschenbrucker* Mátyás tulajdonává lévén, végre 1745-ik évben 2150 rhenusi forinton és »*100 aureorum mercipotu*« azaz áldomás vagy kulcsdijon (*Schlüsselgeld*) *Orczy* S. Romani Imperii Baro és Regiae Mattis Consiliarius birtokába került.

Igy lett az *Orczyház* három, illetőleg négy egymás mellett fekvő házból.

Vorstern Kristóf tbnok, róm. birod. lovag, udvari tanácsos és fő-élelmezési tisztnek mindjárt szomszédban a **48., 49. 50-ik sz.** házak jutottak az első osztásnál; ezen házak azonban egymásután más kezekbe kerültek. A 48-dik számot fel-

¹⁾ Ezen utca beépítését feltüntetik azon keskeny házak, melyek az utca torkolatait elzárták.

sőbb parancs következtében B. Laffert Antal vette át 1716-ban mint hitelező 1416 forintnyi adósság fejében; a 49-dikét Worster (igy) Katalin özvegy 1742-ben B. Vayay Lászlónak de Eadem és B. Daróczy Katalinnak adta el 6400 forintot; míg 1748-ban 10,000 rhen. forintot és 100 körm. aranyon galanthai Fekete György királyi személynök birtokába ment át.

E ház akkor 5 frt 9 den. adót fizetett.

Az 50-ik számút pedig 1742. Vorstern örököseitől Szalaj István senator vette meg 3500 frton.

52-ik szám alatt a mai *Curia*, eredetileg *Proviandház* volt. Tulajdonosok gyanánt találjuk: 1724-ben Brisler (?) gróf cs. fő élelmezési biztos eladta Szeleczy Mártonnak 1600 frton.¹⁾ Ugyanezen Szeleczy Márton 1714-ben k. k. Obristwachtmeister des löbl. Nádasdy Regiments, vice Judicis Curiae és 9 évig Pestmegye alispánja 670 frtért vette meg a 156-dik számú házat is, melyet 1724-ben Ciprovich Péter már 1000 frtért szerzett.

Az 56-dik szám birtokosai:

1697. *Kovachs* (igy) Péter.

1709. *Rakits*, Rakida György mészáros;

Doplendertől kapta veje *Hochhauser* Fülöp; ettől vette *Huager*

1730-ban vette *Schacher* József uradalmi kádár Szexárdon (Szixart) 815 frton;

1731-ben Schachertől 900 frton *Scopek* Ferencz »fiscus et secundus Notarius der kön. freistadt Pest.«

¹⁾ *Szeleczy* Márton végrendeletében, mely 1738-ban kelt és a pannonhalmi orsz. levéltárban I. 271. őriztetik, magyar nyelven írja, hogy 61 éves korában akart kertjében kápolnát kriptával építtetni, vagy ha előbb meghalna, a sz. ferenczieknél eltemettetni. Házát ispotálynak szánta annyi szegényre, mint a mennyi benne elfér, és a hagyott érték kamatjából eltartható; ha pedig ez Pesten nem lehetne, akkor *Szelecze*re vitessék át. A koldusokról jól gondoskodott ételre és ruházatra nézve a férfiaknak süvege, az asszonyoknak fejre valójuk *lengyel* szüz *patyolattyuk* legyen; az ápodában miséző sz.-ferenczi 1/2 frt, a predikációért is 1/2 frtot kapott. — A végrendelet elintézésével a pannonhalmi főapátot bizta meg.

1749-ben Scopek senator és városi jegyzőtől vette 3000 frton *Árvaj* István magyar chyrurgus.

72. sz. Ezt Eyssrich v. Eyssenthall Samu »Handelsmann und des inneren Rathes ;« vette Georg Cämmerer kais. *Pruck-Hauptmann* özvegyétől.

A 78. sz. házra 1687-ben *Grienwaldt* Pál volt előjegyezve, de 1699-ben *Kreuczer* Domokos János cs. k. *tabori biztos* vette meg 900 frton.

A 82. sz. házat a buzapiacson birta 1698-ban Mosel János Antal városi irnok (Syndicus).

A 89 és 90-ik számokat *Putanicz* János esztergomi prépost-kanonok, nógrádi esperes és Pest város plébánosa vette meg 1696-ban; 1720-ban mind a kettőt Kastberger Ferencz vár. alkamarás, ettől 1725-ben Szélesi Imre, a kir. fiscus jöszágok provisorja és szolnoki vám administratora vette 3000 frton. Fizetett 2 frt. 50 denár adót.

93-ik szám alatt a körüsi ház állott és birtokosa nem változott. 1702-ben a 291-ik számot hasították ki belőle.

96-ik szám alatt szemközt az egyetemi templommal álló házat 1692-ben *gratis* kapta *Apczi* István, 1702-ben *Nussbirckher* János Stueckgiesser in Ofen és pesti tanácsos vette meg 350 frton, miért is *Stuckgiesser ház*nak neveztetett. Az örökösöktől 1744-ben 2100 frton Rudnyánszky József de Dezer Eques auratus, Tabulae R. Assessor vette meg februar hóban, de már martiusban Conti Antal köfaragó házáért 2000 frt ráfizetéssel elcserélte.

A 129-ik számú ház némi nevezetességgel bir. Ezen telket, mely 6° 3' széles és 20° hosszú volt, kapta ajándékba 1698-ban *Arseni* Patriarcha; s ezt háromszor mint *Patriarchenhaus-t* emlegetik. — 1699-ben vette Lakatus Péter 200 frton; 1713-ban 150 frtért Graec (Görög Janco, ein Raz ritus Graeciae); 1717. Ostoja Péter, ein Ratz, 205 frtért vette meg; 1738 Ostoja özvegye Naydacs Mátyásnak adta el 800 frtért; ez pedig Jankovits Pál vejének 1745-ben. 1747-ben Jankovits Páltól felét kapja Nagul Petrovits. S így ezen ház ötven év alatt hétszer ment át más és más kezekbe.

134., 135. és 146-ik számú házak a bástya-, (zöldfa) és lipót-utczák közt tevék a Stadt-*Preuhaus-t*, mely Proberger

Jakab serfűző és városbíró után a városra szállott. Proberger ezen pusztá és sövénynyel kerített telkeket, melyeken **sok régi fal van**, 1687-ben Wernlein cs. budai kamara-inspector-tól kapta. Ma e telken áll a lipót-utczai városház.

E házban talált régi pillérekől, csontvázakról stb. már fentebb tettünk említést.

A 161-ik számú házat ingyen kapta 1696-ban Moltauer János György »*Tausendkünstler*«, azaz: asztalos.

162 és 163-ik számúak *Schöthdir*, Schottir, azaz *Sötér* Tamás szolgabíróé voltak; a 178-ik számú 1650 □° házat *Sötér* Ferencz Pest-, Pilis-, Soltmegye alispánja birta, mely ház 1707-ben több kiváltsággal lett felruházva. Ma Szentkirályi Mór háza a vácsi és régi posta köz szögletén.

A 162-ik számú ház, melyet *Milner* Jánostól, ki azt 15 frton 1696. előtt szerezte, *Sötér* Tamás szolgab. 388 frton vett, 1726-ban *Gaczony*, Cassany, (Kászonyi?) *Tamás* senator kezébe ment át 650 frton. Ezen Kászonyi, ki a 170-ik számú házat is birta, felajánlott a sz. ferenczieknek egy sz. *Tamást* ábrázoló képet, mely az alsó folyosón lóg, és az Apostolt, társai körében mutatja, mint ujját az üdvözítő sebébe ereszti, alatta ezen felírás van:

P. AC G. D. THOMAS KASZONY. L'. Rq3. C. P: S: F. F.
1728.

azaz: Perillustris ac Generosus Dominus . . . Liberae regiaeque Civitatis Pestinensis Senator fieri fecit. 1728.

A czimer mezeje kék vagy zöld? egy balra menő sertéssel? a czimerdísz áll egy koronából növekvő, egyenes kardot tartó vértezett karból. A sisakfedő lebbentyűji jobbra arany és kék, balra ezüst és vörös színűek. A festő nevét a sötét képen nem találtam.

E helyen felemlítjük még azon két képet is, melyeket *Reviczky* házaspár ugyanazon szerzet számára készíttetett, és melyek, mint nem épen rossz festmények az említett folyosón lógnak. Az első tenger partján keresztelő, barna ruhás szerzetest tüntet fel, mondják, hogy *Solanus* sz. *Ferencz*. E képen, a mennyire az egészen sötét vásznon kivenni lehet, alul ez áll: Perilis Dna Elisabetha Merse de Szinnye, Perilis et Generosi

Dni Joannis Reviczky C. C.? talán Consors. Czimerül látunk kék? mezőn koronából növekvő angyalt, ruhája fehér alba, mellén át sárga stola van alkalmazva, kiterjesztett szárnyai sárgák, fején korona, kezei közt fehér buzogány; a sisakdisz egészen hasonló, a lebbentyük aranykék és ezüst vörösek. A másik képen szintén sz. szerzetes áll, jobbájában kelyhet emel, baljában könyv és liliom van; talán sz. Antal. Alatta ez áll: Perilis et Gen. Dnus Joannes *Reviczky* Causarum Regalium Vice-Director et Sacrae Regni Hungariae Coronae fiscalis. A családi czimer helyén sötét folt van a lyukra tapasztva, a sisakdisz korona, melyből három rózsza emelkedik.

Sajnos, hogy az igen meddő művészet-történetünket e festők neveivel nem gyarapíthatjuk, minthogy a képek hátán sem találtam nyomukat. Talán lehet még valamikor a rend könyveiből erre valami adatokat nyerni.

A 188-ik *sarokház*-hely a Rondellköz és a Duna felé, későbbben 50. szám, ma 4-ik szám alsó Duna soron. Területe 752 □° volt, fizetett 1698-ban 1 frt 50 den.

1695-ben állt az egész régi faldüledékből; ezt 75 frton vette *Schweidler* fő hadi biztos.

1702-ben vevék a *jezsuiták* 300 forinton, ezek után a *piaristák*;

1789-ben Argiri Demeter vette 20.150 frton;

1791-ben ugyanazon áron vette át a Törökországból ide menekült görög-oláh nemzet templom építtetési szempontból.

1871-ben még a *görög egyházé*.

A *városház* eredetileg a 192-ik számból állott; ehhez járult későbbben a Maerchl János-féle ház, melyet 1696-ban 3200 frton Bergtramb János Fridrik, 1701-ben pedig Schmidt János György bécsi városi külső tanácsbeli 3000 frtért vett meg; továbbá hozzá csatoltatott a 193-ik számú ház, melyet még 1702. előtt Riett János asztalos gratis kapott.

A 201. szám így határozta meg: »*In der Runde gegen die Kürch*«, és hogy a rév (Uiberfuhr) felé fekszik. Zuniok (Szunyog) Imréé volt, utána Robicz Antalé. A 203-ik számot Zuniakt (Szunyog) Gergely bírta.

207-ik sarokház a bajor és lipót utcában. Későbbben 137. szám, mai nap 11. szám a *Duna utcában*.

Területe hajdan 549 □ ° volt; későbbben el lett csztva
 395. számra s akkor csak 320 □ °-et tett; szolgált 1 frt 70 krt.
 1697-ben *Pollermann* Mátyás birta,
 1713-ban ennek örökösei kezeibe jutott.
 1715-ben veszi *Schwenterwein* György mészáros 600
 forinton.

Majd *Rupp* György után örökölte *Rupp* Roziná;
 1722-ben vette ettől »cum appertinentiis« 13,000 frton
Laczkovits Imre;
 1797-ben örökölte ns. *Laczkovits* György † 1826;
 1858-ban örökölték *Laczkovits* József és Miklós; József
 pedig megvette 30,000 frton;
 1870-ben *Laczkovits* (Nep.) Jánosé.

Ezen ház történetileg is nevezetes, mert a *Martinovics*-
 féle összeesküdtek itt gyülekeztek.

A 224-ik szám a Lipótutczában fekszik, e szám 1692-
 ben 124 sz. volt, későbbben 192. szám alatt fordul elő, ma a
 15-ik szám.

Területe 142 □ ° tett.

E házat 1692-ben *Pipacsinaló* v. *Pfeiffenmacher* Lu-
 kács vette meg 10 frtért; ettől *Stoikovics* József szerezte,
 kitől 1720-ban *Christovich* György vette 400 frtért;
 1737-ben *Christovich* örököseitől 985 frton vette ns.
Billard János Mihály.

1739-ben pestvárosi plébános *Wellerzon* Kereszt. János;
 ettől ugyanazon

1739-ben *Messaller* József czégéres korcsmáros, *Wellen-*
zon öcsce vette 830 frton;

majd 1739-ben *Zettel* Dénes szintén czégéres korcsmáros
 vette 800 frton.

1745-ben ettől vette *Martinovits* Mátyás¹⁾ polg. keres-
 kedő 1000 frton.

¹⁾ *Martinovits* Márk és Péter 1715-ban vették 200 forinton a 97-ik
 házat a Pálos utczában. Ezen házat *Martinovits* Erzsébet 1745-ben a
 pálosoktól kölcsönvett 2300 frt biztosításául jelzálogképen kötötte le.
 Ugyanazon *Martinovits*-ok 1724-ben 1500 forinton vették a 81-ik sz.
 szöglet házat a Vállutczában, a mai rózsatéren, melyet ismét *Martinovits*
 Anna özvegytől 3250 frton vett 1745-ben *Kecskeméti* Imre magyar szabó.

1786-ban *Martinovits* Mária özvegy osztakozik Cziprovits Péter (alias Popia) egyik kertjén, melynek részét ő, részét a domokosiak örökölték.

1801-ben *Martinovits* Mária Anna özvegytől vette e házat 6000 frton ns. Jelenfy József, de Caejte.

1828-ban árverésen veszi 15,850 frton *Miks* József és Borbála. Ezek mai nap is birják, és mint hajdan, most is korcsma van e házban.

E házat *Murtinovits* apáttal akarják némelyek összeköttetésbe hozni; de minden igyekvésem mellett sem voltam képes erre biztos adatokat nyerhetni; mert a *Martinovits* családnak három háza volt. Kivánom azonban, hogy más valaki több sikerrel működjek.

A *vizikapu* utczában a 264-ik számú ház, mely az akkor még álló dunai bástyát érte, birta eredetileg *Eszterházy Pál* nádor, kinek 1698-ban, mint pusztá égett helyet assignálták. A nádor *Jeszenszky Miklós* titkárának engedte át, ki már 1703-ban 400 frtért Gerk (Görög) alias Pusztay? (Pichtay) kereskedőnek eladta. 1728-ban ifjabb *Gaerec* (Görög) Miklós birtokába ment át 600 frtért és azon föltétellel, hogy az öreg Görög Mihály élete hosszáig benne lakhassék.

Ennek szomszédjában, 265-ik szám alatt emlittetik a szintén a bástyát érő 14° 4' széles és 26° hosszú *Koháry ház*, mely ezen név alatt már 1696-ban emlittetik. Ezt gróf *Koháry gratis* kapta; de már 1697-ben Görögh Miklós vette meg 600 frton; később a város, majd 1733-ban *Tempel Pál* bábos és ismét *Kemnitz* János említettnek mint ezen ház birtokosai. Volt-e *Koháry*nak még más háza e tájon? — nyomát nem találtam, így alkalmasint ezen háztól vehette az erre vezető utca *Koháry* nevezetét.

266-ik sz. — A *vizikapu* utczában, éri a bástyát; széles 7° 4', hosszu 24°. E telket vette 1696-ban *Baranj* Mihály 6 frtért, s ennek még 1698-ban birtokában volt; 1711-ben 300 forintért vette *Altorffer Tóbiás*, miután *Baranj* 6 év előtt elhagyta. Még 1711-ben 300 frtért átment *Mayr* Mihály és *juliusban* ugyanazon az áron *Herusch* János timár birtokába. Mikor lett *Jászberény* városáé, nem találtam, de attól *Trenker* János kőmives mester vette 600 frton; ennek özvegye *Iffeiffer*

Andráshoz, szinte kőmíveshez ment férjül s ezek 1739 ben 720 forintért eladták *Friderich* Adám Jánosnak, kitől *Musik* Mihályra származott át.

Külön említést érdemel a 277-ik szám, ma a *kegyesrendiek* háza, mely a Duna felé eső 501-ik számmal egy telket tett. E házat 1694-ben, midőn, »mit ein Stöckhl allein Umb und Umb frei« állott, 500 frton vette, mint 188-ik számmal jeleltet ő excellentiája Donatus *Heüsler*, Graf von Heydersheim tábornok. Szélessége 40°. hossza 32° tett, fizetett adóul 3 frtot.

1697-ben vette 450 frton *Klögelsperg* (János, Henrik, Detrik) »Obrist über ein Regiment zu Pferd« és neje Johanna Sofia született *Hufnaglin* von Hilling.

E ház 1721-ben két felé osztatott, a dunai részt ns. *Popovits* Ferencz József vette meg, a piacz felé álló részt *Tencs* Zsófia grófné. A két kapu akkor közös volt. 1723-ban még a dunai részt is hozzá vette a grófné 400 frton.

Az egész telket 1730-ban 10,000 forinton vette *Bibicz* János pesti polgár és temesvári kereskedő, ki után 1734-ben ismét 16,000 frton az egésznek birtokosa lett feiszteritz-burckhi báró Vaetter Lipót, ki adóul fizetett 4 frtot.

A 273-ik számú házhely a nagyobb telkekhez tartozik, ez a *Pálosok* residentiája. Ezen telek a Pálos utczában 53°, a Lipótutczában 26°, a felső Pálos utczában 70°, a Duna felé 72°-let számlál.

A 279. számtól 343. számig való házak a legrégiebb számítás szerint véve, a cs. kóroda telkébe estek, és elenyésztek. Ugyanazon számmal kezdődik a telekkönyv további számozása, mely azonban mind a más telkekből kihalított, vagy új telkek beépítettése által támadt, többnyire kisebbszerű házakat foglalja magában.

Megjegyzendő azonban, hogy a 373—380-ig előforduló házak mint a kóroda telkén állók vannak beírva; ez áll a 411-ik—433-ik számú házakról is.

Sokszor említettik napjainkban a 287-ik számú ház a *kigyó patika* táján. Ezt *Glass* Mátyás szabó 1702-ben, mint az 51-ik szám részét, 200 frton vette Brauns-Rittertől. 1711-ben *Frölich* Simon tulajdonává lett 270 frton; kitől *Dankhr* vagy

Donke Sebestyén szücs, majd 1729-ben 1000 frton *Szelleczky* Magdolna született Sokony (Szakonyi?) vette meg. Ettől *Bindter* Mátyás birtokába ment át, kitől 1741-ben *Stublenicz* János, szücsmester vette, és azután került *Jüttner* Károly birtokába, mely név alatt e ház még mai nap is ismeretes.

A 308-ik szám a *kecskeméti* bástya utczában, későbbben 354-ik, ma 25-ik szám a *Bástya-utczában*. Területe 60 □ °, melytől 22 denárt szolgált.

Eredetileg *Raz* Schivané; ettől nyerte *Raz* Jurco, ezután pedig örökölte 1740-ben özvegye *Raz* Jurin.

Ezután *gratis* kapta *Obermann* Miklós;

1795-ben kapta *Miko* Anasztazia, *Csernovitz* özvegye.

1805-ben vette 14,000 frton és 400 aranyon sztregovai *Madách* Sándor.

1871 óta *Goldberger* család háza.

Gróf *Kálnoky* háza a 544-ből kiszakítva 602-ik sz. a. az új megyeház utczában feküdt. Ezt 1736-ban 50 frton vette *Knoll Lipót* polgár; 1746-ban 300 frton és 3 tallér „*Leutkauf*“-on *Zaber* Osvald ötvös szerezte meg. Ettől 1748-ban 500 frton vette gf. *Kálnoky* Ferencz de Köröspatak, a székekelyek fő királybirája; de már 1753-ban *Schmidt* György birtokába ment át.

A 611-ik sz. házat vette 1743-ban 1000 frtért thasi *Bécs István* kir. lovaskapitány.

Vannak nevezetesebb események, melyek egyes fővárosi házakhoz kötvék. Így nagyon érdekes lenne megtudni, melyik házban volt *Suliman* szállva, midőn Pesten mulatott; a felelet kétes; vannak, kik a bástya-utca szögletén álló *Vay*-féle házat hiszik szállásának.

XII. *Károly* svéd királynak szállását hiteles bizonyságok szerint a kalap- és lipótutcza szögletén álló hajdan 159-ik házban — mely *Szabon Janocs* (olvasd Szabó János) *Schneider*-é volt, e házat Szabó 1696-ikban vette 6 ftért; 1703-ban *Ivani Tamás* (*Ivanovicz*) birtokába ment át 50 frton, kinek özvegye 1718-ban új házlevelet vett ki.

Ezen *Bujanovics*, ma *Szeher*-féle házban kellene ama vörös márvány emléktáblának találtatnia, mely eme eseményre vonatkozik és éltesebb kortársaink által említettik. A mi

bizonyságunk, Szalay Ágoston tagtársunk állítása szerint, b. Weszerle József egyetemi tanár, kinek ebbeli bizonyságát kétségsbe alig lehet vonni.

Melyik házban lakott Mária főhercegnő férjével a szász-tescheni herceggel? Erre nézve csak a következő levelet idézhetjük:

1769. Presburg 24. Nber.

Lieber Gf Grassalkovics !

Nachdem künftigen Jahre und Monath February Meine Tochter Maria mit Ihrem Gemahl Herzogen zu Sachsen-Teschen nacher Pest kommen wird, und weilen in Ihren bestimmten Wohnungen, ein und andere Reperationen vorzunehmen, Kuchl und Gang gemacht werden muss, als werden diese Auslagen aus dem Hungarischen Camerale bestritten und alldorten in Ausgab zu stellen.

Maria Theresia.

Igaz-e, hogy a mai *kömlöketben* szállott meg valamikor a magyar királyi korona, minthogy e házon ezen jelvény látható?!

Ezek és hasonló kérdések alig látszanak mai napon valami érdekléssel birni, és mégis, ha a ködös múltba tekintünk és saját egykedvőségünket vetjük latba, azon bámulatos nem-gondolást, melylyel, városi történészünk nem lévén, a házak még ismeretesb eseményeivel sem törődünk, vajjon nem fogjuk-e utódainktól ugyanazon szemrehányást érdemleni, melyet elődeinknek oly jogosan tehetünk?

29. §. a) A városi tisztek; b) az orvosok és gyógyszerészek; c) a művészek; d) a szegényebbek házai.

a) A városi tisztek házai:

Némi igazolásul annak, hogy Pest város tanácsának tagjai Buda visszavétele után majdnem mind a német ajkú polgárság kebléből választattak, felhozom a pesti tanácsosok neveit, a mint azokat az általam használt kútfőkben találtam, nem kételkedvén, hogy e sorozatot a jegyzőkönyvekből könnyen ki lehet egészíteni.

A pesti régibb házi urak sorában ezeket találtam:

1696-ban *Kalcher* Márton kőmivest, Rathsverwandter,
† 1717. előtt; birta a 20-dik számú házat. (l. feljebb.)

1696-ban *Scopek* Ferencz gyógyszerészt és fűszerke-
reskedőt, birta a 288-ik sz. házat;

1697-ben *Eschenbruckh* Fülöpöt, Rathsverwandter és
bürgl. Würth, birta a 15. sz. házat.

1698-ban Pollermann Mátyás és Lintzer János taná-
csosok fordulnak elő; az első a 207-ik, a másik a 75-ik számú
házat birta tulajdonul.

1700-ban *Herold* Seyffrid Henrik Rathsverwandter a
532-ik sz. ház birtokosa. Ez ugyanazon évben mint Judex
Lib. ac Reg. Civitatis Pestiensis is emlittetik. (Ruppban i. h.
286. l. nincsen nyoma.) Proberger Senator et Syndicus mint
tanu jelenik meg esketésnél. (Régi anyakönyv 283. l.)

1702-ből *Nusspickher* János, ágyúöntő a 96. háznál.

1702-ből *Sax* Simon kötélgyártó a 200. sz. háznál és
Eschenbruckher Fülöp 47-ik sz. háznál mint tanácstársak,
Rathsverwandte, fordulnak elő.

1705-ben Eyserich von Eyssenthal Samu »des inneren
Rathes« birja a 72. számú házat.

1707-ben a 186-ik számú ház Proberger Jakab város
birájának tulajdona.

1713-ban a 169-ik számút Hagymási János »Senator«
birta, a 185-ik számnál Ostenwald Fr. Z. C. »des Raths und
Apotheker« emlittetik.

1715-ben Lechner Mihály »des Raths« jön elő a 144-ik
számnál; 1735-ben is mint tanácsos, Senator, működik, ennek
a 137-ik számú ház is tulajdona.

U. a. évben Mosell János Antal »Senator et juratus
Notarius« fordul elő (l. Palugyay i. m. I. 355. l.); birta a 82-ik
számú házat.

1716-ban a 232-ik számú ház Wüschay Gottfridé »des
Rath's wie auch bürgl. Handelsmann.«

1717-ben u. az a 186-ik számnál, 1736-ban pedig a
479-iknél emlittetik.

1722. *Gaczony* (Kászoni) Tamás »des inneren Rath's«
a 171. sz. ház birtokosa, de 1726-ban a 162. számnál is elő jön

1724-ben *Lenner* de *Lennersperg* János nevét olvassuk mint »inneren Rath's Verwandter.«

1728-ban *Wuda* Maxim Józsefet, a 551-ik számú ház tulajdonosát, mint »des inneren Rath's-verwandter-t találjuk

1734-ben *Bobics* Gergel »des inneren Rath's« említettik.

1739-ben *Szalay* István Senator birja a 372-ik számot.

1740-ben 167-ik szám ura *Bobics* Imre Csizmenmacher und Vice-Vormunder működik.

Kerschbaumer Tobiás város birája 1746-ben mint a 140. sz. ház birtokosa van beírva;

1749-ben pedig *Scopek* Ferencz Senator és jegyző a 92-ik; *György József* »des inneren Rath's-Verwandter a 444-ik számú házat birták.

Ezek közül *Proberger* serfőzöt 1692—1708-ig és 1710-ben; *Lenner* János-t 1708—1709-ig; *Eisserichet* 1714 és 1725-ben találjuk mint *Pest városa* biráit is.

Városi tisztviselők házai közt előfordulnak még:

51-ik számú háznál *Mutz* György városi hadnagy, ki azt 1714-ben vette.

A 384 ik számú házon kívül, melyet 1702-ben *Straub* Mihály vett 80 frton, Mihálytól Mátyásra, egy vinczellérre ment át 500 frton. 1726-ban ezután egy másik *Straub* Mátyás birta, kit *Grundbuchs-Übergeher*-nek czimeznek; ugyanez vette a 492-ik számú házat *Straub* vinczellér után *Jessenwanger* Joachim serfőzötől 1736-ban 850 frtért;

az 546-ik számú házat *in recompensationem gratis* kapta a várostól 1727-ben *Partl* Caspar Antal, sz. kir. *Pest városa* jegyzője. Ez 1731. és 1733-ban, valamint 1749-ben város birája volt.

Az 551. szám *Wuda* Miksa senator és telekkönyvi szám-tartó volt, és *Chenu* Anatolé, ezektől *Bibicz* Ferencz vette meg 3150 frton 1728-ban, de már 1732-ben 5000-ért szerezte meg *László* Márton polgár.

De még több alsóbb rangu tisztnek is volt Pesten háza, p. o.

Az 596-ik számú házhelyet a vizikapu-utczában 1743-ban 768 forinton megvette *Noller* Ferencz polgár és városi

zenész (Stadt-Musikus) Twiner. — Lenz Kristóf pedig városi zenész 1747-ben vette meg Lichtrucker Jánostól a 511-ből kihasított 631-ik sz. házat.

Az 1-ső számút a vácsi kapu mellett 1745-ben a város mint caducitást adta *Stoikovics* Gergel városi strázsamesternek. Ugyanezen *Stoikovics* a 2-dik sz. házat is birta;

a 76-ikat 1698-ban kapta *Schor György* polgár és strázsamester.

Langer Ignác városi al-strázsamester gratis kapta jutalmul a hajdani puszta helyet, 587. sz. házat. Lipót-utczában a 70-ik számból kihasított 594-ik számú házat *Hasné* halála után 1734-ben 475 frton *Limburg János György*; 1738-ban pedig megvette *Türk Sebestyén* »*Rathsdienner*«.

A megyei tisztviselők sorából pedig, kiket már más helyeken említettünk, még ide igtatjuk:

A 27-ik számot, mely 1738-ban 1000 forinton *Stróbl* József Pest- Pilis- Zsolt megyei főbiztos kezébe ment át *Reiner* özvegyétől.

Az 59-ik szám vallja urának *Fitschor János* megyei biztost, ki azt 1717-ben *Bobich Jánostól* 150 frton vette.

b) Az orvosok és gyógyszerészek házai közt előjőnek:

A 7-ik számú házban a hajó-utczában 1696-ban *Fünkh* János polgár és barbély (*Baader*) volt a házi úr. Ugyanazon *Fünkh* polg. *baader-é* volt a 38-ik számú ház is a szögleten az úri és budai kapu utca közt.

A 56-ik számú ház 1749-ben *Arvaj István Magyar Chyrgusé*, vette 3000 frton.

67. sz. a. a mai Mocsonyi házban 1698 óta 1725-ig *Lederwas Bertalan*, *Kirchmayer György* barbélyok (*Bürger und baader*), és *Petz Rafael* barbély és sebész laktak. — 1712-ben e ház 650 forinton lett véve.

A 73-ik számot, a hol ma is a várostéren a gyógyszer-tár áll, 1696-ban *Herold Henrik* gyógyszerész és városi tanácsos birta. — 1733-ban kihasított a 589-ik számú szöglet-ház.

74-ik szám a kigyó utczában (akkor hatvani utczában) a párisi köz melletti ház, *Markthaus* cím alatt fordul elő. E ház 1696. előtt *Leinkh* Henrik cs. tábori élelmezési tisztartóé

volt; 1696. Mayen Theobald cs. tanácsos és bányavárosi főadószedő budai birtoka fejében nyerte; 1715-ben 1000 frtért vette Eysserich Ádám. Utána *Frey* Mihály említettik mint házbirtokos.

A 166-ik számú szögletház 1696-ik évben Sottenberg Kristóf »k. k. *Bruckknecht-é* volt; ez a házlevélben *Prandstatt-nak* van beírva. Ettől vette *Franz N. Apodecker*, azaz Scopek Ferencz »des Raths, wie auch bürgl. Materialist.« 1726-ban Kliegl Lipót a savoyai herczeg ráczkevei praefectusa vette meg 2000 frtért.

A *Kohlbacher-kert* északkeleti szögletét, a mai takarékpénztár egy részét. 1722-ben 250 frton vette *Scopek* Ferencz senator, ki a 166. sz. házat is birta.

A 185-ik számú házat a főtéren, eredetileg gratis birta, 1695. előtt Knepper János Bálint, hadnagy Győrben; ettől 600 frtért vette 1695-ben Rosswurm Illés volt nádori kősoáruló; 1699. elárusította özvegye hasonló tisztségű Kehl János Miklósnak; 1713-ban pedig 1700 frtért vette meg f. z C. *Osterwalt »dess Rath's und Apothecker«*; fizetett adóul 2 frt.

A 222. sz. házat 1750-ben Kavalesiktól 1050 frton vette meg Reitmann Gáspár *magyar Chyrurgus*.

A *sebészek* házai közé sorozandó a 322-ik szám; ezt eredetileg birta *Buger* Bálint, ettől 1724-ben vette 250 frton *Budaj* István, *Peringer* Teréz örököseitől 1729-ben 285 forinton vette Donke Sebestyén szücs (l. a 287-ik számot); 1735-ben Donce-től szerezte. 400 fton *Hartl* János Mihály bürgl. *Chirurgus*. 1746-ban pedig *Tardin* Rosalia birtokába jutott.

Ezen ház 1724-ben a mai *magyar utcának* szöglet házát tette a kecskeméti kapunál, és a *Rondellándl* érte a város falát; azonban ugy látszik, hogy minden szabad és nagyobb teleknek beosztása és számozása bevégeztével, még ezen évben a kapuk melletti üres helyeket is kiosztották, és így a 322-ik szám mellé az 506-ik jutott szomszédul, és szögletházul.

Észrevesszük, hogy ezen időtájt már szabályosabban bántak a telkek beosztásával, és ha mindjárt mind a telek

nem is iratott volna át a szegényebb sorsu birtokosokra, a terv mégis meg volt alapítva, és fentartva.

A 444-ik számú szögletházat a *buzapiac*zon, mely a 83-mal egy házat tett 1717-ben *Karpffenstein* özvegye adta el 118 fton *Payer* Mátyás szabó mesternek; ennek özvegye férjhez ment *Kürchmayer* György *baader*hez, ettől vette meg *Schwartz* Vida cs. serfőző mester Szolnokon 1720-ban 1300 ft; — 1737-ben 1933 fton vette *Fruck* János Hartwig hadnagy *Stahremberg* Max ezredéből, kinek neje *Besdeczky* Justina volt; 1740-ben *Schwartz* örököseitől 2200 frton vette meg *György* József Senator. — A 471-ik számú házat, mint a *Kohlbacher kert* részét 1722-ben 700 forinton vette *Schmidt* Sebestyén sebész (Wundarzt.)

Viasz (Vyas) Ádám »*ungrischer Chirurg*« birta az 547-ik házat a hatvani kapu és az Ujvilág felé. 1726-ban mint pusztai helyet vette a várostól 200 fton; 1739-ben ns. *Nau-mann* Ján. krist. cs. kir. kapitány vette meg 1700 frtért; 1745-ben pedig *Leder-Müller* polgár 2000 frtot adott e házáért.

Vége a 623-ik házat lakta *Payer* Ferencz József polg. *Chyrurgus*, vette 1744-ben *Eysserich* Ádámától 1100 frton.

c) A művészek közt kevés házi urat találunk.

A 34-ik szám. Üres hely az *Irgalmasok* utcájában a *serviták keresztje* és pusztai házhely mellett. A *serviták keresztje* ezeknek telkén emlittetik. E ház 14°3' széles és 30° hosszú volt; és ebből 3½ ölet vettek el a szélességből, és a házlevél csak 11°-re állítottatott ki 1697-ben *Hösch* Lukács »*ein Maller*« számára *ingyen*, a budai adminisztrációtól; későbbben a rokkantak háza telkéhez csatoltatott.

A 350-ik sz. házat vette 1711-ben *Rautenstrauch* Leopold *aranyműves*, ettől pedig 1720-ban 80 forinton *Krempl* Gottfried.

Az 514-ik számú ház a váci kapu felé *Pol* Mátyás *aranyművesé* volt 1725-ben; ezt 15 fton vette a várostól mint pusztai helyet.

A 434-ik szám alatt pusztai házhely volt, ezt

1715-ben *Rieder* András *képfaragó*, *Bildhauer* birta, ki-

azt: »mivel itt régi falak és pinczék voltak, a magistratustól 50 frton vette.« Már 1724-ben 430 frért vette *Stephaniz* Mátyás élelmezési tiszt Szolnokon; tőle a cs. kóroda szerezte meg. — *Rieder* András birta 1725-ben a 510-ik számú házat is 180 frton.

A 454-ik számú házat a *Vizikapu utczában* Döpfel Mátyás, Apostolitz Döme, Vaszim Joakim után birta *Ludmanns-Berger* Ferencz József festő, vette pedig 1748-ban 650 fért. A 457-ik sz. házat *Strasser* Károly polgár és festő birta.

A 619. sz. a. háznak birtokosa volt 1743-ban Gabriel *Kronawetter* festő, ára volt 290 frt, adót fizetett 24 dénárt.

Mig a gazdagabbak házai alig változtatták birtokosait, addig a szegényebbek házai apró részletekre oszthatnak, és így tulajdonosaikat is folytonosan változtatják.

Igy p. o. a 106-ik számú házból, Pálos utczában, szemközt az egyetemmel lettek 1702-ben a 293 és 294. számok; 107-ből pedig 295 és ebből 1726-ban 530-ik számuak. A két puszta hely közt fekvő telket kapta ajándékba *Lechner Balás* ein bürg. *Zimmergesöhl*. 1702. augusztusban vette *Perger* Tamás kőfaragó; 1702. deczemberben 250 frton *Kirchhofer* Ferencz, 1713. ennek özvegyétől 85 frton *Terbul Balás*; 1744. 800 frtért. *Petz* János.

Még sokkal hamarább változtak a 112-ik számú ház birtokosai; eredetileg birta *Janina* Capitán; 1713-ban vette 200 Rh. forinton *Ayxter* János: 1717-ben 215 forinton *Straub* Mátyás, ein *Weinzürl*; 1718-ban cserébe a 36-ik számú házért és 50 ftért kapta *Eva Schaineckherin*; 1725-ben 295 fton vette *Wolf* János; 1726-ban 540 frton *Krutz* Keresztély; 1735-ben kapta házasság által *Bernovicz Máthé*.

E ház 1717-ben 448-ra lett felosztva, és ez eladva 20 frton, még későbbben 512-re is eloszlott.

És mind ezen szétदारabolás mellett mennyi volt még a bástyák felé a puszta házhely a sövénygyel vagy romlott falakkal kerített telek! Például csak néhányat említünk.

Pusztá helyek sövénygyel:

107. szám, égett ház;

111. szám, elhagyott házhely;

- 115. sövénynyel kerített puszta kert.
- 116. kerített puszta kert ;
- 119. sövénynyel kerített puszta hely ;
- 120. puszta házhely ;
- 123. puszta hely ; 124 sövénynyel kerített hely ;
- 133, 134, 135, 136, 140 puszta, égett, sövénynyel kerített házhelyek voltak, és így tovább.

De mivel ezeknek nagy része ingyen osztatott szét, még is lassankint benépesedtek. Így

a 8-ik számú házat 1698-ban *Vockhing* János kőmives legénynek ajándékozták.

A 189-ik számú házat a főtéren 1698-ban kapta gratis *Dascher* Tamás bürg. ain gutsche in Schöffstattel, azaz ein *kutscher im Schiffstahl*. 1718-ban vette 500 fton. *Resch* Antal polg. hajómaster.

A 328-ik számú ház *Geburth* József városi trabanté volt 1730-ban ; — a 335. sz. 1726-ban *Takács* Mihály városi *gulyásé* ; — 336 és 337 *Herzl* Wenzel vinczelléré ; a 364-ik sz. 1715-ben *Tatár* Miklós, utána *Zichon* Simon megyei hajdué, kik egymástól és egymásután 40 frton vették meg ; — a 380 az Ujvilágon *Doblaender* Jeremiás kőmives legényé, kinek 1698-ban gratis assignálták.

A 383-dik számot 1698-ban assignálták *Regzauer* Simon polgári *ács legénynek* valamint a szomszéd 382-ik számot is *Hess* Quirin ugyanekkor *gratis* kapta.

A 409 számot *Horváth* Jansj városi kapuőr birta ; ettől 1730-ban *Mayer* István kőmives vette 430 frtért.

A 441. sz. házat *Zach* György árokásó 60 frnyi értékű csepeli szőlőért és 6 akó borért adta cserébe 1722-ben *Hola* Gergely *napszámosnak*. — A bástya utczában a kecskeméti kapu felé puszta égett helyet kapott gratis *Tóth* Gábor özvegye, kitől azt 1720-ban 40 fton vette *Gall* István *gulyás* (kneyhalter). — A 463 sz. ház a város árkan a falnál a hatvani és kecskeméti kapu előtt *Tóth* András *gulyás* oder *khneyhalteré* volt. — A 489-ik számú házat 6° — 6°2' széles, 20° hosszú, szerezte 1722-ben *Fuchs* János *napszámos* ettől 1726-ban 170 frért és a 534-ik számú puszta hely és építészeti anyagért *Straub* Sebestyén vinczellér ; ennek özve-

gyétől kapta 1749-ben *Edter* Mihály kőmíves legény. — Em-lit ett *Fuchs* János napszámos 1729-ben *Fleischhaker* János-tól vette 70 frton az 563. számú házat is.

Az 512-ik számú házat birták egymásután *Schmidt* Li-pót kőmíves pallér; utánna *Schuleittner* János kőmíves legény kitől 1741-ben 600 frton vette *Haadta* János szintén kőmű-ves legény.

Reich Péter éjjeli őr 1726-ban 200 fton vette meg a 549-ik számú házat, szél. 6°3'—5°5', hossza 29°5'; adót fize-tett 86 den.

30. §. Vendéglősök, serfőzők házai, kávéház.

A vendégfogadók e korszakban alkalmasint inkább a belvároson kívül lehettek, mert azon időben a lovakkal és szekerekkel utazóknak nagyobb udvarok és színek kellettek, mint a milyenekkel a folytonos felosztások által mindinkább szűkebbre szorult telkek rendelkezhettek.

Némely községnek, mint *Körösnek*, *Kecskemétnek*, *Jász-berénynek* magának volt a városban háza; az uraságok tiszt-jei a főrendiek házaiba szálltak be, a papok a plébániába vagy szerzetesekhez, a polgáriak iparos társaikhoz mentek; és így nem csoda, ha a városban alig találunk a külön korszakok-ban vendéglőket, vagy szállodákat, melyeket nagyon kiemel-hetnénk.

Első helyen a »*fchér hajó*« czégü házat említjük, mert — 5-ik szám alatt — már 1695 előtt ezen név alatt ismere-tes volt. Ezen házat a *budai kapu-utcza* szögletén 1699. assignálták *Heussler* Lőrincz vendéglősnek, kinek birtokába 1702-ben ment át.

1714-ben kapta *Heussler* özvegye, Dorottyának 2-ik férje *Nusgraber* István, kinek birtokába a 6-ik számú szom-szédház is átment.

1719-ben Dorottya asszony harmadszor is férjhez ment *Chenu* Anatolhoz, ki *Orsethy* generalis ő Excellentiája Hof-meisterja volt.

Későbbben e ház *Leistner Tóbiás* senator és vendéglős birtokába esett 1350 frton; kiről tudjuk, hogy a szemközt

fekvő 10-ik számú akkor a »*fehér bárány*« czimerü fogadó is volt tulajdona.

A fehér hajó nagyon érdekes, mivel a másik udvarba való átjárás a hajdani *Pasteingasse* egy része volt, a Deák-utczai ház pedig részben a bástyához levén építve a régi városárkán áll. A lebontásnál már is láthatók az elébb csak sejdített bástyafalak és meglehet, hogy az építők mindenféle érdekes részletekre akadnak.

A »*fehér bárányt*« 10. sz. ma gróf Teleki házat 1741-ben 2000 frton szerezte *Landmüntzer* Gáspár bürgl. *Schuld-wirth*. (l. felebb bővebben.)

A 15-ik számú ház korcsma volt; tulajdonosa a tanácsban ült és *Eschenbruckher* Fülöpnek neveztetett. (l. felebb bővebben.)

A 17-ik számú *Kohlbacher*-féle házat *Neander* városi kapitány adósság fejében 1000 frtért vállalta el; 1718-ban vette 1500 frton *Hentsch* Mátyás ein *Schuldwürth*; ennek özvegye pedig 1722-ben *Gröber* Mihályhoz menvén férjhez, ismét vendéglőnek megmaradt.

A 26-ik sz. alatti ház 1737-ben *Stolz* József *czégeres vendéglős* kezébe került *Brauns-Reitter* Nándor kereskedő örököseitől 2000 frton.

Az 51-ik számú ház az uri-utczában, hol a Váll-köz, *Schulder-Gassl* a hatvani utczával, a *Sebestyén-utcza* a kigyó-utczával találkoznak; mely később 1702-ben 287-re, és 1722-ben még 465-re osztatott és mai nap a kigyó-sebestyén-utcza torkolatánál a három kis házat képezi, tulajdonosait is csakhamar változtatta.

Brauns-Reitter után *Mutz* György városi hadnagy, 1737-ben *Steffanits* Mátyás szolnoki cs. kir. élrelmezési tisztartó 2800 frton vette, 1742-ben pedig 2100 frton szerezte *Parth* Keresztély *Schuldwürth*.

A 60-ik sz. a mely beszögellik a mai kalap-és himző-utczába 1727-ben *Emanuel Péter* tartott vendéglőt; *Gastgeber* und *Bürger*; tehát czimer nélküli korcsma volt.

A 65-ik szám 1702-ben *Heissler* György valószínűleg *Häussler* Lőrincznek a *fehér hajói vendéglősnek* rokona (l. az 5-ik számú háznál) korcsmárosé volt, ezt az özvegygel átvette

Lechner Péter »ein *Schuldwürth*« 1719-ben. 66-ik sz. lipót- és ispotály-utca szögletén volt 1702. előtt *Stiglmayer* Jakab szabónak egy házhely assignálva; a házlevél csak 1718-ról szól. *Stiglmayer* Jakab és neje *Baumann Anna* építtették a *szabó-kápolnának* nevezett ismeretlen helyen állott imolát a látogató szüz *Mária* tiszteletére 1733-ban. (I. Rupp. i. m. 264. l. E.) Az özvegy egy a városon kívül álló házért és 1000 frtért engedé át belvárosi házát, mely a *mai korona vendéglő és kávéház* helyén állt, 1740-ben *Stiegelmayer Mihály János* vendéglőnek (*Schuldwürth*)-nek.

1726-ban a 138-ik számú ház, a kecskeméti háztól délre átellenben eső szöglet *Grafen Wirthshausnak* hivatott. E névnek eredetét nem is sejdíthetem, miután 1693-ban *Pluss* parancsnoktól özvegy *Czupczin Mária Annának* assignáltattott; 1702-ben *Czupcikin Mária* birtokába ment, később *Tóth Michal* vette, míg végre *Pest városáé* lett.

E ház, melynek kertje is volt, későbbben 292-re és 1726-ban 520-ra osztatott, ebből pedig ismét az 521-ik szám lön kihalítva.

A 155-ik számú ház, a kecskemétinek tőzsomszédjában, *Reiter Egyed* korcsmárosé volt »ein *würth zum weisen Ochsen*.« E házat számára 1700 körül assignálták; 1718-ban özvegye *Rosina* birta; 1725-ben birta *Kastberger Ferencz József*, ki még hozzá vett egy részt 449, és egy kertrészt a 153-ik házból.

A 215-ik számú sarok háznak a *Koháry utczában*, melyet 1702-ben *Maisler Mátyás* ácsmester 600 frton vett, 1709-ben a *vendégfogadói* engedély (*Schuldwürthshaus Gerechtigkeitt*) adatott, ha t. i. elég szobája és istállója lesz.

A 224-ik számot, melyet 1692-ben *Pipacsináló Lukács* 10 frton vett, 1739-ben *Merssaler József* »ein bürgl. *Schuld Würth*« és *Wellenzon* öcsöcse bírja; ettől 800 frton egy másik *Schuld-Würth*, *Zettel Dénes* szerezte meg. Ettől *Martinovits Mátyás* kalmárra ment át 1745. évben.

A 284-ik számú ház, uri utczában a kecskeméti kapu felé, 1702-ben a 62-ik számból lett kihalítva. *Wachinger Lőrinczé* volt; később *Péter Manó* polgár és *korcsmáros* özvegye után vette meg 1730-ban 600 frton *Gaalstockh* Sebes-

tyén; »weillen dieses Haus vormahls zu dem allhiesigen *Calvariberg* gehörig war, welches aber mit Vorwissen eines löbl. Stadt-Magistrats Herr Kürchen-Vatter Johann Georg *Paüer* um 1500 fl. an Josef *Peid-Müller* (kőmives) *Pallier* verkauft hat« 1747-ben ennek birtokába ment át.

A kisebb *vendéglők* közé tartozott a 323-ik számú ház az *Újvilágban a kecskeméti kapu felé*, néha egyszerűen csak a *kecskeméti kapu* felé írják, azaz a mai *magyar utcza* harmadik ház a kaputól. Ennek tulajdonosai *Racz Lazo*, *Buger Bálint*, 1724-től fogva *Budy István*, 1725-től fogva *Peringerné* volt, ki azt 270 frton szerezte. Ettől vette *Jédler Máttyás* »ein Zimmer-gesell«; 1737-ben *Hermann János* kőmives birtokában találjuk, 1739-ben 500 frton *Teinhart János* vendéglős birta, 1741-ben pedig 540 frtért *Stimnitz Máttyás* vette meg.

A 345-ik sz. házat a hatvani kapu felé 1727-ben vette *Saitz Sebestyén vendéglős*.

A 407-ik számú, sarokkal a hatvani kapu felé, előbb *városi korcsma*, később *városi kóróda* volt; mai nap az egyetemnek szintén kóródául szolgál.

A 480. sz. a. 1727-ben *Eder Wolfgang* volt *vendéglős*.

A 481-ik számú puszta helyet, mint a *Kohlbacher* kertnek egyik szögletét, 1722-ben vette a tanácstól 50 frton *Kernhofer Gergely* özvegye; ez *Jokst György czégeres* korcsmáros általeladatott 1728-ban 250 frtért *Baumgartner János* György kőmivesnek, ettől pedig 1742-ben vette 552 frton *Hammelmeyer városi vendéglős*, Stadt-Würth.

A *serivás* ezen korban mindinkább divatba jöhetett, mivel a sok bevándorlott német azt otthon megszokván, Magyarország fővárosaiban is megkívánhatta. Annak tanuságául, hogy a serfőzés csakugyan hasznot hajtott felhozzuk a serfőzők házait, kik közt csak a pestiek közül az 59-ik számú házat vette 1722-ben 250 frton *Waller Gáspár János serfőző*. Ezen és *Proberger Jakabon* kívül, mint városi serfőzők említettnek:

1745-ben *Aymeyer Károly*, városi serfőző, ki a 144-ik sz. házat a Lipótutczában 2800 frton vette;

1746-ban *Gischinger Máttyástól* *Sedele Simon* városi serfőző veszi 1400 forintért a 152-ik számú szögletházat.

Azokat pedig, kik a serfözők közül másutt lakván, pesti házakat birtak, már az egyes házaknál említettük.

Az első pesti *kávéházakról* nem sokat tudunk. Legrégibb nyomukat találom 1714-ben, midőn a 241-iki számú sarokháznál Cavesieder Balázst, mint háztulajdonost említik. E név elégségesen látszik tanusítani, hogy e helyen kávéház állott.

Az 552-ik számú háznál, melyet 1727-ben Starkh János kávé 120 frton vett, kételkednünk nem lehet, hogy itten kávéházzal van szó.

A többi eset későbbi időből való. A 197-iki számú mai »zöld háznak« nevezett átjáró épületet, 1699-ben Schweidler Keresztélynek ajándékozott birtokot, 1740-ben 2800 frton vette meg Ó-Budáról való Ziegler Károly; ezt meghallván Reesfellner Ferencz pesti polgár és kávé jure, praeemptionis szerezte meg és Zieglernek még 6 aranyat adott ajándékol.

A 610-ik számú ház, az alsó Dunasor 1. számában volt a régi *városi kávéház*. Ezt 1740-ben vette meg 600 forinton Blau János Mihály; utóbb Kornberger János birtokába került.

Örülni fogok, ha ezen bármily hiányos adatok által serkentetve, mások régibb, biztosb és teljesebb képet nyújtó idézetekkel fellépendnek. Vázlatom kiegészítése által Pest városának egyedirata tetemesen fogna gyarapodni.

31. §. A lakók foglalkozása.

Kísérletet tettem az első telepítvényű *házszámoknak összes tulajdonosait*, a mennyiben azokat a *házjegyzetekben* és *házlevelek könyveiben* említve találtam, és pedig három különféle korszakból összeállítani.

Jól tudom, mennyire hiányos az ilyen, esetleges adatokon alapuló összeszámlálás; de a jelen esetben ezt is jobbnak tartottam a semminél, remélvén, hogy Pest városának monographusai ebből is képesek lesznek némi hasznosat kipuhatolni.

A három korszakot határozzák, mint fentebb már érintém, I. a telepítés évei 1702-ig, a II-ikat 1720-ig, a III-ikat

1750-ig veszem; az elsőt (I. C. táblázatot.) jellemzi a sok császári tisztviselő: 23, az ácsok: 5, asztalosok: 5, lakatosok: 10-en vannak; — II-ikban a császári tisztek helyébe lépnek a *megyei tisztviselők*: 9; kereskedő van: 6; a III-dikban már a korcsmárosok: 12, gazdagodnak és vesznek házakat.

Egyébiránt nemcsak előkelők szereznek Pesten házakat vagy kapják azokat ajándékképen a kamarától; eleinte, mint láttuk, ingyen osztogatták a telkeket, úgy hogy nemcsak 48 □ °-nyi (57. sz.) telkeket adtak ingyen, vagy 320 □ ° (15. sz.) hanem 2538 □ ° (32. sz.) és 4042 □ °-lesek (31. sz.) is; míg ellenben 224 □ °-et (8. sz.) 5 frton, 940 □ °-et 50 frt; 3626 □ °-et 150 frton, azaz a □ ölet 4 denáron, vagy 2 denáron; mi szintén valódi ajándéknak tekinthető.

Igy nem csoda, ha az I. korszakban mint házi urakat ácslegényeket, hidszolgát, kőmiveslegényeket, megyei huszárt találunk; előfordulnak ilyen házi urak a későbbi korszakokban is, főleg a félreesőbb, magasabb számú, harmad-negyed osztásbeli házaknál is. Ilyenek közül a *városi gulyást* (Statt-Kneyhalter) 335., 452. és 463. számok alatt; *vinczellérek*: 336., 337., továbbá 340., 370., 384., 450., 489., 492., 562. és 571. számok alatt; *polgári ácslegényt*: 383. és 476. sz. alatt olvassuk a pesti házi urak sorában; míg a *városi kapuőr* a 409. sz., a *városi zenészek*, ugynevezett turnerek, Stadtmusikus a 596. és 631. számú házakat birják. Ide számítandók még: az *éjjeli őr* 549. sz., egy *napszámos* 1729-ben az 563-ik sz., a *tanácsszolga* 1738-ban az 594-ik sz., egy *hidszolga* 1740-ben a 604-ik sz., egy pinczeszolga, fasszieher az 541. sz., házak tulajdonosai, még a *hamuszedőt* is, mint említők az 566. sz., alatti Pestbelvárosi házi uraképen feljegyezzük.

1716. után az idézett könyvekben, a polgároknak foglalkozása és vallása már ritkábban fordul elő, és azért ama korból nehezebb még közelítőleg is összehasonlító táblázatok készíteni.

Mindazonáltal az, mit biztonsággal összeállithattam, a mellékelt C táblázatban foglaltatik:

A pesti házi urak foglalkozás szerint:

C táblázat.

	I. korszak. 1686—1702-ig	II. 1702—1720-ig	III. 1720—1750-ig.
Ács	5	3	2
Ácslegény	1		
Alispán	1		
Ágyuöntő	1		
Asztalos	5	2	1
		Apáczák	2
		Bádogos	1
Bábos	1		1
Barbély	3		
Bognár	2	1	3
Császári tisztviselő	23	5	3
Csizmadia	1	1	3
Czipész	4	2	3
Építőmester	1		
Erdőmester		1	
		Esztergályos	1
Fazekas	1	1	1
Festő	3	1	
	Fuvaros	1	
		Fésűs	1
Gombkötő	2	1	1
	Harisnyakötő	1	1
	Hajómester	1	
Hidszolga	1		1
Halász	3	1	1
Kádár	2	2 írhás	2
Kardcsiszár	1		1
Katona	3 katonatiszt	2	2
Kéményseprő	2	kávés	1
Kerékgyártó	1		
Kereskedő	2	6	5
Korcsmáros	5	4	6 † 6
Kovács	3	1	3
Kőfaragó	1		2
Kőmives	4	4	2
> legény	1		1
Köteles	1		
Lakatos	10	1	
Mészáros	3	4	2
	megyei tisztvis.	9	

	I. korszak. 1686—1702-ig.	II. 1702—1720-ig	III. 1720—1750-ig.
Molnár	1	molnár legény	1
Magyar szabó	1		1
» huszár	1		
Megyei »	1		
Nyerges	1	2	
M. nemesek	6	nemes és főnemes	6
Pap	1 ónöntő	1 órás	1
	püspök	2	2
Patikárius	3 plebános (vár.)	1	
Patriarka	1	1	
Pipacsináló	1 puskaműves	1	
Senator	1 rézműves	1 sarkantyús	2
Serfőző	1	1	3
		Bierversilberer	1
Sütő	2	4	1
Sopper	1		
Strázsam. (városi)	1		
Szabó	6	2	6
Szappanyos	5	1	
Szíjjártó	1	1	1
Szerzetes rend	3	5	5
Szolgabíró	2	sebész	1
	sebész	1 magyar sebész	1
Szücs	5 sapkacsináló (m.)	1	
	szűrszabó	1	3
	takács	1	1
Timár	1	5	6
		tűgyártó	1
		üveges	3
Varga	1		
» (horvát)	1	1	
	városi tisztviselő	—	4
Város	2 városi sörház	2 város	2
	városi tanácsos	3	
	városi őrmester	1	
Vinczellér	1	2	
	vasáros	2	3

Hogy ezen korban, melyben még a nemzetiség a városokban oly nagy szerepet játszott és a német elem a polgárok közt annyira túlsúlyozta a többi nemzetiségeket, a *magyar viselet* és így természetesen a *magyar* iparosok is háttérbe szorultak senkinek fel nem fog tűnni, és ez be van bizonyítva

azon kedvezőtlen arány által is, mely a jobbmóduak, t. i. a házbirtokosok közt a magyarok hátrányára feltűnik.

Mind a mellett a magyar ruhaiparosok közt előtérben állnak számra nézve a szücsök; ezeken kívül említettnek: gombkötők, magyar szabók, magyar sapkacsinálók, szűr-szabók, csizmadiák, magyar huszár, 630. sz. a. magyar szíjjártó, 1747. irhások; és minek értelmét nehezebb felfogni: a magyar *chirurgusok*; mint 222. sz. a. Reitmann Gáspár; 562 sz. a. Vyas Ádám (Viasz) ungrischer Chirurg.

Sebészek közt említettik még: Hartl polg. chirurgus. 1735. 322. sz., Kürchmayer György Baader 1717., Schmidt Sebestyén 1722. Payer József polg. Chirurgus 623. sz.

Gyógyszerészek: egyszersmind tanácsosok: Herold Henrik 1696. 73. sz. Scopek Ferencz, Apotheker-Materialist. Osterwald 1713.

Festők: 279. sz. Hösch A., 1717. Sigart Ágoston. 1749 Carl Strasser 458. sz. 1743. Kronawetter 619.

Képfaragó. Rieder András. 434. 510. Stuccatorer: Antonio Genone 198.

Fegyvercsinálók: a) Puskamives: Hager Dávid 1722 467. b) kardcsináló, Sebelmacher 1722. Nagy György 465. sz. c) *Csiszárok*: Caesar Mihál 168. Císár Mihál 168. Pauer Antal. 572. Cisar Péter. 461.

Téglész Hueber Gáspár 438.

Tóásó: (Teichgräber) Zach György 441. — Szegkovács. Schaeffer János. 583. stb. stb.

32. §. A pesti lakók nemzetiségre és vallásra nézve.

Oly terjedelmes könyvek, milyenek a) a *Zaiger über die Stadt Pest* 16 . . . , és b) a *Gewöhr Prothocoll* (für) die Stadt Pest Anno 1687. Liber Primus (1719-ig), minden esetre, bár elszórva, sok különféle érdekességü tárgyat foglalnak magukban. A fennemlített 1750-ik évig házról házra menvén, följegyeztem az utcaneveket, a szomszédokat, a birtokosokat, a házak területeit, az adót, sőt sok helyen a birtoklási czimet és a házak árát is.

Az egészből kitűnik, hogy a különféle írásu és helyesírásu *könyvvezetők nem voltak magyarok* s innen ered a magyar neveknek oly sokféle és érthetetlen följegyzése is.

Igen soknál a háziúr üzlete említették vezeték neve helyett, mely üzleti név később valódi nevévé változott át, így: 166. sz. Franz *Apotheker*, pedig a tanácsos és materialista vagy boltosnak *Scopek* volt a neve;

224. sz. alatt *Pipacsindló* Lukac, Pfeiffenmachernek hivatik 1692-ben.

360. sz. alatt *Syr szabó* keresztnév nélkül jön elő 1714-ben.

4. sz. alatt *Szabó* Joannes, ein Schneider 1718. említettik.

601. sz. alatt *Messoros* Lausch (Lajos) név alatt mészáros üzletű iparos jön elő 1718-ban.

125. sz. alatt Scuths, Schuts, Sciths, Sucz, Suiz (Szücs)-öt tesz és igen gyakran fordul elő *szücsmesterek*nél.

7. sz. alatt *Juro* Murar, Georg *Maurer* (1709) olvasható. Nevezetesen:

a) A magyar nevek közt említhetők még:

Atchs Péter ein Raz 133. számnál.
 Baranj Mihál 266.
 Ertochs és Erdes (Erdős) 117.
 Capesvari 120. sz. Capestware Forkatchs (Farkas).
 Fizor, Fitschor, Victorné 1717.
 Feyerwarj 131. sz.
 Fidos, Vidos, Fitos 83. sz.
 Gentesci János. 169. (Gyöngyösi)
 Gaczoni (Kászonyi) Cassanj Tamás 170.
 Gongati (Gongeti) gombkötő 361.
 Halachs (Halas) Markó 121. sz.
 Halochs Janocs 118. sz.
 Horvat Palko 104.
 Imre (Imbre) János megyei perceptor 174.
 Kovacks János 176. sz.
 Lakatochs, Lakatus 129.
 Meszaros Lausch (Lajos); neje Lauschin 239. sz.

Monar 131.
 Nadas 131. Graeciae ritus.
 Nagi (Naid) Gergel 174.
 Pallas István 117. *ein Hungar*.
 Saboj István 165.
 Sabon János ein Schneider 159.
 Saban és Saponar Miklós, Sabonosch Miklós 257. Szappanyos 127.
 Salaj 102.
 Santa Moyses 116.
 Schölecsi (Szölősy) 85. sz.
 Sylősy Pál 480.
 Schötdir, Schottir, Sötér 162.
 Sököros (Szekeres) Miskó 326.
 Schodos (Zsoldos) Istv. polg. 171.
 Sunoch, Sunock, Zuniok Imre 201. és Zuniakt Gergel 203.
 Tott Mihály 98. és 138.
 Vesekini 126.
 Zompo 102. ein Raz,

b) A német nevek közt leggyakrabban előfordulnak:

a) a <i>Lechnerek</i> , t. i. Balázs 106. sz. a.	Linzer 75. sz.
Fülöp 130. sz. a.	Mahler 235. sz.
Mihály 137., 144. sz. ház alatt.	Maier Mart. 208. sz.
Pál 73. sz.	Maister 194.. 196.
Péter 54. sz. a.	Maurer 7. sz.
Adler 253. sz.	Moltauer 161. sz.
Almer 272. sz.	Nachtigal 95. sz.
Alter 164., 208. sz.	Paratheysser grófné 94. sz.
Berger 293. sz.	Peiverling 180. sz.
Büchler 108. sz.	Perger 106. sz.
Büttner 153. sz.	Petz 257. sz.
Craft 30. sz.	Pfeiffer 215. sz.
Daschner 189. sz.	Pflanzer 111. sz.
Döpfel 227. sz.	Pichler 1. sz.
Eder 61. sz.	Presburger 164. sz.
Eybel 208. sz.	Pürckher 263. sz. 271. sz.
Forstinger 263. sz.	Reich 125. sz.
Frei 233. sz.	Riemer 286. sz.
Fröhlich 287. sz.	Riett 193. sz.
Früdtrich 244. sz.	Röhrer 279. sz.
Geissler 36. sz.	Romler 53. sz.
Gerttner 233. sz.	Roth Mihály 258. sz.
Glass 287. sz.	Sandtner 273. sz.
Gröber 17. sz.	Sax 200. sz.
Günther 36. sz.	Schmidt 191. sz.
Haffner 107. sz.	Schneider 75. sz.
Halter 241. sz.	Schüffter 151. sz.
Hamerl 125. sz.	Siger 205. sz.
Haertl 9., 30., 37. számnál.	Sorg 13. sz.
Hauer 94. sz.	Staub 384. sz.
Hemer 107. sz.	Stumb 288. sz.
Herzog 15. sz.	Teuffel 204. sz.
Hoffer 163. sz.	Tüpel 257. sz.
Hüner 295. sz.	Wachinger 284. sz.
Koch 255. sz.	Waidinger 1. sz.
Köppel 87. sz.	Waidlich 117. sz.
Kreuzinger 68. sz.	Werner 2. sz.
Krump 210. sz.	Widtner 3., 4. sz.
Kutter 198. sz.	Wimmer 7. sz.
Lanzinger 75. sz.	Winkler 262. sz.
Lemlein 255. sz.	Wolf 164., 208. sz.
	Zucker 39. sz.

b) Gyakoriak az *összetett nevek*, melyek sokszor választó vonással is iratnak, p. o.

Aichmayer 141. sz.
 Altorffer 266. sz.
 Anthaller 23. sz.
 Baumann 282. sz.
 Baumgartner 54. sz.
 Bergtramb 191. sz.
 Blutmacher vagy Plutmagger.
 Bergstaetter 76. sz.
 Brauns-Reitter vagy Prauns-Reitter 51. sz.
 Doplaender 56. sz.
 Durchwald 53. sz., 286. sz.
 Edelspacher 81. sz.
 Ehrenreich 176. sz.
 Engelmann Miklós 389. sz.
 Eschenbruckher 15. sz.
 Grabwinkler 77. sz.
 Grundt-Lechner 267., 1721.
 Grünwald 157. sz.
 Habertzoll 180., 299. sz.
 Hamel-Mayer 481. sz.
 Hormanstorffer (Hörmstad) Fer. 182. sz.
 Hufnagel 277. sz.
 Jessenwanger Joachim 1726.
 Kanzel-Müller Pál 98. sz.
 Kerschbaumer 140. sz.
 Kleinhaeckl 135., 145., 183. sz.
 Knöpfmacher 70. sz.
 Kohlbacher 17., 23., 33. sz.
 Königsberger 118. sz.
 Kropfscheck 292. sz.
 Kübelwirth János 158. sz.
 Kürchmayer György sebész 67., 444. sz.
 Landmünzer (fehér ló fogadós) 10. sz.
 Langmantel Purkhard 172 sz.
 Ledermüller.
 Lederbauer.
 Lindmayer 64. sz.
 Mittermayer 44. sz.

Nussbircbher 96. sz.
 Oberaigner Ferencz 390. sz.
 Oberaigner György 351., 352—366. számú.
 Oberauer 384. sz.
 Öczelberger Ferencz 495. sz.
 Pachschneider 63. sz.
 Peid-Müller 284. sz.
 Pertelberger 272. sz.
 Pfeiffenmacher 224. sz.
 Proberger 134., 135. sz.
 Pollermann 207. sz.
 Possenreiter 205. sz.
 Rath-geb 199. sz.
 Reggauer 383. sz.
 Reitenbacher 42. sz.
 Resch-fellner 626. sz.
 Rosswurm 185. sz.
 Rothhaubt 345. sz.
 Ruebtunst 61. sz.
 Scheinecker 36. sz.
 Schellhorn 258. sz.
 Schemberg 390. sz.
 Schüffnerwahrer János 58. és 1702. számú.
 Spiess-Lechner 130., 1721. sz.
 Spüess-Lechner u. a.
 Stallbauer János 389., 1736. sz.
 Stieglmayer Keresztély 619. sz.
 Stieglmayer Jakab 66. sz.
 Suchentrunk 11., 39., 44. sz.
 Wald-fortner 5. sz.
 Weissbeck 27. sz.
 Widtmayer 54. sz.
 Zischmenmacher 231. sz.

Itt csak a 300 első számú házak birtokosai neveiből szemeltem ki a feltűnőbbeket, melyeket még százakkal lehetne szaporítani, ha attól nem tartanék, hogy az olvasót velük untatom.

c) *A szláv nemzetségeknél* gyakran a keresztnévnek kisebbítését találjuk, p. o.

104. sz. a. Horváth Palkó, Jurco
1721.

314. sz. a. Raz Saffko.

101. sz. a. Gaerec (azaz Görög)
Joska 1722.

316. sz. a. Raz Janko. stb.

A *szerbeknél* ritkán teszi ki a könyvvezető a mesterséget, hanem eléggé véli az illetőt jellemzettnek, ha röviden oda veti: *ein Raz, ein Rüz, vagy Graeciae ritus*. Itt a többnevűség nem ritka, és a fiu gyakran apja nevét veszi fel. Minthogy a város délkeleti részét a *szerbek*, templomuk táján majd kizárólag és pedig több ivadékon át, birták, neveik sokszor fordulnak elő. Érdekes lenne külön tanulmányul kitűzni, mikor kezdtek a *görögök* itt letelepedni, valamint lassankénti enyésztek okait is.

Lássuk már a *graeciae ritusunknak* neveit:

100. sz. Attchs (Ács) Péter ein Raz.	455. sz. Dunko.
297. » Ács Bogdan.	209. » Ernyi Seb. czipész.
454. » Apostolicz.	101. » Gaerec (Görög) Joska 1722.
316. » Balaicsik Pál Gr. r. 1728.	239. 130. » Garec Martin 1724.
304. » Baschiz vagy Pacziz Monola.	129. » Graec Janko Patriarka.
238. » Brodanovics Ant. Gr. r. 1720.	264. » Gaerec Miklós.
238. » Brankovics Lazar, ein Raz Gr. r.	497. » Gaerec Jakab.
120. » Budaj Gábor ein Raz.	236. » Georgovics Kristóf és Istv. fivérek G. r.
243. » Bungubaroviz Savo.	393. » Juris Iván.
305. » Capitan Matthi.	256. » Lukaczovics Straino Raz gr. r. 1715.
112. » Capitán Janina.	✓ 127. » Manolovits.
241. » Cavesieder Blasius, ein Raz Cath.	127. » Markovits.
303. » Christovich Stanco.	245. » Michalovics Mathias Gr. R.
125. » Czurczia János, ein Raz und Bürger.	122. » Mitrovicz (alias Petrovitz) ein Raz.
226. » Ciprovich (Popich, v. Popin) 1722.	131. » Nádas Mathias graeciae ritus.
306. » Dabuschiz Wesseli.	298. » Nico.
128. » Davidovics Gy. Gr. r.	101. » Nicola Jos. ein Raz.
256. » Dujakovics Niola.	245. » Niakicz Tódor Gr. r.
393. » Dudasch Laso.	310. » Oberwann Nic. Gr. r.
	129. » Ostoja Péter.

126. sz. Pap György Gr. r. 1728.	447. » Raz Savo R. g.
109. » Pavlovits.	308. 312. » Raz Schivan (Schivani).
119. 122. » Petrovicz.	313. » Raz Stoja.
133. » Pleschiz és Plavcics.	310. » Raz Wesseli.
91. 104. » Popkovits János.	307. » Raz Wosa.
315. » Radivoj.	130. » Raz Zevio (Zwio).
238. » Rajakovics Michael Gr. r.	111. » Sabotha Marcho.
516. » Raskovits Pét. Gr. r.	296. » Sapponyosin Judit Gr. r. 1726.
446. » Raz Bogosav.	109. » Scelits Ostoia ein Raz.
316. » Raz Janko.	110. » Sconka Azim (Joachim) ein Raz r. g.
256. » Raz Jeremia.	86. » Stainovicz.
309. » Raz Lippai Jakab.	90. » Turkovicz.
311. 370. » Raz Lucas.	249. » Usman Miklós ein Raz g. R.
140. 141. » Raz Mihály.	568. » Vuikovicz Mih. 1730.
519. » Raz Millica.	315. » Vucmanovics Abraham Gr. r. 1738.
265. » Raz Nedelko.	102. » Zompo Kristóf János Gr. r.
123. » Raz Ostoja.	
326. » Raz Schiffko	
« » Raz Schaeffkó.	
314. » Raz Saffko.	
108. » Raz Saria.	

Vannak a szerbek közt kétféle nevűek is, p. o.

149. sz. házban: *Schivcovics* Janco sive *Pesti* János.

152. házszám alatt *Guralovits* Pál, Paul Jorg.

498. sz. háznál *Szabó* Pál (alias *Obrasig*) szűrszabó. 1723.

461. sz. Nicolaus *Dankk* (alias *Horvath* Miklós).

173. sz. *Antoni Iván* ein Raz, Iván Antonovich.

159. sz. *Ivni* (Joanovics Tamás).

122. sz. *Petrovitz* (alias *Mitrovitz*) *Szacho*, *Stacho* vagy *Stachowits* Endre 1729.

170. sz. Stephanus *Oravszky* oder *Morvay*. — Nagy Gábor (alias Hosszu Gábor) 1729. II. 161.

420. sz. *Sebestyén* Mátyás alias *Sebastianovics*. 1734.

231. sz. Hans Müller alias Joannes Ugrin, ein Müller 1711. — Török és Türkisch János 1716.

105. sz. Peschodovszky és Petroviczky.

Szokásos, hogy a fiu apja keresztnéve után neveztessek: így

247. sz. *Szűcs* István szűcsmester fia Simon *Stephanovics* nevet vesz fel.

Egyáltalán a XVII. század végéig előforduló *elsőd házi* urak, pusztá neveik szerinti nemzetiségre nézve ilyen számmal jönnek elő:

	Magyar	75,	vagyis	százalékban:	0.27.
	Német	158,	»	»	0.57.
	{ Tót	12,	»	»	0.15.
Szláv	{ Rác	31,	»	»	0.15.
	{ Olasz	3,	»	»	0.01..
		279			1.00; miből kitűnik,

hogy a németek a többi nemzetségeket összesen véve még 37 háziurral felülhaladták.

Vallásra nézve adataink egyáltalán hiányosak; azt azonban tapasztaljuk, hogy leginkább a *Ráczokat* (Gr. ritus non uniti) szokták a könyvek kiemelni; az unitusoknál, kiknek neveit az alább említendő kath. plébániai anyakönyvben is találjuk, kiteszi: *Raz Catholicae Religionis*; p. o:

241. sz. háznál *Cavesieder* Balázsnál Raz. Cath.

180. sz. Simon *Tripsin*, ein Raz. Catholischer Religion.
1717.

420. sz. Sebastian Mathia Raz Catholischer Religion.
1717. és már 1710-ben Simonovits Mathias és Sebastian Mathias, 1710. (a hol *Simonovits* alkalmasint *Tripsin* Simon fia) beide katholischer Religion.

Más vallásról csak egyszer van említés a 177. számú háznál, melyet még 1699. előtt mint *égett* helyet *Kovatz Janocs* ingyen kapott a kamarától; de mivel a házat ki nem építette, és özvegye *Kovatz Janocsné, calvinischer Religion*, erkölcstelen életű volt, a város területéből elmozdított.

Egy más helyen, t. i. a szerviták telke meghatározásánál 1714-ben fordul elő e szó *kalvinista*; mert az atyák eredeti nagy telkükért, melyen most a katonai laktanya áll, saját házukon kívül, melyen a mai kolostor áll, még két házat nyertek cserébe, t. i. a képfaragót, kit *Rieder Andrásnak* hittak, és *Horvát Andrásét* a *kálvinistáét*. (l. *Urbarium ven. Conventus Ord. Servorum B. M. Virg.* 194. lap.)

Igy nyerték a szerzetesek a házszigetét, mely a hajó-sütő utca és a szervita tér közt fekszik, s melyen a *Fehér-bárány*-hoz czimzett vendéglő, mai Teleki ház, állt.

Még egy más dolgot tartok felemlitendőnek, mely a városi községnek vallási érületéről tanuskodik. Több helyen, hol a város az elhagyatott telkeket, a romba dült házakat felépíttetési teher alatt oda ajándékozta az utczára néző, vagy egyéb maradékokat bizonyos árért eladta, azért, hogy az összeg a *plébánia templom* pénztárába tétessék. Így a

405. számú háztól a falak árát fizették *Sezer József* oskolamesternek, mint ez a házlevél alatt külön fal van jegyezve. 1716.

404. számú háztól ugyanazt tette *Gnüser Mátyás* 1717.

402. számú *Ormosty* Ferencztől *Setzer József* tanító fölvette a ház utczai falainak díját. 1718. az 513. sz. telek 1725-ben valamivel nagyobbulván a birtokos 20 frtot fizetett még azonkívül a templomnak stb.

Ez természetesen mind csak olyan korban történhetett, midőn még a városi fő tisztviselőket megválasztásuk után oltár előtt a templomban ünnepélyesen feleskették; maga pedig az eskütétel vallási szempontból szentesített.

Alig fog hamarjában ismét valaki találkozni, ki az általam tett fáradalmas kutatásra fejét reá. adja, hogy végre ismét azon eredményhez juthasson, melyet több havi vakoskodás után elértem. Adataim, jegyzeteim, ha napvilágot nem látnak, csak oly hasztalanul fognak lappangani, mint azon eredetiek, melyekből azokat összeállítottam. Azért szükségesnek tartom, hogy ezen anyag a nagy olvasó közönség elé jöjjön, és buzdítsa további kutatásra azokat, kik ezen kincsnek létezését nem is sejdítették. Száraz név- és számjegyzéknek fog ez látszani azok előtt, kik a könyvek lapjait csak felületesen forgatják, azonban sok érdekes és meglepő adatot fog köztük találni az, ki egyáltalán a hasonló adatokat érvényesíteni megtanulta.

33. §. Pest falai, bástyái, kapui.

A város falait¹⁾ eredeti tekintélyes voltukban a jelen nemzedékből senki sem látta; értem t. i. nemcsak a magas,

¹⁾ A régi falakról való említés következő helyeken történik: 1460-ban Laurentius Pestiensis Notarius nunciat Bartensibus Sindones esse venditas, faciantque ut pecunias secure mittere possit, metum enim esse, ne aemuli, latrones bohemicus e vicinis munimentis Pestum petant (urbem moenibus nudam — ezt honnan tudja Podhradczky?) et patula civitate capta congregatum aes alienum surripiant. (Podhr. Hist. Dipl. Buda-Pest. MS. II. 513.)

1527-ben *Vrsinus Velius* ezt írja:

»E regione Budae ad alteram ripam oppidum *Pesta* situm est, ante cladem a turcis illatam et incendium illud hostile, locuples admodum et copiosum. Libr. I. de Bello Pannonico. III. Ad orientem Buda Danubium respicit radices urbis alluentem; ultra quem oppidi Pesthi, e regione siti latam diffusamque planitiem, quae in omnem partem ad tria et ultra nostratum milliaria patet.

Nicolaus Olahus Libro I.

X. fejezetben: Pestinum . . . moenibus in latum orbem circumductis, Danubio utrinque compacta; incolis partim Hungaris, partim Germanis frequens et ex utraque parte longis suburbii insignis: vinis exoticis, non Sirmicis modo optimis, atque perinde ac Cretica sunt, dulci sapore praestantibus, sed etiam Baroniaicis, Somodinis et alterius generis; praeter hoc mercaturis quoque omnibus celebris. Mercatorum eo magnus est concursus. Poloni, Silesitae et pleraeque ceterae nationes in ea vinum mercantur. Ager arenosus, sterilisque, nullius frumenti magis, quam peponum, rapae et raphani minoris ferax.«

1576-ban ezt írja Schweiger Salomon konstantinápolyi utjában: »*Pest* hat zimlich hohe, dicke, starke Mawren, ist unzerbrochen und noch eine gantze Ringmauer, und ist in diesem fall über Ova (Ofen), Gran und Griechisch-Weissenburg, dann dieselben haben nicht gantze Ringmauren, sonst Seins übel zerrissen, und nichts dann offene Flecken, wir zogen aber umb die Mauren gar herumb in einer Stund.«

1602-ben mondatik Pestről: »*Pest* belagerte der türkische Vezier durch 20 Tage, ohne es einzunehmen, da es dicke und hohe Mauern hatte.«

Az 1664-ben kijött: Neue und kurtze Beschreibung des Königreichs Ungarn von C. M. 253. lapon ezt mondja: »*Pest* ist mit dicken, hohen Mauern eingefasst, darum auch theils es für eine absonderliche Stadt rechnen.«

Im Jahre 1684. sind unsere nach eroberten Stadt und Schloss Waitzen auf Pest geruckt, und solcher mit Bomben und Feuer Einwerf-

ormos bástyákat, hanem az előttük elterülő széles árkokat és kirúgó védműveiket is.

A régi *kapuknak* eredeti köröndjeiktől való megfosztása és új átjárásoknak kitörései alkalmával, melyek a mai evangélikus templomnál, a rostély-, cukor-, lövész-, lipót-, és molnár utcák végein eszközöltettek, ezen iszapos, rosz kigőzlgésű mélyedések lassankint betöltettek, sőt ezen nyert területeken, a hajdani nagy-híd utcái, országuti, és mészáros utcái házak épültek, és most csak akkor, de mindig láthatók, mikor a roskadozó vagy szegényes külsejű régi házakat lerombolják, hogy helyettük újakat építsenek.

Az erős és magas falak védelme kívánta, hogy köröskörül, a város belső területén szabadok legyenek, miszerint a bástyákhoz necsak az ágyuk, hanem a védők is, kiknek a lőréséknél is volt helyük, szabadon mozoghassanak.

A telekkönyvek elszórt tételeiből tanuljuk, hogy a bástyákkal egyenközüen futó házak hátsó kerítései köröskörül 2 ölnyi távolban voltak a város falaitól.

Igy például az 5-ik számú háznál, a most lebontott *fehér hajónál* emlittetik: hogy hátul a bástya utcát (*Pasteingasse*) éri, ugyanez mondatik a 6-ik és 7-ik számú házakról is.

A 322—325-dik számú házaknál állittatik ugyan, hogy hátul a város falát érik, de a 326-ik számtól a 335-ikig, és ismét a 342-iktől és 346-diktől a 362-ig mindenütt üresen marad a 2 ölnyi tér a városfalig, hogy a szabad forgalom fentartassék.

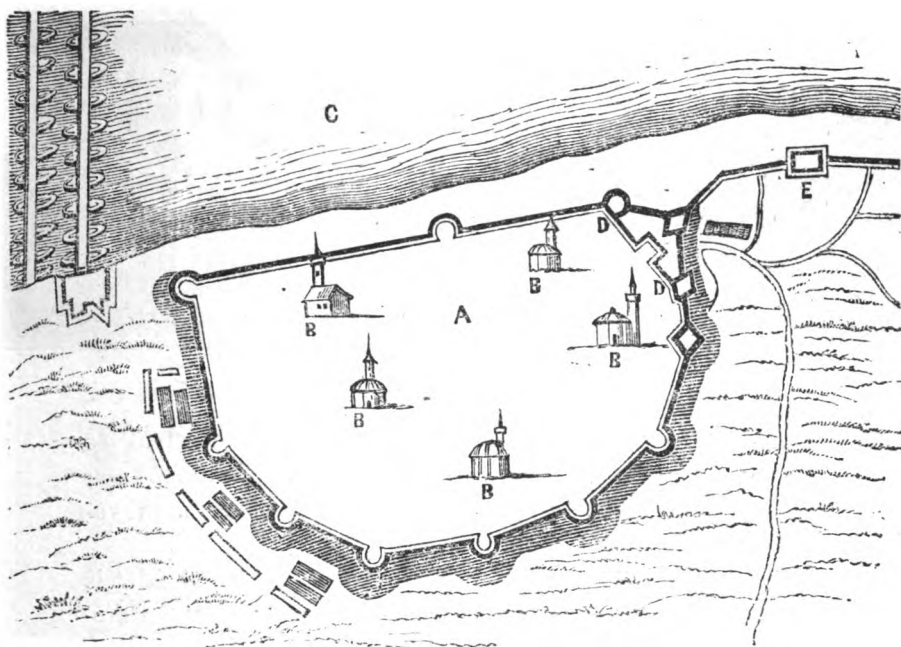
A Duna felé csak a kiugró szögletek biztosították a hosszabb falakat (*courtine*-ákat) a támadás ellen; e részről a falak a Duna által úgy is meglehetősen védve valának.

Valahány rajzot látunk Pest régi erődműveiről, annyi-féleképen vannak azok előállitva; s bár azokban egyáltalán

fen, so zugesetzt, dass ob sie gleich mit einer *starcken von lauter Quarterstücken gebauten Ringmauer*, auch mit 3 gantzen und 8 halben Runden aufs beste versehen gewesen, jedoch aus Furcht von den Türken, welche sich nach Ofen gezogen, verlassen.« (Ungarisches Staedte-Büchlein von J. M. L. 1684. 116. l.)

Zeiler pedig (Hungaria 1690-ben 762. l.) ezt írja, hogy Pestnek 4 egész és 8 fél köröndje volt, mi arról tanuskodik, hogy időközben, ha az adat hű, a védfal egy egész rondellával szaporodott.

bizni nem lehet, még is mellékeljük a fametszvényt, mely Pest bástyáit 1686-ban az ostromlási terv után nagyobbítva szemünk elé állítja:

A. Pest, B. a moscheák, C. a Duna, D. D. gátöny a váci kapunál, E. gátönyok Pestnél.

Az eredeti rézmetszvény hossza 0.33 ; azaz oldalokon álló magyarázatokkal 0.45 ; magassága 0.33 cm. Feltűnő, hogy itt minden egyéb rajztól eltérőleg öt moschea fordul elő.

A milyen szükségesek a várak *kapui* a forgalom fentartása tekintetéből, épen oly gyenge pontjai a támadásra nézve, ha nem eléggé erősítvők. Az 1750-iki térképen 4 kaput találunk, melyek közelítőleg az égtájak szerint elrendezvők. Az egyik, bár nem egyenes vonalban, köti össze a *váci* kaput a *kecskeméti*vel ; a másik ide oda tekergő utakon a *vizi kaput* az egrivel, későbbben *hatvani*val. (156. l.) Ekkor még egész erejében áll a kecskeméti kapu hatalmas köröndjével és a délkelet felé irányzott oldalnyílásával. A *váci*, másképp budai, még előbb pedig *bécsi* kapu, vagy azért, mert a budai bécsi kapuval egyenlő irányban észak felé tart, vagy azért, mivel a margitszigeti apáczák Uj-Bécs nevű birtoka felé nyílik, és a hatvani

(Hatvani kapu. 1750-ben a városból tekintve.)

régebben egri kapu előerődményeiktől már megfosztvák és inkább csak falnyílásoknak tekinthetők, valamint a *vízi kapu* is, mely helyesebben a Dunához vezető síkátornak, mint védelmi műnek tisztét viseli.

A vácsi kaput a falakkal, őrházzal és a temető falát is 1780-ban bontották le. Alapjait még három év előtt a vízvezetés csövei lerakása alkalmával találták, a vácsi utca 21-ik és a kis-hid-utca 6-ik számú házai közt.

A kecskeméti kapu külső kerek tornyát pedig 1796-ban parancsolta a város lerontatni, és az utcát ezen irányban is felszabadíttatni.

Az eredeti szoros nyílások helyét csakhamar t. i. a városnak külvárosok által való körülvétele után több és minden megszorítás nélküli kijárást követő; 1804-ben már a Rostély-, Czukor-, Lövő- és Lipót utcáknál a falak át voltak törve, mi által a város mindinkább békés polgári szint öltvén fel mint félemlős harci tekintetet, arra törekedett, hogy a kereskedelmet előmozdító közlekedés minél szabadabbá és többoldaluvá legyen, és így a tekintélyes vár, jellegéből kivetköztetvén, nyílt várossá változott át, minek következtében a Dunaparton is a falak elenyészvén, békés polgári háznak szolgáltak alapul.

E hajdani dunaparti védfalnak nyomaira véltek találni

1½ ölnyi mélységben, midőn 1863-ik év május 7-én a szent háromság szobrának alapja számára a földet felásták. Ezen fal a kegyesrendiek épületének déli oldalán a Dunától számítva a 2. és 3. boltajtótól a plébánia lak kapuja felé volt irányozva termésköböl építve, és a kegyesrendiek épülete alatt folytatva. E falból kifelé több faldarab állott különféle távol-ságban, miért is inkább a 276-iki számú házhoz tartozó részleteknek, mint városfalnak tartanám ezen épület-maradványokat, mivel hajdan, mint a város alaprajzán látni lehet, itten egy ötszögű házsziget állt négy házzal és az északi oldalhoz épített körívű apsisos kápolnával, talán temetői imolával? — E házszigetben a paplak és az iskola foglaltatott.

A keleti oldalon készítendő kijárások, melyeknek terv szerint a többi városi kapuhoz kellett volna hasonlítaniok, és a két kőbálvánnyal együtt 4°2' szélesek lettek volna, terveztek a mai Károlyi gróf kertje mögött, Krusovszky Eva, Moiharini özvegy házán át, mely ház arcczal 7°5', hátul pedig 9° mér, és azon utca torkolatánál fekszik, mely a főutczából az Illésházy-féle ház és a sz. ferencziek udvara és kertje kerítése közt a város bástyájához vezet. Erre az engedély 1784-ben adatott, és mivel a kijárás vagy kapu magának az elfogadott terv szerint csak 3°3' kíván, a fenmaradó 4°2' a szomszéd házakhoz lesz csatolható.

A másik kijárást tervezték szintén akkor a *rostély-utca* végén a katonai kóroda (Károly kaszarnya) és *Schwantner* féle ház közt. Ezen tér elébb a kórházhoz tartozott; de midőn innen néhány évvel elébb a Duna felé csatornát vezettek, és a nevezett térség nyilvánosnak tekintetvén, ki- és bejárásra használtatott, az ottani kaput az Irgalmasok elfoglalták, és a bal oldalon fekvő kertcskéjükhez csatolták; ha tehát a kert megszüntetnék és az átjárás ajtaja körül létező deszka kerítés elmozdittatnék, úgy szól a felsőbb helyről leérkezett magas rendelvény 1786-ról, könnyű lesz ottan a közlekedést elősegíteni. Ez meg is történt, mivel a mi a kóroda parancsnokságát illette, ennek részéről B. Alvinczy a terv kivitelébe azonnal beleegyezett. (Pest városa levéltárából.)

Pest *bástyáinak* régi neveit nem igen ismerjük; a viszsza-felfoglalás utáni nevek, mint azok a városi telekkönyvekben

előfordulnak, különféle képen hangzanak, a mint majd a Dunától, majd mesteremberektől, majd ismét sajátságairól és a kapukról, melyek közelében feküdtek, a védművekre alkalmaztattak.

A *váczi kapu* és a *Duna* közt feküdt:

1. az ugynevezett *Felső-Duna-Rondell* (Obere Donau Rondell;) ezt 1730-ban birta ns. *Pillart* főhadi biztos, miután elébb Grabwinkhler Gábor kádár fa-conservatoriumul használta; azonban ennek a város, a vaczi kapun kívül a Dunánál a császári sóhivatal táján a császári határkövön (Markhsteinon) kívül mért ki fakereskedés üzhetésé tekintetéből egy 64 □ ° térséget 578 sz. alatt.

2. A mai *sütő utca* szögletén álló bástyának nevét nem ismerjük; mivel nevét a telekkönyvben sehol sem találtuk.

3. A *Károly kaszárnya* udvarába esett, de lebontott bástyának *Krautschneider-Rondell* volt neve; kitől vagy honnan? — ki birná ma alaposan megmagyarázni.

4. A *Magas-Rondell* a megye utczával szemközt feküdt.

5. A *hatvani* kapun túl a mai magyar utczában a czuor utca végén állott köröndet *Szabó-Rondellnek* (Schneider-R.) hitták;

6. A *kecskeméti* kapu felé eső-nek nevét a telekkönyvben nem találtam;

7. A nevezett kapun túl fekvő kerekbástyát *Czélós-bástyának* (Züller-, helyesebben Zieler-Rondellnek) nevezték, míg

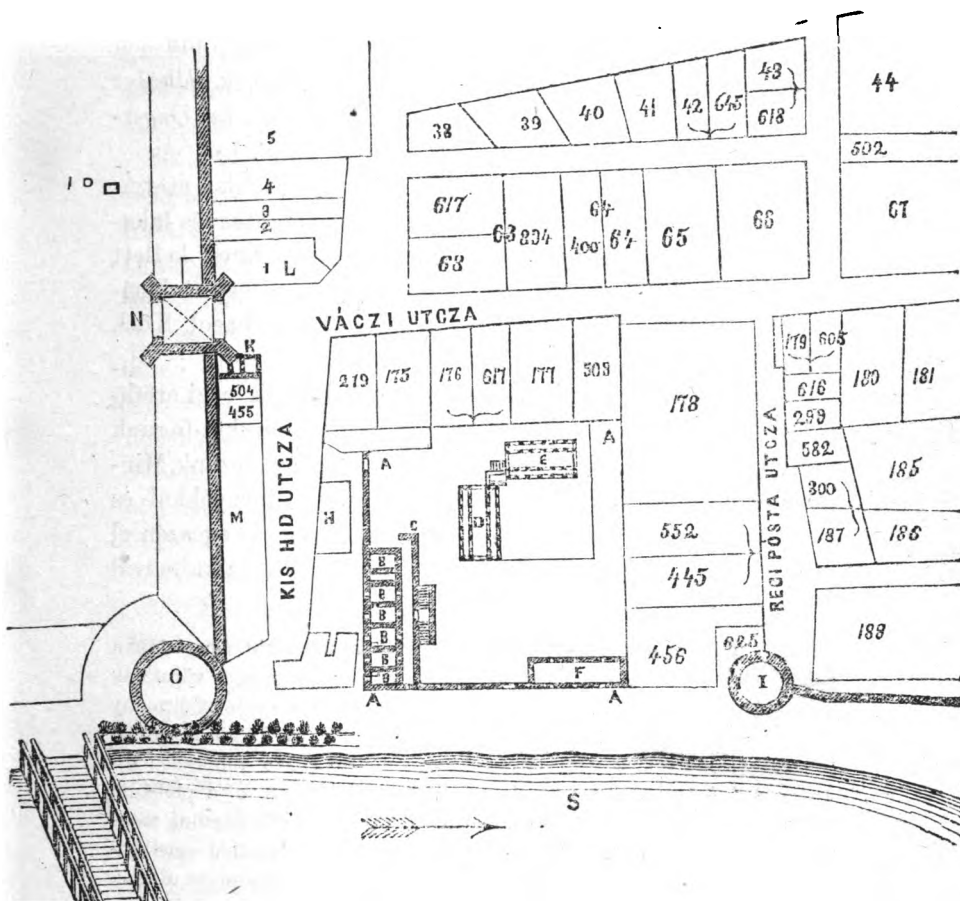
8. a *Lipót utca* végén állottat, és a Lipót bástyát védőt *Alsó-Duna-Rondellnek* keresztelték, melyhez 1748. körül a 637-ik és 638-iki házikókat ragasztották. Vajjon itt állt-e a még 1815-ben ismert *belgrádi* kapu, melyre még öregjeink emlékeznek, vagy a Vizi-Kapu (Molnár-utca) irányában, biztosan nem állithatom, mert erre semmiféle adatot nem találtam.

A Duna mentében csak itt ott kevésbé kiugró védfalakat látunk; kerek bástya csak egy van és pedig a kisebb fajtából való a *régi posta* utca északnyugati sarkán, ezt:

9. egyszerűen *Duna-Rondellnek* nevezték; ettől kapta

az említett utca régi „*Rundel-utca*“ nevét, és ebben volt még e század elején a színház is.

A felső Duna Rundel- és e színházi Rundel közti térséget, melynek nagyobb részét a cs. hajóhivatal foglalta el, valamint a váci kapu környékét híven adja a mellékelt fametszvény, mely 1779-ben készült.

(A váczi kapu környéke 1779-ben.)

AA. a császári hajóhid-hivatal területe; B. a hidászok emeletes épülete; C. falak; D. E. raktárak; F. istálló; H. kamarai hajóhid; I. városi színház; K) a császári erődítés őrháza; L. Pest városi vámház; M. a hidfelügyelők lakja; N. váczi kapu.

(A budai vezérkari iroda rajzai nyomán.)

A régi városok polgári védelmi rendszere magával hozta azt, hogy minden egyes bástyafal vagy védelmi mű azon nevezetesebb épülettől p. o. templom vagy kolostortól nevezetett el, melynek közelében állott, vagy azon czéhtől, melyre védelme bízott.

Igy Pozsonyban a *mészárosok, sütők, halászok, vargák* tornyain kívül még a *zsidó, puskaapor, sz. Lőrinczi* (sz. Lőrincz kapuja mellett); *Vogel torony*, talán a szomszéd ház tulajdonosától, emlittetnek. Ezeken kívül van már 1442-ben *új torony*; az *új Tábor*,¹⁾ a *Wedritz-féle álló tábor*, sz. mihályi és a város falán kívüli bástyafokok; *Himmelreich* és *Ungerfeind* erődök stb. (lásd Pozsony és környéke 266. l.)

Igy Enyeden az egyes erődök e neveket viselik: mészáros, szabó, csizmadia, szőcs, timár, fazekas, kalantos és lakatos-bástya, melyek eléggé tanuskodnak arról, kiknek kellett ezeket a veszély idején védeniök. (I. a nagy-enyedi egyházkerítésről irt értekezést P. Szathmári Károlytól; Archaeol. Közl. VII. kötet. 49. lapon.)

Egy perczig sem kételkedünk, hogy hazánk régi erődített városai és várai bástyáiról egészen hasonló neveket fogunk találni, hogyha azok kipuhatolásában kellőleg fáradozunk. Mindenestre idején kell még hozzá látni, míg a tornyokkal és bástyákkal együtt azoknak hős védői emlékezete is egészen el nemenyészik, vagy városainknak sebes növekvése alkalmával

¹⁾ *Táborok*nak, *Taber*, *Taewer* nevezték a szomszéd Ausztriában és Stajerban is az erődített hárszigeteket, melyek rendszeres váraknak nem tekinthetők. Így a *Nizsideren* kívül álló, Tábor nevű erődítmény mellett méltán említhetjük a stejerhoni Fehring és Feldbach város; táborokat, melyek együtt egyes hárszigetekre nézve többesben *die Tábor* név alatt ismeretesek, míg az erődített házak, p. o. a plébánia ház: *der pfarrliche Tábor*-nak hivatik. E táborok csak rögtöni megszállások ellen valók, védárkok nélkül egyenesen a földből emelkednek, az oldalakon védő tornyok nélkül vannak, és különféle magasságban különféle nagyságu lőrésekkel birnak pusák és ágyúk számára. A város felé alul erős boltozatu helyiségekkel látvák el, melyeken az emeletben nyílt folyosók láthatók. Sajátos, hogy e házakon a kéményeknek semmi nyoma nem látható. (Lásd bővebben Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Baudenkmale. Wien 1868. XLIV. lapon.)

annyira eltűnnek mind ezen emlékek, hogy az utókor majd helyüket sem tudja megmutatni.

Fölötte érdekes, mit a »*Neues Bistriczer Wochenblatt*« 1871. 37-ik számában e városnak régi védelméről olvasunk: »A város tornyait a czéhekre bízák; a magyar kaput a *vargákra*, az *ispotály fölöttit a szücsökre*, a *beutler kapu fölöttit a szabók*, a *fakapuit a timárok*, a többi kilenczet pedig a kovácsok, nyergesek, mészárosok, ötvösök, asztalosok és kötélgyártók védtek. — *Száz-Kézden* (Kaist) a *kaputornyon* kívül, még az *iskola*-(Schulthurm), *puskaporos*-(Pulwerthurm) nevei maradtak fenn; legérdekesebb azonban a *Segesvári* vérendszernek a czéhektől való elnevezése, melyben ha az *ötvösöknél* kezdjük, a *kötélgyártók*, *mészárosok*, *szücsök*, *takácsok*, *szabók*, *vargák*, *lakatosok*, *kádárok*, *kovácsok*, *Óra-Stunden*-, *timárok*, *czinöntök*, ujabban *német-vargák* tornyaiból áll, és a városnak sajátos közép-kori tekintetet nyújt. Kár, hogy ezen város is kezdi tornyait bontani, és így magát egyik nevezetességétől megfosztani. — Hogy Nagy-Szebenről, és más régi városokról ily elnevezések élnek, látjuk Myskovsky Victor *Bártfa* tornyaitól irt tudósításából (Archaeologiai közlemények IX. kötet 29-ik és kk. l.) hol csak ezen név jön elő: *Wasserthurm*; bár, mint szerző állítja, egyik városi jegyzékben, melyet azonban a 32-ik lapon nem közöl, mind a tizenkét bástyatorony neve említettik. — Milyen érdekes lenne e neveket meg tudni!

Hasonló tanulságos adatot nyújt *Jakab Elek* munkája Kolozsvár bástyáiról: 1707.

»Az Colosvári Bástyák micsoda Czéhekre néznek lásd meg ehben az *Regestrumban*.

1. Középkapu felett való Bástya az első székbeli *Mészáros* Czéhez való.

2. Az Szamos felé következő Bástya, ez az *Fazakas* Czéhé.

3. Utána következik az *Kádárok* Bástyája.

4. Hátsó székbeli *Mészárosoké* a Bástja.

5. Az *Szappanyos*, *Kúpás*, *Üstgyártó*, *Nemezgyártó* Czéhé úgy mint az *Olasz foka*s Bástja.

6. A *takácsok* Bástyája.

7. Hid kapu felett, az *Lukatosok* Bástyája.
8. *Ötvesek* bástyája, úgy mint a szeglet Bástja.
9. *Kovácsok* Bástyája.
10. Monostorkapu felett, *Szöcsök* Bástyája.
11. *Csizmadiák* Bástyája.
12. *Vargák* Bástyája.
13. *Asztalosok* Bástyája és *Posztó Utánna*¹⁾ Csinalóké.
14. Torda kis Aito felett; *Csiszárok* és *Kés csinálók* Bástyája.
15. *Szigyártók* Bástyája.
16. *Kömvészek* Bástyája.
17. *Timárok* Bástyája.
18. *Szabók* Czéh Bástyája, a mely ezelőtt nem régen porral felvetetett.«

Ezen és még egyéb a középkori várerődítésekre nézve fölötte érdekes adatokat l. *Jakab Elek* oklevéltárában Kolosvár története I. kötetéhez 405-ik és előtte való lapokon; hol még más bástya is említettik, p. o. a Kerekeseké, 401. és 403. l.

Hogy Pestnek sokkal csekélyebb számú bástyáiról nem birunk ily pontos jegyzéket összeállítani és a védelmezőket kijelelni, talán onnan van, mivel a város polgársága a 150 évig tartó járom alatt egészen eltűnt, a törökök és a németek birtokában levén pedig, ha voltak is, a régi czéh-nevek épen elfelejtettek. Az ujra való szervezés alatt, úgy látszik, a védelmi eszme egészen háttérbe lépett és a rendes katonaság túlsúlyra vergődván, nem is volt szükséges, hogy a bástyák őrizete polgárookra bízassék.

Egy eszme mégis felvillant agyamban, midőn Kovachich nyomán *Ruppan* (i. m. 242. l.) ezt olvasom, hogy a pesti főtemplomban I. Mátyás király idejében hét oltár volt, melyeket a czéhek különféle társulatokkal alapítottak. Így 1. *szűz Mária* oltárát, sz. Borbála, Erzsébet és Ilona képeivel a *varga* czéh, 2. *Min Iszent* oltárt a *paizs-, nyíl- és sisak-gyártók* és *nyergesek*, 3. sz. *Gellértét* a *szabók* és *borbélyok*, 4. sz. *István*,

¹⁾ Itt szerző mondja »értelmét nem tudom.« Nem kell-e itten Posztónyírókat, Tuchscheerer-eket érteni?

László és Zsigmondét a *kovácsok és kardművesek*, 5. sz. István, László király és Imre herczegét a *timárok*, 6. az *apostolokét* a *kerékgyártók, kőfejtők, bodnárok és asztalosok*, végre 7. *Mária látogatása* oltárát a *szücsök* alapították; s minthgy a régi bástyák száma ezen társulatokét alig múlja felül, azt gondoltam, hogy az ajtatos foglalkozás ugyanazon czéhtársulatot a falak védelmére is buzdította és egyesítette. A dolog nem lehetetlen, sőt némi valószínűséggel is bír.

Budára nézve a tornyokról szintén némi jegyzeteink vannak a város régi törvénykönyvében; t. i. 239. fejezetben ez áll: von den huttern auff dem turn des *sambsten thores* (mai Bécsi kapu); 240. §. von der huet der *Juden* túrn, (mai fehérvári kapu); 241. §. Von der huet am Sannd Johannis túrn, (a mai vizi kapu); 242. §. Von gemayner huett der Stadt Mawr in der chuniglichen Stadt Ofen, és 243. §. Von huet in der Stadt vnnnd des gleichem vnnnd dem czirken (Őrjáratról). Kár, hogy ezen érdekes fejezeteknek csak czimeik vannak meg, azokból az őrséggel is megismerkedhetnénk. — Az említett kapukat Rupp: Buda-Pest czimű munkája nyomán határozta meg.

Azonban az említett adatoknál érdekesebb az, mely egy régi budai házról szól és a hozzá épített *toronyról*. E ház, mely 1494-ben a sz. Jánosról nevezett utczában Sarkantyujártó Pál (Pauli calcaripari) és a szegény koldusok (Pauperum mendicorum) házaik közt feküdt és Polyák Miklós özvegyéé volt, átment Barthus varga budai polgár özvegyének Katalinnak birtokába. De még Polyák vagy Polonus Miklós 1478-ban úgy kapta e házat a hozzá épült romlott toronnyal együtt, hogy a tornyot tetőtől talpig javítsa és felépítse. De nemcsak hogy Polyák Miklós e bajon nem segített, hanem még *Könyvkötő Orbán* (Ligator Librorum) kinek birtokában ezen torony 1506-ban volt, e tornyot egészen összeomlani hagyta, miért is a bíróság elé idéztetvén, megígérte, hogy a tornyot egy év lefolyása alatt felépítteti, ellenkező esetben a város a tornyot tőle elvenné és fölépíttetné, vagy más alkalmas embernek e célból átadná! Mivel azonban könyvkötő Orbán ígéretét nem teljesíté, a város a tornyot Hencelfy Istvánnak, a királyi jogok igazgatójának, és a város ügyeiben

sok érdemet szerzett polgárnak, és utódjainak t. i. kereskenyi Nagy Miklós és Hencelfy Orsola fiainak adományozta 1509-ben azon föltétel alatt, hogy mind Hencelfy István, mind utódjai örök időre a nevezett tornyot felépíteni, és jó korban tartani köteleztessenek; ha pedig, mőtől Isten őrizzen, a várost ellenségei körülvennék, vagy pedig akármely más okból szükséges lenne, hogy a városnak, a torony védelmére rendelt embereinek be kellene menniök, azok mindig oda bemeheszenek. Eredetije a pannonhalmi országos levéltárban van, 5-ikládában, E betű alatt.

Buda visszafoglalása után a teljhatalmu fő biztosság részéről készült *Compediöse Verfassung* deren in ber Vöstung Ofen hinterlassenen Anstalten-hez csatolt leltárban előszámlált ágyuknál, *Buda-vára* kapuit és védelmi részleteit így említi fel:

1. Innerhalb des Weissenburger Thor auf dem hohen Thurm.

2. Unter dem Weissenburger Thor.

3. Auf dem grossen Rondell am Weissenburger Thor.

4. In dem Gewölb an dem grossen Rundell.

5. Rechten Hand des grossen Rundell, an der Cortinen gegen den Schloss hinunter.

6. In der Stadt beym Wasser gegen den Schloss rechter Hand gegen den Cortin.

7. An dem Rondel rechter hand gegen den Schloss hinauf neben dem *Judenthor*.

8. Beym Wiener Thor.

9. Hinter der Press (Brêche?) bey der Kirch.

Ezután következik // *Inventarium* derjenigen Stuckh, Pöller und Haubizen im Schloss.

1. Im ersteren vorderen grossen Rundell.

2. Im mitter Zwinger linkher Hand.

3. Im hindern Rundell des mittlern Zwingers.

4. Im obristen Zwinger.

5. Auf dem Platz an der Statt.

6. Aufen Platz am Schloss.

7. Im dritten Zwinger.

8. Im Zwinger am Wasser.

9. Im Rundell am Wasser.

Kutattam Sopron városra nézve is a védelmi építmények elnevezéseit és védési módját. A mennyiben azok Paur Iván tagtársunk által a M. Történ. Tár. V. kötetében kiadott, Csányi János krónikájából összegyűjthetők, itt következnek:

Botschy-Thor 37. 40. 180. 212. stb. ll.

Fodter-Thor 42. 96. . . . talán *Fodor* háztól? 189. l.

Sliperthor 80. l. *Sliper* utcával 218. l.

Neustift thor 177. 194. ll.

Michels thor 179.

Wiener-Thor 176. 185.

Említettnek még a Zeughaus 179. l. Rundellen és a Kaiserpastein, 184. 203. li. Schanzen 203. Bürger Hausleute 202. Bürger Commando 215 és a Garnison, mely 200 emberből állt, 220. l.; de az egyes kaputornyoknak, vagy védműveknek a *czéhek* által való védelmezése sehol sincsen említve.

34. §. A belváros területe. Az utcák nevei.

Pest belvárosa területét oly különbözőleg adják a régibb fölmérések, hogy azoknak a mai pontosabb munkálatoktól való eltérésüket szarvas hibáknak kell tekintenünk. Így a Gemaelde von Pesth 1841-ben 159 holdat említ 1200 □ °, míg Halácsy Sándor mérése szerint ugyanolyan nagyságu holdakban csak 91 holdat és 348 □ ° tud kihozni, mi annál feltünőbb, mivel a Dunapartnál a fennebbi év óta még a belváros tetemesen gyarapodott.

Mennyire változott a szabad térek, utcák, házak száma ujabb időben, arról tanuskodnak jegyzeteink, úgy hogy

	szabad tér	utca	ház
1695-ben volt	3	40	278 ¹⁾
1795-ben »	6	44	642
1827-ben »	8	49	
1841-ben »	8	45	695.

¹⁾ Még ezen időben sok utcának nem volt neve, a házak száma pedig nagyon változott. 1750 körül volt a belvárosban, az országuntra néző egészen új kilencz házzal, 679 ház.

1795-ben egész Pest városában 2 emeletes ház volt 24, egy emeletes 318, alacsony ház 2236, bár még 151 szalmával fődött ház is említették. Palugyay I. 334.

1804-ben, mondja a Wegweiser 7. lapon, hogy Pest belvárosában volt kevés szűk, görbe, szegletes utca, *de egy sem, hová a napvilág nem fért volna*. 1841-ben pedig ugyan ezt felemlítvén a Gemaelde 26. lapján hozzá teszi, hogy némely ház külseje azonnal a belváros régi származását tanúsítja.

Az *utczák nevei* a régi városok egyéb részeik meghatározásánál okvetlenül szükségesek; de minthogy épen ez jár igen nagy bajjal, a házaknak biztos fölismerése is majdnem lehetetlen. Hogy a különféle korszakokban említett házak fekvéseit megtaláljuk, a különféle időben használt utczaneveknek tudása elkerülhetetlen, mivel a következőkből látni fogjuk, hogy ugyanazon név nemcsak más és más utczáknak adatott, hanem, hogy a nagyon hosszú utczák többször részenként másképp elnevezettek.

Innen kitűnik, mennyire kell ezen ügyre az okmányok érdeménevezése alkalmával arra ügyelni, hogy mindenekelőtt az utczák valódi neveit meghatározzuk, minthogy valamely háznak fonák megalapítása rendkívül sok tévedést és zavart fogna magával hozni. Például csak a *Keresztutczát* (Zwerchgassel) hozzuk fel, mely a XVIII. században a mai Zsibáros-utczának a rokkantak háza felé eső részét tevő; míg 1804-ben 1833-ig ezen név alatt a mai Zöldfa-utczának az egyetem mögötti részét értették. *Magyar-utczának* a múlt században a *szarka* utcát hitták, míg a mai magyar utczának neve nem lévén, azt a bástya-utczával csak egyáltalán a *kecskeméti* kapu felé hitták. stb.

Könnyebb áttekintés végett, és nehogy a térképen a különféle időben divatozó utczaneveket összehalmazni kellessék az úgy is nagyon szűk helyen, nagyobb zavar elkerülése végett mellékelem a következő táblázatot, melyen az utczanevek változásait, azoknak részben eltűnését vagy ujaknak támadását tanulmányozni lehet.

Régibb korban.	1700	1758	1803—1804
Nagy-utca.	1. Uri-utca		(Uri-utca.
Uri-utca	Platea domino- rum ; a fehér ha- jótól a kecske- méti kapuig.		Herrengasse. Barátok utcája. Franziskanerpl. Egyetemi-utca. Universitaetsg. Kecskeméti u.) (Váci-utca. Waitznergasse. Városház-utca. Rathhausgasse Lipót-utca. Leopoldigasse.) Hühnergasse. Molnár-utca.
Czeglédi ? utca.	2. Lipót-utca, a vá- czi kaputól a bás- tyáig.		
	3. Vizikapu-utca a Duna-utca. halpiacztól a bás- tyáig.		
Sz. Péter-utca.	4. Hatvani-utca.	Hatvanikapu u.	(Kigyó-utca. Schlangengasse. Hatvani-utca. Hatvanergasse.)
	<i>Hatvani bástya-utca ; a mai Károly-ka- szárnya hátsó része a bástya alatt.</i>		
	5. Irgalmasak utcá- ja gr. Teleky ház- tól a hatvani-ut- czáig.		Servitater északk- része. Gránátos-utca.
	6. Felső bajor-utca (Duna- és Sebes- tyén-utca.)	Kohlachi-utca (Sebestyén köz. ma reáltanoda u. Sebastianigassl.)	Duna-utca. Donaugasse.
	7. Alsó bajor-utca. és kalap-utca.		Iskola-köz.
	8. Barátok utcája. Uj u. 1722-ben z. Ferencziek ut- Wilferseinbi u. czája.		Kalap-utca. Hutgasse, a hal- piaczig. Czukor-utca.
	9. Pálos-utca 58— 91. számú házak.		Papnövelde-utc.
	10. Kecskeméti-utca Kecskeméti utc. Borz-utca. Borz- és papn. u. 154—219. sz. h.		

1700	1758	1803—1804
(A régi telekkönyvben 101. sz. háznál <i>Getzque-</i> <i>metergasse</i> al. fordul elő.		
11. Pálos-utc. 104—127. sz. h.	Pálos-utca.	Raizengasse.
12. Kecskeméti u. 292— 110. sz. h.	Bástya-utca.	Zöldfa-utca.
	Kecskeméti kapu-köz.	Képiró-utca. Mahlergasse.
13. Kecskeméti bástya- utca. 112—110 sz. h.	Alsó bástya-utca.	Bástya-utcz. alsó része.
	Kecskeméti-kapu felé 117—282.	Bástya-utcz. felső r.
14. Budai kapu-utca 1—7. sz. h.	Serviták utcája.	Hajó-utca, Schiffgasse és az Ujvi- lág része.
15. Plebánia-utcz. 194— 200. sz. h.	Serviták utcája.	Fő-tér (déli része). Hauptplatz.
16. Kovács-utca (Kris- tóftértől a zsidáros- utczáig vonuló egyenközű utc. 38— 47. sz. h.	Kovács-utca csak 38—43. számig, a ko- rona és zsidáros-utca közti tér már be van építve.	
17. <i>Ispotály-utca</i> . Haj- dan a rokkantak pa- lotája mögött mint az <i>Ujvilág</i> folytatá- sa; ma be van építve, más Ispotály-utca 44— 67. sz. h.	U. a.	Korona-köz. Krongassel.
18. Vám-utca 48—72. sz. h.	U. a.	Zsidáros-utca.
19. Váll-utca 80—81. sz. h. de még az 51. számig is.	U. a.	Rózsa-tér északkeleti része. (Az e téren ál- lott ház köröskörül kö- zőket képezett.)
20. Sarkantyuköz. (Spo- rergassel 165. sz. h.	U. a.	Lakatos-köz. Schlossergassel.
21. Kőrösi-kereszt utca.	Kőrösi-utca.	Himző-utca. (Stecher-, ma Sticker- gasse.)
22. Kötélgyártó-utca. (Sailergassel.)	U. a.	Kéményseprő-utca, hajdan Rauchgasse, ma Rauchfangkehrerg.

1700	1758	1803—1804
23. Koháry-utca 212— 215. sz. h.	Koháry-utca.	Ma be van építve! északra az angol kisasszonyokhoz tartozik, és azok házának négy utolsó ablaka a városház felé, alkalmasint az utca elzárása által támadt. A <i>molnár-utca</i> felé eső szeglet ma is látható. A 649., 211. 215. közé eső köz pedig be van építve. Ez hajdan a kötélgyártó köz egy része volt.
24. Vizikapu u. ¹⁾ 227— 263. sz. h.	U. a.	Sörfőző köz, sörház u. Braeuergasse.
25. Raitzengasse 232— 236. sz. h.	Rácz-utca.	Kádár-utca. Bindergasse.
26. Pálos bástya-utca 115—117. sz. h.	Hajdu-utca. Hajduckengasse.	Lövész-utca. Schützengasse.
27. Hajdu-utca 118— 122. sz. h.	Magyar-utca.	Szarka-utca. Alstergassl.
28. Rundel- köz 178— 187. sz. h.	U. a.	Alte Postgasse ²⁾ . Régi posta utca.
29.	Halász-utcz. 254—258. szám. házak közt még való része. a régi térképen nincsen.	Tél-köznek Duna felé Fischergasse Wintergassel.

Ez a Bécsi kapunál, fordul elő a curiai perben.

1700	1758	1803	1850
30. A budai kapunál.	A felső kapunál; a vácsi kapu felé.	Hid-utca.	
31. Kleines gassl. Kis köz.		Szinház u., mivel Galamb-utca. közel állt a Ron- Taubengással.	
32. Templom-tér a kötő-utczának a Duna felé eső része.		dellféle szinház.	Kötő-u. kezdete.

¹⁾ 1713-ben ezen név helyett *Duna-utca* fordul elő, bár 1718-ban ismét Vizikapu-utczának nevezetik.

²⁾ Az *aranykéz-utca* később kapta nevét; 1804-ben még nem említették.

1700	1758	1803	1850
33. Szemközt a templommal.			Templom - tér a szent háromság szobra helyén.
34. Plébánia köz, a városh. mögött a régi plébániáig.			
35. In der Runde gegen die Kirche. 1722.	Plébánia köz.	Plébánia köz.	Plébánia köz.
36. Gegen dem Hühnerloch.		Kis Lipót-utca ; kissé zavart, mert Duna-utcában valónak mondatik ; és 450-nek teszik, holott előbb 305-nek is mondták, még is Hühnergasse felé lesz.	
38. Ujvilág.	Ujvilág.	Ujvilág-utca és magyar-utca. ¹⁾	
39. Hosszu u. ; ez hasította a mai rokkantak házat közepe táján a Servitaktól az országút irányában.			

¹⁾ Az *Ujvilág* elkeresztelése korában *utca* melléknév nélkül volt azon bástyák alatti szabad hely, mely a kecskeméti kaputól éjszaka felé a körüljárást és a bástyákra és falakra való feljuthatást megengedé ; és a rokkantak háza hátsórészén át egész a sütő-utca-féle köröndig terjedt.

Midőn a város védelmi jellegéből kivetköztetett, e bástyákhoz ragasztattak mindazon házak, melyek a mai *magyar-utca* keleti sorát képezik, és az *ujvilág utcában* hasonló fekvéssel bírnak, míg a *rokkantak háza* területén állott házak 373-tól 411-ig mind elpusztítottak és a nagyszerű katonai építménynek engedtek helyt.

Ezekon kívül még előfordulnak :

1700

1758

1803

A várofsal.

Bástya-utca¹⁾

Stadtmauer-gasse.

Lederergasse.

Magyar-utca vége a hatvani kapu felé.

Alsó Dunasor, Kehrér ház felé, még 1821-ben is ezen név alatt olvasható.

A nyílt helyek közé számítandók a szabad térségek, piacok.

Ezek közt :

1700. előtt csak a *buzapiacz* említettik; továbbá »am Platzl« a Serviták előtti térecske 1704-ben támadt az ottan fekvő 11. sz. házhelynek, mely közel a Teleky-háznak kapujáig terjedt, felszabadításával. 1716-ban pedig a *halpiacz* fordul elő legelőször a telekkönyvben.

A *Dunarév*, Uiberfuhr, a mai duna-utca irányában 1722. előtt szintén olvasható.

A *rózsaterén* szabálytalan négyszögű ház állott, mely a Váll-közt képezte.

Bár feladatomban körén kívül esik, még sem tartom feleslegesnek a 70 év előtt divatban volt *utczimeveket* elősorolni, mint azokat Rath Adressbuch-ja 1803-ban közli.

1. Waiznergasse.	14. Fischergasse.
2. Bruckgasse.	15. Donau-Zeile.
3. Postgasse.	16. Stiergässel.
4. Theatergasse, később Taubengasse.	17. Hühnergässel.
5. Strickergasse.	18. Leopoldgasse.
6. Hauptplatz.	19. Alstergässel.
7. Rathhausgasse. Rózsa és városháztér között.	20. Wintergässel.
8. Pfarrgasse.	21. Bindergässel.
9. Donaugasse.	22. Bräuergässel.
10. Fischplatz.	23. Raizengasse.
11. Fleischbankgasse, talán későbbben Faerbergassel.	24. Apfalgässel.
12. Lederergasse.	25. Taxengässel.
13. Müllergasse.	26. Ruchfangkehrergasse.
	27. Hutgasse.
	28. Rosengassel.
	29. Sebastii niplatz.

¹⁾ Van azonban *Pasteingasse* a váci kapunál is a XVII. században, mely a váci kapunál álló házak mögött elvonult 2°-nyi szélességben; de mai nap a házak kiépítettése által egészen eltűnt. *Bástya-utczának* nevezetett az is, mely a rokkantak háza területét hajdan az *irgalmask* utczájához egyenközüen átszelte. (l. 35. sz. ház telekkönyvét.)

30. Sebastianigässl.	44. Kreuzgasse.
31. Schlangengasse.	45. Basteigasse.
32. Trödlergässel.	46. Ungergasse.
33. Krongässel.	47. Schützengässel.
34. Schiffgässel.	48. Mahlergässel.
35. Servitenplatz.	49. Zuckergasse.
36. Herrngasse.	50. Kohlbachergasse.
37. Universitätsplatz.	51. Hatvanergasse.
38. Schul-gässel.	52. <i>Neue Welt</i> egyáltalán.
39. Grünebaumgasse.	53. Komitatgässel.
40. Schlossergässel.	54. Sporergerasse.
41. Stickergässel. 1830-ban Goldstickergasse.	55. Gittergasse. 1830-ban Gablergasse.
42. Kecskemétergasse.	56. Grenadiergasse.
43. Seminariumgasse.	57. Baeckergasse.

Ezek közt szenttől neveztetik 1, foglalkozásról 22, állatokról és természeti tárgyaktól 8, városról 3, helyiségről 3, folyóról 1, nemzetről 2. Feltűnő, hogy a posta már ekkor nem az ó-posta, hanem a zöldfa-utczában volt.

Ezen utcanevek közt vannak, melyeket már ma nem tudunk meghatározni: a *Stiergassel* és az *Apfelgassel*-t; talán sikerül valakinek ezen utcákat is tüzetesen meghatározni.

Hogy még 1841-ben a *nagy hidutca* végét, a mai szentért török térnek a két *törököt* homlokdíszül viselő Wodianer-féle háztól és zsidó térnek közel a teréz- és lipótvárosban letelepedett zsidóktól nevezték, azért említem, mivel az előbbi elnevezésnek okát már talán kevesebben ismerik.

Telekkönyveinkben mellékesen még egyéb tények is fordulnak elő, melyek a város csapásaira némi világot vetnek mint például:

Az 1714-ik évben említettik, hogy a Pálosok utczájában, szemközt a szerb templommal, a 103. számú, valamint a 107-ik számú sarokházak a *vizár* által egészen elromboltattak;

és ugyanazon 103-sz. házból ugyanazon utcában 1720. előtt a lakosok *Contagio* miatt kihaltak; azonban hasonlókat más kútfőkből bizonyosan nagyobb számmal és rendesebben lehetne meríteni. Ezeket csak azért jegyzettem ki, mert gondoltam, hogy jó lesz ilyenekre is kissé figyelni, mert idővel még ennek is némi hasznát lehet venni.

35. §. Egyes nevezeteseb építmények.

Eddigélé a főváros házainál leginkább a tulajdonosokra, szerzésük módjára, viszonyaikra volt fő tekintetünk; de Pest városának *emlékszerű építményei* is megérdemlenék a beható tárgyalást, és a hiteles adatoknak a különféle plébániai, városi és kolostori levéltárakból való kikeresését és nyilvánítását. Az írott bizonyosságok szűkében alig van régiebb adat, melyet elhallgatnunk vagy mellőznünk szabad lenne, mivel éppen ezek adhatják jövőben a kulcsot sok érdekes kérdés megfejtésére, és a hiteles történelem megalapítására.

a) A városi plébánia templom, és környéke.

Egyházi építményeink közt egyedül a városi plébánia templom bir még részletenkint régészeti becszel; azonban a vizsgáló azonnal észre fogja venni a különféle viszontagságok után történt foltozásokat, a felületes és mintegy rohanva készült ujításokat, és a sztil-ellenes toldásokat. Ezeknek egyes szakait az anyagnak minéműségéből és a közébe kevert régiebb faragott részletekből lehetne közelítőleg meghatározni. E szentegyház, mely I. Mátyás király idejében hét oltárral birt azonban a török foglalás alatt moscheaul is szolgált, 1726-ban nagyobb ujításokat szenvedett, melyek régi jellegéből majdnem kifosztották.

Igy feltűnő, hogy 1695-ben a városi plébános *Putanicz János*, esztergomi kanonok és nógrádi esperesnek gyakori távolléte alatt többnyire a különféle szerzetesek keresztelnek, és pedig a Ferenczrendiek által april 25-étől máj. 8-áig saját, bár ekkor még nem plébániai templomukban történnek a keresztelések; 1697-ben pedig a pálosokhoz közel lakó *Welfershaimb*, Mária leányát a pálosok egyházában keresztelteti. Az első esetet vagy a sz. Ferenczieknek saját templomukban való kényelmesb helyzete, vagy a főtemplomnak valami javítása, meszelése stb. által lehetne magyarázni. Azonban máj. 17-én már ismét a parochián történtek a keresztelések.

Kétséget nem szenved, hogy a főtemplom egész környéke fallal kerített temetőül szolgált; ennek nyomait még látni a régiebb térképeken, és vagy e temetőnek egyik kápol-

nája, vagy talán a lelkészhez tartozó altarista hajlékának részlete volt azon góth szoba, melyet már fölebb leirtunk. Az említett építmény a halásztértől a plébánia térig terjedvén és csak egy házat képezvén, (in der Runde gegen die Kúrch) a visszafoglalás után *Sunock*, azaz *Szunyogh* Imre Pest-Pilis-Zsolt megyék szolgabirájáié volt, s a *rév felé feküdt*, mely a mai Duna utca végén vala. E ház 1722-ben adósság miatt eladatván *Bobicz Antal* birtokába ment át.

Hogy a góth hajlék (l. felebb. .) hajdan talán a Plébániához vagy az iskolaházhoz tartozott, onnan is gyanítható, mivel a régi iskolával 274. 275. számmal szemközt fekszik.

Ezen keletelt kis boltot, a nép szájában *kípolna* név alatt találjuk. Jelenleg a ház Küttel János orvos örökösei birtokában van; Küttel 1818-ban a hármasház Alepovitsnétől vette; legujabban pedig mély fekvése miatt könnyen történhetik, hogy az utca feltöltésénél egészen el fog temetgetni, s így Pest városa, egyedüli góth izlésü emlékétől meg fog fosztatni.

A vastag mészréteget e vöröshagymás bolt falairól nem mertem elmozdítani; meglehet, hogy idővel még némi festményeket vagy faragványokat találunk, ha t. i. maga a ház át fogna változtatni. Mindenesetre érdemes lesz ezen hajlékot, mint fentebb említém, szemmel tartani.

b) *Sz. ferencziek.*

Fővárosunk történetében a *sz. Ferencziek* zárdájának viszontagságos sorsa nem csekély figyelmet érdemel. A legrégibb eseményeket nem akarom bővebben tárgyalni előfordulnak ezek okadatoltan a rend névtára mellé tűzött történelmi vázlatban, elő Ruppenak közkézen forgó munkájában is.

Röviden csak azt említem, hogy alapításukat valószínűleg IV. Bélának a ferencziek nagy pártolójának köszönhetik, mert ő 1240-ben a budai várba vitte be. De még ezen kívül volt egy kolostoruk a nyulak szigetén, míg a sz. Klára-féle apácáknak Ó-Budán volt telepük. A pestiek conventje már 1288-ban állott. 1492-ben igen lazán tarthatták meg a szabályokat, mert többször megintetvén, a szigorúbb rendűek helynöke alá jutottak.

1526-ban megszorulván II. Lajos király, a pápa beleegyezésével ezen egyháznak ezüst edényeit, pénzt és sz. Gellért ezüst koporsóját is, mely 219 marcát nyomott, elvette. (Podhradczky Hist. Dipl. Buda-Pest. MS. II. 693.)

A város visszafoglalása szakában jó hirben kellett a sz. ferenczi szerzetnek állania, mert különben alig hihető, hogy a császári kamarai administratorok oly nagy területet hasítottak volna ki számára, mint ezt csak a legfőbb császári katonatisztek kedvéért tevék.

Talán nem hibázom, ha ezen kegyességet némileg Páter Gábor érdemeinek is tulajdonítom, kiről a »Compendiose Verfassung« deren in der Vöstung Ofen . . . hinterlassenen Anstalten . . . ezt mondja :

»5. Die gueten Stuckh, Mörsser vnd Haubizen, wie auch die Munition vnd derlei Vorrath, ausser derjenigen, so der Pater Gabriel Franciscaner Ordens in sein laboratorium nacher Raab nöthig hat, verbleiben alda, die ruinirten aber werden insgesambt auf Schöffn herauf nacher Wien gezogen.

Ezen Pater Gabrielről, Podhradczky MSS. III. 906. l. ezen megjegyzést teszi : *Monachus iste, quem Hungari Tüzes Gábor, id est Ignitum Gabrielem adpellabant, in vltima Budae obsidione vallos assidue ruinis ab hoste praetextos, summa arte, celeritateque exurebat.* (l. Podhr. MSS. Buda-Pest III. 905. l.)

Meglehet, hogy a török foglalás előtt a kolostor telke egész a város bástyájáig terjedt ; mi annál könnyebben hihető, mivel más városokban is hasonló találunk, p. o. Pozsonyban, Nagyszombatban, Budán stb. hol az egyházak tornyai egyzsersmind őrtornyokul és védelmi eszközökül használtathattak ; és így némi valószínűséget nyerne azon hagyomány is, hogy az első kolostor a hatvani kapu táján állott. — Később a belváros felé közeledhettek. A mostani sarkon álló templom helyére esik a *moschea* is, mely az újabb adományozás alkalmával, bár nem a kívánt pontossággal, *felemlítettik*, mert majd ad *portam Agriensem*, majd circa *plateas dominorum et Agriensem-nél* létezettnek mondatik. A moscheában

több évig tartották az isteni szolgálatot, míg az új templomot 1738-ban felszentelték.

Ilyen átváltoztatás más helyeken is történt. A törökök rendszeren az elfoglalt keresztény templomokat idomították át, vagy mint úgy is rendszeren *keletelt* egyházakat használták fel; kiűzetésök után pedig ismét a lelkészek vagy szerzetesek telepedtek le a moscheák telkein, és vagy vallási ellenszenvből, vagy mivel nagyon össze valának rongálva, helyükbe mostani egyházaikat emelék; így a budai bozsni ferencziek kaptak 1689-ben egy moscheát és dervis kolostort; a tabáni sz. ferenczi templom szintén moschea volt ritu catholico aedificata. (Podhr. MSS. 943-950.)

A hajdani *moschedának* valamint itt, úgy másutt sem maradt Pesten semmi nyoma; mert a szentélyben mutatni szokott, északra eső oltárfülkét nincs miért kellene a mecset részének tartanunk.

A mostani conventet *Dvornikovich László* váci püspök és más jötevők kezdték építeni 1690-ben, elkészült részben 1715-ben; az egész convent 1748-ban, a torony 1758-ban lön befejezve.

A sz. ferencziek telke hosszában 72°, szélességében 69°-nyi volt. Bizonyos, hogy a mai *magyar-utczai* nyugati házsor háttal nagy kiterjedésű kertjükhez támaszkodott.

A szerzetes rendekre egyáltalán veszélyes korszak, t. i. a József császár alatti felfüggesztés, a pesti ferenczieket nem sujtá annyira mint más szerzetes házakat. Itt annyian maradtak meg conventjükben, a hányan a plébániai szolgálatra szükségeltettek, t. i. 15 miséspap és 2 rendtárs. Most már aránylagosan nagy telküknek egy része az egyetemnek adatott át fűvészi kertül; házuk két oldala pedig könyvtárul és könyvtárnoki lakásul. A bejárás hajdan ott volt, hol mostan az egyetemi könyvtár főajtaja áll; a változtatás után pedig a szerzetesek a régi lorettói kápolnát, melyben a sírkövek még mai napig láthatók, az utczára kitörették, és bejárásul, *portául*, használják.

Maga a fűvészkert területe 2200 □ ° tett; hozzá gondolván természetesen a mai *Szép-utczát* és az azon túli birtokot is. Ezen helyen állott a gyümölcsös, mely az elvétel előtt évenként

350 frtot jövedelmezett a szerzetnek. Kérték is a kormánytól ennek kárpótlását és végre 7000 frttal lettek 1807-ben, minden kifogásuk mellőzésével, örökre kielégítve.

1787-ben kolostoruk plébániává lett. Ennek határai valának azon utcák, melyek a vácsi kaputól a kecskeméti kapuig terjedtek; minden, a mi a vácsi kaputól fogva e vonaltól balra esett, valamint a bástyákhoz épített házak is, úgy a Teréz-város 1—6-ig, a József-város 1—9-ig, 24—34-ig és 43—104-ig terjedő házai a ferencziek gondja és adminisztrációjuk alatt állottak, *de a jövedelmeket a belvárosi, Teréz- és Józsefvárosi plébánosok húzták.*

1814-ben *új fűvészkert* alapíttatott az országúton; a legrégibb egyetemi fűvészkertnek helyét a szép-utca és 8 új ház foglalta el. *E telek maga 100,000 frtot hozott be az államnak.* — A Horváth-ház építése alkalmával per támadt; mert e hatalmas szomszéd is igazságtalanul iparkodott a kolostort megszorítani. E pert a ferencziek nyerték meg; de elveszték 1822-ben a belvárosi 2-dik plébániát, és ennek helyébe az újabb telepítvényű *Ferencz-városi* lelkészi állomást kapták 10.500 lélekkel.

A fentebb érintett telek miatt huzamos idő óta a m. kir. egyetem ellen támasztott pert megnyerték ugyan a legfelsőbb törvényszékig a szerzetesek, mindazonáltal tanácsosabbnak vélték legujabban az egyetemmel egyességre lépni, és a könyvtárul használt helyiségek egy részét az udvarral együtt az egyetemnek átengedni.

c) Sz. János vitézeknek kórodája.

A sz. *Jánosról* címzett ispotályos vitézek *pesti zárdájukról* majdnem semmit sem tudunk. Kezdetét mint megszűnését sűrű homály borítja. Okmányilag csak egyszer említetnek 1467-ben; azonban tekintetbe vévén azt, hogy a mai Károly-laktanya helyén már régen állott fenn az Irgalmasok telepítvénye, hogy a korona közt, mely azon kóroda felé van irányozva, hajdan *ispotály-utcának* nevezték, valószínűvé teszi, hogy a Joanniták zárdája és kórháza a város északkeleti oldalán feküdt. Ide csatoljuk, mit Monasteriologiánk e kórodáról mond: »Conventus S. Nicolai de Pest. De hoc praeter id,

quod titulus dicit, nihil notum. Ladisl. Thuróczi »Pestini inquit, ad S. Nicolai Cruciferorum Conventus degebat.« — Pazmannus, e quo et Thuróczius indubie pauca haec descripsit, eum Cruciferis S. Joannis seu Hospitalariis attribuit. In pari documentorum inopia ex asse dici potest: si Xenodochia, quae hodie vigent, ad vetus aevum referre nihil prohibet, verosimiliter dici potest: Conventum hunc ibi exstitisse, ubi hodie vetus aliquod Xenodochium existit.« (Mauri Czinár Monasterologia. II. 149. 148. Hasonlitsd fenebb a 11. §. 60. lapon a *Beczvárd*-ról mondottakat is.)

d) *A szerviták.*

Hogy egy ifju erővel terjeszkedő városnak, egyes nagyobb birtokosokkal, főleg az alamizsnából élő szerzetesekkel gyakran meggyült a baja, épen nem csoda; de csoda az hogy a város a hasonló és nagyobb telkű, magasabb állásu és nagy befolyásu magánosokkal nem ugyanazon módon bánt el. A birtoklási jog egyenlő volt; de a hatalmas főurakat, a tanácsban ülő, és a választott képviselőkkel rokonságban levő, gazdagabb polgárt senki sem merte bolygatni.

A ferenczrendiek megmaradtak és megvannak mai nap is eredeti, bár majdnem minimumig fogyott telkükön, de a *szerviták* minduntalan más és más telkekre *szorítottak*, míg a közelmúltban még egészen birtokukba volt házszigetben megállapodhattak. Hogy ők is mit vesztek, arról legfényesebb bizonyossága hajdani kertjükön, a most emelkedő nagyszerű katonai kórodai palota.

Ezen rendház történelme elég bőven és alaposan foglaltatik az *Urbarium ven. Conventus* Ord. serv. B. M. V. ad S. Annam Pestini; melyet V. részben Fr. Basilius 1756-ban irt. — E szerint a Magyarországon letelepedni kívánó szerzeteseknek Pesten és Egerben egy-egy moschea adatott át templomul; azonkívül 1688-ban felső rendelet következtében házhelytelket, gyümölcskertet és szőlőt is kapnak a pesti határban. *Kollonics* bibornok legjobb reménynyel ereszté el Bécsből az új telepítőket, mondván: »Ime, midőn mellettek magam és a Cancellar működünk, keressetek magatoknak

jó helyeket, mert közbenjárásunk által csak a legjobbat remélhetitek.»

Szétnézvén a városi pusztaságban és elhagyatottságban, alkalmasabb helyet nem találtak, mint a vácsi kapu felé néző *moscheát*; és ezt »zu dem vorhabenden Closterbau« el is kérték.

Ezen *moscheának*, melyet *nagynak* neveztek, valódi helyét ma már nehezen lehet meghatározni, és pedig azért, mivel sem a régiebb városi térképeken — a Károly-kaszárnya építtetése előtti helyrajzon csak kétesen foglaltatik, mire nézve még a hadépítészeti levéltárban tett kutatásaim is eredmény nélkül maradtak; sem a régi telekkönyvben e helyen állott házak nem részleteztetnek; úgy, hogy talán ezeknek a *moschea* melletti helyzetetésükből, ennek magának fekvésére lehetne következtetni. — Meglehet, hogy még valami véletlen fog erre is világot vetni; de ha, mint gyanítom, a nagy *moschea* a Károly-kaszárnya északnyugati szöglete táján állott, annak nyomai a bekövetkezett építtetés által örökre eltöröltettek.¹⁾

A *moschedának* és a mellette levő üres teleknek elfoglalása nem volt azonban oly könnyű, mint azt *Vintscher* Simon Mária tartományi főnök reméllette; mert ezen letelepedés ellen azonnal két irgalmas szerzetes emelt szót, mivel ők a régi ispotályosak telken egy kis házat laktak, melyhez midőn

¹⁾ A fennidézett *Urbariumban* (187. l.) van mégis egy hely, mely ezen helyszínelésre némi világosságot vet. A régi házhely — mondja a szerző — így nézett ki; az első kereszt állt a fal szögletén, mely a *Pascal*-féle ház és az utca (*Zwerchgassl*) felé néz; innen a város fala felé kell menni, hol 12 rőfnyi tér szabadon marad, itt van a 2-dik kereszt; innen azon ponttól, mely által hátsó falánál a Monostor záratik kissé álló és balra hajló vonallal, a város falának vége felé menve, ott kell az utolsó határnak lenni; a miből kitűnik, hogy a rokkantak kórházának nagyobb része a mi telkünkön (t. i. a serviták kellőleg átváltoztatott telkén) építtetett; és hogy közvetlenül kapunkon kívül, vagy a templom melletti ajtó mögött, a mai nyilvános úton túl a *moschedának*, és így a mi új első templomunknak kellett állania, mi valamint a naplókából, úgy az öregek szájhagyományaiból világos, minthogy ők ezen építményt még 1712-ben látták.

birtoklási jogukat nem voltak képesek bebizonyítani, a servitáknak a katonai főparancsnok megígéré, hogy a moscheába lerakott puskaport nem fogja előbb elvitetni, míg az imolát a serviták Bécsből meg nem kapták legyen. Ezen engedélyre nem soká kellett várniok; mert már 1689-ben *Strucklitz* Imre Mária, magyar születési szerzetes elfoglalta az ispotályt, mely a moscheától nem messze feküdt. Ezt ideiglenes kolostorul átvette, és azon ígéretet nyerte, hogy illő templom- és monostornak építésére alkalmasb helyet és fentartásul szolgáló telkeket fog kapni. Az új szerzeteseket leginkább Vorstner Kristóf főelelmezési tiszt vette pártfogása alá; a polgárság is segítette őket, főleg a templom építésre szükséges pénznek gyűjtésében.

Alig tudták meg a budai jezsuiták azt, hogy a kóroda a servitáknak engedtetett át, midőn azt mint 7 évi birtokukat a gymnasium részére visszakövetelték. De csakhamar visszaléptek a jezsuiták is, midőn a kóroda helyébe a vizivárosban fekvő kápolnát a Dunaparton, és az elhagyatott *török fürdőt* cserébe nyerték. Követeltek ugyan még ezeken kívül 700 frtnyi kárpótlást, de erről lemondtak, midőn tekintélyes urak tanácsolták, miszerint nagylelkűleg bizonyítsák be azt, hogy nemcsak maguk javát kívánják, hanem más szerzetek ügyét is előmozdítják.

Még nem múlt bejöttük óta egy év és már kiméretett a serviták számára Venerius *Cerisola* császári mérnök által, ki 1700-ban Buda városának bírása is volt, a templomra, kolostorra és kertre szánt térség, mely az uttól, t. i. a mai gránátos utcától majdnem a város faláig terjedt, ottan t. i. csak 12 rőfnyi köz maradván fenn a város részére, melyet mint 2°-nyi tért a városfalakon belül említettünk. E telket kezdetben bántatlanul bírták, de nemsokára a tanácsnak alkalmatlanok voltak, míg 1698-ben a telek- és ház-okmányt megnyerék azon telekről, melyet mai nap a kert nélkül, azaz a kir. posta palota nélkül bírnak. E területnek száma a térképen 12; feküdt pedig *Sorg János* mellett, és szélességében 30°-et, a serviták utcájában 33°-et tartalmazott. Szemközt ezen telekkel, a mai Károly kaszárnya helyén, az úton túl kapták a 34. számú háztelket, mely elején az irgalmasok utcájában 60°, hátul

76°, jobbra 70°, balra 80° számlált. — Ezen telket a szerzetesek ingyen kapták, évenként azonban a császárnak 1 frtot tartoztak fizetni, és e házlevelet 10 évről 10 évre megújíttatni.

Pest városa a rendnek ezen tágas területét folyvást kancsal szemmel nézte, míg 1714-ben a kellemetlen ügy nyilvános okmányokkal el nem döntetett. A területet, melyet a katonai hatóság az új jövevény papok számára átengedett, a város túlságig *nagynak* és a polgárság kiterjedhetése tekintetéből alkalmatlannak tartotta; még hozzájárult az is, hogy e térség fő utcára néz, melyet szerzeteseknek átadni nem lehet.

Meglett tehát az egyezkedés azon föltétel alatt, hogy a szerzet az uton túli, mai nap a Károly-kaszárnya telkének nagyobb részét képező helyet a városnak engedje át, ennek helyébe pedig az eddigi, 12-ik számú lakház két szomszéd telkét, t. i. 13. szám a *képfaragói*, és 14. szám *Horváth Andrásé*, a kolostorhoz és templomhoz csatoltatván, és egyenes vonalra huzatván, az egész házsziget az övéké legyen.

A város erre reá állt, de azon föltétellel, hogy a Steierbeckh felé eső köz, azaz a *Zwerchgassl*, a mai szibáros utcának keleti része, az uri utcában fekvő *Eschenbrugger* (később b. Orczy-féle) ház irányában *Horváth András* telkéből szélesbítettessék. Ennek fejében a város megengedé, hogy a serviták a házuk előtti *térecskén* »am Platzl« és a miseriek vagy irgalmasok utcájában a *zsinór huzása* által minél többet nyerjenek, a városon kívül pedig számukra a város költségén egy major építettessék.

Az alkudozások közt, a kilátásba helyezett nagyobb telkük ilyen szükítése ellenében a serviták azt kívánták, hogy a *moschedt* kerítésével együtt megtarthassák, ott külön isteni szolgálatot és temetőt rendezhessenek, »auch die Begraebnis-sen alda ferners haben mögen.«

Ezen föltételre is hajlandó volt a város, de mivel a község csak puszta helyet nyer az utcának szélesbítése által, a rendtől azt kívánja, hogy a két elfoglalandó háztelket, vagy mivel a 14. szám, Horváth Andrásé, úgyis caducitássá válik és így ingyen kapják a várostól, az egyiket saját költségükön megváltsák. Ezt mind írásba foglalták!

Ezen határozatok szerint a rendház az egész házszígen kívül még a moscheát és a temetőt¹⁾ is birta volna, a város pedig új és tágasb házhelyeket és egy szélesb utcát nyert. Közvetítők voltak a város részéről: Neander Beatus; János Mosel János Antal, és Lenner Mihály János tanácsosok.

De ezen alkudozás sem léphetett azonnal életbe; mert 1715-ben egy más conventio jött létre; t. i. a város a serviták nagy fundusán, a mai Károly-kaszárnya területén, kezdett erőszakosan házakat építeni, mi ellen a rend óvást tett, sőt a kezdett építményeket lerontani és légberöpíttetni határozá, hacsak a város a két kialkudott házat, t. i. a *képfaragóét* és a *Calvinistáét* (Horváthét) meg nem venné, át nem adná és a major építtetéséről is nem gondoskodnék.

1715. jul. 15-én úgy látszik a város a *nagy Moschea* melletti *pusztá helyet*, kerítő falával, a *fehér lovat*, azaz a mai Teleki házat, (a 9. számút), képfaragóét és a Calvinistáét (Horvát Andrásét) átadta a rendnek és így az a nagy fundusnak jogos birtokába lépett.

Midőn azonban a rokkantak háza tervezése fölmerült, szó volt arról is, hogy a serviták birtokában levő moschea megvétessék és a kórodához csatoltassék. Ezen vételár az atyáknak segélyül szolgált volna, hogy tervezett új templomukat és kolostorukat felépíthessék. A régi templomért, illetőleg az átváltoztatott moscheaért, a katonai parancsnok 6000 frtot, és az ispotályban majdan teendő egyházi szolgálathért évenkénti 500 frtot ígért.

Elkezdtek jul. 1-én 1716-ban a Károly kaszárnya építtetését, és mivel a régi moschea a rokkantak palotáját elcsufítá, ígére a katonai kormány, hogy e helyett egy más hasonló nagyságu templomot fog a szervitáknak építtetni. Ezen ajánlat ugyanazon év július 8-án tétetett.

Regal altábornagy ismét a servitáknak a moscheaért ígért 6000 frtot 2000-re szállította le azon feltétellel, hogy az atyák a moschea és a kerítés-fal köveit megtarthatják,

¹⁾ Ezen temető rendben fekvő számos hulláját találták meg. néhány év előtt a vízvezetési árkok ásása alkalmával a *sütő u'czá* keleti részében.

sőt az isteni szolgálatot is addig végezhetik azon imolában, míg új templomuk ki nem épül, mivel a moscheát úgy is utóljára fogja a császári építész lerontatni.

Az ígért összeg még 1728-ban sem volt kifizetve, és 12 évi várakozás után megígérték ugyan, hogy végre négy részletben fogják kifizetni, valóban pedig a rend az eredetileg kialakított 6000 frt. helyébe csak 729 forintot kapott.

Az egyházi szolgálatért is, melyet a szerviták a cs. kórodában 1733-ig végeztek, az ígért 500 frtot 300 frtra szállították le; azon év után az irgalmasok vették át, kivéve a sz. beszédeket, melyekért és a mindennapi szabad miséért az ispotály fizetett a szervitáknak névenként 50 frtot.

A kolostor már 1722-ben be volt fejezve, míg a mostani szervita templomhoz csak a különféle tervrajzok készültek. Ezek majd aránylag kicsinyek, majd ismét basilica-szerűek voltak, végtére 1725-ben letették az alapkövet, és 1732-ben a templom fel lett szentelve és így s. Benitus Fülöp vecsernyéje után, t. i. aug. 23-án, a moschea kulcsait a rend a Károly-kaszárnyai ezredesnek átadta. De mivel még a laktanyai kápolna készen nem állt, a katonaság a szerviták egyházát használta 1735. october 33-áig.

A szervita templom képeit Hözendorfer híres bécsi festő készítette, a szobrászati műveket pedig Therny János.

1726-ban a jelenlegi servita tért a 11-ik számú házhely foglalta el, mely köröskörül szabad levén, a buda-kapu felé 9°, az úri utca felé 19°, a szerviták utcája felé 20° a templom felé pedig 18°-et mért. E telket 1696-ban 8-ber 30-án a budai kamarai administratiótól Venerius Cerisola (Zeresola) császári építész, ingyen kapta azon feltétel mellett, hogy egy év alatt rajta a tervezett házat felépítse. Adót fizetett e telekért 1 frtot; de mivel a telek rosz és romlott maradt, 1707-ben 40 frton vette meg Suchentrunk János György ácsmester. Azonban mivel nevezett évben egy lakatos akará magát e térre behelyezni, hogy a templom elcsufítását, és az örökös zajt elkerüljék, ezen bajtól való menekülésért a városnak 50 frtot és 4000 téglát adott a szerviták rendje; de azon kikötéssel, hogy e térre a szerzet házat nem fog emelni, e helyett a

Mária szobor felállítása megengedtetett, és meg is történt 1719-ben.

A kolostor előtt álló házak ez időben oly alacsonyok és oly ritkák voltak, hogy a szerzetesek az emeletről a budai hegyeket kényelmesen láthatták. — Az *Urbarium*. melynek ezen adatok legnagyobb részét köszönhetjük, említi azt is, hogy az alföldről felhajtott ökrök, melyek a hajóhidra való átkelés végett e piacon »am Plazl« vesztegeltek, a szabadon álló szobron sok kárt tettek.

e) A *Domokosiak* sz. Antal hitvallótól czimzett kolostorát, mint *Pestnek* alkalmasint legrégibb szerzetes házat, nem szabad említetlenül hagynunk, bár mai napon alig maradt fenn az okmányokon és könyveken kívül emlékük.

1230-ban *Bessenyei* Mihály alapítá a Duna közelében levő kolostorukat, mely már 1241-ben ismét leromboltatott. Ekkor a dühös tatárok Bánfy Buzád szerzetest az oltárnál ölték meg. A helyreállott rendházban 1272-ban gyülekeztek a szerzet fejei, és ezen gyülekezeten nagyon érdekes pontok állapitattak meg.

A rend későbbben felvirágzott. Pesti háza mellett tartották 1308-ban az országgyűlést, melyben I. Károlyt királynak kikiáltották. — Corvin Mátyás idejében Budán volt főiskolájuk, ennek pedig 1481-ben *Petrus Niger* volt rectora. — Ez idő tájt Mátyás király több ajándékkal vigasztalá a társulatot, melynek tagja Antaljadrai püspök *Beatrix* királyné gyóntatója vala.

A XVI-ik század kezdetén a nagy utczában kapták a *Chyzár* féle házat, 1516-ban pedig Zay Miklós, Bernát fiától egy szőlőt.

Azonban a törökfoglalás alatt szintén szétverettek. Ferrarius erről panaszkodván felhozza, hogy a népes szerzetnek 26 férfi- és 8 nő-kolostorából alig maradt meg egy-két apró coenobioluma.

A törökök kiűzetése után nem jelentek meg azonnal az újabb telepítők sorában. Bél szerint (Not. Hung. Nova 408-ik l.) Dvornikovits László, a ki a szent ferencziek visszahelyezése körül annyi érdemet szerzett magának a domoko-

siak templomát is meg újította, és sz. Antal helyébe a bold. Szűzet fogadta védnökül.

A *Dominicanusok* telküket a 216. 217 és 218-ik számú házakból állították össze. Az első ház *Jany* Demeter kapitányé volt, kitől adósság fejében *Brandeczky* Ferencz foglalta le, ettől pedig 1718-ban a domokosiak vették meg 600 frton. A másik kettőt *Kreutzer Ferencz* hadi biztos már 1696-ban gratis kapta, kiről a szerzetre átszármaztak.

Ezen házakat oly föltétel alatt nyerték, hogy minden városi praestatióra, mint a többi polgárok, kötelesek, évenként 12 forintot fizetnek, és minden 10 évben, mint szokás, a telek-levelet megújíttatják. (I. Telekkönyv I. 232. l.)

A szerzetesek hamar megkedveltették magukat és rövid idő alatt mindenféle alapítvány tétetett számukra. Azokat, melyeket Rupp (i. h. 246-ik l.) felsorol nem is említve, ide írjuk azt, melyet *Eyssenthal* Gottlieb 1737-ben tett, midőn 73-ik sz. házától 3000 forintot nekik átírt. Ezeket 1748-ban *Paur* János György átvette. (Telekkönyv II. 257.)

A rend 1782-ben eltöröltetett, kolostorát mai napon az angol szüzek bírják.

f) A *pálosok*, *kegyesrendiek*, valamint a *pesti klarissa*-apácák székházai története kimerítőbben, és a legujabb adatokon fektetve fordulván elő Rupp Jakab szakmunkájában, a helyszinelésnél már is előadott egyes jegyzeteken kívül valamit felemlíteni csak annyit tenne, mint a más által jól elmondottat ismételni; miért is az idézett munkában előforduló czikkeket. olvasóink figyelmébe ajánljuk

A *pálosokról* csak azt akarjuk felemlíteni, hogy azokat 1688-ban Leopold császár III. János lengyel király közbenjárására Pesten befogadtatta, és arra, hogy nekik kellő helyet, mely 100° hosszú 80° széles legyen, adjon, mülleiteni *Plass Nándort* (az *Annales Paulinorum Polsz-t* említenek) bizta meg. Ilyen helyet alig találhatott a császári biztos, mert a Pálosok telke nagyon szabálytalanul ütött ki, jelélül annak, hogy a közel fekvő utcák már mind léteztek; és így mért telkük: a Pálos utczában 53°, a Lipót (?) utczában 36°, a felső Pálos utczában 70°, a Duna felé 72°-et (I. városi telekkönyv 278-ik számnál). Hogy az itt állott *mecsetnek* semmi

nyomát nem hagyták, már onnan is gyanítható, mivel a török világnak és cultusnak még emlékét is el akarták törölni.

A sz. *Kláráról* nevezett szüzek történetéhez, mint talán kevésbbé ismert adatot, ide csatoljuk azt, hogy telkük következő házakból alakult, t. i. a 104-ik számot vették 1716-ban 675 frton *Popkovicz* János mészárosától; a 114-iket pedig 1723-ban 550 frtért *Rodl* János buda-vizivárosi mészárosától; továbbá mit a pannonhalmi országos levéltárban (III. könyv, 34. l.) 1737-ik év alatt találtam, hogy petheő Gerse Magdolna grófnő, Castelli Leopold gróf özvegye, tekintetbe vevén azt, hogy a pesti Klára szüzek igen szegények, és hogy szerződésük folytán a budaiaktól semmiféle segílyt nem várhatnak, 1000 frtot alapított azon föltétellel, hogy vagy egy szegény nemes leányt maguk közé felvegyenek és azt táplálják, vagy minden kedden lelkeért sz. Anna oltáránál imádkozzanak.

g) *Rokkantak kóro lája*. Pest nyilvános épületei közt tekintélyes helyet érdemel a Károly-kaszárnya. Ez III. Károly császár meghagyásából Eleonora császárné, Kollonich és Széchenyi érsekeknek áldozataival emelkedett. Az alapítás mineműségéről és az abból származott jogi kérdésekről nem teszünk említést, remélvén, hogy a m. kir. honvédelmi miniszterium kebeléből fog e tekintetben alapos felterjesztés készülni, melyet, hogy a nagyobb olvasó közönség is élvezhessen öszintén kívánjuk.

E helyen leginkább csak az építésre vonatkozókat fogom felhozni.

1716. máj. 28 án történt Pest városa és gróf Regal altábornagy közt a szerződés egy nagyszerű katonai ispotálynak való telek ügyében. E telek a servitákhoz közel fekvén, hajdan azoknak tulajdona volt; de csere által a város birtokába jött a telken vagy annak szomszédjában fekvő házaival. E tekintélyes térségbe, mert arczczal a Szervita utczával 90°, hátul 80°, jobbra a hossza 90°, bele nem volt számítva a régi moschea, mint a szervitáknak még akkori birtoka. Az egész telek 4850 frton ment át a katonai hatóság birtokába, úgy hogy Ő felsége az üres tért kész pénzen fizesse; az ispotály, a város falán kívül fekvő kerttel, a városi hatóság alól vétessék ki; ellenben ha a kóroda telkén álló

házak újra magán birtokba kerülnének, azok ismét a városi hatóság alá essenek. Továbbá határoztatott, hogy az eladott építményekből senkinek sem szabad semmit sem elvinni, mi az épületekhez, kutakhoz stb. tartozik, bár a lakók az építkezés kezdetéig házaikban maradhatnak.

Az építést már július 1-ével kezdték meg, alapkövét pedig ugyanazon év augusztus 2-án tévék le. Ezen ünnepélyen jelen voltak *Wellenzon* Ker. János a város plébánosa, *Lenner* János városbíró, *Neander* János kapitány és *Lechner* senator.

Hogyan nézett ki az építkezés kezdetével ezen telek, bajos meghatározni, mivel régibb térképeink itt cserben hagynak. Azt az egyet említhetjük, hogy a városi mérnöki hivatal fakult térképén látunk egy szabálytalan 5 szögű tért mely az *ujvilág-utca* irányában a *sütő-utca* szögletén állott bástyaig terjedő utcát mutat, és a rokkantak háza terét két egyenetlen részre osztja, a belső hosszukás négyszögű, a hátsó szabálytalan ötszögű és osztatlan; ebben a *Krautschneider* Rondellaig az *Ujvilágtól* kezdve 7 ház hely látható, bár számozva nincsen; a többi, csúcsba végződő tér, osztatlan.

A nagyobb négyszögű tér majd a mai *zsibárus utca* irányában az említett *Rondella* felé terjedő *hosszu utca* által két részre oszlik; a kisebbik szintén 7 háztér foglal, míg a nagyobbik — a *serviták telke*? — osztatlan.

Ennyire tanít a régibb térkép; utána jártam, hogy talán a katonai levéltárból e kérdést tüzetesebben megoldhassam, de eddig minden siker nélkül. A városi telkeket kimutató könyvekben pedig ezt találtam: a 279 ház *Hösch* Lukács polgári festőé, ennél ez foglaltatik, »a *császári kóroda*« azaz hogy már annak birtokába ment át; következik egy másik szám nélkül, és a 373-ik, 380-ik, és 311-től 433-ig, melyek mind a *császári kóroda* telkén állottak; a nélkül azonban hogy számaik újra más házakra áttétettek volna.

Ámbár megkísértettem ezen háztelkeket a *mutató-könyv*, *Zaiger*, szavai és az ott előforduló mértékek szerint beosztani. e munka azonban tüzetes adatok hiányában, még sem sikerült; kívánom, hogy más valaki e tekintetben nálamnál szerencsésebb legyen.

A *Rokkantak házá*nak, ezen roppant épületnek, mely nagy részben 1727-ben be volt fejezve, eredeti tervezete egészen szabályos volt; kellett volna négy egyenlő kiterjedésű udvarral, és a város felé 3 emelettel, különben köröskörül és az országúti homlokzatán is 2 emelettel birnia, mint ezt a fölötté érdekes rézmetszetek, melyek a részletképeket és az alaprajzot tartalmazzák, mutatják.

Azonban Martinelli terve szerint csak a két első udvar készült el, a hátsó szabálytalanul maradt fenn részint a közbeeső városfal és a Krautschneider Rondella miatt, részint, hogy az északkeleti oldalon a város sarktornya irányában szabálytalan tért foglaltak le cantinnak és mészárszéknek. És ezen tér, vagy helyesebben udvar, két nyílással birt. Egyik levágott szögletén a mai sütőutca felé vezetett, a másik a városi falon át egy szabálytalan négyszögű térre ment ki, mely a falon kívül a sarktorony közeléből a tervetett országúti homlokzatig terjed. A sarktorony közelében e tér kapuval birt, és mosó konyhának, valamint sütő-háznak elfogadására volt szánva.

1783-ban még a sütő-utcai torony létezett; azon helyen hol ma a kóroda délkeleti zárodása terveztetett, az irgalmasok kertje volt; a közép tractusnak árnyékszékosztálya pedig a mai rostélyutczára ugrott ki, és azt egészen szabálytalanná tette.

Nevezett évben a kórodai parancsnokság a várossal megegyezett a teleknek szabályzásában. A kórodának a város falán kívül eső kerti telke ugyanazon fallal egyenközüen volt kimérve és így a granátos utcái homlokzattal szabálytalan négyzetet képzett; miért is a kórház külső telke a belső homlokzat oldalaihoz alkalmaztatván, hátsó homlokzata a mai vonalba lépett. Ezen változtatás által a kóroda engedett át 326 □°, a város pedig 577 □°-nyi területet, mi egy előugró darab által, mely a rostély-utca felé esett, és Corruptenhaus — bolondok házául szolgált, a városnak adatott át, kiegyenlítettett.

A sütő-utcai kijárás 1804-ben, a rostélyutcai pedig már 1784-ben létezett.

A többi középművekről, vagy nevezetesebb műemlékekről,

ről már léteznek — Pest-Budáról eddig kiadott, és tölem mindjárt a bevezetésben említett munkákban — oly részletes leírások és egyediratok, hogy ezek történetére nézve jelenleg alig vagyok képes újabb adatokat közzé tenni; mindazonáltal jövőben is folyvást figyelemmel fogom kísérni mindazt, mi fővárosunk régiebb korszaki viszonyaira vonatkozik.

h) *A színházról* alig lehet többet felhoznunk, mint a mit a szorgalmas Rupp a városi levéltárból e tekintetben összeállított. Azt tudhatjuk, hogy egy *vírkköröndbe* szorított színház, mint az egykoru írók tanúsítják, kicsi, szögletes, kényelmetlen lehetett, bár a színészek, váltogatva német és magyar nyelven jól játszottak. Mások szerint pedig: physisch und moralisch nulla volt! Még az új színháznak 1809-ben való elkészülte előtt, — 1793-ban a rondellából el kellett távoznia.

A magyar színészetnek még ekkor nem volt saját temploma; vendégül csak a nagy német színházban léphettek fel néha a magyar társaságok és még 1830-ban nyáron a szabad ég alatt, télen pedig a gr. Beleznay-házban játszottak.

De azért voltak a pestieknek más látványságaik nem ugyan a bel-, hanem a Lipót-külvárosban. — Azon időben, mikor még az evangélikus templom és iskola telkén kacsákat lőttek, állt a Lipótváros egy telkén a *Hetz* vagy érthetőbben *Thierhetze*, mely amphitheatromszerűleg építve 40—50 lépésnyi átmérővel birt, hol medvék, szilaj bikák, sőt kaplanok is viaskodván, a nézők nem épen gyenge idegzetéről tanuskodtak. Azonban ezen véres multság ez időtájt másutt is divatozott.

i) *A polgári lövölde*. A pesti polgárság mulató-helyei közt a *lövölde* is szerepel, mely a városnak folytonos nagybodása miatt, s azóta, hogy írott emlékeket birunk, már negyedszer változik.

A nyilazás hajdanta kevesebb alkalmatlansággal járt, de a puskák folytonos puffogatása mégis kellemetlenül hathatott a lövölde szomszédjaira. Azért találjuk, hogy ezen katonai gyakorlás hajdanta a várárokban történt, mint p. o. a.

pozsonyi Schiessgraben-ben balra a sz. Mihály kapuja mellett, és későbbben külvárosba tétetett át.

Pesten is a várárokban volt a lövölde, mert a magas falak mintegy felfogták a lövés visszhangját, és a veszély is el volt háritva, mert az árkokban senkinek dolga nem volt. Az ismert *régibb lövölde* a hatvani kaputól jobbra állott, honnan 1786-ban¹⁾ a kecskeméti kapun kívül szintén jobbra a kerek torony irányában helyeztetett át, oda, hol az 1723-diki és 1742-diki pestis alatt elhaltak el voltak temetve.

k) *A temetőkről* csak néhány szót említünk. Bizonyos, hogy a templomok mellett rendesen temetkezési helyek is voltak. A régiebb városokban ezt még mai nap is szerteszét találjuk.

¹⁾ Erről a Pest városi levéltárban 1131., 445. l. sz. alatti okmány így szól: *Occulatum sit spatium intra duas rundelas ad moenia civitatis extra portam kecskemeliensem versus Danubium (in loco, ubi occasione contagionis corpora inhumata fuere) (ez ki van törölve) existentes, per Dominos Maximilianum Petz et Georgium Lauterer pro domo jaculatoria denominatum, quod velut ad hoc commodum etiam per praetitulatum Dominum Consiliarium (Franciscum Subics) approbatum est.*

Qua occasione Compagnia Jaculatoria Portam per moenia civitatis ad domum sic dicti croatici sutoris, vel cerdonis, (kié a kis rundela is volt) Michaelis Majer, urbariali numero 599. signatam et superiorem rundelam erigendam postulavit. Eházat, melyet a *bástya-közb*en a kis rondella belső köréhez ragasztottak, 1732-ben kapta a várostól *gratis*; mélyedése 1°—3°-ig, hossza pedig 20° volt; mely telektől fizetett 20 denár adót. 1745-ben 95 frton vette Surikovies György, kőről a telekkönyv többet nem mond, mint »ein Inwohner allhier!« Rendeltetett továbbá, hogy a kis rundela melletti kaput a lövölde tömésse ki, az utban álló varga háza illő áron vétessék meg; de a vargának, mivel az új kapu által a város is nyert, a külvárosban alkalmas térség ingyen adassék.

A rundelák közti lövöldének alaprajzát az érintett levéltári csomagban őrzik.

Azonban a József és Ferencz város gyarapodtával innen is kellett a lövöldének tágulnia és 1824-ben a mai nap is fenálló csinos helyiségeibe ment át, melyet *Zambelli* és *Kasselik* építettek. Csinos metszésben vannak a tervek Lehnhardt Sámueltól nagy folio lapokban a városi levéltárban.

Pesten a temető nyomát a belvárosban a főegyház körül, a mostani Curia, sz. ferencziekkel szemközt, valamint a most felásott udvarukban, és a sütőutczában, a legrégibb kórház (később török mecset) körül találjuk.

A városhoz közel említendő az *Ürményi-ház* és a két pisztoly telkén talált temetők; bár szerteszét p. o. a szerviták udvarában legujabban az új póstaház alapjai ásatása alkalmával is számos vázat találtak.

I.

FÜGGELÉK:

Pest belvárosa régi anyakönyve, mint statisztikai adatok bõ tárháza.

36. §. A pest-belvárosi régi anyakönyv.

A pest-belvárosi plebánián őrzött:

Liber Baptizatorum, Copulatorum et Defunctorum, unacum Inventario rerum Ecclesiae et Parochiae conscriptus Anno 1690 ex Industria Am. Rndi. Dnj *Joannis Putanich* pro tunc Plebani Lib. Regiaeque Civitatis Pesthiensis, egyike azon megbecsülhetetlen maradványoknak, melyekre a fővárosi történetírónak figyelmét nem fordítani lehetetlen. Ezen 346. lapot számláló (több levél még beiratlan) a penésztől és nyiroktól némileg sértett negyedréti könyv, már természeténél fogva is különböző kézírást, változó, majd egészen elhalaványodott tentát mutat; azonban a sok név és egészen különbözőnek látszó jegyzetek közt számos gyöngyszemet tartalmaz, melyek főleg egyéb statisztikai adatok hiányában, némi alapot szolgálnak a *phoenixképen* újra támadott város lakosainak viszonyai megalapításához.

Sajnálattal nélkülözzük a czimen említett *Inventarium rerum Ecclesiae et Parochiae* lapjait, minthogy ez sok érdekes tárgyra világosságot vethetne; azonban felhasználván azt, amit a pesti lelkészek gondoskodása számunkra megmentett, és mit *Schwendtner Mihály* apát — plébános barátom szeretetreméltó előzékenységgel használatra átengedett, lássuk mit lehet egy ilyen anyakönyvtől a történelem számára kiböngészni.

Anyakönyvünk főrészei: I. *Baptizati* 1—232. levélig, vagyis 1688. április havától 1700. május 21-ig. Az adatok nagy részt egymásután minden rovatolás és mutató nélkül irvák; egyedül 3 lap 101—104-ig 1695-ben rovatolt, azután ismét a folytonos sorszerinti írás használtatik.

Három üres lap (232—234) után jön II. *Nomina Conjugatorum* ab A^o 1690, Mense Maio; és foly a 284-dik lapig, vagyis 1700 febr. 9-éig.

Négy üres levél (285—292. lapig) után bejegyezték III. *Nomina Defunctorum* ab 1695, itt több közbeeső üres lapon kívül 310-ig igen hiányosan fordulnak elő a halottak 1700 febr. 8-áig.

Végre 15 üres lap után IV. az 1693. és 1694-ben bér-máltak nevei jegyeztetnek fel a 326—357-ik lapig; itt is közbeesvén némely üres lap, az egész a 358-ik üres lappal végződik.

Általán véve az 1690. előtti keresztelteket *Putanich János* gyűjté össze, mint azokat elszórva találta; így 1688-ból 5; 1687-ből 2; a keresztelő volt R. P. Bernardus (valószínűleg Pálos vagy sz. Ferenczes l. alább.) 1682-ből csak egy esetet találunk feljegyezve.

Az 1688-kiak rendes keresztelője volt L. . . . Ferencz sz. Ferencz rendbeli pap, *Nagy János* plébánosnak káplánja, mint ezt az 1688-iki anyakönyvben, (mely azonban nem létezik) olvasni lehetett i. h. i. l.).

37. §. A papok lajstroma.

Kiegészítvén tehát *Rupp* a pesti lelkészekről szerkesztett névsorát (Buda-Pest 244. l.)

Makay Pál János után teendő:

1688—1690-ig *Nagy János* kanonok (hol? ki van tépve.)

1690-ben *Putanich János*, esztergomi kanonok, először keresztel mint pesti plébános octob. 7-én (*Rupp* 1692-re teszi a városi levéltár okmányai nyomán hivatalkodását), még 1690. juniusban keresztelt: R. P. Felicianus.

Alatta keresztelnek:

1690. nov. 9-én *Bern. Horváth* Or. S. Pa. (Ordinis S. Pauli 1-i Eremitae), kinek neve 6 lapon át fordul elő.

December 3-án keresztelt P. Nicolaus Maitheny. 8-án P. Bernard sz. ferenczi.

1691. april 19—29-ig keresztelt ismét Maitheny Miklós O. S. Pauli 1-i Eremitae.

September 10-én P. Joan. ? Szabó O. E. (Ord. Eremitarum) (majd olvashatlan irás) 21. l.

October-ben F. Narcissus *Mra. (Maria)* pro tempore Superior Pestinensis (in absentia A. R. Dni Plebani et commissione prius data).

Ezután alkalmasint a kötő hibájából ismét *Junius* hava következik.

Julius 5-én megbizásból a Plébános távollétében keresztelt P. Ignatius *Mra. (Maria)*, *Hamula* Servita, Superior Residentiae Pestinensis.

December 10-én a plébános távollétében F. Petrus Plazer. . .

1692. febr. 20. körül F. Petrus Plazer.

Mart. 12-én P. Nicolaus Maitheny O. S. Pauli. l. 14. l.

Mart. 17-én P. Emericus May Franciscanus Concionator; ez németül irta be a keresztelést.

April 15-én P. Narcissus *Mra p. t. Superior Pest. Ord. Serv. B. M. Virg.* (a plébános távollétében.)

Máj. 18-án F. Petrus Plazer G. F. Concionator (Germanicus festivalis?) Pestensis. (a plébános távoll.)

Máj. 28-án F. Narcissus (a plébános távoll.)

Jul. 19-én P. Petrus Plazer (a pleb. távoll.) 27-én u. a. 30-án u. a.

Sept. 21-én Fr. Alexander Hidasi p. t. Praesidens (a pl. táv.) 8-ber 27-ig.

Nov. 9—17-ig Fr. Narcissus a pl. távol.

December 10-én Petrus Platzer Franciscanus. 49.

1693. feb. 19-én Petrus Plazer p. t. Concionator (a pl. távol. febr. 28-ig.)

April. 25-én u. a.

Máj. 24. Fr. Narcissus Servita Superior. u. a.

Aug. 13. P. Petrus Plazer u. a. — 28-ig.

November 19-én P. Stephanus Huszár.

1694. mart. 29-én P. Praesidens O. S. Francisci.

April. 19-én Philippus Bernardus á Dubruel.

Jun. 3-án P. Stephanus Ord. S. Pauli I. Er.

Jun. ? P. Protasius Kem O. S. Francisci.

November 8-ától deczember 8-ig a sz. Ferencziek Praesidense és a szónok, valamint egy névtelen is.

1695. febr. 21-én Pater Concionator O. S. Franc.

April 8-án u. a.

April 25-étől május 8-áig sz. Ferencz rendiek által törént a keresztelés saját templomukban.

Máj. 17-én ismét a *Parochialis templomban* kereszteltek és pedig

Május 23-ától kezdve

Kolocsánj György városi plébános által. (Ezen plébános Rupp munkájában nincs megemlítve.

Ezen naptól máj. 17-éig 1696-ban többféle írás fordul elő, de a keresztelők nem nevezik meg magukat; azonban említett napon ezt olvassuk: *Ego prepositus Demeiensis Sigismundus Szörény in absentia Dni plebani Actualis Baptizavi stb.*

1697. máj. 26-án kereszelt P. Hugo Hester Ord. Cisterc. a cs. fuvarosok káplánja.

October 10-én kereszelt Fr. Marcus Sabliz Praesidens.

1698. mart. 14-én Wilfersamnt (Wilfershaimb Miklós, János) Mária leányát keresztelik a *Pálosoknál*. 173. l. Mart. 21-én kereszelt Pr. Marcus Sabliz Praesidens.

1699. máj. 9-én kereszelt *Zolnai András Abbas B. M. Virg. de Pasztó* (210. l.)

Ugyanazon évben die 11a 9bris Installationis meae per me *Franciscum Nedeczky* sunt baptizati stb. (és így Ruppnál az 1701-dik évet 1699-re kell változtatni.) p. 215.

38. §. A török foglyok keresztelkedése.

A budai vár visszafoglalása után a török rabok ügyében kemény rendeletet adott ki a katonai hatóság, mely így szóllott:

»Diejenigen Gefangene Türkhen, welche zur Arbeit vntauglich, oder in Ofen aus mangel der Eysen vor dem Ausreissen nit wohl zu bewahren seindt, wie viell denen inclusive den Weiber, Kinder und Jungen von 8, 9 bis 15 Jahren abgezehl worden, enthaltet nebenliegende Lista, (kár, hogy ezt nem birjuk!) und weilen ungeachtet der in Laager beschchenen publication, die von ein und anden theil gefänglich angehalten zum Commissariat gestelt, verborgen gehalten, und unter der Handt abgeschikht worden, siend die behörige Expeditiones nacher Gran, Commorn, Raab und Presburg ergangen, dass die ohne gültigen Pass der orthen befindende gefangene angehalten, und hieher geliefert werden sollen? (I. Compendiose Verfassung deren in der Vöstung Ofen hinterlassenen Anstalten Podhr. MSS. Historia diplom. Urbium Buda et Pest III. 906.1.)

Komárom városa ezen időbeli jegyzőkönyveiben a fogoly törököknek nyomaira többször akadtam.

Az elmaradt **törökök** közül még is többen letelepedtek és megkereszteltettek; így:

1690. decemberben *Putanicz* János városi plébános keresztelte a 9 éves török leányt *Katalinra*, keresztapa *Lendvaj* György, Susanna nejével. (8. lap.)

1691. martius 25-én egy 7 éves török leányt kereszteltek, neve nem emlittetik; keresztapa *Preser* Pál, Dorottya nejével. (11. lap.)

» Ugyanaz nap egy 5 éves török fiut kereszteltek *Jósefre*; keresztapa *Caiser* János Antal, s neje Anna Maria (11. lap.)

» *Ápril* 14-én egy körülbelül 18 éves török leányt keresztelt *Putanicz* plébános Anna Örzsébetre; ez török szülöktől volt (Patribus? Turcis) keresztapa Keiser János és neje Anna Maria. (12. lap.)

» *Ápril* 14-én egy körülbelül 30 éves törököt, török szülöktől származót, keresztelt u. a., keresztapja Posvaj István és Soks Simon nejével.

» *Ápril* 14-én egy török asszonyt keresztelt *Anna Máriára*, keresztapja Kaiser János és neje.

» *Ápril* 14-én egy török leányzót, török szülöktől *Anna Máriára*; keresztapa *Biechaj* Vagi Péter.

1691. April 14-én egy körülbelül 20 éves török nőt *Anna Máriára* keresztelt föltételeesen, mivel szülei nem ismertetnek; keresztapa volt Suchentrunk János György.
- » 17-én egy 16 éves, török szülőktől nemzet leányzót keresztelt Putanicz János *Katalinra*, keresztapa Mechs Jakab, nejevel, (13. l.)
 - » Junius 1-én u. a. keresztelt egy 15- éves török szülőktől származott leányt; keresztatya Marko Márton és neje. (18. l.) neve *Anna*.
 - » Junius? 14 éves, török szülőktől való leánykát *Annát*; keresztapa Apczi István Jobbagyi Susannával. (20. l.)
 - » (?) Decembris, Maria, patre ignoto et parentibus *Turcise* keresztapa Szorád György nejevel és Bovich János, nejevel. (28. l.)
1692. November 2-án kereszteltetett egy 10 éves török leányka *Erzsébetre*; kereszt komái Lendvaj György és neje. (l. 45. l. és főlebb az elsőt.)
- » 16. Novembris Turca annorum circiter 22-orum, ismeretlen; de föltevőleg *keresztény* szülőktől? kereszt-komák Tótt Mátyás és Jobbagyi Susanna. p. 46.
1693. febr. 15-én keresztelt Putanicz egy török szülőktől származott asszonyt *Erzsébet* névre, kereszt komái Lendvai György és neje Abbagy (Jobbagi? vagy Apagy) Susanna.
- » A török asszony *Éva* leányának † komái voltak: Hagymási János.
 - » A török asszony *Jósef* fiának † komái pedig: Khemerer János, és nejeik. (51. l.)
 - » 12-a aprilis keresztelt egy 14 éves török leányt, török szülőktől, † komák: Szeredj Ferencz és Erzsébet (54. l.)
 - » 3-a 10-bris egy 19 éves török nőt, *Katalint*; † komája Szeredi Ferencz és neje Mészáros Erzsébet. 67. l.
 - » December 27-én egy *Anna Theresia* névre keresztelt török asszony fordul elő; † apja: Ainekker Fülöp, Ainich Samu és Kulpecher Anna Theresiával (69. l.)
1695. febr. 6-án kereszteltetett *Markus* 17 éves török; † komái; Hidj Ferencz és Bovich Miklós (92. l.)

1696. 1. Jul. Copulatus Mezei Gyurka cum Mar. Magdal. vidua olim Turcica. 255.
1697. 10. Nobris copulatus est Marianus Laurentius cum Anna sclauissa 265.
1697. october 28-án *Katalinnak* kereszteltetett egy török nő; † komái: Fritz György et Reiterin Anna Katalin (156. l.)
1698. Copulatus honestus viduus Asnank? János cum Anna vidua condam nata Turcica, sed jam rite baptisata Catholica. Testes Georg. Ciporoczy, Petrus Ötvös 271.
1698. die 9a Septembris infans ex progenie Ottomanica baptizatus nomine Anna Antonia; Patre Ignoto, Matre Mira. Patrina G. D. Eva Hofperger, Adstans D. G. Anna Diroler?
1699. Jan. 11-én Johan. Jacobus oriundus Turca. Patrini G. D. Joannes Nuspicker cum sua consorte Ursula Nuspicke-
rin; D. Jacobus Properger, D. Martinus Kalcher cum
sua consorte Maria; D. Samuel Eysrich. 199. l.

Feltételelesen kereszteltek 1691-ben a törökökkel együtt April 14-én egy 6 éves Rosina nevű leánykát, kinek szülei ismeretlenek voltak. (12. l.)

Igy tehát 1691—1699-ig a pesti plébánián kereszteltek 29 törököt. Ezeken kívül kereszteltetett;

1700-ben Jan. 18-án *Sebestyénnek* egy fiu, kinek apja János, (talán Török János) meg volt keresztelve. (Patre Joanne turca baptisato); anyja pedig Dorka nevű német (Dorothea germanica.) — Keresztkomákul be vannak írva: Gn. D. Proberger, nejével; és Kalcher Mihály nejével. (230. l.)

1692-ben januar 6-án Putanicz plebános keresztelt egy 16 éves r cz leányt, kinek szülei ismeretlenek. Komák: Properger és Eschenprucker családok. (30. l.)

Talált gyereket pedig kereszteltek 1694-ben november 8-án. (85. l.)

Összeállítván ezen hiteles, bár nem hézag és hiány nélküli könyvből a következő táblázatot, úgy véltem, hogy abból az akkori lakosság számára némi megközelíthető számot fognak statisztikusaink megállapíthatni.

39. §. Statistikai adatokból szerkesztett
táblázatok.

I. Születések a Pest-belvárosi régi anyakönyv szerint.

Évszám	Január	Február	Martius	Aprilis	Május	Junius	Julius	Augustus	September	October	November	Decembar	Összesen	22 lelkét egy születésre vé- ve lenne az egész lakoss.
1682													1	
1687													2	
1688													3	
1690						1			3	10	13	10	37	
1691	5	5	12	19	12	12	9	2	6	8	2	8	100	2200
1692	4	10	5	2	8	5	9	7	5	3	16	7	81	1782
1693	9	5	4	6	6	8	8	6	6	10	21	18	107	2354
1694	12	7	9	12	9	6	6	3	6	7	11	11	99	2178
1695	10	9	7	7	8	3	10	7	15	17	15	11	119	2618
1696	12	10	8	9	15	7	6	17	18	16	17	14	149	3278
1697	15	15	13	15	17	16	10	13	11	23	16	12	176	3872
1698	18	16	22	13	17	9	13	15	13	24	14	23	197	4334
1699	20	10	16	16	17	14	13	12	13	17	12	15	169	3718
1700	17	5			1									
10 év al.	105	77	96	99	109	79	84	82	93	120	124	119		

Az utolsó négy évnek általánja szerint lenne ezen szá-
mitás nyomán a lakók száma 3800; legkevesebb születés
a 9 évi általányból februárra esik, a legtöbb novemberre, bár
a 4 utolsó évből 13—15 közt ingadozik a havi születés száma.

II. Esketések száma.

Évszám	Január	Február	Martius	Aprilis	Május	Junius	Julius	Augustus	September,	October	November	Decembar	Összesen	Hajadon	Özvegy	108 lélekre egy esketést vétvén
1690					5				3				8	6	2	
1691													20	13	7	
1692		11			7	4	1	3					19	11	8	
1693									1	1			2	1	1	
1694				5	4								9	2	7	
1695	1	1			2	2	6	3	4	2	7		28	18	10	3024
1696	9	12	2	1	5	1	4	2		4	1		41	27	14	4428
1697	14	8		4	11	7	3	1	2	4	7		61	35	26	6580
1698	14	2		3	5	7	3	2	2	3	2		43	29	14	4644
1699	6	14	2	1	3	3	7	3	1	3	3		46	31	15	4968
1700	10	2												11	1	
	44	37	4	9	29	18	16	8	5	15	12	0				

Az esketések számát 108-al szorozván nagyobb lesz a lakosság általánya, mivel az öt évi eredménynek általános száma 4728 lakost tüntet fel, s így majdnem ezerrel többet mint a születéseknél.

A születések általányát megközelítenők, ha mintegy 90 lakosra egy lakodalmat vennénk fel. Legtöbb esküvés esik januárra, egy sem decemberre.

III. Halottak.

Évszám	Január	Február	Mártius	Április	Május	Junius	Julius	Augustus	September	October	November	December	Összesen	30 lélekre egy halálesetet vévén
1695							4	1	3					
1696	7	3	4	3						1		3		
1697				2										
1698	4	2	10	3		3	1	1			3	3	32	960
1699	3	1	2	2	4		1			1	3	6		736
1700	5	1												
	7	3	12	5	4	3	2	1		1	6	9		

IV. Bérnáltattak.

1693. férfiak 44, nők 98; összesen 142-en.

1694. » 101, » 95; » 196-an.

Feltevén a kettős átlagot:

I. Tábla: Születések:

1695 évekből 2618) összesen a) felezve

1696 » 3278) 5896 2948

II. Tábla: Esketések:

3024 összesen b) felezve kijön: 2948)

4428 7452 3726 a) 3726) 6774, ennek fele: 3387

Összeállítva a hármast átlagot:

I. Táblán: II. Táblán: III. Táblán:

Születtek. Eskettek. Meghaltak szerint lesz:

1698)	4334	4644	960
1699) években:	†3718	†4968	†736
	8052	9612	1696
fele:	4026;	4806:	848

4026

4806

ismét csak a két első általányt összeadva, lesz: — 8832

fele: 4416

Ezen ingadozó alaphól kitűnik, hogy a mai tapasztalatok és viszonyok szerinti százalék alig alkalmazható; és amár a halottak száma világosan elűt a többlettől, a másik két tényező alkalmasint közelít a valósághoz, a mennyiben

1695 és 1696. években 3387

1698 és 1699. években 4416 lett volna a lakók száma.

Ha (Häufler Buda-Pest 52. l.) Pest városa (külvárosai még kevésbé lakottak lévén) lakóit 1776-ban 13,550-re, 1780-ban 16,746-ra, a belvárost 1847-ben 20,498-ra tesszük, és az egész városnak kereskedés általi folytonos növekedését, de a külvárosoknak szervezeten kiterjedését is tekintetbe vesszük a XVII. század végéből, úgy hiszem a fenebbi számokat mint valószínűket lehet fel venni.

40. §. Észrevétel a ráczokra nézve. — Komák.
— Törvénytelen születésűek. — Katonák
gyermekai — Vidékiek kereszteltetése.

Vizsgálataim első szakában egye lül a városi telekkönyveket dolgoztam, és használtam fel következtetéseim megallapítására; azonban nem sokára reá láttam, mily téves csapásban haladhat a kutató legtisztább szándéka mellett is, ha csak egy forrást használ, és annak egyoldalú adataiból alkot nem elég nagy elővigyázattal szabályokat.

Az *anyakönyv* vizsgálása alatt igen természetes hogy mind azon *háziurakat* is feltaláltam, kik az egyházi ténykedésekre akár esketés, vagy keresztelés, akár halál által szorul-

tak; de ezeken kívül sok más lakót is ismertem meg, és éppen a polgárságnak és a köznépnek zömét, melynek neve hol itt, hol ott fordult elő. Csak az kár, hogy még ez idétt divatba nem volt a szülék vagy komák polgári állásait is az anyakönyvekbe feljegyezni, mi által statisztikai adataink bizonyára még százszorta érdekesebbekké válandottak volna.

Mindazáltal így is sokra nézve adnak felvilágosítást, mire a nem fürkésző, hanem csak kíváncsi lapozgató nem is gondolna. — Például: a telekkönyvek nyomán azt hittem, hogy a szerbek közt, azon egynehányat kivéve, kik mint *graecocatholici* nyilván említettnek, a többi mind, kik *rácok*-nak neveztetnek, *disunitusok*; és ime e matriculában igen sokan előfordulnak az első rubrikákban; miből igaz ugyan, hogy azt még nem lehetne következtetni, hogy görög-katholikusok; mert ha azon korban talán még nem birtak volna saját görög-nem-egyesült pappal, éppen nem lehetetlen, hogy azon egyházi ténykedésre a katolikus templomba mentek; azonban van még egy IV. féle rubrica is, t. i. a *bérmáltak* névsora, melyben sok *rác* név fordul elő, ezekről tehát már alig lehet feltenni, hogy római katolikus püspöktől e szentséget felvették volna.

Észrevettem továbbá, hogy a kereszteltek nevei gyakran kisebbítve irattak be; mint:

1690. Szennyes Panna.

1691. Morocz Istók, 29. l.

» Kovács Panni, 14. l.

1692. Sebesy Marinka 44. l.

1693. Arbaj Marinka. 69. l. talán: *Árvay*?

» Biriny és Dóczy Panna. 335. l.

» Szentmiklósy Katha. 53. l.

» Sebesy Katho. 53. l.

» Lukacj Erzik 327. l. vagy Örzse is.

» Turkova Marka és Pala 329. l.

» Wulfin Mariandl. 327.

A különféle nyelvű lakosság úgy látszik a közéletben nem igen elegyedett össze a telepítés kezdetén, mert a magya-

rok komáknak rendesen magyarokat, a németek saját nyelvű barátjaikat, hitták meg. Így:

1691. *Baranyai* Mihály komái: Posonyi István, Mészáros Erzsébet és Szives Katalin. 23. l.

» *Kovács* András ikreinél: Gongetho Márton (Gombkötő) és Szepessy Katalin; Lakatos István és Szu Örzse.

» *Pap* Mihálynál komák; Varga János és Judith, Sallaj Mihály, Molnár Xaveria. 19. l.

» *Istvángos* Györgynél: Tatár István, Csiszár Mihály, Szabo Susanna, Gombos Judith. 26. l. stb. ellenben a németeknél:

» *Klainsok* Henrik János komái: Honcz Daniel Otto, Vajnert Fridrik és Keplin Caecilia; Tekker Anna Maria Scheidlin Anna Margareta. 18. l.

» *Esenprukker* Fülöpnél: Albek János Gáspár, Jaskó, Mihály, Suchentrunk János György, Albein Maria Erzsébet, Jaskin Eva Rosina, Suchentrunkin Anna Maria 20. l.

» *Ebner* Tamás komái: Hauer János és Haverin Éva, Thurnin Johanna. 26. l.

» *Rott* Jakab komái: Puheher Pál, Faifer Kristof Lőrincz Banovszky Jakab és Istvanna, Pattnerin Katalin, Krokrin Anna Maria, Huerlauffin Anna Maria. 25. l. stb.

Feltűnő még a német polgárságnál, hogy majdnem mindeniknek *két vagy több keresztnéve* jegyeztetik fel.

Ikrek említettnek: 1691. 20. 24. l. — 1693. 61. 70. 120; — 1698. 189. l. és 1699. 223. l.-összesen 9 év alatt 7 esetben.

Törvénytelen gyerekek ritkán fordulnak elő.

Igy 1691-ben április 5-én Katalin: Patre ignoto, matre inhonesta necdum maritata; május 3-án István, patre inscio matre Susanna mer. (meretrice.) 14. l. Május-ban *ikrek* említettnek 20. l. October 10-én Pater putatitius Kral, quia ex matre inhonesta Maria Anna Straumbergerin. 26. l. továbbá a 28. 119. 136. 144. 154. 158 lapokon is fordulnak elő *patre ignoto*.

1692. Jan. 25-én patre ignoto 31. l.
 1693. az atyai névnek hely van hagyva. 61. l.
 1698. Ignoto patre 182. l. 197. 198.
 » török leánytól 187. l.
 1699. 207 és 215. lapokon az atyának hely van hagyva. Oct.
 28-án pedig ez áll: Patre G. D. egyéb semmi.

Külön említettnek a katonák gyermekei: vagy az *ezrednek megnevezésével*, mi némi érdeklél bir, vagy mint *vagi castrenses* számláltatnak elő.

66. 147. 155. lapokon *infans castrensis*-ek.

1692. *Vagi castrenses* hozatnak fel a 37 — 40 és 1693-ból a 57-ik l.
 1690. Májusban *regimen Richardianum* fordul elő 235. l. miles egregius Petrus Lingek.
 1696. copulatus Stannes Székely castrensis e *Naiburgico* regimine. 254. l.
 » copulatus Jtephanus Szücs e *curribus caesareis* 257, és Torma János et *aurigis caesareis* 255. l.
 1697. copulatus Simeon Altringer ex regimine Dietrich 258. l.
 » Hörmann György pirobolista †. 261. l.
 1698. Pater Josephus ex Regimine *Carabelli* 189. l.
 » » ex regimine Princ Vadimon? 190. l.
 » Testis Dominus Capitaneus Princz Vodoma? 270. l.
 » Pater castrensis ex Regimine *Heisteriano*. 194. l.
 » † Mathias Geist Regiminis *Haisteriani*, Musterschreiber seu scriba. 296. l.
 » † Wilhelmus Kaufmann sub Regimine *Printz Savoye* (non tamen qua obligatus) 272. l.
 » Pater Carolus Lanckj ex Regimine *Sarviano* (?) talán ez is *Savoye* (?) patrino Jacobo Süts huius regiminis Fuczermaister (talán Schüzermeister?) 195. l.
 1699. infans castrensis ex Regimine *Treham*. 204. l.
 » Sepultus Simeon Steiger miles ex Regimine *Firheimiano*. 308. l.

Katonai főszemélyek közt említettnek:

1697. Joannes *Detrich de Glockes-Berg* Colonellus 160. l.

1697. Per. et Gen. Dominus Jacobus Antonius *Schweidler*; Suprem. Commiss. bellicus Budensis; Franciscus de *Buchingen* Zeug-Lieutenant Budensis; et G. Dnus Joann. Nicol. Wilfersheimb Annoniae Commiss. Budensis. 288. l.

1692. Georgius Kemerer, *Supremus pontium* S. C. R. Mattis. *Magister*. 36. l. S. C. Mattis *Pontium magister* Joann. Georg. Schmid, uxor Anna Maria Schmidlin.

1698-ban die 2 Junii infans baptizatus nomine Ferdinandus, Patre *ex familia Serenissimi Regis Poloniae, Stephanus Farkas*, Maria Magdolna Farkas. Patrini, Caspar Urbanus Konrad, Patrina Virgo Regina Sabina Gruberin; adstantes Michael Lener cum sua consorte Anna Maria. 179. l.

Mily kevés lehetett még Pest vidékén a pap, kitünik abból, hogy a falukból is behozták a csecsemőket keresztelésre, például: *Csabáról* a 125, 133, 138, 150, 159, 174. és még 1698-ban a 188. ll.; *Kerepesről* 1698. 197; Howalli-ról? (Kovácsi?) 1699. 205. l. — Ó-Budáról. 118. l.; *Palotáról*, 1698. 193. 203. l. Sz. Endréről. 159. l. stb.

1698-ban Marcz. 18-án: ex *Ocsa* infans ibidem per praedican-
tatem baptizatus nomine Juditha, per me Georgium *Kolocsányi*
plebanum Pestiensem sacris liquoribus inunctus. Adstantes.
fuerunt Michael Cziszár et Helena Csizmadia.

1699-ben 4. Martii sepultus Michael *Sarlaj* aetatis suae
115. 307. l.

41. §. A polgárok neveik szerint való táblázatai: a) a magyar nevűek; b) a német; c) a szláv; d) a latin hangzásu; e) különféle hangzásu nevűek.

Következik a pesti polgárság névsorozata amint azt az említett *anyakönyvből* gondosan összeállítottam. Legelső sorban pótolni fogja a házagot, mely a telekkönyvből kiszemelt

házi urak nevei felsorolásánál támadt, minthogy e helyen nem egyes polgárosztályról lehet szó, hanem minden rangu, koru és állapotú ember fordul elő. Továbbá, sokan talán őseikre, vagy rokonaikra fognak e lajstromban akadni; meglehet, hogy másoknak alkalom nyílik e pusztá nevekből még más, talán fontos következtetéseket vonni. Végre ha e lajstrom egyéb hasznót nem hajtana, legalább lesz modjuk idegen nevű polgártársainknak ezen elég bő névsorból ősrégi magyar neveket maguk számára válogatni.

I.

Magyar nevű pesti lakosok:

Aczaj (Acsaj) Péter. 1691.	Biriny Panna 1693.
— neje Katalin.	Biecsaj Péter 1691.
Adoni Ilona. 1693.	Bodi János 1693.
. . . (Abey.)	Bodi Erzsébet 1693.
Apczj István, 1690. 1691. 1692'	Bodocz István 1693.
1693; apa egyszer, koma 11-er.	— Erzsébet (Bodocz) neje.
— neje Katalin.	Bodnar Susanna. 1692. Nyer-
— Péter 1691. 1693. apa egy-	gesné.
szer, koma. 2. szer.	Bognar Susanna 1693.
Arbaj (Arvaj?) Samu. 1693.	Borbil (Fogarasy Mihál lásd. Foga-
— Marinka neje.	rasy 1693.
Arbony (?) 1693. Katalin.	Bugyi István, apa 1691.
Baics Kristóf Mária Susanna 1693.	Capitan Mátyás 1699. (Kapitan
Balás György 1690.	Máté) 1698.
— Katalin 1693.	Chymer Mihály János 1691.
Balog János 1693.	Comaromi János 1691.
— Sara 1693.	Csaplar Margit 1691.
Balog (Balok) Ilona 1693.	Csibak János 1691.
— Erzsébet 1690.	Csibér Boldizsár 1691.
Banyaj Erzse 1693.	— Katalin neje.
Banj Erzsébet 1691.	Csifa Benedek 1691.
Baranaj Mihály 1691.	Csinger Anna 1690.
— Anna 1693.	Csizmazia György 1691.
— Katalin 1693.	Csiszar Mihály * 1691.
— Ferencz 1693.	* Csiszár Katalin 1693.
Baranj István 1690.	Csiszár Péter 1693.
Baranya István 1692.	Csitári Katalin 1690.
— Susanna 1692.	Csukor (?) 1697.
Benke Anna 1691.	— Barbara Csukerin; neje
Becz István 1693. (Bécs, Becs.)	1697.
— Anna 1693.	Csusz (Csósz) István 1691.
Benyus János 1691.	Czak Péter (Csák) 1693.
— Mária neje.	Czako Endre 1691.
Bereny Anna 1691.	Czegledi István 1690—1691.

- Czegledi Anna neje (Farkas) 1690.
 — András 1690.
 David István 1691.
 Demindi István 1693.
 — Susanna 1693.
 — Erzsébet 1693.
 Desini Katalin 1693.
 Diak János (Egregius Dnus) 1691.
 * Dimind Susanna l. Demindi.
 Docz Panna 1693.
 Domany János 1691.
 Egri Endre 1693.
 — Anna 1693.
 Endredi István 1693.
 Eötves György 1693.
 — Dorottya 1693.
 — Mihály 1693.
 Erdélyi Márton 1691.
 Erdos István 1690. (Erdus.)
 — Ilona 1690.
 Erdős Katalin 1691.
 Erdus Miklós 1693.
 Erni Sebestyén 1698.
 Eszéki Simon 1693.
 — Mária 1693.
 Farkas István 1691.
 — Susanna 1691.
 Fehér Miklós 1688.
 Fehérházy Jakab 1693.
 — Katalin 1693.
 Fejes János 1693.
 — Mária 1693.
 Fekete Katalin 1691.
 Felecskei Mátyás 1691.
 — Katalin 1691.
 Ferenczy György 1693.
 Ficsur Ursula 1691.
 — Erzsébet 1693.
 (Ficsür) Erzsébet 1693.
 Fodor Katalin 1691.
 Fodori Gergel 1693.
 Fogarasy Mihály 1692.
 — Erzsébet 1692.
 Főredi András 1690—3. (Phiredy.)
 Fösy Márton 1693. (Füsy.)
 Fösy Ilona 1693.
 Föstes János 1691.
 — Susanna . . . Füstös p. 331.
 1693.
 Fügedi Márton 1690.
 — Mihály 1691.
 Füstes Endre 1692.
 — Susanna 1692.
 Galus Kata 1691.
 Gaspar Erzsébet 1691.
 Gazo Mihály 1693.
 Gombos Juditha. 1691.
 Gombkötő Márton) vagy *Házi*
 — Katalin) *Márton* 1698.
 Kömkötő.
 Gombkettő.
 Gombkötő.
 Gongethő.
 Göndör Bálint 1691. (Gönder.)
 Görög Susanna 1692.
 Gyilani Ferencz 1690.
 Gyöngyösi János 1690.
 Hagymási János 1690.
 — Juditha 1691.
 Hajdu Márton.
 Harang Mihály 1692.
 Hasi Márton.
 Házy Márton, l. Gombkötő.
 Hasznos István 1690.
 Hegedüs János 1690. (Heghedüs.)
 — Erzsébet 1690.
 Herczeck Pál 1692.
 — Ilona 1692.
 Herczegh Erzsébet 1690.
 Heredj János 1693.
 Hinöl Katalin 1691.
 Hollosi Ilona 1691.
 Horváth György 1690—93.
 — Márton 1692.
 — Mária 1692.
 — Miklós 1691.
 — Anna 1691.
 Horváth Péter 1693.
 — Maria.
 Huszár István 1693.

- Idal Mihály 1691.
 — Katalin.
 Istvángos György. 1691.
 — Anna.
 István Diák Susanna 1693.
 Janos Sophia (Janosi) 1391. Sötér
 Ferenczné.
 Jaszberényi Mihály. 1690. (Jacy
 berini.)
 — Anna.
 Jobbagyi Susanna (Jobbadi)
 1691—93.
 Juhász Endre 1691.
 — Erzsébet 1691.
 — Ilona 1693.
 Kalaj István 1691.
 Kalló Mihály 1293.
 Kaloczay Péter 1693.
 Kapczi István 1691.
 Karol Susanna (Karoli) 1693.
 Kasza Benedek 1691.
 — Ilona 1693.
 Katona István 1691. katona.
 — Erzsébet 1691.
 Kecskeméti György 1601.
 Kelecsényi Borbala. 1693.
 Kender Balint 1691.
 — Ilona 1691.
 Keresei Adam 1691. (Kenyerej.)
 Kis Márton 1693.
 — Juditha 1693
 — Anna. 1693.
 — Gergely 1693.
 — Mihály 1693.
 — Katalin 1693.
 — Pál 1692.
 — Erzsébet 1692.
 — István 1692.
 — Ursula 1692.
 — Endre 1690.
 — Judith 1693.
 — Mátyás 1690.
 — János 1692.
 — Dorottya 1692.
 Klenj Mihály 1691.
 Klenj Erzsébet 1691.
 Kocsis Gaspar 1690.
 Kolar Maria 1792.
 Kollat Erzsébet 1691.
 Kolonj Katalin 1691.
 Koronczo György 1693.
 Koszoru Susanna 1693.
 Koszorus Erzsébet 1693.
 Kovács Anna, (Kovaz Panni) 1691.
 — Endre 1691.
 — Jakab 1632.
 — Borbala 1692.
 — István 1691.
 — Dorottya leánya.
 — János 1691.
 — Katalin 1691.
 — János 1690.
 — Erzsébet 1690.
 — Katalin 1692.
 — Mátyás 1692.
 — Anna 1692.
 — Péter 1693.
 — Judith 1693.
 Kurucz Ferencz (Argelia) 1693.
 — István 1691.
 Küvesy Pál 1691. (Kövesy)
 — Susanna leánya.
 Lakatjártó István 1699.
 Lakatos István 1691.
 — András 1691.
 — Illona 1691.
 Laky István. 1690.
 Lazar Jakab 1691.
 Leheczki Erzsébet 1692.
 Lenti Gergel 1692.
 — Agnes 1693.
 Lendvaj György 1693.
 — Susanna 1693. (Lindvai)
 Lorinczi György 1691.
 Lukacj Erzik 1693.
 Lukanj Demeter. 1691.
 Maak Katalin 1692.
 Makaj István 1691.
 Manyai Endre 1691.
 Marko Márton 1691.

- Máté Jakab 1693.**
 — Maria 1693.
Mecző Mátyás 1693.
 — Katalin leánya 1691.
Mechesz Jakab (Méhes?) 1691.
 — Katalin, Mechin, Mechezin
 Mesezin, Mechersin, Melichisin 1693.
Mészáros Anna 1690.
 — Anna Sussanna 1693.
 — Anna Erzsébet 1693.
 — Erzsébet 1691—93.
 — Márton 1691.
 — Katalin 1691.
 — Sándor 1691—92.
 — Katalin 1691—92.
Mihalczi István 1692.
 — Susanna 1692.
Mindszenti Erzsébet 1690.
Mocok Endre 1691.
Molnár Anna 1691.
 — György 1692.
 — Ilona 1692.
 — Kata 1690.
 — Jakab 1699.
 — János 1693.
 — Katalin 1693.
 — Maria 1690.
 — Xaveria 1691.
Monori János 1691.
 — neje?
Morocz Istók 1691.
 — Katalin 1691.
Nadasdy Dorottya 1693.
 — Margit 1692.
Nagy Adam 1693.
 — Dorottya 1691.
 — Anna 1693.
 — Albert 1690.
 — András 1690.
 — Gergel. 1692.
 — Gyere 1691.
 — Jutka 1691.
 — György 1693.
 — János 1691.
- Nagy Susanna 1691.**
 — Katalin 1691.
 — Mátyás 1691.
 — Márton 1693.
 — Katalin 1693.
Nemed Helena 1690.
Németh Erzsébet 1693.
 — János 1692.
 — Susanna 1692.
Nivas György 1691.
Novaki Lukács 1691.
 — Katalin 1691.
Nyerges Mihály 1692. (Susanna.)
Oetves Dorottya, v. Eötvös.
Orbán János 1693.
Orosz Imre 1693.
Pacsi János (Paksi)
 — Erzsébet 1691.
Padaj Jácso 1692.
Palfy katalin 1693.
Palotaj Gergel. 1693.
Pap Katalin 1693.
 — György 1691.
 — Mihály 1693.
 — Susanna 1695.
 — János 1690.
 — Judith 1690.
 — Pál 1691.
Pavaj Endre 1692.
 — Katalin 1692.
Perecz György 1691.
 — , Maria 1691.
Pesthi Maria 1693.
Pesti István 1693.
Peter Ilona 1692.
Petriciczky János 1690.
Pipa Lukács (pipacsinaló) 1690.
 — Katalin 1690.
Pócs Mihály. 1690.
Ponthegeyi István 1691.
Pőócz Mihály 1622.
Posoni István 1690.
Posoni Márton 1693.
 — Katalin 1693.
Pozsonyi István.

Pozsgai István 1693.
 — Katalin (Mészáros) 1693.
 Saghi Endre 1692.
 — Juditha 1692.
 Salay István 1691. (Szalai)
 Sallay János 1690—92.
 — Erzsébet 1690—92.
 — Endre 1693.
 — Anna 1693.
 Say Ferencz 1691.
 Sallaj Ferencz 1699. (*Scialai*).
 Sebeaj Katalin 1691. Házyné.
 — Marinka.
 Semberi István 1693.
 — Anna Mária 1692.
 Sobbj János 1691. (Szobi)
 Sos Anna 1693.
 Sötér Ferencz 1691. Sötér, Sútör,
 Sütör, Sutir.
 — Tamás 1693.
 — Susanna (Mészáros) 1693.
 — Anna 1698.
 Szaki Szusanna 1693.
 Szabó András 1691.
 — Ferencz 1691.
 — Mária 1691.
 — István 1693.
 — Ilona 1690.
 — János 1693.
 — Katalin 1693.
 — János 1693.
 — Erzsébet 1693.
 — János 1692.
 — Anna 1692,
 — Jakab 1691.
 — Mária 1691.
 — János 1692.
 — Klára 1692.
 — Judit 1693.
 — Mihály 1691.
 — Miklós 1693.
 — Katalin 1693.
 — György 1693. Mária 1693.
 — Susanna (Szunyogh Imréné
 1691.

Szadai János 1693.
 Szalonnás Katalin 1690. Fügediné.
 Szantaj Ilona 1693.
 Szántó Borbala 1602. inhonesta.
 — Pál 1692.
 — Ilona 1693.
 Szappanfűző Péter 1693.
 Szapongja Mihály 1693.
 Szazdi István 1692.
 — Erzsébet 1692.
 Szecey István 1693.
 Székely Erzsébet 1690.
 Szél István 1692.
 — Judith 1688.
 Szeles Maria 1693.
 Széles Mária 1691.
 Szeleschin (Szöllösy) Mária 1693.
 — Anna 1693.
 Szemeredy Benedek 1692.
 — Judith 1692.
 Szemerédi Pál 1690.
 Szennyes Panna 1690.
 Szentes Anna 1690.
 Szentej (Szentei) Mátás 1693.
 (Erdős Katal.)
 Szentiványi István 1690.
 — Erzsébet 1690.
 Szent Miklós János 1693.
 — Kata 1693.
 — István 1693.
 Szép János 1699.
 Szepes Mihály 1691. Katalin,
 Házyné ; Gombkötő Márton.
 Szeredi Ferencz 1692.
 — Erzsébet 1692. Mészáros.
 Szeremény János 1690.
 Sziártó Márton 1699.
 Szigedi Ferencz 1691. (Szegedi)
 — Mihály 1692.
 — Katalin 1693.
 Szigyártó János 1691.
 Szily István 1691.
 Szorad György 1690.
 — Susanna 1691.
 Szu Erzsébet (Szuin) 1691.

Szücs Anna 1692. (Szücs)

- Ferencz 1692.
- György 1692.
- Katalin 1692.
- István 1693.
- Judith 1693.
- István 1692.
- Lucza 1692.
- János 1693.
- Anna 1693.
- János 1691.
- Kata 1691.
- Mátyás 1690.
- Anna 1690.
- Mihály 1692.
- Erzsébet 1692.
- Péter 1692.
- Anna 1692.

Szülecsi Pál 1693. (Szöllősy.)

Szunyok Imre 1692. (Szunyog.)

- Susanna 1693. (Jobbágyi.)

Takács János 1691.

Tamasj István 1690.

Taris Ferencz 1691.

Tatár István 1691.

- Juditha 1692.
- Susanna 1691.

Tengerj Judith 1693.

Tizenháromvárosi . . 1697. (*Sárvár*
filialisa 13 város.)

Thasy Anna (Szaday Jánosné)
1693.

Tolnai Katalin (Paksiné) 1691.

Tonai János (Tolnai) 1688.

Tott Anna 1691.

- Erzsébet, János leánya
1691.

Tott Ferencz 1692.

Tott Magdolna 1692.

Tóth János 1691.

- Mátyás 1692.
- Katalin 1692.
- Mihály 1688—1693.
- Juliana 1688—1693.
- Katalin 1691.
- Samu 1691.
- Anna 1691.

Török Margit 1693.

Török M. Theresia 1693.

Türök Katalin 1693.

Turaj Anna 1691.

Ujfalusi István 1690.

Ujvári Mihály 1693.

Vadas Erzsébet 1693.

Varga János 1692.

- Judith 1692.
- Péter 1691.
- Katalin 1691.

Vecsei István 1693.

- Katalin 1693.

Versegh István 1688.

- Katalin 1692.

Versegi István 1692.

- Erzsébet 1692.
- Barbara 1693.

Vezekini Mihály 1692.

- Dorottya 1682.

Vilkei (Bilkei, Mátyás 1691.

Virág Lukács 1693.

- Mária 1693.

Zadori Mihály 1691.

Zoldan Katalin 1693.

Zoldanj László 1693.

- Judith 1693.

Zoldos István (Soldos) 1692.

- Anna 1692.

II.

Pesti német nevű polgárok.

- Aaur Márton** 1693.
 — **Ursula** 1693.
Aker Lipót 1690.
Alber Gáspár János 1691.
 — **Anna Cattar. Alberin** 1693.
Ainemer Menyhérd alias Kheppel
Cecilia Keplin 1691.
 — **Maria Ainemerin** 1693.
 — **Anna »** 1693.
Aiser Samu 1693.
 — **Anna Cathar. Aissertin.**
Andl Maria 1693.
Baumannin Cath. 1693.
Bettlerin Mar. Elis. 1693.
Berthoffer Endre 1692.
Bírker Pál 1691.
 — **Erzsébet** 1691.
Bittner János 1691.
 — **Johanna Cath.** 1691.
 — **Maximilian** 1692.
 — **Katalin** 1692.
Bogner János 1691.
 — **Dorottya** 1691.
Botler Tamás 1692.
 — **Maria Magdolna.**
Braxmair Gergel 1700.
Burgstoller János 1691.
Caiser Antal 1691.
Cimermon Jakab 1691.
Christ Gaspar 1693.
Conzn-Millner Pál 1693.
 — — — **Ursula** 1693.
Creitzweger József 1692.
 — **Mária** 1692.
Czimerin Rosina és Susanna 1691.
Czvei Maria 1693.
Ebnerin Elisabeth (Ewnerin) 1691.
Ehrenreich Pál 1694. (Ernreich.)
Ehrenwolf Pál 1691. *Ehrenbolf.*
Ehrenwolf Katalin 1691.
Esenprukker Fülöp 1691. Eschen-
 pruckher.
 — **Barbara** 1691.
 — **János** 1691.
Faifer Kristof Lőrincz 1691.
 (Pfeiffer.)
Faller Mihály 1691.
Felner Fülöp 1691.
Fincingerin Agata 1693.
Finken Dorottya 1691. (*Finkin.*)
Forstherin Ilona 1682.
Gaspar János 1693.
Grajmarin Maria Anna 1693.
Gruberin Barbara 1693.
Grund-Lechner.
Haizler Lőrincz 1691. (Heisler.)
 — **Dorottya Haizlerin.**
Hauer János 1692.
 — **Ursula Auerin.**
Haur János 1691.
 — **Eva Haverin** 1691.
Hauptmonsberger János - György
 1690.
Helmpergerin Maria 1693.
Heris Samuel 1691.
 — **Maria Herisin** 1691.
Heris Mihály 1693.
 — **Erzsébet** 1693.
Herold Henrik Sigfrid 1692.
 — **Veronica Benina. (Herlt)**
Hevler Mih. Miksa 1690.
Hochmann Michael 1693. Grosus.
 — **Maria Cecilia** 1693. Dnus.
Honcz Daniel, Otto 1691.
Honner János 1690.
 — **Anna, Maria** 1691.
Hopferberger Kristóf 1694.
Hoffer János 1691.

- Holdermannin* Eva 1693.
Huerlauffin Anna, Maria 1691.
Huberin Cecilia 1693.
Huiber Adam 1693.
Hulczmann Conrad 1693.
 — Anna, Maria 1693.
Iffel Anna 1691.
Kaber György 1692.
 — Anna 1692.
Kain Abraham 1693. (Cain.)
 — Dorottya 1693.
Katl Maria 1693.
Karpfenstein Franz, Josef 1693.
 (Karpnstein) Karpnstan.
Kapfberger Endre 1692.
Kaiserin Anna Maria 1691.
Kaiser Johann Anton 1691. con-
 fer. Caiser.
Karnerin Anna Maria 1693. Ker-
 nerin, Khemerin.
Kemerer György 1692.
 — Maria Khemerin 1693.
Kepel Menyhérd 1692. Khepfel,
 Kcheffel, Köpel, *Khepflin*, Kep-
 lin, Köpplin, Göbblin, Keptelin,
 Chöplin.
 — Maria Susanna 1692.
 — Christina 1691.
 — Anna Maria 1690.
 — Cecilia 1691.
Kerber György 1691.
 — Ursula 1691, Sedlstaggerin.
Kettin Margar. 1693.
Killer Jakab 1692.
 — Mar. Magd. 1692.
Klainsok Henrik János 1691.
Klaihakk György 1691. (Klan-
 hakk.)
 — Maria Susanna 1691.
Kleszner András 1693.
Klim Mihály János 1691—93
 (Klemer, Klimmer et *Chlinger*.)
 — Susanna 1691—93.
Klingenmaier Endre 1691.
Knaus Ferencz 1690.
- Kinehalter* Pál 1691.
 — Katalin 1691.
Khalcher Márton 1693.
 — Maria 1693.
Khalinger Kristóf 1692. Chalinger.
 — Maria 1692.
Kharnin Dorotya 1691.
Kheleber Mátyás 1693.
 — Katalin 1693.
Kolbacher Math. Lambert 1692.
 (Kulpocher, Kulpecherin.)
 — Rosina 1692.
 — Anna Theresia 1693.
Konin Dorottya 1691.
Kramel Maria Helena.
Kramer Fülöp 1692.
 — Anna 1692.
Kresner Joseph Andr. 1693.
Kriemer Boldizsár, Kriemerin 1693..
Krieneburt Pál 1693.
Krokrin Anna Mar. 1691.
Krumperger Kristóf 1691.
Kurtzin Anna Maria 1693.
Kusmon Tobias 1691.
 — Maria Marg. 1691.
Lebin Justina 1693.
Leopoldin Katalin 1693.
Linzer János 1693.
 — Anna Kathinka 1693.
Luckemprocher Stanislaus 1694..
Madauer György 1692. Maria *Ma-*
 dauerin.
Majchelin Anna 1693.
Marmilner Boldizsár, Maria 1692.
Mathesin Dorottya 1693.
Merkel János Sándor 1692.
Michel Mátyás János 1690.
Milner János Theresia 1692.
Milner Gergel, Anna, Maria 1692..
Millner Mátyás, Katalin 1693.
Mikserin Katalin 1693.
Mischlerin Maria Dorottya 1693.
Mörlin Mar. Magd. 1693.
Mosler János Antal 1692. (Mosele.)
Nachtigon Samu 1691. *Nochtikol*.

- Ningoczer Márton, Anna, Mária 1693.
 Nodnaglin Isabella 1690.
 Oberagnerin Julina, Maria Juliana, Catharina 1693.
 Paxnaider János 1699.
 Pattnerin Johann Cath. 1691.
 Peger Jakab 1691.
 Pezenraiter János 1695.
 Pilcher Pál 1690.
 Pirkher Pál, Rosina Pirkerin, Pierger, Pirker 1692.
 Pittner János Miksa 1690.
 Plutmagger 110. sz. ház.
 Pless Hellfried Ferdinand 1692.
 Podlin Margit 1690.
 Pollermann Mátyás 1692.
 Prener György 1691.
 Preser Pál 1691.
Presli Maria Margar. Preslin.
 Properger Anna Maria Propergerin, Promberger, Bropergerin 1691.
 Puch Mihály, Rosina 1691. Theresia Puchin 1691.
 Puheher Pál 1691.
 Pücz Mihály 1691.
 Pulsinger György, Erzsébet 1692. (Pulsinger.)
 Raniker Péter, Katalin 1693.
 Ramensdorferin Cathar. 1699.
 Rheck György 1692. (Rek.)
 — Margit *Rhekin* 1693.
 — Maria Rekin 1693.
 Riedr János, Regina Riedin 1691.
 Ritt Jakab Ján. Anna Rittin 1692.
 Rodumpocher György 1691.
 Romler Ferencz, Maria Romlerin 1691.
 Rosber Ilés Maria Klara 1691.
 Rosen Ursula 1693.
 Rott Jakab 1691.
 Ruckr Anna Rosina 1693.
 Saller Jakab Margit 1692.
 Saengel Mathias 1692.
 Sax Simon, Benigna Saxin 1692.
 Schaidlin Anna Margaretha 1691.
 Schelp Péter; Gunegundis 1693.
 Schiworczen Henrik 1691.
 Scheingestock A. Maria 1693.
 Schennperg Kristof 1692. Magdaléne Schoenpergerin 1690.
 Schiz Maria 1693.
 Schlosserin An. Margaretha 1693.
 Schmidh György, Maria, Anna, Maria. 1690. Schmidtl, Schmidl, Smith.
 Smithauer Tobias Ernraich 1691.
 Sefenperger Kristof, Magd. 1692.
 Sekelkeldin Katalin 1693.
 Sessler Illona 1691.
 Sig Mihály, Baldpura Sigin 1693.
 Siklin Borbala 1693.
 Sipter Mátyás 1692.
 Sosein Veron. Cath. 1693.
 Srot János 1693.
 Stanandenderin Ursula 1693.
 Staneder Tamás 1692.
 Stanederin Katalin 1693.
 Stanprecher György, Katalin 1692.
 Steierman Gaspar 1690.
 Staunbergerin Anna Maria 1691.
 Suchentrunk György 1691.
 Suchnerin Margit 1691.
 Svaaidl Jakab 1693.
 Szajerin Barbara Maria 1692.
 Tambeck Kristof A. Maria 1693.
 Tekker A. Maria 1691.
 Theffel Mátyás, Krisztina 1691.
 Thurmin Johanna 1691.
 Till György 1691.
 Thasner Tamas 1692.
 Thasner Mar. Magd. - Thosner, Taschnerin Topfferin 1693.
 Topfel Mátyás Krisztina 1693.
 Trenkher Mátyás; 1692.
 Trinkhal Anna Elisabeth 1693.
 Thepfel Mátyás, Anna Maria 1693.
 Tösler 1699.
 Torickner Mátyás 1693.

Trescher Ferencz 1691.
 Uberin Uliana 1693.
 Vajnert Fridrik 1691.
 Viereck János Vilmos 1692.
 — Maria Magd. fiereckin 1693.
 Wantzin Gertrand 1693.
 Waertherin A. Maria 1693.
 Wainschenk János, Anna 1691.
 Wennigin Barb. Theres 1692.
 Wenterfues András 1692.

Widmann Mátyás Sofia 1693.
 Willhelmin Katalin 1693.
 Wilfersheim Nicol. 1682.
 Willershaim Maria.
 Winkl Theodora Elizabeth (Czae-
 sarné) 1692.
 Wocht Godefridus 1691.
 Wulfen Mariandl 1693.
 Ziglerin Regina 1693.
 Zodr Eva 1693.

III.

Szláv hangzású nevek.

Babicz Anna 1693.
 Bacziditsek György 1693.
 Banowsky Jak. 1691. (Banoczky.)
 — Katalin 1692. (Panow-
 schin ?)
 Bobics 1692.
 Bobitha Katalin 1693.
 Bobitja Maria 1693.
 Bobiz Péter 1694.
 — György 1693.
 — Katalin 1693.
 Bobovics Mihály 1692.
 Bovich János 1693.
 — Mária 1693.
 Bowith György 1693.
 — Katalin 1693.
 Chmelik András 1691.
 — Borbala 1691.
 Csernovics Ferencz 1693.
 — Mihály 1693.
 Czernok Maria 1693.
 Czernus M. Anna 1693.
 Domanj János 1692.
 — Erzsébet 1692.
 Dwoleschintzky Wenczel Miksa
 1691.
 Francok Anna. 1693.
 Frits András 1693.
 — Katalin 1693.

Fridrichovszky András 1697.
 Geresicz Susanna 1693.
 Gyurka Lucia 1693.
 Hrcsn Wenczel 1691.
 Ivan Katalin 1693.
 — Maria 1693.
 Kubiczkova Barbara 1693.
 Kakulja Anna 1693.
 — Erzsébet 1693.
 — Ilona 1691.
 Janik Kristof 1691.
 — Anna 1691.
 Jaskó Mihály 1691.
 — Eva Rosina 1691.
 — Maria Gertraud 1692.
 Jelinek Wenczel 1692.
 Jicsin Mihály 1692.
 Josit Dorottya 1693.
 Kalacska István 1693.
 — Ilona 1693.
 Kalkovicz János 1691.
 — Ilona 1691.
 Koczurek Vitus 1692.
 — Katalin 1693.
 Koza Ferencz 1692.
 Krajczovics Katalin 1693.
 Kral György 1691.
 Kupcsiczka A. Maria 1692.
 Lakovicz Marton 1693.

Lasicz Péter 1692.	Putanicz Ferencz 1693.
— Terezia 1692.	— Ignác 1693.
— György 1692.	Roznik Mária 1693.
— Terez Lasiczin 1692.	Saborska Mária 1691.
Lubicz Miklós 1694.	Smetana Mátyás 1693.
Lukaczovicz Simon 1693.	— Katalin 1693.
Manik Susanna 1691.	Staincka Katalin 1692.
Miszaneck Öcse 1690.	Stanovicz Anna 1697.
Mokra Anna Castharina 1693.	Stipan Ilona 1693.
Nikta Gábor 1692.	Strbay Joann. Samuel 1693.
— Ilona 1692.	Stoicz József 1693.
Novacz Miklós 1691.	Stoicz Mária 1693.
Novak A. Maria 1693.	Szalanszky Mihály 1693.
Pamith Magdolna 1692.	Szilevics Miklós 1693.
Panonschin Jakab (Lanio 1691.	— Leonora 1693.
Paulovicz Endre 1691.	Szimonovicz Péter 1693.
Paulowan Maria 1693.	Szirek Mária Krisztina 1693.
Peterczicz János 1693.	Sztocznovicz György 1693.
— Katalin 1693.	Tapuska András 1691.
Petrovicz Lukás 1691.	Ticzar Dorottya 1693.
Pippina Susanna 1691.	Tonkova Pál 1693.
Pipis Mihály 1693.	Tukwicz Mihály 1693.
— Erzsébet 1693.	— Anna 1693.
Plichta Maria 1693.	Turczia Anna 1693.
Posega Mihály 1691.	Turkova Marka 1693.
Poseva Katalin 1693.	Urbanovszky György 1693.
Prian Moricz 1691.	Vezelli Dorottya 1693.
Priknek György 338. 1693.	Vostonerski Bonifac 1697.
Putanicz János plébános 1693.	Wognicz Endre 1691.
— József 1693.	Zlatár Mihály 1692.

IV.

Latin hangzásuak.

Aurifaber Miklós 1692.	Cothurnarü Susanna (Cizmadia),
— Juliana 1692. (Eötvös vagy	Koturnati 169a.
Gürtler ?)	Elia Katalin 1693.
Cesar Johannes Albrecht 1692. 1.	— Maria 1693.
Winkl.	Hubertus Joannes 1692.
Csisarini Dorottya 1693.	— Anna Maria 1692.
Cilia Maria 1693.	Larma Sebestyén 1692.
Cothiny Clara 1693.	— Catharnia Larmin 1692.

Literatus János 1691.
 Menegati Joan. Baptisza 1691.
 Merketolin Ferindta 1691.
 Passerin György 1691.
 Polonus Stephanus 1690. Lengyel.
 Rasciana Neda. 1693.

Salphi János 1691.
 — Margita Salvin Szalve 1691.
 Specular Susanna (Speculari) Dorottya Klimer Mihályné 1693.
 Turpis György 1693.
 — Borbála 1693.

V.

Különféle hangzásuak.

Cheam Abraham 1691.
 — Dorottya 1691.
 Csimeg Joam Guilielm 1692.
 Csarabi Mátyás pap 1693.
 Hurnes Simon 1692.
 — Maria 1692.
 Ibrahim Anna Maria 1693.
 Jakabuj Maria 1693.
 Irakin Anna Maria. 1693.
 Kusmeli Maria 1693.

Levin Illmus Dnus Georgius 1692.
 Olphoch György 1692.
 — Erzsébet 1692.
 Trief Mihály 1692.
 — Katalin 1692.
 Werns Vilmos 1695.
 — Gestraud Wernsin 1693.
 Zernegg Kristóf de Schorfenstain,
 Eva Catharina 1693.

Összeállítva a lakókat neveik szerint, találunk:
 magyar nevű polgárt 468, ezek közt külön- 231, az egésznek szá- 0.48
 német » » 285 bőzö név van: 192 zaléka: 0.35
 szláv » » 116 83 0.125
 latinos hangzásu 23 17 0.025
 különféle » 19 13 0.020

Ezen táblázatból, hogy a *magyar nevéek* 25 hiány az összes *polgársák felét teszik*, míg a név szerint felosztott *háziurak közt* (l. 100 l.) egészen más arányt találtunk; mert a német háziurak mind a többi nemzetségüket még 37-el felülhaladták, mi a telepítési viszonyok tekintetbe vételével természetesennek fog tetszeni.

Egyébiránt curiosumként még azt is kiszámítottam, hogy a magyar nevéek közt van:

Horvát 7, Kis 15, Kovács 15, Mészáros 8, Molnár 9, Nagy 13, Pap 7, Szabó 21, Szűcs 18, Tóth 12. S így ezek közt is nemzetiséget képviselők *Horvátok* és *Tóthok*; testi különbséggel *kisek* és *nagyok*; a többi mesterségről vette nevét, és az efféle nevek még mai nap is a magyar neveknek legnagyobb részét teszik.

Mennyi érdekesnél érdekesb összeállítást lehetne még e gazdag bányából más és más tekintetből kockáztatni; itten azonban elég legyen a jó akarat, melylyel szándékom bebizonyítani azt, hogy a történészre nézve becsstel bírhat a meddőnek tetsző legszárazabb kézirat is, csak találja meg a kulcsot, mely titkainak felzárását elősegitse!

II.

FÜGGELÉK.

I.

1483.

Nos Gallus Waci dictus Judex, Andreas Magnus Mathias Bornemisija Johannes Farkas Jacobus Taxonij Michael literatus Gregorius Kalmar, paulus kelemfewldi Matheus Seres, Valentinus Megery Stephanus lapicida alter Valentinus petrijcz et Blasius Nemegij dicti Juraticiues Civitatis Pesthiensis Memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit vniuersis Quod circumspectus Stephanus literatus alias Judex, nunc vero conciuis noster, coram nobis personaliter constitutus proposuit et sponte confessus est in nunc modum. Quomodo ipse ad presens ardua compulsus necessitate, quoddam Maccellum suum in dicta Ciuitate pesthiensi inter maccella hungaricalia in Vicinitatibus maccellorum hospitalis Ecclesie sancti Nicolai Episcopi ab vna, et prouidi Benedicti Feijer conciuis nostri, partibus ex altera existentem habitum necnon quandam vineam suam empticiam Sijdo nuncupatam, in promontorio Vinearum oppidi Kamanez vocati in Vicinitatibus Vinearum in literis conuentus Belefontis de Waradinopetrj clarius specificatarum existentem, habitam, que alias prouidij Anthonij filij condam petri Sydo prefuisset, simulcum cunctis prescriptorum Macelli ac Vinee vtilitatibus et pertinencijs quibusbilibet ad eosdem, vndique de Jure spectantibus et pertinere debentibus, Nobili Benedicto literato de Gijge Comiti Vniuersarum Camerarum Salium Regalium in Transsilvania vbiuis habitarum et existentium, Vt Idem Stephanus literatus retulit, memoratus Benedictus a primeua etatis sue continuis semper temporibus amicabili et speciali fauore sibi affuisset, complacencias eciam non modicas plerisque temporibus exhibuisset ac fecisset in futurumque exhibere et facere promisisset. tum ex eo tum uero pro trecentis et quinquaginta florenis auri puri hungaricalibus boni et jsti ponderis vt dixit ab eodem iam plene habitis lenatis et receptis dedisset alienasset et perpetuasset, ymmo

dedit alienavit et perpetuavit coram nobis Jure perpetuo et irreuocabiliter pacifice tenendam possidendam pariter et habendam, nullo penitus contradictore apparente assumens nichilominus antefatus Stephanus literatus, prememoratum Benedictum literatum in pacifico dominio Jamdictorum Macelli et vinee contra quoslibet impetitores et causidicos Juridice tueri, protegere et conseruare proprijs suis laboribus et expensis In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras priuilegiales pendente sigillo nostro Maiorij consignatas et roboratas duximus concedendas. Datum feria secunda proxima ante festum Beati Adalbertj episcopi Anno domini Millesimo Quadringentesimo Octuagesimo Tercio.

Relacio Valentini Pettrycz Jurati ciuiis.

Az egészen ép pecsét*) sárgás és rózsaszínű selyem fonalakról lóg.
(Kam. levéltár N. R. A. Fas. 398. Nr. 47.)

*) Az előttünk fekvő Pest városi pecsét Cerographiánk érdekesebb példányai közé tartozik nemcsak ép, hanem csinos volta miatt is. Ha *Dudik* barátom állítása szerint van a magyar okmányokon valami, mi azokat azonnal felismerteti, úgy van a pecséteknek is sajátosságos külsejük, miért is a külső viaszcsésze, fehér viasznak és a mastixnak bő keverése miatt leveledző rétegekbe foszlik. — Pest városa pecsétjének csészéje felül 6 cmnyi átmérővel bir és széle le van szelve, 1 cmnyi széle közepén kettős kör mutatkozik, magassága 1.5 cm. és gömbszelet idomu alján közepett és 1.5 és 3 cm. távolban a középpontból ismét kettős körök mutatkoznak, mi már magát e külső alakot nagyon csinosná teszi. 0.5 cmnyi mélységben fekszik a 3,4 cm. vörös viaszku pecsét, mely meglehetősen ép, és valóban arra szolgálhatna, miszerint ezt a 400 éves jelképét, ismét jogában visszahelyezze.

Maga a pecsét elég tisztán van kinyomva, és kettős gyöngykör közepén ezek állanak: † S. CIVIVM DE ANTIQVA PEST.

A 2 cmnyi kerek mezőben látunk közepett magas kaputornyot, zárt kapuval és messze kinyúló ormozattal; a védfolyosó alatt zárt, kerekívű ablak van ábrázolva; jobbra balra a faragott kőből épült városfalak fölött három-három orom emelkedik. A mezőnyben jobbra a ☉ idomú hold, balra hatágu csillag, a magyar pecsétek e jellegző dísze, van alkalmazva.

II.

1487.

Nos Gallus Waczy dictus Judex, Andreas Magnus Iadislaus Zekel Paulus Kelefewldj Albertus feketé Valentinus Pettrycz Georgius Iañifex. Jacobus Taxonij alter Valentinus Megyery. Matheus Seres. Paulus Zegedij. Jacobus Beke et Stephanus Kemywes, Jurati ciues Ciuitatis Pesthiensis Memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit Vniuersis quod Egregius Petrus Markws de Beleg in sua necnon Nobilis domine Justina vocate eius consortis, nominibus et in personis coram nobis personaliter constitutus proposuit ac sponte et libere confessus est in hunc modum. Quomodo ipsi ardua compulsi necessitate quandam domum ipsorum lapideam magnam scilicet et acialem in hac ipsa ciuitate Pesthiensi in Vicinitatibus domorum honestarum dominarum videlicet Anne Racz ab orientali necnon Relicte prouidij condam Pauli Farkas ab occidentali ex oppo, sito vero circumspectj Petri Sartoris conciuium nostrorum ab aquilonari plaga existentem habitam cunctis suis vtilitatibus et pertinencijs quibuslibet ad eandem domum vndique de Jure spectantibus et pertinere debentibus. Reverendo domino Urbano Thesaurario Regie Majestatis, necnon Electo ecclesie Agriensis, ac Egregijs Blasio et Johanni de Naghlwche fratribus suis carnalibus. Preterea Iadislaw prefati Blasij ac damiano, Clementj, Urbano et Thome eiusdem Johannis, necnon Francisco condam Benedictj de dicta Naghlwche filijs hereditibusque et posteritatibus eorundem vniuersis, pro Mille florenis auri puri hungaricalibus boni et iusti ponderis a prefato Reverendo domino Urbano Thesaurario iam plene habitis leuatis et receptis dedisset donasset et appropriasset immo dedit donauit et appropriauit coram nobis Jure perpetuo et irreuocabiliter tenendam possidendam pariter et habendam nullo contradictore apparente. Assumens nichilominus et obligans se antefatus Petrus Markus Suo et dicte domine Justine consortis sue nominibus memoratum dominum Urbanum Thesaurarium necnon fratres suos supranominatos, heredesque et successores ac posteritates ipsorum Vniuersos in pacifico dominio prescripte

domus, contra quoslibet impetitores et Causidicos Juridice tueri
protegere et conservare proprijs suis laboribus et expensis iuxta consue-
tudinem jam dicte ciuitatis ab antiquo approbatam. In cuius rei
memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas priuilegiales
pendente Sigillo nostro quo vtimur maiorj consignatas eisdem duxi-
mus concedendas. Datum feria quinta proxima ante festum beati
Mathie Apostoli Anno domini Millessimo Quadringentesimo Octuage-
simo Septimo.

De commissione Judicis et Juratorum in Consilio.

A törölt pecsét zöld, vörös és sárga színű selyemről lóg.

(Kamarai levéltárban N. R. a. Fasc. 398. Nr. 46.)

III.

1492.

Fassio Stephani de Nagy-Luche (Lúce) Ep̃i Syrm. suo et patruelium nomine super Egyek et *domo lapidea Pestini habita* pro capitulo Agriensi.

»Nos Comes Stephanus de Bathor Judex Curiae Serenissimi Principis Domini Uladislai Dei gratia Regis Hungariae ec. commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis: Quod Reverendo in Xto Patre Domino Stephano Ep̃o Eccl. Syrm. . . filio videlicet generosae Dnae Margarethae filii condam Philippi de Nagy-Luche pro se personaliter ac Egregiis Blasio et Joanne filiis ipsius condam Philippi ac Francisco filio condam Benedicti filii eiusdem condam Philippi de Nagy-Luche, cum literis Honorabilis Capituli Ecclesiae Budensis fassionalibus in negotio infrascripto plenam et omnimodam potestatem et facultatem ipsius Domini Stephani Ep̃i in se habentem hunc tenorem continent: Nos *Capitulum Eae Budensis* memoriae commendamus per praesentes, quod Egregii Blasius et Joannes filii condam Philippi de Nagy-Luche ac Franciscus filius condam Benedicti Philippi de eadem Nagy-Luche, ipse Blasius Ladislai filii et Elenae filiae, profatus vero Joannes Damiani, Clementis, Urbani, Thomae et Gregorii filiorum, ac Ursulae, Anastasiae et Elenae filiarum ipsorum onera et quaelibet gravamina in subscriptis super se assumentes, coram Nobis personaliter constituti sponte et libere confessi sunt in hunc modum: Quod ipsi quia Rssmum condam Dominum Urbanum Eppum. Agriensem felicitis reminiscantiae patrem eorum carnalem ad beatiss. Joannem Apostolum et Evangel. ejusque Ecclesiam Agriensem ipso adhuc in humanis agente singularem devotionem habere et eandem Ecclesiam suam certis possessionibus Egyek alias in Zabolch, nunc vero in Hevesiensi, ac Nagy-Iván in eodem Hevesiensi et Migleis in Zempliniensi Comitatibus existentia habitis, ac quadam domo in *Pesth* sita, per ipsum Rssimum quondam D. Urbanum Eppum emptis, jamque ipso Dno Urbano Ep̃o defuncto in ipsos condescens ac devolutis dotare velle agnovissent: Ideo ipsi

consideratis multiplicibus beneficiis ipsius D. Urbani Eppi patris ipsorum eis usque ad mortem paternaliter semper exhibitis, desiderio et voluntati ejusdem satisfacere cupientes, totum et omne negotium factum et dispositionem atque perpetuam alienationem praescriptorum jurium possessionariorum quoad ipsam Ecclesiam Agriensem sive Capitulum ejusdem Ecclesiae, quia ipsi aliis occupati negotiis rebus huiusmodi intendere non possent, voluntati et arbitrio Rdi D. Stephani Eppo Syrm. . . cum plena et omnimoda potestate submisissent, submiseruntque coram nobis, ut quidquid idem D. Stephanus Eppus Syrm. in facto dictarum possessionum et jurium possessionariorum perpetuae alienatione ipsorum in praescriptam Ecclesiam Agriensem sive Capitulum ejusdem Ecclesiae derivandarum et fiendarum faceret, disponderet et concluderet, id totum pro rato, grato et accepto habere promisissent, promiseruntque nostri in praesentia. . . Datum feria 6 proxima post festum assumpt. B. M. V. 1492. . . . Ipse Dominus Stephanus Eppus suo et memoratorum fratrum suorum nominibus et in personis virtute praescriptorum literarum dicti Capituli Budensis fassionum praenarrata, totales portiones ipsorum possessionarias in possessione Egyek alias in Zabolch nunc vero in Hevesiensi, ac Nagh-Iván in eodem Hevesiensi et Miglécz vocatis in Zempliniensi, comitatibus existentes habitas, item quamdam domum lapideam in Civitate Pestiensi in platea Czegléd appellata et vicinitatibus domorum circumsectorum Fabiani Literati ab inferiori, et Thomae Doman Civium ejusdem civitatis a superiori partibus sive ab aquilonari plaga adjacentium per ipsum condam D. Urbanum Eppum emptas et ipso de medio sublato in eodem Blasium, Joannem et Franciscum fratres ejusdem jure successorio devolutas . . omnino eo jure quo primo ad praefatum D. Urbanum Eppum et postea dictos fratres pertinere dinoscuntur, praefato Capitulo et Canonice duxat Ecclesiae Agriensis praedictae sub his conditionibus infrascriptis (mindennap bizonyos misét mondjanak.) — In cujus rei memoriam praesentes literas nostras . . duximus concedendas. Datum Budae in festo b. Augustini Eppi 1492. (L. S. pendentis.)

Ex archivo Cpli Agr. 9. 2. 1. Most az egri káptalannak nincs Pesten háza, az említett ház alkalmasint a törökök uralma alatt romba dőlt.

Budán volt az egri káptalannak két háza, az egyiket hagyta András főesperes 1478, a másikat az egri püspök 1488. — Most nincs.

E másolatot köszönöm Dr. Porubszky József egri kanonok úr nagyságának.

IV.

1503.

Serenissimo principi et domino domino Wladislao dei gracia Regi Hungarie et Bohemie etc. domino eorum graciousissimo Capitulum ecclesie Budensis Oracionum suffragia deuotarum perpetua cum fidelitate vestra nouerit Serenitas Nos binas literas eiusdem vnas exhibitorias, alias vero preceptorias Egregio Michaeli Bodo de pesth sonantes nobisque preceptorie loquentes et directas honore quo decuit recepisse; exhibitorias videlicet in hec verba: *Wladislaus* dei gracia Rex Hungarie et Bohemie etc. fidelibus nostris Capitulo Ecclesie Budensis Salutem et gratiam, Mandantes fidelitati vestre harum serie firmiter quatenus alias literas nostras preceptorias Egregio Michaeli officiali Magnifici Johannis de Zapolya Comitis perpetui terre Scepusiensis sonantes, pro parte generose domine Margarethe consortis Egregy Ladislaj pazman de Molnos zegh, cum presentibus vobis exhibendi per vestrum Testimonium fidedignum, eidem exhiberi et presentars faciat Qui si personaliter reperirj poterit benequidem alioquin de domo habitationis sue siue solite eiusdem residencie accedendo amoneat eundem dicatque et committat eidem verbo nostro regio vt ipse Tricesimo secundo diej exhibicionis prescriptarum literarum preceptoriarum fiende computando coram nostra maiestate vbj deo duce tunc constituemur personaliter aut per procuratorem suum legitimum absque vltiorj procrastinacione comparere debeat et teneatur, ad contenta querimoniarum prefate domine exponentis in dictis literis nostris preceptorijs contentarum responsurum aliasque finalem a nobis deliberationem debiteque iusticie complementum recepturum familiares eciam Ignobiles dicti Michaelis Bodo nec non Jobagiones annotati Johannis de Zapolya, eisdem statuere commissos, nihilominus statuere committendo. Secus non facturi. Datum Bude in festo beati Pauli primi heremite. Anno domini *Millesimo Quingentesimo Tercio*. Preceptorias vero consimiliter in hec verba *Wladislaus* dei gracia Rex Hungarie et Bohemie etc. fidei nostro Egregio Michaelj Bodo de

pesth provisorî curie domus Magnificj Johannis de Zapolya Comitîs perpetui terre scepusiensis in *Ciuitate Nostra Budensi* habite officialisque possessionis eiusdem Johannis de Zapolya Agrad vocate per eum ibidem constituto Salutem et gratiam Exponitur nobis in persona Generose domine Margarethe filie olim nobilis laurencij Czeny de Bela consortis videlicet Iadislaj pazman de Molnoszegh Quod cum circa festum beati Thome apostoli proxime preteritum ipsa domina Exponens quendam nobilem Johannem Horwath familiarem eiusdem, pro quibusdam certis et arduis negocijs suis peragendis ad porcionem suam possessionariam In possessione felsewpethyen vocata In Comitatu Newgradiensi existente habitam transmisisset et In domo cuiusdam prouidi andree Thornosin hospicio se collocasset, Extunc tu nescitur quorum fretus consilio missis et destinatis quibusdam Thoma et Augustino Ispan familiaribus tuis, Item prouidis Johanne Swabol Georgio Swabol Urbano Monyk Nicolao Orros, paulo fabyan Johanne Gotthyor Johanne Ienarth Georgio fwar Johanne Ioth Nicolao Sthethner leonardo folthou, Andrea Warga Michaelae Amboros Andrea Eber Michaelae fabyan Michaelae Nyfor Gallo fabro Martino frydel Gallo Hendel, Jobagionibus prefati Johannis de Zapolya In dicta possessione sua Agrad in pretacto Comitatu Newgradiensi existente commorantibus manibus armatis et potenciarîjs Noctis in silencio ad prescriptam porcionem possessionariam felsewpethyen consequenterque dictam domum prelibati andree Thornos Ibique eundem primum vsque ad habundantissimam sanguinis sui effusionem dire et acriter verberari letalibusque vlnaribus sauciarj deindeque verberatum et letaliter vlnaratum captuarij et captum ad dictum possessionem Agrad deduci Ibique cathenis et compedibus colligatum per triduum durissima in captiuitate conseruari fecisses potencia mediante, In preiudicium et dampnum dicti domine exponentis valde magnum. Supplicatum itaque extitit Maiestati nostre pro parte eiusdem domine exponentis vt eidem circa premissa de opportuno Juris remedio prouidere dignaremur, Quia vero iuxta formam generalis noui decreti nostri, talismodj actus potenciarîi extra terminos octauales et Breuium Iudiciorum decidj solent et terminarij Ideo fidelitati tue serie presencium firmiter precipiendo mandamus, quatinus habita presencium noticia Tricesimo secundo die a die exhibicionis presencium tibi fiende computando coram nostra maiestate vbicumque deo duce tunc constituemur absque vlteriorj procrastinacione personaliter siue per procuratorem tuum legitime comparere modis omnibus debeas et tenearis Racionem de premissis redditurus prescriptos eciam familiares tuos Ignobiles tibi et Jobagionibus annotati Johannis de Zapolya in predicta possessione sua Agrad residentes eidem Johanni de Zapolya statuere committendo Nam alias certus sis Quod si (aliter) facere attemptaueris nos ad partis comparentis instanciam Id faciemus in premissis, quod dictauerit ordo Juris, Secus non facturi, presentibus perlectis exhibentj restitutis Da-

tum Bude in festo beati paulj primi heremite anno domini millesimo Quingentesimo tercio. (Következik a budai káptalan jelentésének be-
rekesztése, a mely szerint kanonok társuk kiküldetvén, ez »in festo
conversionis b. Paulj apli« a király fentebbi meghagyását teljesítette;
a káptalan jelentése kelt: Datum tercio die diej amonicionis prenotate.
Anno dominj supradicto.)

Papiron; zárlatán pecsét nyomai; eredetije répczelaki Kisfaludy
család levéltárában.

Másolta és kiadásra átengedte

N a g y I m r e.

Nos Paulus Zegedy Judex Thomas Paulus et Valentinus literati Conradus Emericus et Blasius Pellifices Michael Taxony Georgius Chapo Johannes lapicida. Valentinus Petrycz, petrus kalman (másutt kalmár) et Gregorius Clipeator Jurati Ciues Ciuitatis Pesthiensis. Memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit vniuersis, Quod in anno cuius iam fere septima instat reuolucio annuallis vel citra, coram nobis personaliter constituti honesta domina dorothea Relicta condam Benedicti Chanady olim conciuis nostri fassa extiterat sponte in hunc modum Quomodo ipsa matura in se deliberacione prehabita domum suam, nostri in medio In vicinitatibus domorum Relicte condam demetry Coci, ab inferiori et Circumspecti Blasy Zakachij a superiori, nec non petri Chanadij concivium nostrorum, a Meridionali et ex opposito partibus existentium habitam, cum cunctis suis vtilitatibus et pertinencijs quibuslibet ad eandem domum rite et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus Nobili Michaeli Bodo conciuui nostro et domine Sophie Consorti sue legittime, ipsorumque heredibus et posteritatibus Vniuersis, pro Quadringentis et Quinquaginta florenis aurj, ab eisdem plene habitis et perceptis, dedisset vendidisset et appropriasset, Jure perpetuo et Inreuocabiliter possidendam, tenendam, pariter et habendam Immo dedit vendidit appropriauitque coram nobis, Nullo penitus Contradictore obuiante Assumens preterea memorata domina dorothea, eosdem Michaellem Bodo et dominam Sophiam consortem suam, ipsorumque heredes et posteritates vniuersos, In pacifico dominio prescripte domus et cunctarum vtilitatum eiusdem, contra quoslibet illegitimos impetitores, tueri, defendere et conseruare, suis proprijs laboribus et expensis. Juxta legem et consuetudinem antedictae Ciuitatis nostre, ab antiquo obseruatam, In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam, presentes nostras literas priuilegiales, pendentis Autentici Sigilli nostri maioris munimine roboratas, Annotatis Michaeli Bodo et domine

Sophie consorti sue, ipsorumque heredibus et posteritatibus vniuersis, duximus concedendas.

Datum in Pesth feria quarta proxima ante festum Beati Georgij martiris Anno domini Millesimo Quadringentesimo Nonagesimo septimo.

Hártyán, sárga vörös kék selyem zsinórról függő ép pecsét, a sárga viasz fészekbe vörös viaszra nyomva.

Az eredeti a Kisfaludy család levéltárában Répcze-Lakon.

Másolta és közlésre átengedte

N a g y I m r e.

VI.

1503.

Nos Jacobus Beke Judex, Valentinus Megyerij, Paulus literatus, Johannes hassy, Michael Myser, Nicolaus Zakach, Stephanus Bodogfalway Emericus et Conradus pellifices alter valentinus Petrycz, Thomas Chyzar, Ambrosius Tholway et dionisius Semellator Jurati Ciues Ciuitatis Pesthiensis Memorie commendamus tenore presencium significamus quibus expedit vniuersis, Quod Circumspectus Martinus literatus conciuis noster et domina Magdalena consors sua legitima filia videlicet Circumspecti Stephani literati olim Iudicis dicte Ciuitatis nostre onera et quelibet grauamina Andree filij aliorumque omnium et singularum prolium proximorum et consanguineorum suorum, in se assummendo, proposuerunt et sponte confessi sunt in hunc modum Qualiter ipsi Macellum ipsorum nostri in medio inter macella hungaricalia habitum, cum cunctis suis vtilitatibus et pertinencijs quibuslibet ad Idem Macellum spectantibus et pertinere debentibus, Egregio Michaeli Bodo conciuui nostro, et domine Sophie consorti sue legitime ipsorumque heredibus et heredum successoribus, et posteritatibus vniuersis, pro Centum et quinquaginta florenis auri, ab eodem Michaeli plene habitis et perceptis dedissent, vendidissent asscripsissentque et apropiassent ymmo dederunt vendiderunt ascripseruntque et apropiauerunt coram nobis Jure perpetuo et Irreuocabiliter tenendum possidendum pariter et habendum Nullo penitus contradictore obuiante assumpmendo nichilominus prefati martinus literatus et domina Magdalena consors sua, memoratum Michaeli Bodo et dominam Sophiam consortem ipsorumque heredes et posteritates vniuersos in pacifico domynio prescripti Macelli, contra quoslibet illegitimos Impetitores Juridice tueri defendere et conservare, ipsorumque proprijs laboribus et expensis, Juxta legem et consuetudinem antedicte Ciuitatis nostre ab antiquo obseruatam In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes nostras literas priuilegiales, pendentis et autentici sigilli nostri Maioris Munimine roboratas,

annotato Michaeli Bodo et domine Sophie consorti sue ipsorumque heredibus et posteritatibus vniuersis duximus concedendas, datum in profesto beati Adalberti Episcopi et martiris Anno domini Millesimo Quingentesimo tercio.

Hártyán, zöld és rózsaszínű selyemzsinórról függő ép pecsét, a sárga viasz fészkében veres viaszba nyomva, eredetije répczelaki Kisfaludy család levéltárában.

Közlésre átengedte alsó-szopori

N a g y I m r e.

VII.

1511.

Nos Capitulum Ecclesie Budensis Memorie commendamus tenore presencium significantes Quibus expedit vniuersis, Quod Egregius petrus Bodo de Themeswar ab vna, ac Nobilis domina potenciana Relicta Egregey condam Michaelis similiter Bodo de eadem Themeswar fratris eiusdem petri carnalis partibus ab alia, coram nobis personaliter constituti Eedem ambe partes onera et quelibet grauamina vniuersorum fratrum proximorum et consanguineorum suorum, quos videlicet negocium Infrascriptum quoquomodo tangere et concernere posset per omnia super se ipsa, assumptendo, proposuerunt et sponte confessi sunt in hunc modum. Quod licet alias inter ipsum petrum Bodo, vt actorem ab vna, ac ipsam dominam potencianam veluti in causam attractam, partibus ab alia, Racione et pretexto vniuersorum Bonorum rerumque mobilium et Immobilium vbiuis existencium et habitarum, Que videlicet pefatj condam Michaelis Bodo prefuissent, per mortemque et decessum eiusdem In perfatum petrum Bodo tanquam fratrem suum Indiuisionalem, deuolute fuissent et redacta, Coram Iudice et Juratis Ciuibus Civitatis Pesthiensis, Certe lites et differencie controuersiarumque materie orte fuissent et suscitae, tamen nunc partes ipse ambe compositione et ordinatione nonnullorum Egregiorum et Nobilium Virorum per ipsas partes equaliter et vnanimi voluntate, electorum pro pace et concordia inter eas laborando ad talem pacis et concordie deuenissent vnionem Vniuersasque eas lites (kétyszer) et differencias penitus et in toto ac per omnia sopirj et condescendj fecissent prout condescendi fecisse et concordasse asseruerunt et retulerunt coram nobis, Talimodo, Quod prefatus petrus Bodo, Juxta compositionem et ordinationem dictorum Electorum hominum de prescriptis vniversis Bonis et rebus eiusdem condam Michaelis Bodo fratris sui, eidem domine potenciane heredibusque et posteritatibus suis vniuersis, vnam domum lapideam In *Theatro Buzapycz* nuncupato, ac vnum Macellum In ordine Macellorum Hungarorum omnino In dicta Ciuitate pesthiensi adiacentes, nec non totalem porcionem possessionariam, In possessione Bankhaza, In Albensi Sedis Solth, ac duas vineas In promontorio possessionis Gan vocate In Simigiensi Comitatibus existentium habitas, cum omnibus earundem vtilitatibus

et pertinencijs quibuslibet Item pecudes et pecora ac Equaces (igy) In eadem Bankhaza existentes, dedisset donasset et contulisset, Immo dedit et contulit similiter coram nobis, Jure perpetuo et Irreuocabiliter tenendas possidendas pariter et habendas, Nil Juris nilque proprietatis, sibi ipsi vel alijs quibusuis, Idem petrus Bodo In eisdem domo Macello, ac porcione possessionaria et vineis, nec non alijs Bonis prescriptis, peramplius reseruando, Sed totaliter et ex integro In prelibatam dominam potencianam et heredes suos transtulisset pleno cum effectu, Assumpsissetque prout assumpsit consimiliter coram nobis, eandem dominam suosque heredes, In pacifica possessione earundem domus et macelli nec non porcionis possessionarie ac vinearum et aliorum Bonorum superius denotatorum. Contra quoslibet illegitimos impetitores et actores tuerj protegere et conseruare proprijs suis laboribus et expensis, Insuper prelibatam dominam potencianam fratresque et heredes eiusdem vniuersos. Idem petrus Bodo Tum de et super omnibus alys rebus et Bonis Mobilibus et immobilibus prenominatj condam Michaelis Bodo vbiuis habitis et quouis nomine vocitatis Tum denique eciam solucione octo vasis vinorum et cuiusdam Summae pecuniarum Quibus videlicet ipsa domina potentiana eundem petrum Bodo similiter Juxta pretactam compositionem Jam factorum Electorum hominum Racione predictarum domus et Macellj, necnon porcionis possessionarie ac vinearum et aliarum quarumlibet Berum et Bonorum Mobilium et Immobilium plenarieque atque omnimode contentum reddidisset Eandem dominam potencianam fratresque et heredes eiusdem vniuersos quittos expeditos ac modis omnibus absolutos reddidisset et commisisset. E conuerso eciam et ipsa domina potentiana, sepefatum petrum Bodo ac heredes et posteritates eiusdem vniuersos, de et super dote et rebus suis parafernalijs de prescriptis vniuersis Bonis et rebus Juribusque possessionarijs dicti condam Michaelis Bodo Mariti sui vbiuis habitis et existentibus. Eidem Juxta huius Regni consuetudinem, prouenire debentibus, similiter quittos expeditos ac modis omnibus absolutos reddidisset et commisisset, Immo partes ipse ambe se se alternatim, ac dictos fratres et heredes ipsorum vniuersos, quittos reddiderunt et absolutos commiserunt consimiliter coram nobis, In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras priuilegiales pendenti sigillo nostra consignatas duximus concedendas, Datum in festo beate Agathe virginis et martiris Anno domini Millesimo Quingentesimo Vndecimo.

Kivül XVI-ik század végéről való irás ; Concordancia domine pudencie cum Petro Bodo etc. — Prescripcio super bonis Ciuium complebitur in Annis duodecim.

Hártyán, háromszinű selyem zsinórról függő tojásdad alaku, félig ép pecséttel ; eredetije répczelaki Kisfaludy család levéltárában.

Másolta és közlésre átengedte,

Nagy Imre.

VIII.

1528.

Anno Millesimo Quingentesimo vigesimo octavo in Ovar feria quinta proxima ante dominicam Reminescere ad Commissionem propriam Domini Regis datae sunt Literae, quibus mediantibus Maiestas sua Donationem illam, quam Serenissima Domina Maria Regina Hungariae et Bohemiae etc. soror Sua charissima Posony sabbato proximo ante festum B. Calixti Papae superioribus Annis, vigore Literarum suarum superinde confectarum, Egregio Joanni Horvath de Varallya ac Joanni Filio, ipsorumque haeredibus ac posteritatibus universis, super quadam domo Magnifici condam Antonii de Palocz, in Civitate *Pesthiensi*, penes *plateam nautarum* a parte danubij existentis habita fecisse dinoscebatur, ratam, gratam, et acceptam habendo eandem domum simul cum omnibus Jurisdictionibus suis, quibus dictus condam Antonius Palocz in dicta civitate Pesthiensi ab antiquo tenuit et pacifice possedit, eidem Joannis Horvath, ac Joanni filio, ipsorumque haeredibus ac posteritatibus universis, simul cum suis utilitatibus pro fidelibus servitiis suis denuo contulit salvo jure alieno.

(Budai kamarai levéltárban Liber Reg. I. Nr. 12. pag. 99.)

Másolta és átengedte,
Pest y Frigyes,
ak. tag.

IX.

1537.

Litterae Fassionales Senatus Civitatis Pestiensis super Domo per Nob. Mathiam Bóltos Florianio Vasáros pro 150. annis A. 1537. perennaliter vendita.

Nos Andreas Zewch Kenez dictus Judex, Andreas Zabo, Gregorius Zabo, Gaspar Zabó, Dionisius Harminczados, Franciscus Literatus, Valentinus Sarkewzy, Elias Thethey, Ambrosius Lratus Bereghy, Joannes Chyzar, Osvaldus Mysy, Joannes Lratus Nagh, et Blasius Zewch Junior Jurati Cives Civitatis Pesthiensis memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis : Quod coram nobis personaliter constitutus Nobilis Mathias Bolthows Aulicus Regiae Mattis sponte et vivae vocis oraculo fassus est in hunc modum : qualiter ipse bona ac matura deliberatione praehabita Domum suam lapideam in medio nostri in Platea Sancti Petri in vicinitate Domorum Providorum Oswaldi Semellatoris, intermediente parvo vico, quo itur ad Claustrum Sancti Petri a superiori, et Nobilis Georgii Orbouaz ab orientali, et Honestae Dnae Anastasiae Rectae condan Joannis Gonda, intermediente similiter parvo vico, quo itur ad Plateam Kalachsythew, Concivium nostrorum a meridionali plagis existentem habitam, cum cunctis ejus utilitatibus et pertinentiis quibusbet ad eandem Domum de Jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus vendidisset, dedisset et appropriasset Circumspecto Florianio Wasaros, Conciviniro, haeredibus et posteritatibus ejusdem universis in filios filiorum et haeredum per haeredes, pro florenis centum et quinquaginta ab eodem plene habitis et perceptis. Imo dedit, vendidit, et appropriavit coram nobis jure perpetuo et irrevocabiliter tenendam; possidendam, pariter et habendam, nullo penitus contradictore comparente; Assumendo idem Matthias Bolthows praescriptum Florianum-ipsiusque Haeredes et posteritates universas in pacifico dominio praescriptae domus contra quoslibet legitimos impetitores juridice defendere, tueri et conservare suis propriis laboribus et expensis secundum Legem et Consuetu-

dinem antedictae Civitatis nrae ab antiquo observatam. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes. literas nras privilegiales pendentis et autentici Sigilli nri majoris munimine roboratas et consignatas memorato Floriano, haeredibus et posteritatibus universis dandas duximus et concedendas. Datum in festo B. Georgii Mris, Anno Dni Millesimo Quingentesimo Tricesimo septimo.

Michael Abstemius

Notarius Civitatis Pesthyensis manu ppria m. p.

Ro. Circumspecti Ambrosii

Literati Bereghy Jurati Civis. (L. S.)

Sigillum de zona e sericeis rubri viridis ac coerulei coloris filis contorta pendens praesefert in scuto propugnaculum et hanc epigraphen : † S. CIVIVM DE ANTIQVA PEST.

Ex autographo membranaceo, quod in Collectione mea diplomatica conservatur, fide integra descripsi Posonii die 10. Apr. 1832.

Georgius Gyurikovits.

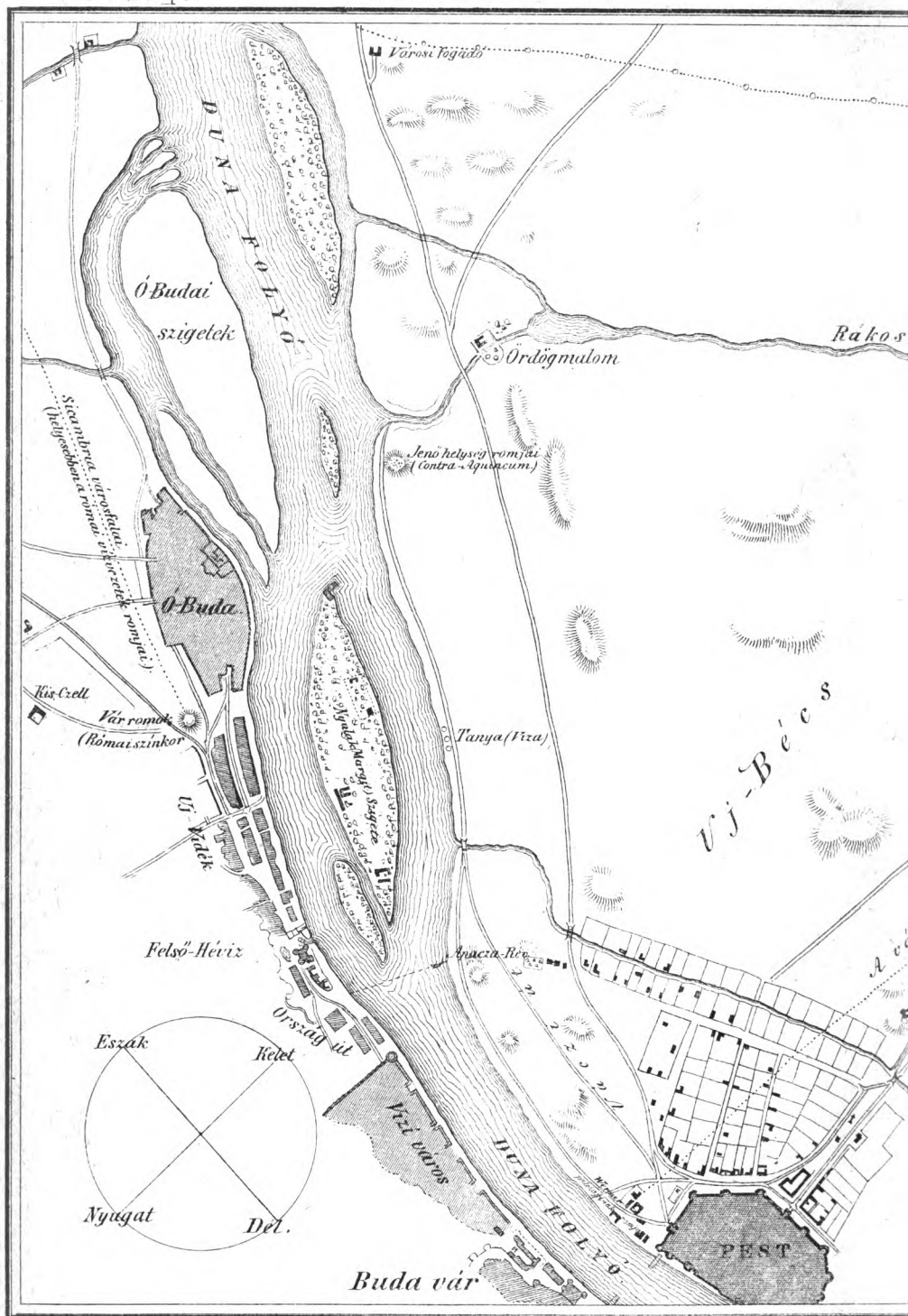
X.

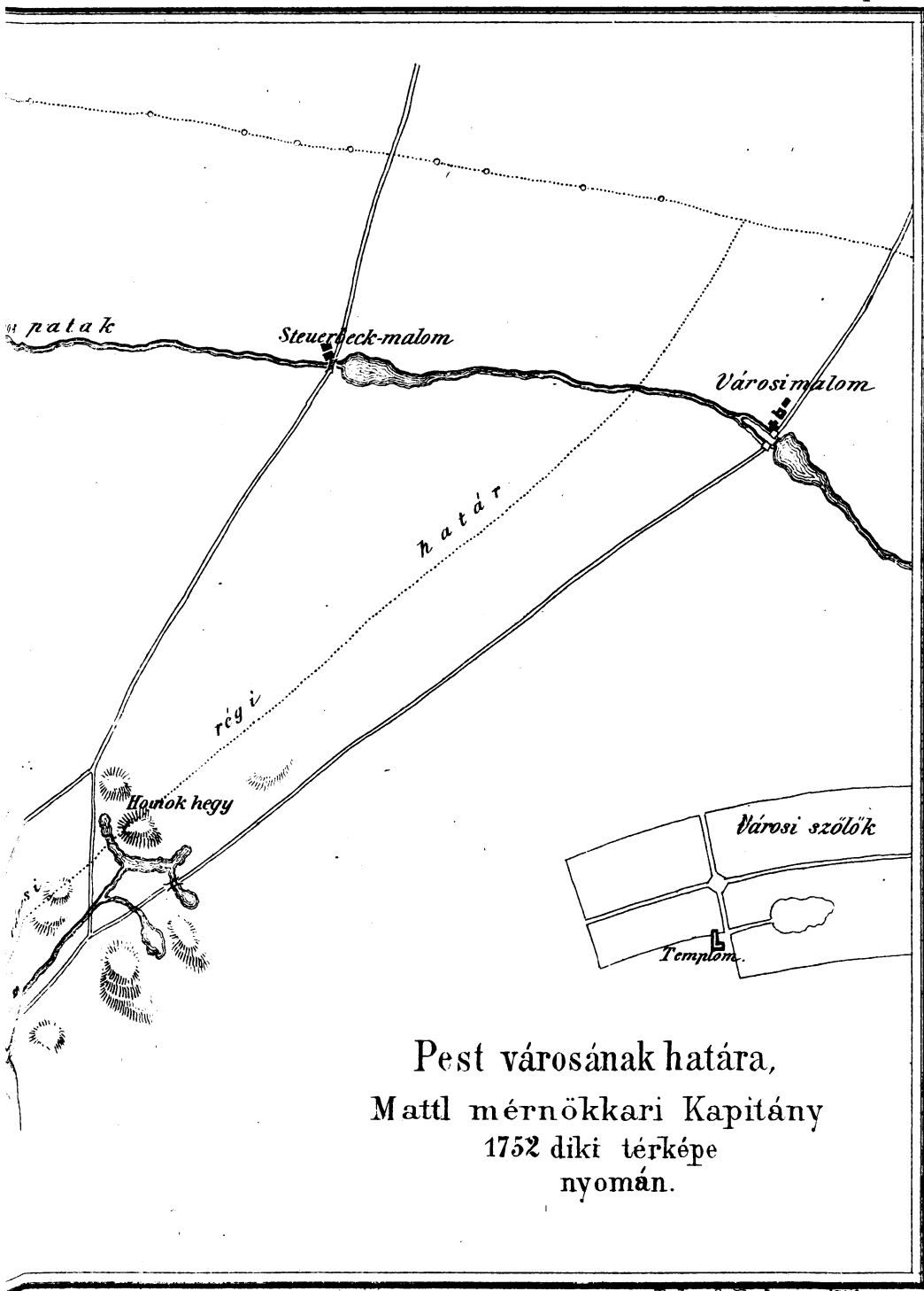
1695.

Nos Franciscus Söttér Ordinarius V. Comes I. Cottuum Pest, Pilis et Solth Unitorum, Emericus Szunyok Judium, et Andreas Horváth Junior Jurassor eorundem Cottuum, cum adjuncto Admodum Rvndo Dno Stephano Huszár, ex Ordine S. Pauli primi Eremitae Residentiae Pestientis Parte. Damus pro Memoria, quod posteaquam in Anno Domini modo Currentis 1695. die 26.-ta Mens. 7-br. in Termino videlicet ad Instantiam Egregionum, Prudentum, et Circumspectorum Dnorum Judicis Jacobi Proberger, et Henrici Sigefridi Herold, Philippi Eschenbrugger, Martini Kalher, Simonis Sax, Joannis Antonii Mosel, Joannis Gyöngyösy, Matthiae Pollerman Senatorum, totiusque Communitatis Pestiensis nomine colectivo sumptorum uti Actorum vigore Literarum praefatorum I. unitorum Comitatum, proparte praefatorum Dominorum Actorum contra, et adversus Generosos Dnos Joannem Ujfalusy, qua Praedii Kaposztás Megyer, et Possessionis Palota in dicto Comitatu Pestienti existentis, Thomam Beniczky qua Praedy Czinkota in eodem Comitatu habiti, Joannem Vattay, qua Praediorum Sz. Mihály, sz. Lőrincz, et Gubacs, pariter in eodem Comitatu habitorum, nec non Joannem Osztroluczky Praedii Keresztur, aequae in eodem Comitatu Pestienti existentis Dominos Terrestres, occasione Rectificationis et Renovationis Metarum emanatarum, Iudicialiter praefixo in Facie Loci, videlicet in Meta antiqua penes Danubium e regione Insulae Danubialis vulgo Csigás, aliter Saban Szigeth dictae, eiusdemque Parte superiori penes Regiam Viam ex praedicto Praedio Káposztás Megyer in praeattactam Liberam Regiamque Civitatem ducentem in Colliculo reperta, et revisa condissemus, ibidemque praescriptae ambae Partes coram Nobis comparuissent, actum ibidem in praesentia etiam Illustrissimi Domini Joannis Ignatii Kurcz Sacrae Caesareae Regiaeque Mattis Inclytae Camerae Budensis Administratoris, ac Perillustris et Generosi Domini Georgii Prunner, Eiusdem Inclytae Camerae Budensis Consiliarii sylvarumque praefecti, erga praeviam salutarem nostram admonitionem Partes

majori ex Parte bonam Vicinitatem, Unionem, et Pacem amplectentes in talem condescenderunt, amicabilem Metarum Rectificationem: Et quidem praeprimis Generosus Dominus Joannes Ujfalusy medio filii sui Generosi Domini Alexandri Ujfalusy consentit, ut dicta prima Meta e regione praefatae Insulae prope ad Danubium penes ibidem ducentem Viam, in colliculo posita renovetur, quae renovata etiam cum erectione alterius novae Metae una Kaposztás¹, Megyerienae altera Civitatis Territoria distinguuntur: Inde versus Plagam Orientalem ad Montem progrediendo ex earundem Partium consensu ibidem in Vertice Montis pro Distinctione dictorum Territoriorum duas novas Terreas Metas posuimus; Unde ad eandem Plagam in longam planitiosam Vallem descendentes, duobus in Locis a se distinctis duas duplicatas Terreas Metas erreximus. Tandem semper ad eandem Plagam orientalem passum continuando, Montemque prope ad planiciem existentem ascendendo, in Vertice eiusdem Montis duas Novas Metas Terreas constituimus, quarum una praeattactae Civitatis, alia vero dicti Praedii Megyer Territoria distinguunt. Inde vero ad sequentem Planiciem Terrae seu campi descendendo, in eadem Planicie in duobus distinctis Locis pro Sequestratione dictorum Territoriorum, duplicatas Novas constituimus Metas. Inde ulterius versus dexteram movendo, et inceptum laborem continuando in planicie, reperta est una antiqua Meta, quae pro pari distinctione renovata est. Hinc vero ulterius ad viam Mogyorodiensem qua itur in praeinsertam Civitatem Pestiensem euntes, ibidemque Metam antiquam reperientes, eandem pro distinctione Metali renovavimus; Penes quam renovatam pro majori Signo Metali aliam etiam novam Terream constituimus. Inde in hoc passu ad ulteriora progrediendo (ubi etiam via ex Mogyoród ducit in praeattactam Civitatem) inuenimus unam antiquam Metam, quam pariter confirmavimus, et penes eam aliam quoque novam constituimus. Hinc iterum ad eandem Orientalem Plagam progressum est trans Paludem, seu Nádas Fő dictam ad duas, hoc Anno supra scripto, praeterito Vere inter Possessionem Palota, et Praedium Szt. Mihály rehovatas Metas, ubi Meta Territorii dictae Civitatis Pestiensis concurrit, et ex Partium consensu ex parte Territorii praefatae Civitatis, tertia Nova Meta Terrea est posita, et hic iam cessant Metae Praedii Kaposztás Megyer, et Possessionis Palota, a quorum Territoriis praespecificatae Metae distinguunt Territoria dicta Civitatis, et sic iam peramplius cum dicto Generoso Domino Joanne Ujfalusy nulla Controversia metalis superesset. Ex quia antelatus Generosus Dominus Joannes Vattay quoque respectu Metarum Civitatis cum Metis jam fati Praedii Sz. Mihály concurrentium, incipiendo a proxime dictis Tribus Metis consensit in Renovationem earundem ducti sumus ad Montem penes viam Regiam ex eodem Praedio Sz. Mihály in dictam Civitatem tendentem existentem, in quo reperta est una antiqua Meta, quae ex Partium consensu renovata, et penes eandem alia etiam Nova Meta

Terrea ad Distinctionem Territoriorum Cittis, et Praedii Sz. Mihály constituta est; Hinc iterum perventum est ad aliam antiquam Metam prope ad Fluvium Rákos existentem, quam pariter renovavimus, et alia Nova Terrea Meta duplicavimus: Hicque finiuntur, et terminantur Metae Cittis cum Metis Praedii Sz. Mihály, ubi peramplius contra dictum Generosum Dnum Joannem Vattay quoad Territoria huiusce Praedii nulla Metalis Controversia supermansit. Et posthaec, ubi ad Metas Praedii Keresztur cum Metis dictae Civitatis concurrentes perventum fuisset, Generoso Domino Joanne Osztrólúczy, qua Domino eiusdem Praedii Terrestri Amicabilem Compositionem amplectente, una Meta post transitum Fluvii Rákos prope ad eundem Fluvium reperta, renovata exstitit, cum Ereptione alterius Novae Metae ad Distinctionem Metarum Civitatis, et Praedii Keresztúr; reliquae vero siquidem versus Praedium Szent Lőrincz tendentes, quae pari modo sub Titulo concurrentium Civitatis, et Praedii Keresztúr Metarum renovati debuissent, Dnorum Czinkota, et sz. Lőrincz Praediorum Terrestrium interposita Contradictio et Protestatio renovationem earundem impedivisset, ea in Parte Renovatio illarum ad proxime affuturum commodius tempus rejecta extitit. Super quibus praesentes Literas Nostras Testimoniales sub Sigillis, et Chyrographis Nostris extradandas esse duximus et concedendas, communi svadente Justitia. Datum in Libera ac Regia Civitate Pestiensis die 30. mensis 7. bris Anno Subscripto 1895. Franciscus Söttér V. Comes Cottuum Pest, Pilis, et Solth unitorum (L. S.). Emericus Szunyogh eorundem Cottuum Judium (L. S.). Pater Stephanus Huszar Ordinis S. Pauli Primi Eremitae Residentiae Pestiensis Concionator (L. S.). Andreas Horvath Juratus Eorundem Comitatum Unitorum Assessor. (L. S.)

Rohn A. Budapest, 1873.

-BAN.

